

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI
8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 41. KOLOKYUMU EK SAYISI

planlamada
kırsal
alanlar
ve
bölge

Cilt | Ek Sayı
28 | 1

Dört Ayda Bir Yayınlanır
ISSN 1300-7319

PLANLAMA

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief Editor

TMMOB Şehir Plancıları Odası adına **Orhan SARIALTUN**

Serbest Şehir Plancısı / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Tuba İNAL ÇEKİÇ

Hamburg Hafencity Üniversitesi Planlama ve Bölgesel Gelişme Bölümü

Süleyman BALYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü

Yayın Kurulu - Editorial Board

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Tolga ÇİLİNGİR

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İzmir

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Trabzon

Savaş Zafer ŞAHİN

Atılım Üniversitesi İşletme Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü - Ankara

Fikret ZORLU

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Mersin

Yayın Sekreteryası - Editorial Secretariat

Akif Burak ATLAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Murat ÖLMEZ

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI) ve

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Orhan SARIALTUN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Cihannüma Mah. Akdoğan Sok. Başar Apt. No:30 D:6-7 Beşiktaş/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi:

www.planlamadergisi.org

www.journalofplanning.org

www.jplanning.org

KARE YAYINCILIK tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Kasım, 2018

Yayın türü: Süreli yayın

Baskı adedi: 750

Matbaa: Aydan Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş

Alinteri Bulvarı, 3364 Sokak No: 4, Ostim, Ankara

Planlama Dergisi TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organıdır. Planlama Dergisi planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışma alanından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşleri yayınlamak üzere kurulmuştur. Oda üyelerine ücretsiz dağıtılan dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanı sıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlara ulaştırma çabasında olup yılda üç kez yayınlanmaktadır. Planlama Dergisi, 2013 yılı itibarıyla TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmış olup Ulrich's (Index), Avery (Index), Web of Science, Emerging Sources Citation Index (ESCI) ve TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin veritabanlarında dizinlenmektedir.

Dergide Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Araştırma makaleleri için yazı uzunluğu dipnotlar ve kaynakça dahil 9000, görüş ve araştırma özetleri için 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve yardımcıları tarafından ön değerlendirmeye alınır ve incelenmeleri için danışma kurulu üyelerine gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazarlardan yazıları hakkındaki soruları yanıtlaması ve eksikleri tamamlaması istenebilir. Dergide yayınlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır, bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir, yayın öncesi şekline getirilerek yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının editör ekibi tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar); çalışmanın yayımlanmasının kabulü itibarıyla yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler)*. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir dipnotta belirtilmelidir. Lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum yazının başında dipnot ile belirtilmelidir.

*Telif hakkı devir işlemleri, makaleniz yayın kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenizin yayına hazırlanma aşamasında yazar tarafından e-posta ile gerçekleştirilecektir.

KATEGORİLER

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda yeterli bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile giriş, materyal, metot, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil vd. dahil 9000 kelimeyi aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri 200-400kelimeden oluşmalıdır.

Derleme Yazılar: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazarın kendi görüş ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra Planlama Dergisi'nde görüş yazısı ve kitap inceleme kategorileri dışındaki (**çeviri, yarışma sunumları, araştırma özetleri, oda görüşü ve değerlendirmeler** başlıklarında yer alan) yazılar yayın kurulu ve editör süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

Makale Başvurusu: Planlama Dergisi'ne makale başvuruları çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Planlama Dergisi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org/www.journalofplanning.org/www.jplanning.org) "çevrimiçi makale gönder" ya da "journalagent" sekmesini kullanarak makale başvurusu yapılır.

MAKALE HAZIRLAMA DETAYLARI

Yazıların Hazırlanması: Yazılar (A4) kağıda, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfanın her bir yüzünde üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır.

Ana Metin Dökümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin, kaynakçave var ise teşekkür sayfası şeklinde yapılmalıdır. Makaleye ilişkin isim, yazar adı özet ve anahtar kelimeler çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenilecek olup ayrı bir döküman olarak sisteme yüklenememektedir.

Başvuru mektubu: Başvuru mektubunun ayrı bir döküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir

olup; yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak; yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca “yazışmadan sorumlu” yazarın isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

Tablo, şekil, grafik ve fotoğraflar: Tüm tablo, şekil ve grafikler ayrı metin dosyalarında ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin “Şekil 1 burada yer alacaktır” ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir.

Gönderilen yazılarda kaynakça gösteriminde uluslararası geçerliliği olan “APA 6.0 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterim Biçimi” kullanılacaktır;

KİTAP REFERANSLARI

Tek yazarlı kitap:

Abisel, N. (2006). Sessiz Sinema. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Çok yazarlı kitap:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm:

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden çok baskısı olan kitap:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece elektronik basılı kitap:

O’Keefe, E. (n.d.). Egoism & the costs in Western values. Erişim: <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=135>

Kitabın elektronik versiyonu:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121). <http://books.google.com/books> (Özgün eser 1900 tarihli dir)

Shotton, M. A (1989). Computer addiction: A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Elektronik adresten yararlanılan kaynakta, kaynağın erişilebileceği URL verilir:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine>

Elektronik makaleler varsa digital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

Çok ciltli çalışmalar:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarck and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Metin içinde: (Pflanze, 1963-1990)

Çok ciltli çalışmalarda tek cilt kullanımı:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and The Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha önceki bir baskının yeni basımı:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içindeyse: (Smith, 1776/1976)

Kitaptan çevrilmiş bölüm:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Metin içinde: (Weber, 1904-1905/1958)

MAKALE REFERANSLARI

Rapor ve teknik makaleler:

Gencil Bek, M. (1998). Mediscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUUM.

Dergiden tek yazarlı makale:

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Dergiden çok yazarlı makale:

Binark, F. M.,Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

Elektronik dergiden makale:

Conway, P. (2003). Truthandreconciliation: Theroad not taken in Nambia. Online Journal of PeaceandConflictResolution, 5 (1) (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı belli olmayan editör yazısı:

Editorial: "What is a disaster" andwhydoesthisquestionmatter? [Editorial•]. (2006). Journal of ContingenciesandCrisis Management, 14, 1-2.

Elektronik gazete makaleleri:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

DİĞER REFERANSLAR

Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için:

The United StatesandtheAmericas: OneHistory in TwoHalves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strongafterchockscontinue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı]. s.23.

Metin İçinde:(United StatesandtheAmericas, 2003) (Strongaftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Popepleadsforendtoterrorismandwar. New York Times, s.21.

Tanıtım yazıları:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in yourgenes. [Review of thebook Nature vianurture: Genes, experience, andwhatmakes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler:

YÖK'den indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler:

Balkans: History. (1987). EncyclopaediaBritannica içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: EncyclopaediaBritannica.

Metin İçinde:(Balkans: History, 1987)

Sözlükler:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster'scollegiatedictionary (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Metin İçinde:(Gerrymander, 2003)

Görüşme:

Arroyo, GloriaMacapagal. (2003). A time forPrayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004,

DEĞERLENDİRME VE BASIM SÜRECİ

Ön Değerlendirme: Dergi ön değerlendirmeyi tüm makale kategorileri için uygulamaktadır. Tüm makaleler dergi editör ekibi tarafından incelenir ve uygun bulunan makaleler ön değerlendirme amacıyla yayın kuruluna iletilir. Tüm makaleler editörlerce dergi yazım kuralları ve bilimsel içerik açısından değerlendirilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazara editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", ön değerlendirme sonucunda uygun bulunursa, yayın kurulu tarafından ilgili hakemlere gönderilerek "değerlendirme" süreci başlar.

Yazının Sorumluluğu: Yazarlar basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenirler. Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergide Basılmış bir Makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi editörü ve Planlama Dergisi yayın Kurulu, bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi editörü ya da yayın kurulu ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında makalenin dayandığı verileri incelemek için yazardan isteyebilirler. Bu nedenle yazara kolay ulaşımı sağlayacak adres ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

The Journal of Planning is an official publication of UCTEA, Chamber of Urban Planners. It is an anonymously peer-reviewed e-journal including original articles, research briefs, book reviews and viewpoints on planning, design, urban sociology and urban and regional studies. The journal has been published three times annually distributed free to the members attempting to reach colleagues and readers through implementation case studies and tools in urban and regional planning field as well as politics and sociology. Planning is indexed in Ulrich's (Index), Avery (Index), Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI) and the Social Science Data Base of ULAKBIM by TUBITAK.

Manuscripts could be submitted in English or in Turkish. Preferred length for manuscripts (including notes and references) is 9000 words for articles, and 2500 words for viewpoints or research briefs. All submissions are first initially reviewed by the editors, then sent to reviewers. Evaluation process is carried anonymously. If necessary, further information might be requested from the authors. The manuscripts accepted to be published, are passed through the detailed control for the accuracy and then submitted for approval of the author before publication.

Submission of a manuscript implies: that the work has not been published before and that its publication in The Journal of Planning is approved by all editors. The author(s) transfer(s) the copyright to UCTEA (Chamber of Urban Planners) after the acceptance, and the author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Chamber*. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the meeting name, date and the place of the meeting. If the manuscript has been generated as a part of a postgraduate thesis, this should be stated together with the thesis name and institution.

*Copyright transfer process will be fulfilled via e-mail -send by publisher- during the publication preparations, after your article approved.

CATEGORIES

Research Articles: These are the manuscripts that have an original and genuine conclusion based on a sufficient scientific study, observation and research. Articles in Turkish must have title, summary and keywords in both Turkish and English in addition to Turkish introduction, material and method, findings, disputes, conclusion and references. There is a 9000 words limit for the research articles including the text, tables and figures. Articles in English must have title, summary and keywords in English and both in Turkish also has to be written according to the manuscript preparation guide for the Turkish articles. The limit for the abstracts in all languages is between 200 to 400 words.

Collation Articles: These are the manuscripts written about the topics listed above that also reflect and evaluate the opinion and research results of the author over an important contemporary issue. The manuscript's title and summary parts shall be in the same format as Research Articles and shall continue with introduction, main text and references. The article must not be more than 2500 words.

In addition, the manuscripts apart from viewpoint articles, book reviews and others (**translations, presentation of competitions, research reviews, review of chamber and assessment**) are accepted to be published in The Journal of Planning after they are approved by editor and Editorial Board.

Application: Applications are only accepted online. Please see the link: www.planlamadergisi.org or www.journalofplanning.org or www.jplanning.org and proceed application through "Online Manuscript Submission" or "Journal Agent" tab.

ARTICLE PREPARATION DETAILS

Article Preparation: Articles should have double-line spacing, leaving margin (3 cm) on both sides. The font size (11 points) and style (Arial) of the main text should be uniformly taken into account. All pages of the main text should be numbered consecutively.

Main Text Document: Ordering should be like; main text, references and thank-you note if available. Article title, abstract, keywords and author name(s) will be requested in online manuscript application system and can not be uploaded as a separate document.

Application Letter: **Application letter should be uploaded as a separate document.** It must contain a brief statement that the article has been read and approved by all authors, that

it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in another journal. In addition, article title, authors's name, surname and titles, institutions and places, if available supporting institution and fund name. Besides, it should be written that; name, address, telephone number, mobile phone number and e-mail address of the corresponding author.

Figures, illustrations, tables and photos: All figures and tables should be numbered in the order of appearance in the text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text. Legends should be included in the relevant part of the main text.

The articles' reference must be written according to the international APA 6.0 Formatting and Style Guide:

BOOK REFERENCES

Single Author Book:

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Multi-Author Book:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Edited Book:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Edited Book Chapter:

Kejanlioğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Edition other than the First:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Only Electronically Printed Book / e-Book as Main Reference:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the costs in Western values. date
<http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=1135>

Electronic Version of the Book / e-Book Version of Main Reference:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121).

<http://books.google.com/books> (Original edition is dated 1900)

Shotton, M. A. (1989). Computer addiction: A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from
<http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Web Links as Online References:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine>

Article From an Online Periodical with DOI Assigned

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

e-Newspaper Articles/Columns:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

Multivolume Work:

Pfanz, O. (1963-1990). Bismarck and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Single volume in a Multivolume Work:

Pfanz, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and the Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Earlier Version of Former Edition:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içindeyse: (Smith, 1776/1976)

Translation:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

If in text: (Weber, 1904-1905/1958)

ARTICLE REFERENCES

Reports and Technical Articles:

Gencil Bek, M. (1998). Medscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAU.

Single Author Article from a Journal:

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Multi Author Article from a Journal:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

e-Journal Articles:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5 (1) (If it has doi its number if it doesn't have a doi then URL shall be given. URL sample: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Article of an Unknown Editor:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial*]. (2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

OTHER REFERENCES

Unknown Editor Articles of Newspaper and/or Journal:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong after shocks continue in California. (2003, 26 December). New York Times [National Edition]. s.23.

If in text: (United States and the Americas, 2003) (Strong after shock, 2003)

Newspaper and/or Journal Articles:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

White Papers:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Unpublished thesis, posters and articles:

If it's downloaded from YÖK page, URL address and information shall be given at the end.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

An Encyclopedia Entry:

Balkans: History. (1987). Encyclopaedia Britannica (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

If in text: (Balkans: History, 1987)

Dictionary:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

If in text: (Gerrymander, 2003)

Interviews:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. [Accessed: 13 Ocak 2004]

EVALUATION AND PUBLISHING PROCESS

Pre-evaluation: Pre-evaluation is mandatory for all manuscripts. All manuscripts are reviewed by the editor and appropriate manuscripts are sent to the editorial board and reviewed in terms of scientific concept. All manuscripts are subject to editing and, if necessary, authors are asked for responses to outstanding questions or for addition of any missing information.

"Research Articles" that are found appropriate are sent to the referees for reviewing by the editorial board.

Liability of the Article: The author has the complete liability of the content of the printed manuscript. The Journal of Planning has no responsibility over the information given within the text.

Right to Publish: Without the written permission of the editor and the editorial board of The Journal of Planning, manuscripts can not be fully or partly published in any other journal.

Further Information: The editors or the editorial board have the right to ask to make further research on the fact that the manuscript is based on. Therefore, communication information (address and other) of the author must be given in the title page.

PLANLAMA

İçindekiler/Content

Küre-Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi; Süreç ve Yöntem Üzerine Bir Tartışma <i>Küre-Ersizlerdere Village Design Guide: A Debate on Process and Methodology</i> Öğdül H, Gül M, Olgun İ, Kap Yücel SD, Olgun Çalışkan Ç.....	1
Rüzgar Enerjisi Çatışması: Kırsal Alanlar ve Rüzgar Enerjisi-Karaburun Deneyimi <i>Wind Farm Conflict: Rural Areas and Wind Energy-The Karaburun Experience</i> Özçam Z.....	15
Türkiye’de Özel Proje Alanı (ÖPA) Olarak Belirlenen Tarım Alanları İçin Koruma Temelli Planlama Yaklaşımı Önerisi; Muğla Ovası Örneği <i>Proposal Of Conservation-Based Planning Approach For Agricultural Areas Designated As Special Project Area (ÖPA) in Turkey; Example of Mugla Plain</i> Yörür N, Altınörs Çırak A, Silaydın Aydın B, İnceköse Ü, Erduran Nemutlu F, Aydın G, Atatanır L, Yorulmaz A.....	25
Bölge Planlamada Kırsal Alanların Önemini Yeniden Keşfetmek: Yeni Bölgecilik Perspektifinde Kuramsal Tartışmalar <i>Re-Thinking the Importance of Rural Areas in Regional Planning: Theoretical Discussions in the context of New Regionalism</i> Karakayacı Ö.....	42
Kırsal Mekanda Yeni Düzenleme Araçları; Köy Tasarım Şeması, Köy Tasarım Rehberi ve Eylem Projeleri <i>New Planning Tools in Rural Areas: Village Design Framework, Village Design Guide and Action Projects</i> Öğdül H, Kap Yücel SD, Öktem Ünsal B, Aksümer G.....	52
Türkiye Kentleşmesinin Çok Boyutlu Sürdürülemezliğinde Yeni Bir Yol Arayışı: Orta Ölçekli Kentler Üzerinden Kır-Kent Dayanışma Ağları <i>In Search of a New Approach for Multidimensional Unsustainability of Turkey’s Urbanisation: Rural-Urban Solidarity Networks on the Basis of Medium-Sized Cities</i> Olgun Çalışkan Ç, Tezer A.....	73
Metropolitan Planlama Ölçeğinde Yerel Bilgi Desteği: Mersin İl Çevre Düzeni Mahalle Muhtarları Araştırması Örneği <i>Local Information Support at Metropolitan Planning Scale: Case of Neighborhood Chief Research Within the Scope of Mersin Environmental</i> Berkmen H, Turgut S.....	91
Çanakkale’de Kentsel Gelişme, Yayılma ve Kırsal Alanlarla Etkileşim <i>Interaction with the Urban Development, Sprawl and the Rural Areas in Canakkale</i> Çavuş CZ, Başaran Uysal A.....	105
Kırsal Mekanların Planlanmasında Peyzaj Kalitesi Kavramı: Yeşilirmak Havzası Örneği <i>The Concept of Landscape Quality in the Planning of Rural Spaces: Yeşilirmak Basin Example</i> Uzun O, Müderrisoğlu H, Demir Z, Gündüz S, Kaya LG, Gültekin P.....	118
Hızla Üzerine Kent Gelen Köyün, Kentleşme ile İmtihani: Uzundere <i>The Challenging Dilemma of the Village Between the Rural and the Urban: Case of Uzundere Village Under Pressure of Rapid Urbanization</i> Çilingir T, Kut Görgün E.....	139

BİLDİRİ METNİ

Küre-Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi; Süreç ve Yöntem Üzerine Bir Tartışma¹*Küre-Ersizlerdere Village Design Guide: A Debate on Process and Methodology*Hürriyet Ögdül,¹ Mustafa Gül,² İnci Olgun,¹ Seher Demet Kap Yücel,¹ Çare Olgun Çalışkan¹¹Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü²İstanbul Kalkınma Ajansı

ÖZ

Türkiye’de kırsal alan sorunları planlama alanında da kendini göstermekte, ancak müdahale yöntemleri kısıtlı kalmaktadır. Organik biçimde gelişen bir sürecin sonucunda Türkiye’nin ilk köy tasarımı rehberi Ersizlerdere köyü için üretilmiştir. Rehber hazırlama süreci Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ), Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZZKA), Küre Kaymakamlığı gibi kırsal kalkınmada yeni yöntem arayışlarında olan aktörlerin karşılaşması ile başlamıştır. Aktörlerin ortaya koyduğu irade ile Küre’de yapılan yerel kalkınma çalıştayında önerilen birçok kilit proje içinde köy tasarımı rehberi de bulunmaktadır. Bu önerilerden yola çıkarak ve Kastamonu Valiliği, KUZZKA ve MSGSÜ arasında imzalanan iş birliği protokolüne dayanarak Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi hazırlanmıştır. Kırsal alandaki planlama çabalarında görülen düşük katılım düzeyinin artırılması hedeflenmiş ve saha çalışmalarının yaygın biçimde yapılması katılım düzeyini artırmıştır. Köyde anketler, odak grup görüşmeleri yapılarak köy halkının sürece dâhil edilmesi sağlanmış ve böylelikle birincil veri toplanmıştır. Yerleşime dair yapılan analizlerde kırsal kimlik öğelerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda, topoğrafya, peyzaj, silüet ve yerleşme dokusunun incelendiği mekânsal analizler, parsel yapısı-kullanımı ve mimari ölçekte röleve ve yapı elemanlarına dair analizler yapılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve köye dair temel bilgiler ışığında rehberin içeriği ve kurgusu belirlenmiştir. Rehber üç ana bölümden oluşmaktadır: Yerleşme Dokusu, Parsel Biçimlenişi ve Kırsal Mimari Karakter. Yerleşme Dokusu başlığında silüet, bakı, rakım, bitki ve arazi örtüsü, ortak kamusal mekânlar, yollar ve patikalar hakkında öneriler yer almıştır. Parsel Biçimlenişi başlığında yapılaşma konusu ele alınmıştır. Kırsal Mimari Karakter başlığında ise yapı/parsel düzeni, mekân organizasyonu, malzeme ve yeni yapılar için öneriler yer almıştır. Sonuç olarak Türkiye’de köy tasarımı rehberi çalışmalarının kırsal kalkınma girişimleri ile bağlantılı olması gerektiği, süreçte kurumsal sahiplenme, akademik katkı ve yerel katılımın önemi belirtilmiş, rehberin içeriğinin yerele özgü şekilde farklılaşabileceği ve bunun için Türkiye’de daha fazla örnek çalışmanın ve uygulamanın yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar sözcükler: Köy tasarımı rehberi; kırsal planlama; Küre-Ersizlerdere.

ABSTRACT

Problems of rural areas in Turkey manifest themselves in planning field as well however means of intervention is limited. As a result of process growing organically, the first village design guide in Turkey was produced for the village of Ersizlerdere. The preparation process of the guide started when actors such as Mimar Sinan Fine Arts University, North Anatolian Development Agency (NADA) and Governorship of Küre looking for new methods in rural development encountered. With the will of the actors, village design guide became one of the key projects that were proposed in the local development workshop held in Küre. Depending upon this proposal and the agreement of cooperation between Governorship of Kastamonu, NADA and MSGSÜ, Ersizlerdere Village Design Guide was prepared. It was aimed to raise the low level of participation in the planning efforts in rural areas and the level of participation was raised thanks to extensive field work. Village people were included in the process through questionnaires conducted and focus group meetings held and thus primary data were collected. With the settlement analyses it was aimed to determine the elements of rural identity. In this context, spatial analyses examining topography, landscape, silhouette and settlement fabric; analyses about parcel structure and usage and architectural survey were made. In the light of findings obtained through the work and basic information about village, the content and construct of the guide were determined. The guide consists of three main chapters: Settlement Fabric, Parcel Formation and Rural Architectural Character. In the chapter of Settlement Fabric, there are proposals about silhouette, aspect, altitude, vegetation and land cover, common public spaces, roads/paths. In the chapter of Parcel Formation some proposals about parcel size and lot coverage are developed. Rural Architectural Character; there are proposals about building/parcel layout, spatial organization, materials and new buildings. Consequently, it was remarked that in Turkey village design guide studies must be interrelated with rural development initiatives and that sense of ownership of the institutions, academic contribution and local participation are important. It was emphasized that the content of the guide might differentiate according to the locality and that is why more studies and implementation are required in Turkey.

Keywords: Village design guide; rural planning; Küre-Ersizlerdere.

¹ "Makalenin konusu olan çalışma ile ilgili yayın ve proje bilgileri şu şekildedir: ÖGDÜL, H., OLGUN, I., ÇALIŞKAN, C.O. (eds.) (2015). Kastamonu-Küre, Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZZKA) yayını. Proje Koordinatörleri: Güzin KONUK, Mustafa GÜL; Proje Yürütücüsü: Hürriyet ÖGDÜL; Proje Danışmanı: A Erdem ERBAŞ; Proje Ekibi: (soyadı alfabetik sırası ile) Meral ABAKLIOĞLU, Ahmetcan ALPAN, Burcu BUKEN CANTİMUR, Çare Olgun ÇALIŞKAN, Kumru ÇILGIN, Esin HASGÜL, Başak İNCEKARA, İnci OLGUN, Tuğba ORMAN, Esra TURGUT, Seher Demet YÜCEL.

Giriş

Kırsal alanlarla ilgili yaşanan değişimler yeni gündem konuları ve araştırma alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uluslararası ve ulusal politikaların sonucu olarak tarımsal üretim sürecindeki değişimler ve kırsal alanların yönetiminin yeniden biçimlenmesi, temelde kırsal alanlardaki sorunların çözümüne odaklanan birçok araştırma alanı için yeni konuları gündeme getirmiştir. Bu bağlamda sorgulanan konulardan biri de planlama disiplininin kırsal alandaki etkinliğidir.

Kentsel alanların sorunlarından yola çıkılarak gelişmiş olan planlama pratiğinin kırsal alandaki etkinliği birçok boyutla ilişkilidir. Kırsal alanlarda planlama araçlarının yeterli olup olmaması, karar süreçlerinde katılımın düzeyi ve yerel yönetimlerde işbirliği potansiyeli gibi farklı boyutlar ön plana çıkmaktadır. Makalede bu üç boyutun birbiri ile uyumlu olarak geliştirildiği bir çalışmanın aktarılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda Kastamonu/Küre-Ersizlerdere Köyünde yeni bir mekânsal düzenleme aracı olan köy tasarımı rehberinin, yerel katılım ve kurumlar arası iş birliği ile hazırlanma süreci ve yöntemi aktararak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Özellikle rehberin, yerel kalkınma ile kırsal planlama çalışmalarının bir parçası olması ve kurumlar arası işbirliği doğrultusunda geliştirilmesi ülkemiz için bir ilk örnek niteliğindedir. Buna ek olarak rehberin içeriği, bir ilk olması itibarıyla çalışma sürecinde tartışılarak ve yerele özgü şekilde biçimlendiğinden bu yönüyle de özgünlük taşımaktadır.

Makalede ilk olarak kırsal alanlarda planlamanın temel sorunları ve eksiklikleri ele alınacaktır. Daha sonra Küre-Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi'nin geliştirilme süreci ayrıntıları ile aktarılacak ve çalışma alanına ilişkin genel bilgiler verilecektir. Bir sonraki bölümde, köye ilişkin temel bilgiler aktarıldıktan sonra rehberin içeriği, hazırlık yöntemi ve kurgusu anlatılacaktır. Son bölümde ise ülkemizde köy tasarımı rehberlerinin hazırlanması ve uygulanması konusunda dair genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Kent Kısacasındaki Kırsal Alanlar

Kırsal alanlar uzun bir zaman hızla gelişen kentlerin gölgesinde kalmış, ekonomik ve toplumsal anlamda gözardı edilmiştir. Dünya nüfusunun yalnızca beşte birini barındıran 600 kentsel merkez küresel hasılanın yaklaşık yüzde 60'ını üretmektedir (McKinsey Global Institute, 2011). Kentlerin küresel ekonomideki bu baskın rolü ülkelerin kalkınma stratejilerini de şekillendirmekte ve özellikle hızlı kentleşen gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanlara yönelik politikalar geri planda kalmaktadır. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi metropoller Türkiye ekonomisinin büyük bölümünü oluşturmaktadır. Nüfusun kentsel alanlarda birikerek yoğunlaşması sonucu kentler nüfusun temsil alanları olarak

sürekli daha fazla öne çıkmakta, temsil gücü azalan kırsalı da geri plana itmektedir. Kentlerde yoğunlaşan stratejiler, kentsel politikada farklı yaklaşımlar üretebilirken kırsal alanlarda geleneksel stratejilere dayalı politika ve araçlar kullanılmaktadır. Yakın gelecekte kırsal nüfus ve yaşam alanları üzerindeki kentleşme baskıları sonucu niceliksel ve niteliksel kayıpların süreceği ve sonuçta sağlıklı (doğal) gıdaya erişim, tarım, ekoloji, kırsal yaşamın devamlılığı gibi konularda oluşacak tahribatın önüne geçilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bir yandan göç yoluyla nüfus kaybına uğrayan kırsal alanlar, farklı bir akışın da merkezinde yer almaya başlayarak, gelişen ulaşım-haberleşme imkânlarının da etkisiyle büyük kentlerde yaşamak istemeyenler için alternatif yaşam ve kimi zaman da alternatif çalışma alanları olabilmektedir.

Kırsal Alanda Yaklaşımlar ve Araçlar

Günümüzde mekânsal planlamanın, kırsal alanları doğrudan içermek ve gerekli duyarlılıkları geliştirmek durumunda olduğu yönünde bir fikir birliği oluşmaktadır. Ancak, kırsal mekâna müdahale araçlarının yetersiz olması ya da etkin kullanılamaması nedeniyle kırsal alan planlaması bakımından çözüm yaklaşımlarını eksik bırakan, boşluklu bir durum söz konusudur. Bu durum kırsal alanlara yönelik müdahalelerde yeni yaklaşımların kullanılmasını da zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'de kırsal kalkınma stratejisi diğer tüm alanlarda olduğu gibi tavandan tabana bir yaklaşım içermektedir. 2014-2020 Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'nde (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s.10) belirtildiği gibi kırsal kalkınma, kırsal alanda yaşayan fertlerin ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesini artırma sürecidir. Kırsal alanlarda yaşayan fertlerin yaşam kalitesini artırmak doğal olarak o fertlerin sorunlarının çözümüne kendilerinin de katılım sağlamalarını gerektirir. Türkiye'de kırsal nüfus yoğunluğunun düşük ve nüfusun daha çok yaşlı olması, yerleşmelerin genellikle dağınık olması gibi nedenler politika yapıcı ve uygulayıcılarının kırsal alana yönelik müdahalelerinde yerel halkla işiştare etmeleri ve yerel halkı sürece katmaları için zorlayıcı koşullar olarak görülebilir.

Bu dezavantajlarına karşın, kırsal yerleşmelerin görece küçük ölçekli yerleşmeler olması bazı fırsatlar sunmaktadır. Ostrom (2009); metropolden küçük ölçekli yerleşimlere doğru gidildikçe işbirliği, kolektif eylem gücü yaratma ve katılımlı sonuç elde etmenin kolaylaştığını ortaya koyarken (Akt: Harvey, 2013), Wirth'se (1938) kentsel mekânın büyüdükçe bireyler arasındaki sosyalleşme altyapısını olumsuz yönde etkilediğini ve toplumsal kayıtsızlığa yol açtığını savunmaktadır (Akt: Saunders, 2013). Buna rağmen, kırsal alana yönelik müdahalelere karar verildikten sonra yerel halkın bilgisine sunulmakta ve doğal olarak bu gibi süreçler, Arnstein (1969) tarafından geliştirilen katılım merdiveninin en alt kısmında yer alan "katılsızlık" olarak adlandırılabilir. Ancak kırsal alanlarda

katılım ve ortak iş geliştirme kapasiteleri etkin ve kararlı bir şekilde sürece katıldığında sonuç elde etmeyi kolaylaştırıcı bir durum yaratılması mümkündür. Burada katılımın sembolik anlamından uzak şekilde, sürecin başından sonuna kadar dikkate alınması, ortaya koyulacak fikir/eylem/proje vb. konuların ortak çerçevede karara bağlanmasına olanak tanımaktadır.

Kırsal alanda katılımın sağlanması günlük yaşamın geçtiği mekâna dair müdahalelerde özellikle önemlidir. Yerel yönetimlerin yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen farklı tür müdahalelerinin olmasına karşın kırsal mekâna yönelik politika ve uygulamalarının eksik kaldığı görülmektedir. Geçmiş yıllara bakıldığında daha çok merkezi hükümet düzeyinde, kırsal kalkınma odaklı bazı girişimlerin olduğu görülmektedir. 1930'lar da ideal bir köy planının ayrıntıları ile çizildiği örnek köy modeli, mekâna dair öngörülerini olan ilk yaklaşımdır. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda eğitim yoluyla kırdaki modernleşmeyi hedefleyen köy enstitüleri, 1970'li yıllardan sonra köylere hizmet götürülmesi ve istihdam sağlanmasını hedefleyen merkez köy ve köy- kent gibi uygulamalar dikkat çekmektedir (Çelik, 2005; Kayıkcı, 2005; Güler, Çirakoğlu ve Tokmak, 2014; Türkoğlu, 1999; Koç ve Gül, 2006; Çetin, 1999). Bu uygulamaların mekâna etkileri dolaylı olmuştur. 1980'lerden sonra daha çok uluslararası örgütler ve AB etkisiyle şekillenen kırsal politikaların ülkemizdeki uygulanış biçimlerinin yerel ekonomileri zayıflatarak gerekli yaşam koşullarını zorladığı; diğer yandan ekolojik değerler ve tarımsal alanların kaybına neden olduğu görülmektedir (Aysu, 2013). 2000'li yıllarda, etkisi daha da belirginleşen kentleşme süreçleri kent ile kır arasındaki ilişkilerin ve sınırların değiştiği ve kentsel nitelikli alan ve nüfus birikimlerinin sürekli büyüyerek yayıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Diğer yandan da birçok köy yerleşimi alternatif/doğa/eko turizm gibi alanlarda önemli ekonomik ve mekânsal dönüşüm süreçlerine girmişlerdir. Bu süreçler kimi zaman olumlu gelişme etkileri gösterirken kimi zamansa kırsal yerleşim karakterlerinin ve özgün kimlik değerlerinin kaybına neden olmaktadır.

Ülkemizde mekâna müdahale anlamında etkin olan kurumlar içinde kırsal kalkınma, hizmet ve altyapı sağlama ile ilgili kurumlar (örn. TKDK²) ve bölgesel gelişme için strateji ve planlar üreten kurum olarak Kalkınma Ajansları doğrudan olmasa da mekânsal etkileri olan yetkilere sahiptir. 2012-2013 yıllarında yürürlüğe giren Büyükşehir yasaları ile birlikte alanları genişleyen büyükşehir belediyeleri de kırsal alanlarda mekânsal düzenleme ve planlama konusunda geniş yetkilere sahiptir. Bu yasal düzenlemelerin ve kırsalda el değiştiren yetkilerin kırsal alanlarda yaşam kalitesini ve koşullarını nasıl etkileyeceği ilereleyen dönemlerde daha net ortaya çıkacaktır.

Yerel yönetimlerin kırsal mekânı düzenleme araçlarına bakıldığında Büyükşehir Belediyeleri için 3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili yönetmelikler, diğer alanlar için 442 sayılı Köy Kanunu

ile afet ve iskân ile ilgili kanunlar dışında fazla bir araç olmadığını söylemek mümkündür. Bu mevzuat köylerde gelişme alanları belirleme, parselasyon, donatı alanları eklenmesi yapılaşma koşulları getirilmesi ile sınırlıdır ve yaptırıma dayalıdır. İmar Kanunu'na 2013 yılında eklenen bir madde ile yeni bir araç olarak Köy Tasarım Rehberi ise mevzuata giren ve kırsal alanları doğrudan merkezine alan en güncel ve önemli araçlardan biridir.

Ersizlere Köyü için hazırlanan rehber, bir yandan ülkemiz için bir köy tasarım rehberinin nasıl olması gerektiği konusunda bazı öneriler getirmekte, bir yandan da yukarıda bahsedilen yerel katılım meselesinde yaşanan bir tecrübeyi aktarmaktadır.

Köy Tasarım Rehberine Doğru

Ersizlere Köyü için hazırlanan köy tasarım rehberinin oluşum süreci öncesinde ilk etapta, Kastamonu'daki yerel aktörlerin; kentlerin yoğun çekiciliği karşısında güçsüzleşen kırsal alana yönelik etkin stratejinin ve müdahale yöntemlerinin ne olabileceğine ilişkin arayış içinde oldukları söylenebilir. Keza mevcut teşvikler, hibeler ile yol, kanalizasyon, baraj, içme suyu, turizm vb. yatırımları Kastamonu kırsalının gerilemesini durdurmada yeterli olamamıştır. Köy Tasarım Rehberi mevcut araçların tamamlayıcısı olarak bu bağlamda ortaya çıkmakla beraber rehberin oluşturulmasında yaşanan süreç de rehberin gelişiminde doğrudan etkili olmuştur. Rehberin oluşturulması süreci 4 bileşene ayrılabilir. Bunlar karşılaşma, aktör iradesi, katılımcılık/dâhil olma ve kurumsallaşmadır. Bu bileşenler birbirlerinden bağımsız bir biçimde ardışık olarak gelişmemiş, tam aksine her bir bileşen birbiriyle örtüşerek bir bütünü tamamlamıştır. Süreci daha iyi anlamak için bu 4 bileşenin belirginleştirilmesi bu kapsamda önemlidir. Bu bileşenler kapsamındaki faaliyetler Tablo 1 ile de özetlenmiştir.

Karşılaşma süreci Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSU) Kırsal Alan Planlaması ve Köy Yenileme lisans dersi kapsamında gerçekleştirilen saha araştırması için Küre İlçesi Ersizlere Köyü'nün seçilmesi ile başlamıştır. 2013 yılının Nisan ve Mayıs aylarındaki saha araştırması esnasında Küre Kaymakamlığı, Küre Belediyesi, Ersizlere Muhtarlığı, köydeki ilgili aktörler (dernek, kooperatif, köy halkı ve özellikle köylü kadınlar vb.) ile Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZA) arasında etkileşim başlamıştır. Bu karşılaşma ve etkileşim sayesinde yerel aktörler köy tasarım rehberi ve kırsal planlama yaklaşımı hakkında bilgi sahibi olmuş ve zaten yeni yaklaşımlar içerisinde olan Kastamonu Valiliği, Küre Kaymakamlığı ve Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı bu yeni yaklaşımın Ersizlere Köyü ve Kastamonu için sergilediği potansiyeli fark etmişlerdir. MSGSU'nun kırsal planlama konusundaki bilgi birikimi ile yerel aktörlerin kırsal sorunları çözecek yeni yöntemler arayışının çakışması sürecin dinamizmini oluşturmuştur.

Bir karşılaşma ile başlayan süreç, aktörlerin bu potansiyeli fark

² TKDK: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu

Tablo 1. Ersizlere köy tasarım rehberin oluşum süreci

Bileşeni	Yıl	Ay	Kilit Faaliyet
Karşılaşma	2013	Nisan	MSGSÜ Kırsal Alan Planlaması ve Köy Yenileme Dersi kapsamında saha ziyareti ve çalışması
		Mayıs	Kırsal Alan Planlama ve Köy Yenileme Dersi kapsamında gerçekleştirilen çalışmaların Kastamonu'da sunulması
Aktör İradesi ve Katılımcılık/Dâhil Olma		Haziran	Geleceğe Küresel Bakış: Kırsal Kalkınma Yerel Stratejiler 1. Çalıştay
		Temmuz Kasım	MSGSÜ, Küre Kaymakamlığı ve KUZKA arasında gerçekleşen toplantılar
Aktör İradesi ve Kurumsallaşma	2014	Ocak	Kastamonu Valiliği, MSGSÜ ve KUZKA arasında işbirliği protokolünün imzalanması
		Şubat Mart	MSGSÜ, Küre Kaymakamlığı ve KUZKA arasında yapılan toplantılar
Katılımcılık/Dâhil Olma		Nisan	Köy Tasarım Rehberinin ve saha çalışmalarının başlaması
		Ağustos	Köy Tasarım Rehberi saha çalışmalarının devamı
		Eylül	MSGSÜ, Küre Kaymakamlığı ve KUZKA arasında yapılan toplantılar
		Ekim	Geleceğe Küresel Bakış: Kırsal Kalkınma Yerel Stratejiler 2. Çalıştay
Kurumsallaşma ve Katılımcılık/Dâhil Olma	2015	Mart	Köy Tasarım Rehberi'nin yayınlanması ve dağıtılması
	2017	Mayıs	Prototip projenin Kastamonu Ahşap Fuar'ında sergilenmesi

ettikten sonra gösterdiği irade ile ivme kazanmıştır. Köy tasarım rehberinin oluşmasına yönelik adımlar Kastamonu Valiliği, Küre Kaymakamlığı, KUZKA ve MSGSÜ tarafından planlanmış ve organik biçimde başlayan süreç sistematik bir şekilde devam etmiştir. Aktörlerin iradesi ve yerel paydaşların katılımı ile olgunlaşan süreç içerisinde yerel bir inisiyatif ortaya çıkmıştır. Sürecin başlangıç aylarında MSGSÜ, Küre Kaymakamlığı ve KUZKA arasında yapılan toplantılarda özellikle tüm tarafları inisiyatife dâhil etmeyi amaçlayan katılım sürecinin nasıl yönetileceğine yönelik konular ele alınmıştır. Bu minvalde, 2013 yılının Haziran ayında ise katılımı artırmak ve ilgili tüm aktörleri dâhil etmek için Geleceğe Küresel Bakış Kırsal Kalkınmada Yerel Stratejiler 1. Çalıştay gerçekleştirilmiştir.³ Çalıştaya yerel kurum temsilcileri, yerel halk ile ulusal ve bölgesel düzeydeki paydaşlar katılım sağlamıştır. Çalıştayda Küre'ye yönelik ana sorunların ve kilit projelerin üretildiği ve belirlendiği, “Doğal Tarım ve Ekoturizm”, “Kırsal Peyzaj ve Ekoturizm”, “Küre’de Yaşam Kalitesi ve Sanayi Mirası”, “Kültürel Miras, Tarihi Yapı ve Turizm” ile “Kırsal Kalkınmada Yerel Girişimcilik” olmak üzere 5 farklı çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalıştayın sonunda ise Kırsal Peyzaj ve Ekoturizm grubu köy tasarım rehberlerinin oluşturulmasını kilit proje olarak önermiştir.

Çalıştay ile tetiklenen süreç aktörler arasındaki toplantılar ile devam etmiş 2014 yılının Ocak ayında Kastamonu Valiliği,

MSGSÜ ve KUZKA arasında iş birliği protokolü imzalanmış ve inisiyatif kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu kapsamda ilk olarak 2014 yılının Mayıs ayında Küre’deki bakır madeninin sahip olduğu endüstriyel mirası konu alan “Küre: Endüstriyel Miras ve Yerel Kalkınma Uluslararası Sempozyumu” düzenlenmiş ve inisiyatifin uluslararası boyutu da güçlenmiştir. Sempozyum sayesinde ilgili tüm taraflar uluslararası deneyimleri öğrenme ve kıyaslama yapma fırsatı yakalamışlardır. Daha sonra MSGSÜ ise iş birliği protokolüne ve çalıştayda belirlenen kilit projeye istinaden Ersizlere Köy Tasarım Rehberi çalışmalarına başlamıştır. Bu yeni gelişmelerin nasıl yönlendirileceğine karar vermek ve yeni aktörleri sürece katmak için, rehber çalışmalarının sona yaklaşmasıyla birlikte 2014 yılının Ekim ayında Geleceğe Küresel Bakış Kırsal Kalkınmada Yerel Stratejiler 2. Çalıştay gerçekleştirilmiştir.⁴ 2. Çalıştayda katılım daha genişlemiş ve 1. Çalıştaydan itibaren yapılan çalışmalar aktarılmış, kilit projeler ayrıntılandırılmış, köy tasarım rehberi ile birlikte yerel kalkınmaya katkı sağlayacak yöresel ürünler ve el sanatları gibi yeni projeler de başlatılmıştır. Yerel ekonomik kalkınma için tasarımın etkin kullanılması gerekliliğine dair yaklaşımların (Ünsal, 2012) benimsenmesiyle yerele özgü marka yaratılmaya çalışılmıştır. Küre Kaymakamlığı’nın yerelde etkin çalışması ile Küre İlçesi’ne ait Küreden (Doğal ürünler) ve Küresel Sanatlar (Küre Kilimi, taş baskı, ahşap) gibi markaların oluşması ve kadın girişimciliğini artıracak atölyelerinin kurulması hem

³ Yücel, S.D., Kazancı, Ş. (eds.) 2014, Geleceğe Küresel Bakış, Kırsal Kalkınmada Yerel Stratejiler Kitabı, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Yayını, Kastamonu.

⁴ Kazancı, Ş., Aydınli, G., Şimşek, C. (eds.) (2016). Geleceğe Küresel Bakış, Kırsal Kalkınmada Yerel Stratejiler Kitabı-2, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Yayını, Kastamonu.

Küre merkezde hem de Ersizlerdere Köyü'nde sürdürülebilir gelişmeyi tetikleyici bir etki yaratmıştır.

Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi, karşılaşmaların, etkileşimlerin, stratejinin, iradenin, motivasyonun bileşiminden oluşan bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Rehberin hazırlama süreci aynı zamanda Küre'deki yerel kalkınma inisiyatifinin de bir parçası olmuştur. Yöresel sanatlar, doğal ürünler ve sokak sağlıklılaştırma gibi alanlarda yapılan çalışmalarla eş zamanlı ilerlemiş ancak yerel kalkınma inisiyatifinin simgesi ve motivasyon kaynağı olmuştur. Mevzuatta yer alan planlama yöntemlerinin dışında kendisine alan yaratan ve Ersizlerdere Köyü merkezli başlayan bir inisiyatif olarak köy tasarım rehberi oluşturma süreci yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçekte iş birliğini tetiklemiştir. Böylelikle Türkiye'nin ilk köy tasarım rehberi yönetsel olarak da bir ilki gerçekleştirmiştir. Hem bir yerel kalkınma inisiyatifini tetikleyen bir etken hem de katılımıcılığı esas alan öncü bir kırsal planlama müdahalesi olarak örnek özellikler sergilemektedir.

Süreç geneli itibarıyla olumlu bir seyir izlemekle birlikte bazı alanlarda sorunlar da meydana gelmiştir. Rehberin geliştirilmesinde izlenilecek yolun belirsizliği ve ülkemiz için ilk örnek olması proje sürecinde karşılaşılan en önemli zorluk olmuştur. İmar Kanunu'nda 2013 yılında yapılan değişiklik ile "yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde bu özellikleri korumak, geliştirmek ve yaşatmak amacıyla muhtarlık katılımı ile ilgili idarelerce köy tasarım rehberleri hazırlanabilir." hükmü getirilmiş ise de hazırlama sürecine ilişkin yönlendirme yapan herhangi bir mevzuat bulunmamaktadır. Bu bağlamda Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi gerek içerik ve gerekse yönetim modeli ile örnek olabilecek nitelikler taşımaktadır. Ayrıca Rehberin hazırlanması için 8 ay gibi kısa bir süre tanınmasının ve rehberin basılması ve uygulanmasında yaşanan gecikmeler de sürecin olumsuz yönleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Küre İlçesi Ersizlerdere Köyü

Kuruluşu 13. yüzyıla kadar uzanan Ersizlerdere Köyü, Kastamonu ilinin Küre ilçesine bağlı ve 5 mahalleden oluşan bir köy

Şekil 1. Küre ve Ersizlerdere'nin bölgesel ulaşım bağlantıları.

yerleşimidir (Şekil 1, 2). İlçede kısa mesafelerde bile değişebilen topoğrafik koşulların etkisi ile köy yerleşmelerinin büyük çoğunluğu parçalı bir dağılım göstermekte ve Ersizlerdere Köyü, bu durumun somut izlerini taşımaktadır (İbret, 2007). İlçede 750-1000 metre rakım aralığındaki dokuz köyden biri olan Ersizlerdere, Küre dağlarının etkisi ile bol yağış alan bir bölgede ve geniş orman alanları arasında yer alır. Bölgedeki orman varlığı, köyün yerel ekonomisinde ve mimarisinde de kendini göstermektedir.

Tarımsal üretim ve hayvancılık sahası oldukça sınırlı olan köy Küre'ye 8 km, Kastamonu il merkezine 63 km uzaklıktadır. Ulaşım açısından son derece elverişli olan köyün Ersizlerdere kanyonunun giderek daha çok tanınması ile birlikte turizm değeri artmıştır. Köyün en önemli özelliklerinden biri olan ve her yönden algılanabilen kırsal peyzajı köyün içinden geçen dere ve kanyon boyunca kesintisiz devam etmektedir. 1980'li yıllardan bu yana sürekli dış göç nedeniyle nüfus kaybına (son 40 yılda köy toplam nüfusu yaklaşık %49 oranında azalmıştır) uğrayan köyde, yapılan saha çalışmalarına göre yaklaşık 270 kişi, İlçe Nüfus Müdürlüğü verilerine göre ise 254 kişi yaşamaktadır. Ortalama hanehalkı büyüklüğü 3.8 olan köy nüfusunun %97'si köyün yerlisi ve köydeki ortalama yaş ise 52'dir. Köy son yıllarda artan bir turizm hareketliliği içinde yer alırken yerel mimari ve geleneksel köy yaşamının son dönemde bozulmaya ve dönüşmeye başladığı da görülmektedir. Ortak kullanım mekânlarının kadınlar ve çocukların ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadığı köy yerleşiminde, ortak-kamusal mekan gereksiniminden de söz edilebilir.

Köy Tasarım Rehberi: Yöntem ve Kurgu

Köy tasarım rehberi kırsal karakteri oluşturan öğelerin nasıl devam edeceği hakkında tavsiyeler içeren bir dokümandır. Rehber, köyde doğal çevre ile bütünlüğün nasıl korunacağı, ortak yaşam mekânlarının nasıl düzenleneceği, parsellerin iklim ve arazi koşullarına göre nasıl doğru şekilde kullanılacağı, yerel malzemelerin nasıl yeniden kullanılabilir hale geleceği, pencere,

Şekil 2. Ersizlerdere kanyonu.

çatı gibi elemanların köye uyum sağlayacak şekilde nasıl biçimleneceği gibi ayrıntılı mekânsal konuları içerir.

Rehberin uygulandığı ülkelerde rehberin hazırlanmasında yerel topluluğun etkin bir rolü görülmektedir. Halk tarafından benimsenen bir rehberin başarı şansının yüksek olduğu kabul edilir (Owen, 1998; Owen, 2002). Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi hazırlık sürecinde kurgu, içerik ve yöntemin oluşturulma aşamaları tartışmalarla biçimlenmiştir. Çalışmalara başlarken ilk olarak bu konuda uygulama tecrübesine sahip olan İngiltere ve İrlanda'da rehberlerin ortaya çıkma nedenleri, içerikleri, planlama ile ilişkisi, halkın katılım biçimleri, kurumların rolü, uygulanma süreçleri incelenmiştir. Ülkelere göre rehberlerde yaklaşım ve içeriklerin nasıl değiştiği ve köy tasarım rehberleri ile ilgili temel tartışma konuları araştırılmıştır (Clifford ve King, 1993; Owen, Bishop ve O'keeffe, 2011; Atkins, 1998; Owen, 1998; Owen, 1999; Owen, 2002; Countryside Agency, 2002; Hughes, 2006; Gallent, Morphet, Tewdyr-Jones, 2009; Owen vd., 2008).

Köy tasarım rehberi uygulama tecrübesine sahip olan İngiltere ve İrlanda'ya ait köy tasarım rehberleri (Cork County Council, 2003; Hampshire Country Council, 2009; Kilkenny County Council, 2009; Melton Borough Council, 2007; Rutland County Council, 2002; Quality Parish Council, 2014) incelenmiştir. Rehberlerin ülkelere göre farklı içerikte oldukları görülmüştür.⁵ Bazıları, sadece köyde parseli üzerinde ev yapmak isteyenler için hazırlanmış; parselde konum, yönlenme, bahçe düzenleme, ev planının oluşturulması gibi konuları içermektedir. Bazı rehberler yerleşme ölçeğinde hazırlanmıştır. Bu rehberler, kırsal karakterin korunması için vurgulanması gereken akslar, merkezler, köye özgü mimari öğeler, peyzaj değerleri ve yapılar gibi kimlik öğelerini belirleyerek her biri için neler yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Katılım biçimleri de farklılık göstermektedir. Köy halkı tarafından hazırlanan, her konuya dair kısa önerilerin anket ve toplantılar yapılarak geliştirildiği örneklerin (İngiltere) yanı sıra, köy halkının katılımı ile uzmanlarca hazırlanan ve tümü aynı içerikte olan rehberler de vardır (İrlanda). Tüm örneklerde köy tasarım rehberlerinin yerel yönetimler için etkin uygulama araçları olduğu görülmüştür. Planlama sistemi içine tanımlı bir yerleri vardır. Planın eki niteliğinde, ruhsat sürecinde kullanılan belgelerdir. Rehberler sosyal ve ekonomik sorunlara dair diğer araçlarla desteklenir. Ersizlerdere Köyü için bir rehber hazırlarken ülkemizin planlama sistemi içinde köy tasarım rehberinin rolünün ne olabileceği ve içeriğinin nasıl farklılaşabileceği konuları üzerinde durulmuştur. Köy tasarım rehberi büyük oranda mekâna dayalı olsa da bir imar planı ya da imar yönetmeliği gibi algılanmamalıdır. İlgili kanununda köy tasarım rehberlerinin içerik ve yöntemine dair belirgin bir çerçeve çizilmemiş olması nedeniyle ülkemiz için ilk olacak olan Ersizlerdere Köy Tasarım rehberi, dikkatli bir süreç içinde ele alınmıştır.

Bu kapsamda Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi çalışması sırasında, ülkemizde kırsal yerleşmelerin planlanmasıyla ilgili kısıtlı birikim ve mevzuat dikkate alınmış, diğer ülkelerin rehberlerinde olmayan bazı içeriklerin eklenmesi hakkında tartışmalar yapılmıştır. Yerleşme ölçeğinde daha çok başlık olması gerektiğine karar verilmiştir. Nedeni yerleşme ölçeğinde korumayı sağlayacak başka araçların olmamasıdır. Rehberin plan yerine geçecek bir araç olarak görülmemesi, ancak bazı konularda -doğal sınırların korunması gibi- plan benzeri sınırlamalar da getirebileceği noktasına ekip içinde tartışmalar sonucu varılmıştır.

Ortak mekânlara özellikle önem verilmiştir. Canlılığını kaydeden köy için arazi koşullarının da etkisi ile az olan bir araya gelme imkânlarını artıracak mekânsal öneriler geliştirilmiştir. Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi'nin özgün yanlarından biri de mimari ölçekte güçlü bir kırsal karakter analizine dayalı olmasıdır. Restorasyon uzmanlarının desteği ile köy halkı için giderek değer kaybeden ahşap yapıların onarımı, ısı ve su yalıtımı için öneriler getirilmiştir. Bunun yanı sıra kırsal mimari karaktere uygun yeni tasarımlara imkân verecek esneklik de sağlanmıştır.

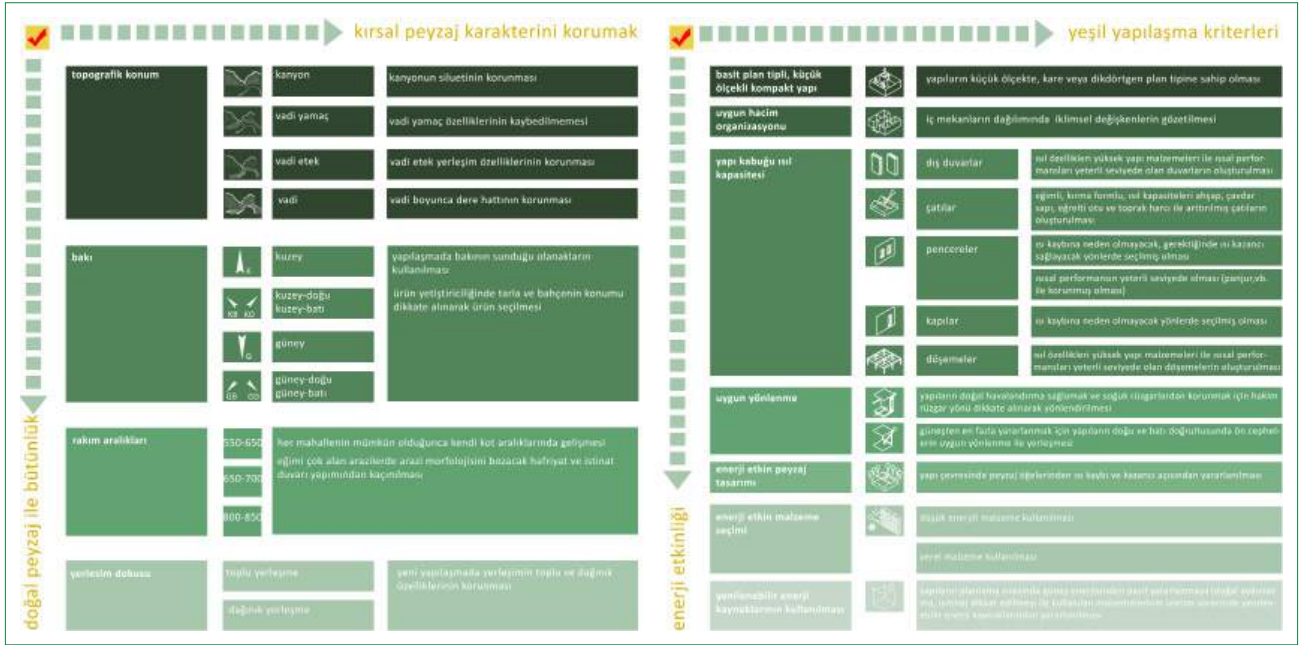
Rehber temelde, köyün açık ve kapalı mekânlarında yaşam koşullarının iyileştirilmesini ve aynı zamanda kırsal mekânsal kimliğin devam etmesine yönelik çözüm ve öneriler geliştirmektedir. Yerel yönetimler için de yapı ruhsatlarında, meydan, yol ve ortak alanlarda yapılacak mekânsal düzenlemelerde yol göstericidir. Bu nedenle köy tasarım rehberinde hem yerleşme ve parsel ölçeğinde hem de mimari ölçekte analiz, ilke ve öneriler geliştirilmiştir.

Rehberin hazırlanması kararına kadar yaşanan tüm süreçlerden elde edilen bilgiler ışığında çalışma alanının özellikleri dikkate alınarak rehberin kurgusu oluşturulmuştur. Çalışma temelde masa başı ve saha olmak üzere iki alanda yürütülmüş olup, saha çalışması öncesi masa başı çalışmasında farklı uzmanlık alanlarına sahip plançı, peyzaj mimarı ve mimarlardan oluşan karma disiplinli bir ekip tarafından ülkemiz planlama koşulları çerçevesinde rehberin kurgusu tartışılmış, saha için yöntem ve teknikler belirlenmiştir. Daha sonra 2017 yılının Nisan ve Ağustos aylarında saha çalışması yapılmıştır.

Şekil 3. Köy Tasarım Rehberi içeriği.

⁵ İrlanda'da Rural Design Guides (Köy Tasarım Rehberi) olarak, İngiltere'de Village Design Statement (Köy Tasarım Raporu) olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4. Köy Tasarım Rehberi ilke örnekleri.

Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi üç düzeyi içerecek şekilde kurgulanmıştır: Yerleşme dokusu, parsel biçimlenişi, kırsal mimari karakter (Şekil 3). Her düzey için analizler, ilkeler ve öneriler geliştirilmiştir (Şekil 4). Analizler köyde yapılan saha çalışmalarına dayanmaktadır. İlkeler köyde oluşan fikirler ve farklı uzmanlık alanlarından ekip üyelerinin görüşleri ile geliştirilmiştir, genel ve kavramsaldir. Daha sonra Ersizlerdere Köyü için önerilerin olduğu rehber kısmı gelmektedir. Özellikle yöre halkının sürece ve rehber katkısının sağlanması çalışmanın temel hedeflerinden biri olmuştur.

Bu kapsamda saha çalışmasında 3 farklı yöntem kullanılmıştır. Bunlardan ilki köy hakkında genel bilgileri sağlamaya yönelik hanehalkı anketleridir. Anketlerde hanehalkı profili, göç, istihdam, tarımsal üretim, bahçe kullanımı, çevreyle olan ilişki, konut yaşam alanları, köy ve konut memnuniyeti, ekoturizm, ulaşım gibi mekânsal yönü ağır basan konular yanında köydeki örgütlülük ve yardımlaşma biçimleri ile mahalleler arasındaki

Şekil 5. Saha anket çalışmaları.

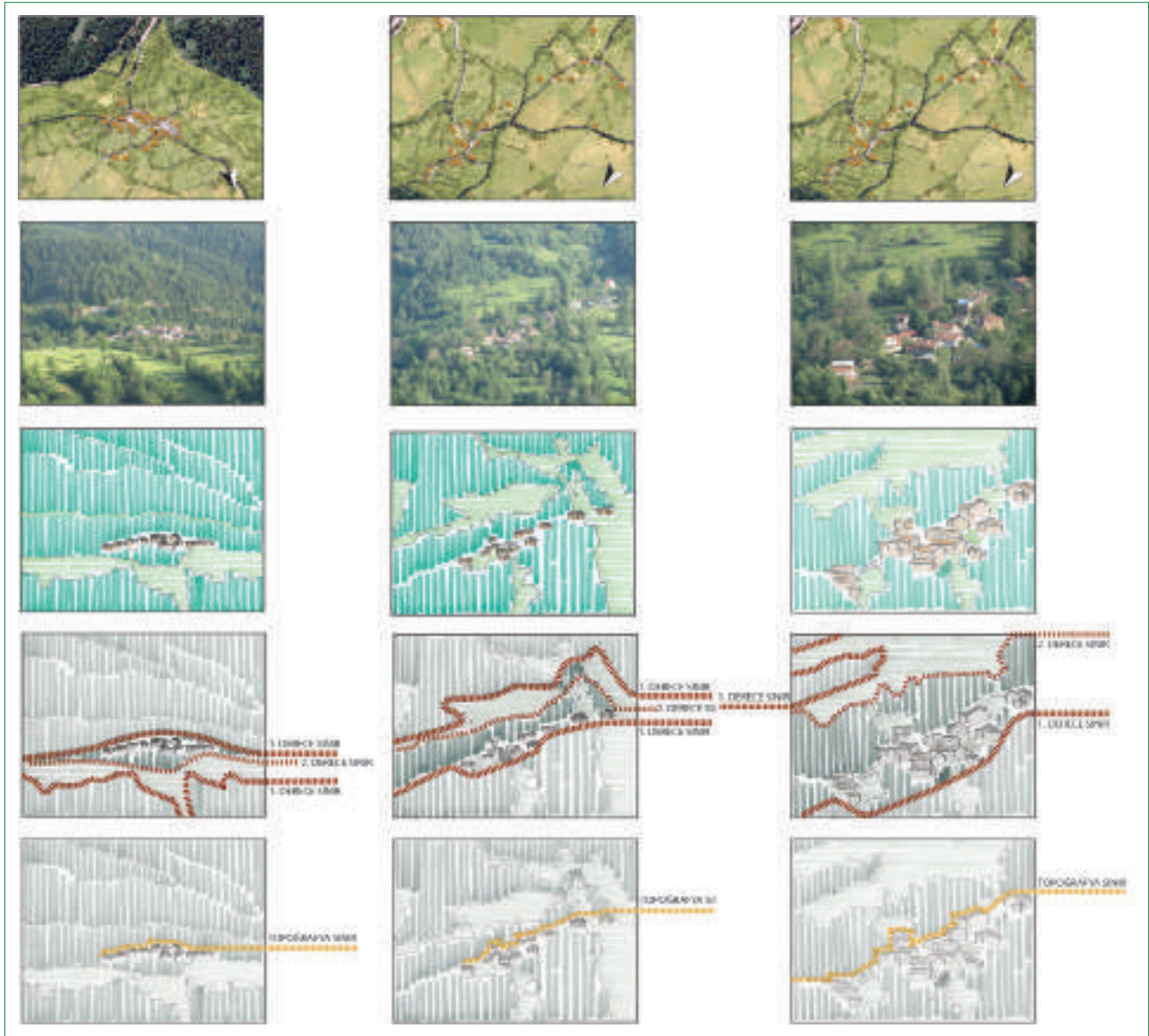
ilişkilere dair çeşitli sorular sorulmuştur. Yapılan saha çalışmasında toplam 29 hane ile görüşme yapılarak 110 kişinin demografik bilgileri elde edilmiştir (Şekil 5).

Yapılan hanehalkı anketlerine ek olarak köy içinde odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Kadın ve erkeklerle ayrı olarak yapılan bu görüşmelerde, köye dair sorunlar ve beklentiler hakkında konuşulmuş, köyün genel sorunlarına değinilmiştir (Şekil 6). Kadınlarla yapılan odak grup görüşmesinde özellikle köye bakışları ve evleriyle ilgili düşünceleri üzerinde durulmuştur. Sahada yapılan bir diğer çalışma ise zaman-mekân çizelgesidir. Köydeki günlük yaşam ritüelini ve ortak mekânların nasıl, ne zaman ve kim tarafından kullanıldığını anlamaya yönelik gerçekleştirilen bu çizelge; köy halkının yaş, cinsiyet ve yaşanan mahalleye göre günlük faaliyetlerini hangi mekânlarda geçirdiğini ve nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Yerleşime dair yapılan çalışmalarda özellikle kırsal mekânı oluşturan kimlik öğelerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda üç farklı çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan ilki

Şekil 6. Kadınlarla yapılan odak grup görüşmesi (Ağustos, 2014).

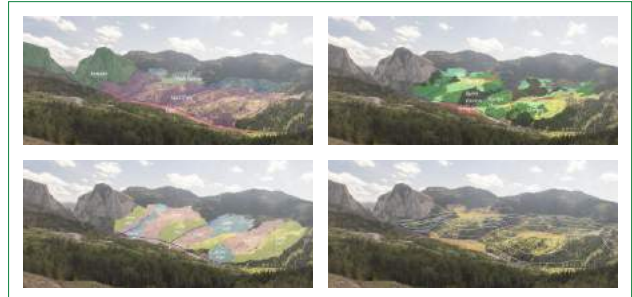

Şekil 7. Siluet açısından yerleşimde sınırlayıcı öğeler (Eminağaoğlu, 2004 çalışmasından yararlanılmıştır).

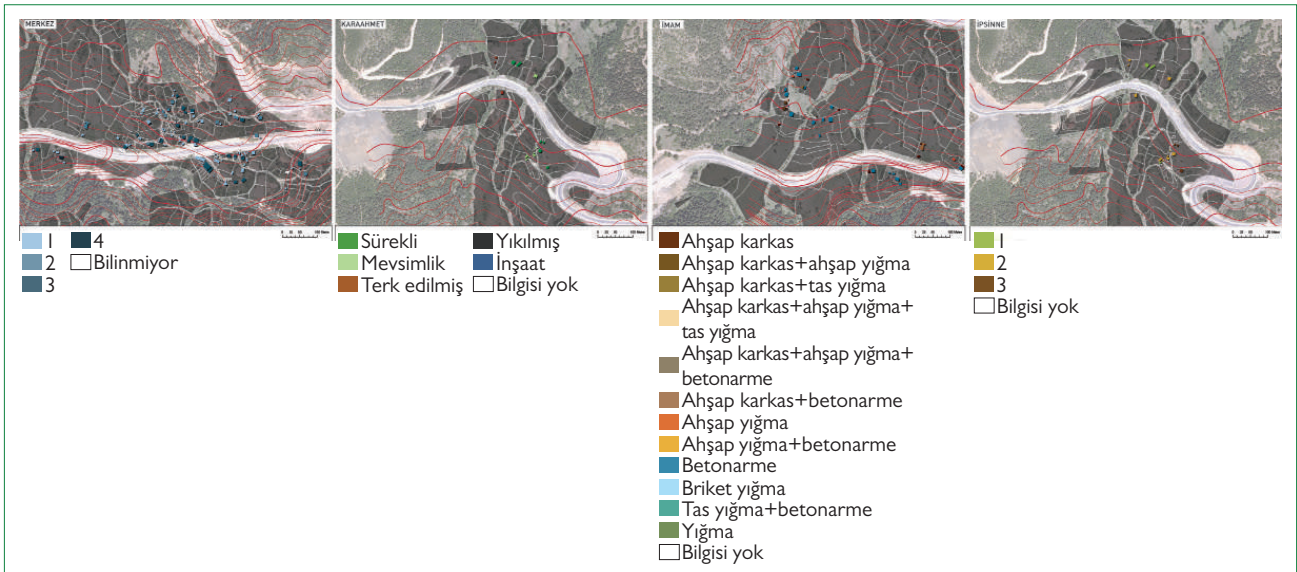
mekânsal analizlerdir. Bu çalışmada köy ölçeğinde, topoğrafya, peyzaj, siluet, yerleşme dokusu incelenmiştir (Şekil 7, 8, 9). Özellikle mahalleleri birbirine bağlayan yollar ve patikalar köylülerin de katılımıyla yürünerek gözlemlenmiş, gerekli notlar alınmış, fotoğraflar çekilerek haritaya işlenmiştir.

Bir diğer çalışma ise parsel yapısı ve kullanımına ilişkin bilgilerin sahada ayrıntılı olarak toplandığı çalışmadır. Tüm çalışma alanı içindeki mahalleleri kapsayan parseller için toplam 258 adet parsel föyü hazırlanmıştır (Şekil 10). Bu föylerde parsellerdeki yapı türleri (konut, ahır, depo vb.), kat sayıları, malzeme ve yapı kalitesi, parseldeki peyzaj elemanları (meyve ağaçları vb.), diğer öğeler (fırın, arı kovanı, çardak vb.) işlenmiş ve parsel ve yapıya dair fotoğraflar çekilmiştir. Sahada elde edilen tüm sayısal ve sözel veriler daha sonra ArcGIS programında oluşturulan veri tabanına aktarılmıştır.

Yerleşim ölçeğinde yapılan üçüncü analiz ise yapı ölçeğinde gerçekleştirilmiştir. Köyde geleneksel malzeme kullanılarak yapılan yapı stokunun zamanla betonlaşmaya başladığı ve do-ku-çevre uyumu gözetilmeyen malzeme-işçilik kullanılarak de-

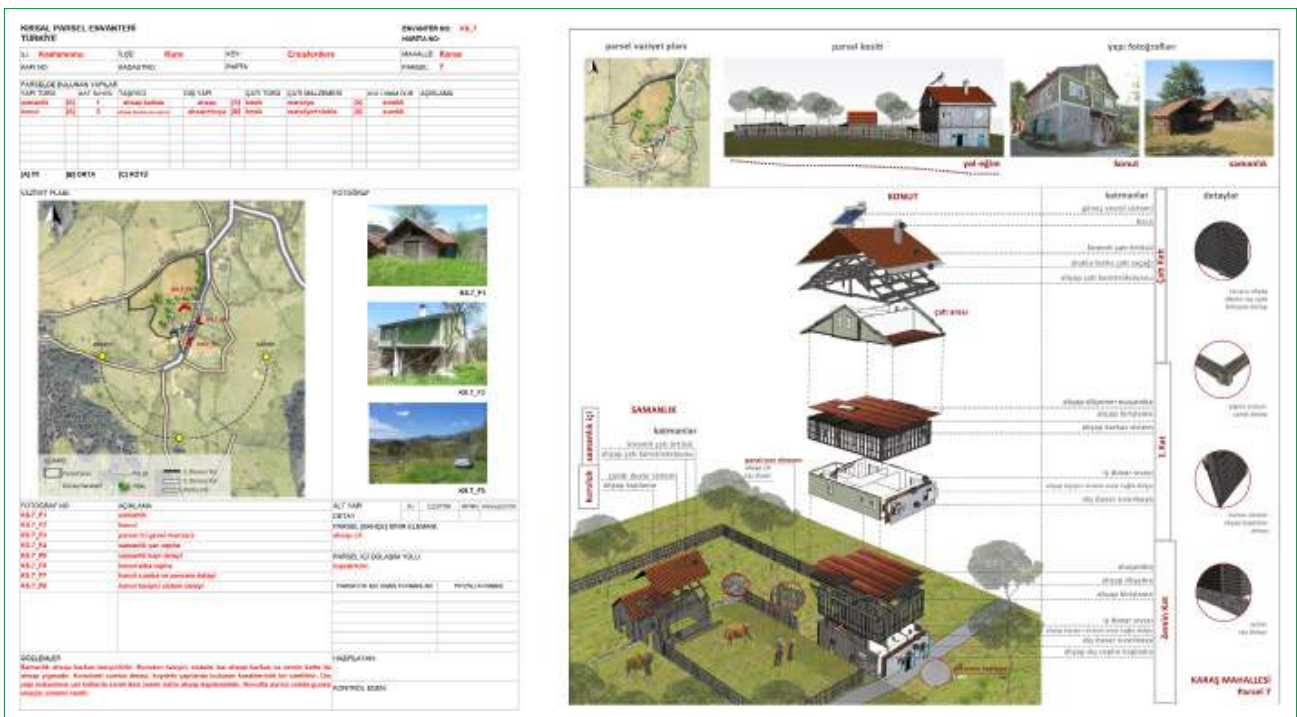
Şekil 8. Köyün peyzaj özellikleri.

Şekil 9. Yerleşme özellikleri; kat adedi, kullanım durumu, taşıyıcı türü ve yapı kalitesi.

ğışime uğradığı tespit edilmiş ve bu çerçevede yakın geleceğe dair yönlendirmelere temel olacak ayrıntılı mimari analizler yapılmıştır (Şekil 11). Çalışma alanı içindeki yapıların mimari özelliklerini belirlemek üzere 15 adet konut, 4 adet fırın, 2 adet samanlık ve 1 adet değirmene ait rölöveler çıkarılmıştır. Kırsal mimari karakterle ilgili olarak yapı ve çevre ilişkisine dayalı analizler yapılmıştır. Bu kapsamda özellikle köy yerleşiminin mimari dokusunu ve özgün kimliğini temsil eden, görece sürdüren konut kullanımları ile bunların bahçelerindeki ek

yapıların fotoğraflanması, mimari kimlik bilgilerinin çıkarılması, yapı biçim ve malzeme özelliklerinin belirlenmesi sağlanmıştır. Tüm bu tespitler, yöre iklim ve topoğrafyası ile geleneksel köy yaşam kültürü içinde birbirleriyle olan ilişkileri de dikkate alınarak bütüncül olarak değerlendirilmiştir. Köyde yapılaşma süreçlerinin zaman içerisinde kullanılan malzeme türü, yapıların tipolojileri, açık-kapalı mekân kullanımları, küçük ölçekli onarım ve tadilatlar vb. konularda nasıl bir değişim yaşandığı ve nihayetinde köydeki özgün doku ve yapı biçimlerinin ne

Şekil 10. Parsel föyü örneği (sol) ve parsel kullanımı/mimari öğelerin analizi (sağ).

Şekil 11. Yapı analizi.

denli korunabildiğine dair tespitler yapılmıştır. Ayrıca yapıların sahipleri ile bu yapılara ait eklemeler ve kullanım şekillerine dair bilgiler alınmış, sorunlar hakkında görüşülmüştür.

Çalışma kapsamında kullanılan yöntemlerden elde edilen bulgular ve köye dair temel bilgiler ışığında rehberin içeriği ve kurgusu belirlenmiştir. Temelde rehber üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler Yerleşme Doku, Parsel Biçimlenişi ve Kırsal Mimari Karakteridir. Her bir bölüm alt başlıklarla değerlendirilmiş; sorunlar ve bu sorunlara çözümler üzerinden öneriler geliştirilmiştir (Şekil 12). Rehberde özellikle her tür kullanıcının rahatlıkla faydalanması amacıyla kısa ve net cümleler kullanılmış, resim ve teknik çizimlerle bu ifadeler desteklenmiştir.

Rehberin ilk bölümü olan “Yerleşim Doku” beş alt başlıkta ele alınmıştır (Şekil 13). Temelde yerleşimin içinde bulunduğu coğrafya ile bir bütün olduğundan hareketle köyün kimlik

özelliklerini ortaya koyan bu başlıklara dair sorunlar ve çözüm önerileri geliştirilmiştir. İlk olarak Topografi/Konum alt başlığında çalışma alanının içinde bulunduğu coğrafya içindeki konumu ve topografik özellikleri ele alınmıştır. Çalışma alanı içinde kanyon oluşumu köyün içinde bulunduğu peyzajın önemli kimlik özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda silueti bozan yapılaşmanın önlenmesi önerisi geliştirilmiştir. Buna ek olarak köylerin içinde bulunduğu arazinin engebeli yapısı nedeniyle mevcut köy siluetsini bozacak yapılaşma ve istinat duvarı yapımından kaçınılması vurgulanmıştır. Ayrıca yeni yapıların vadi yamaç, vadi etek ve vadi hattı özelliklerini bozmadan arazi morfolojisine uygun biçimde yapılması önerilmiştir. Çalışma alanı içinde var olan derenin taşkın sınırları içinde yeni yapılaşmanın olmaması ve dere güzergâhı boyunca yapılan kanyon yürüyüşlerinde geliştirilebilecek yeni patika ve yolların arazi morfolojisine uygun bir biçimde bitki örtüsüne zarar vermeden konumlandırılması önerilmiştir.

Bir diğer alt başlık yerleşmelerin içinde bulunduğu Bakı ve Rakımlardır. Özellikle yeni yapılaşmada arazi bakısının dezavantajlarını azaltacak biçimde yapım ve teknikler kullanılması önerilmiştir. Ürün yetiştiriciliğinde, bahçe ve tarlaların konumunun bakı yönü dikkate alınarak belirlenmesi vurgulanmıştır.

Bitki ve Arazi örtüsü alt başlığında, arazinin mevcut bitki örtüsünü dikkate alarak yapılaşması önerilmiştir. Orman-yerleşim sınırlarının korunması, kır ve meraların kesinlikle yapılaşmaması, tarla orman sınırlarında yöreye özgü bitki türleri kullanılarak ormana geçişin sağlanması önerilmiştir. Ayrıca bahçe içinde kullanılacak bitki türlerinin yöreye özgü bitkilerden seçilmesi, egzotik bitki türlerinin kesinlikle kullanılmaması vurgulanmıştır.

Yerleşme Doku başlığındaki bir diğer alt başlık olan Ortak Kamusal Mekânlar köyün kamusal yaşamının geçtiği en önemli alanlardandır. Temelde mekânların fiziksel kalitesinin artırılarak köyün karakterine uygun biçimde gelişmesini sağlayacak tasarım öğeleri önerilmiştir. Köy yerleşim dokusundaki ortak alan ihtiyacından dolayı, köy meydanını daraltacak yeni yapılaşma olmaması, kalitenin artırılması için zemin ve cephelerde

Şekil 12. Rehberin kurgusu.

Yerleşim Dokusu	Sorunlar	Öneriler	Özellik Katmanları	Sorunlar	Özellik Katmanları	Yollar ve Patikalar	Sorunlar	Özellik Katmanları
	- Yerleşimde köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Araçların engellenmesi yapısı yapılmaması nedeniyle köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Katı atıkların köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Dere geçişleri köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması.	- Katı atıkların köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Araçların engellenmesi yapısı yapılmaması nedeniyle köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Katı atıkların köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Dere geçişleri köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması.	Köy Meydanı	- Meydanda farklı kullanımlar için alanların ayrılması. - Meydanda köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Meydan alanı ile ana yolun bir arada kullanılması.	- Katı atıkların köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Araçların engellenmesi yapısı yapılmaması nedeniyle köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Katı atıkların köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Dere geçişleri köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması.	Yollar ve Patikalar	- Yolların köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Araçların engellenmesi yapısı yapılmaması nedeniyle köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Katı atıkların köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Dere geçişleri köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması.	- Yolların köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Araçların engellenmesi yapısı yapılmaması nedeniyle köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Katı atıkların köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması. - Dere geçişleri köyün dışındaki bozulmuş yapıların bulunması.

Şekil 13. Yerleşim Dokusuna ilişkin rehber önerileri.

düzenlemeler yapılması önerilmiştir. Meydandaki kot farklılıklarından yararlanılarak farklı fonksiyonlar için alan açılmasının önemi vurgulanmış ve özellikle meydana ilçeler arası taşıt yolundan girilmesi sorununa dair öneriler geliştirilmiştir. Diğer bir ortak mekân olan harman yerine dair de aydınlatma, içme suyu ve kullanma suyu gibi alt yapıların sağlanmasıyla ilgili önerilerde bulunulmuştur.

“Yollar ve Patikalar” altbaşlığında yerleşme dokusunun ana yapısal düzenini oluşturan yollar ve patikalar için öneriler geliştirilmiştir. Özellikle İnebolu-Kastamonu kara yolunun çalışma alanı içinden geçmesinin köylüler için tehlike arz etmesinden dolayı, geçişlerin güvenli hale getirilmesi için sinyalizasyon önerisi geliştirilmiştir. Ayrıca kara yolunda hayvan ölümlerinin

önlenmesi ve geçişlerin güvenli olması için hayvanlar için koruyucu alternatif bir yol boyu patika ayrılması önerilmiştir. Köy içi yollarda da gerekli yerlerde köyün karakterine uygun aydınlatma elemanlarının konumlandırılması belirtilmiştir. Köydeki önemli ulaşım ağlarından biri olan patikalar için yörelin iklim ve arazi karakterine ve yürüyüş için uygun malzemeler kullanılması önerilmiştir. Arazi morfolojisinden kaynaklanan engebeli yerlerde patikalarda basit çözümlerle basamak yapılması ve özellikle bu yapımlar sırasında arazinin mevcut örtüsüne mümkün olduğunca az zarar verilmesi önerilmiştir.

Rehberdeki ikinci bölüm “Parsel Biçimleniş”dir (Şekil 14). Köy yerleşimlerinde köyün karakterinin oluşmasında ve yerleşim dokusunun belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olan

Parsel biçimleniş	Sorunlar:	Öneriler	KONUT YAPILARI İÇİN:	DONATILAR İÇİN:
Yapı-Parsel Düzeni	Yerleşimde doğal alanların baskın olduğu mevcut yapı-parsel düzenini bozan yeni yapılaşmalar mevcuttur.	- İliriz (parsellerin ayrışması) ve tektirlerde (parsellerin birleşmesi) oluşturulacak yeni parsellerin büyüklükleri, mahalledeki ortalama parsellerin büyüklükleri ile uyumlu olmalıdır. - Yeni yapılarda yapı taban alanı/parsel büyüklüğü oranı (TAKS) mahallenin ortalama değerleri ile uyumlu olmalıdır. Yeni yapılarda yapı inşaat alanı/parsel büyüklüğü oranı (Emsal-KAKS) mahallenin ortalama değerleri ile uyumlu olmalıdır. - Yapılaşmalarda yerleşme bütününde hakim olan ortalama yoğunluk değerleri de dikkate alınmalıdır. - Kat yükseklikleri 2 kati aşmamalıdır. Yapı yüksekliği, yol kenarındaki mevcut geometrik yapının yüksekliği ile uyumlu olmalıdır.	Parsel Büyüklüğü: 1660m² Bina Taban Alanı: 300 m² Bina Taban Alanı/Parsel Büyüklüğü: 0.06 Kat Sayısı: 1.8 Toplam İnşaat Alanı: 180m² İnşaat Alanı/Parsel Büyüklüğü: 0.10 Parsel Büyüklüğü: 1660m² Bina Taban Alanı: 300 m² Bina Taban Alanı/Parsel Büyüklüğü: 0.18 Kat Sayısı: 4 Toplam İnşaat Alanı: 1200 m² İnşaat Alanı/Parsel Büyüklüğü: 0.72 	Parsel Büyüklüğü: 3000 m² Bina Taban Alanı: 100+80 m² Bina Taban Alanı/Parsel Büyüklüğü: 0.06 Kat Sayısı: 2 Toplam İnşaat Alanı: 200 +160 m² İnşaat Alanı/Parsel Büyüklüğü: 0.12 DONATILAR İÇİN: Alternatif
Donatı Yapıları	Büyük donatı yapılarının köyün doku bütünlüğünü bozma riski bulunmaktadır.	- Donatı yapıları 2 katı aşmamalıdır. Donatı yapılarının yüksekliği köydeki geometrik yapılarla uyumlu olmalıdır. Donatı yapılarının büyük hacim gerektirmesi durumunda parselde büyük tek bir kütle değil, yapı grubu şeklinde yapılmalıdır. - Böyle bir durumda yapı grubundaki her bir yapının inşaat alanı, köyde konut yapılarında görülen ortalama inşaat alanından büyük olmayacak şekilde olmalıdır.		

Şekil 14. Parsel biçimlenişine dair rehber önerileri.

Ülkemiz için hazırlanacak bir köy tasarım rehberinde bu üç unsurun, yani bağlam, içerik ve işbirliği süreçlerinin birbiriyle tutarlı şekilde geliştirilmesi çok önemlidir. Aksi halde köy tasarım rehberi tek başına zayıf, çok da etkin olmayan bir doküman olarak kalabilir.

Kuşkusuz ülkemizde bazı olumsuzluklar bu koşulların sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Köylerin başka sorunlarının daha öncelikli olması, kırsal alanda katılım tecrübesinin eksikliği, yerel yönetimlerin sınırlı imkânları gibi birçok kısıtlayıcı etken söz konusudur. Ancak ülkemiz köylerinin çeşitliliği, özgünlüğü henüz yok olmadan doğru bir yaklaşımla, doğru yer seçimleriyle ve uygulanabilir yöntemlerle kırsal yerleşimlerin korunması ve iyileştirilmesi için bir araç olarak köy tasarım rehberlerini hayata geçirmek gerekmektedir.

Bir köy tasarım rehberi hazırlanırken şu konulara dikkat edilmelidir;

Bağlam açısından öneriler: Mevzuatta da belirtildiği gibi her köyde bir rehber yapılması zorunlu değildir. Köyde kırsal karakterinin güçlü olduğu, turizm ya da sanayi gibi gelişme baskısının mekânsal olarak gözlemlendiği, köy halkının birlikte hareket etme tecrübesine ve köye dair olumlu bir yaklaşıma sahip olduğu, yerel yönetimin istekli olduğu durumlarda köy tasarım rehberi için uygun koşullar var demektir.

Köyde çok daha acil sorunların olması durumunda (temel alt-yapı eksikliği, afet durumu vb.), köy tasarım rehberinin öne çıkarılması, rehberle olan desteği zayıflatacaktır. Acil sorunun çözümü için başka uygun araçlar geliştirilmelidir.

Rehberin tek başına bir araç olarak kalmaması ve ölçekler arası ilişkilerinin kurulmuş olması başarısı için çok önemlidir. Rehberin ulusal düzeyde daha kapsamlı sosyal ve ekonomik kalkınma programları ile ilişkileri kurulmalıdır. Bu programlardaki önceliklerle uyumlu olmaları halinde uygulama aşamasında diğer projelerle birlikte hareket edilebilir ve desteklere ulaşma imkânları yaratılabilir.

Rehberin üst ölçekli mekânsal stratejilerle ilişkisinin kurulması gerekir. Rehberler bu stratejilerin mekânda karşılığını bulması için bir araç olarak düşünülmelidir. Ulusal ölçekte tasarım ilkeleri ile ilgili çerçeve dokümanlar oluşturulması durumunda köy tasarım rehberlerine de referans olacak bir içerik oluşturulmalıdır.

Orta ölçekte planlama sistemine nasıl entegre olacağının belirlenmiş olması gerekir. Yerleşme ya da çevresi için yapılmış bir mekânsal plan varsa, rehberin plan ile nasıl bütünleşeceği belirlenmiş olmalıdır (plan eki, plan notu vb.). Rehberin içeriği; ilgili plandaki kararlarla uyum sağlayacak şekilde olmalıdır. Bazen planlarda eksik kalmış konularda rehberler planı yönlendirici de olabilir.

En önemlisi de köy tasarım rehberleriyle ilgili mevzuatın ve kurumsal sorumlulukların tanımlanmasıdır.

İçerik açısından öneriler: Köy tasarım rehberlerinin içeriği mevzuatta yer almadan önce pilot köyler seçilerek farklı yaklaşımlar denenmeli, hangi konuların yerele özgü olduğu, hangi konuların her yerde uygulanabileceği görülmelidir. İçerikler pilot çalışmalar değerlendirildikten sonra mevzuata yansılmalıdır.

Köy tasarım rehberinde bölgedeki temel kırsal kalkınma sorunlarından hareketle önceliklerin belirlenmesi önemlidir. Yerelde üretim, istihdam, çevre, kültürel boyutlardan biri ya da birkaçı öne çıkabilir, rehberdeki önerilerin bu konulara hassas olması beklenir.

Köy tasarım rehberleri farklılıklar üzerinden geliştirmelidir. Yerleşmeye has özellikler köy halkı tarafından daha iyi bilinir. Bu nedenle araştırmalarda köy halkının yerel bilgisi öne çıkarılmalıdır.

Rehber yerleşim ölçeğinden yapı ölçeğine kadar öneriler içermekle birlikte, her rehberde ağırlıklar farklı olabilir. Örneğin hızlı gelişme baskısı olduğu durumda yerleşme ölçeğine ağırlık verilirken, tarihi yapıların olduğu bir yerde mimari ölçek ağırlık kazanabilir.

Rehberler sadece köyün yerleşik alanı ile değil, yakın çevresi ile de ilgilenmelidir.

İşbirliği ve süreç açısından öneriler: Köy tasarım rehberi, yerel/bölgesel kurumların işbirliği ve köy halkının katılımı ile geliştirildiği takdirde kalıcı ve başarılı olacaktır. Hatta bu işbirliği henüz zayıf ise, yerel yönetimlerin köy halkı ve yerel/bölgesel diğer kurumlarla işbirliği eğilimleri köy tasarım rehberleri üzerinden daha hızlı geliştirilebilir; işbirliğinin daha somut eylemlerle güçlenmesi, etkin ve kalıcı olması sağlanabilir.

Rehber bittiğinde süreç henüz yeni başlamıştır. Devam eden süreçte rehberin kullanılması, gerektiğinde yenilenmesi ve bu süreçte kurumların ve halkın ilgisinin devam etmesi rehberin başarılı sayılması açısından önemlidir.

Köy tasarım rehberlerinin ülkemiz koşullarına uyarlanmış, kullanılabilir araçlar olarak geliştirilmesi için öncelikle iyi örnekler ve tecrübeler üzerinden yola çıkılması gerekir. Küre Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi, ülkemizin sosyoekonomik gelişmişlik açısından üst sıralarda yer almayan bir bölgesindeki bir köy için yerele özgü kalkınma çözümlerinin en zor şartlarda dahi gerçekleştirilebileceğini, mekânsal 'tasarım' ilke ve kararlarının geliştirilebileceğini göstermiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olan süreçler her kadar tekrarlanabilir olmasa da rehberin geliştirilmesinde kurumsal sahiplenme, akademik katkı ve yerel katılımın önemli olduğu, rehberin içeriğinin ise yerele özgü biçimlendiği görülmektedir. Ülkemizde ilk köy tasarım rehberi örneği olan Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberinin kendi koşullarımıza uygun bir uygulama pratiğinin oluşmasında katkısı olması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.
- Atkins, W. S. (1998) Monitoring Countryside Design Summaries and Village Design Statements, Unpublished report to the Countryside Commission, July.
- Aysu, A.(2013). Küresel Kapitalizme Koşut Olarak Türkiye Tarımında Değişim, Dönüşüm, Kırsal Planlama Üzerine Tartışmalar. MSGSÜ.
- Clifford, S. ve King, A. (1993). Local distinctiveness: Losing your place. Londra: Common Ground, Gold Hill House.
- Cork County Council. (2003). Cork rural design guide: Building a new house in the countryside. Ireland.
- Countryside Agency (2002). Village design statements—their Influence on new development. Cheltenham: Countryside Agency.
- Çelik, Z. (2005). Planlı Dönemde Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme, *Planlama Dergisi*, 2005 (2), 61-71.
- Çetin, T. (1999). Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler, içinde O. Baydar (ed.). 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı, İstanbul, 231-240.
- Eminağaoğlu, Zehra (2004). Kırsal Yerleşmelerde Dış Mekân Organizasyonu İlgili Politikalar ve Değerlendirmeler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gallent, N., Morphet, J. ve Tewdyr-Jones, M. (2009). Parish Plans and the spatial planning approach in England *Town Planning Review*, 79(1), 1–29.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2015). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020.
- Güler, Z., Çirakoğlu, D., Tokmak, M. (2014). Türkiye'de Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Köy-Kent Uygulamaları: Bolu Mudurnu İlçesi Taşkesti Örneği, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(2014), 155-167.
- Hampshire County Council. (2009). Yateley Village Design Framework, Supplementary Planning Document. Hasluck, W.F. 1910. *Cyzicus*, Cambridge, England.
- Harvey, D.(2013). Asi Şehirler, Ayşe Deniz Temiz (çev.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hughes, C., (2006). Do village design statements make a difference? *Town and Country Planning*, 27(4), 119–121.
- İbret, Ü. (2007). Küre, Bakır Diyarının Coğrafyası, Aktif yayınları, Ankara.
- Kayıkçı, S. (2005). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar, *Türk İdare Dergisi*, (448), 69-99.
- Kazancı, Ş., Aydınli, G., Şimşek, C. (eds.) (2016). Geleceğe Küresel Bakış, Kırsal Kalkınmada Yerel Stratejiler Kitabı-2, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Yayını, Kastamonu.
- Kilkenny County Council. (2009). Kilkenny Rural Design Guide, Ireland.
- Koç, B. ve Gül, A. (2006). Türkiye'de Bir Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Köykentlerde Tarımsal İşletmelerin Sosyal ve Ekonomik Analizi, Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.
- Melton Borough Council. (2007). Barkestone Village Design Statement.
- McKinsey Global Institute. (2011). Urban world: Mapping the economic power of cities.
- Owen, S., Bishop, J., O'keeffe, B. (2011). Lost in translation? Some issues encountered in transferring village design statements from England to Ireland. *Journal of Urban Design*, 16, 3, 405–424.
- Owen, S. (1998). The role of village design statements in fostering a locally responsive approach to village planning and design in the UK, *Journal of Urban Design*, 3(3), 199–220.
- Owen, S. (1999). Village design statements: Some aspects of the evolution of a planning tool in the UK, *Town Planning Review*, 70(1), 41–59.
- Owen, S. (2002). Locality and community: Towards a vehicle for community-based decision making in rural localities in England. *Town Planning Review*, 73, 1–21.
- Owen, S., Bishop, J., Moseley, M., Boase, R., Coffey, F. (2008). Enhancing Local Distinctiveness: Evaluation of Village Design Statements (VDSs) in Ireland (2000 to date) Final Report to the Heritage Council, December 2008.
- Rutland County Council. (2002). Langham Village Design Statement (VDS); England.
- Saunders, P. (2013). Sosyal Teori, Kentsel Sosyoloji, Songül Doğru Getir (çev.), İdeal Kültür Yay.
- Türkoğlu, P.(1999). Köy Enstitülerinde Köyden Alma-Köye Gönderme Politikası, içinde O. Baydar (ed.). 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı, İstanbul, 220-224.
- Quality Parish Council. (2014). Crowhurst Village Action Plan, 2014-2019.
- Ünsal, H. T. (2012), "Effective Use of Design for Competitiveness and Brand Recognition", (Eds.) Bayrakci O., Biyiklioglu S., Gulen E. & Ozyurt M., Mass Customization Researches and Design Studies on Consumer Electronics Design, pp. 74-77, Mimar Sinan Fine Arts University Publications, İstanbul.
- Yücel, S.D., Kazancı, Ş. (eds.) 2014. Geleceğe Küresel Bakış, Kırsal Kalkınmada Yerel Stratejiler Kitabı, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Yayını, Kastamonu.

BİLDİRİ METNİ

Rüzgar Enerjisi Çatışması: Kırsal Alanlar ve Rüzgar Enerjisi-Karaburun Deneyimi

Wind Farm Conflict: Rural Areas and Wind Energy-The Karaburun Experience

Zeynep Özçam

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

ÖZ

Son yıllarda, enerji kaynaklı çevre sorunları temelli küresel kaygıların bir sonucu olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi büyük önem kazanmıştır. Yenilenebilir enerjilerin arasında rüzgar enerjisinin, uygulanabilir ve karşılanabilir bir seçenek olduğundan dikkate değer bir yeri vardır. Buna bağlı olarak, tüm dünyada başlıca ulusal ve uluslararası politikalar rüzgar enerjisini yatırımlarını desteklemeye, rüzgar enerjisi tesisleri de büyüyen bir oran ile artmaya başlamıştır. Aynı şekilde Türkiye’de de, rüzgarın enerji sağlayan elverişli bir yerli kaynak olması, rüzgar enerjisi politikalarının önem kazanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, devlet destekli yatırımlar artmaya ve rüzgar enerjisi tesisleri de özellikle kırsal alanlarda yayılmaya başlamıştır. Fakat, rüzgar enerjisinin kırsal alanlarda yayılımı, hem rüzgar enerjisi ve uygulanmasında hem de kırsal alanların gelişmesinde önemli bir konu haline gelmiştir. Bu yatırımlar çevre dostu olsa da, büyük ve yapılaşmış alan gereksinimleri nedeniyle, bozulmamış doğal ve kırsal alanlara nüfuz etmeye ve sürdürülebilir kalkınmanın bir diğer temel bileşeni olan bu doğal ve kırsal alanlar için önemli bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. İzmir’in kırsal özelliklerini halen korumakta olan Karaburun ilçesi de büyük ölçekli rüzgar enerjisi yatırımlarının önemli hedeflerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İzmir’in çevrede konumlanan ilçelerinden biri olan Karaburun, yüksek rüzgar potansiyelinin yanı sıra bölgenin konumu ve kırsal karakteri ile yeni rüzgar enerjisi yatırımları için iyi bir potansiyel sunmaktadır. Dolayısıyla alanın kırsal karakteri hızla genişleyen yatırımların baskısına altında yeni bir tehditle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum hem Karaburun’da doğal ve kırsal alanlar için önemli bir problem oluşturmakta hem de Karaburun’un geleceği için çelişkili bir durum yaratmaktadır.

Hem rüzgar enerjisinin önemli bir enerji kaynağı olması, hem de kırsal alanların korunması gereken varlıklar olarak ele alınması bakımından, rüzgar enerjisi çatışması çözülmeyi bekleyen önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem teknik hem de sosyal açıdan sorunu değerlendirerek çatışmaların doğasını anlamak, çatışmanın çözümü için en etkili yolların seçimini sağlayarak çözüme katkıda bulunabilir. Bu çalışmanın amacı, kırsal alanda rüzgar enerjisi kaynaklı yaşanan problemleri daha derinden anlamak ve sürecin neden olduğu çatışmanın arkasındaki temel nedenleri ortaya çıkarmaktır. Bu sayede, Karaburun’da rüzgar enerjisi süreçlerinde yaşanan problemlerin neden ortaya çıktığı ve bu problemlerin hem rüzgar enerjisi geleceği hem de kırsal alanların geleceği açısından en iyi şekilde nasıl minimize edileceği veya çözülebileceği sorularını cevaplamak amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Rüzgar enerjisi; kırsal alanlar; rüzgar enerjisi çatışması; çatışma çözümü.

ABSTRACT

In recent years, energy production from renewable energy sources has gained great importance as a result of global concerns based on energy-related environmental problems. Among these, wind energy has remarkable place as it is viable and affordable. Accordingly, the national and international policies around the world began to support wind energy. Likewise in Turkey, wind energy policies have gained importance as wind emerges as a favourable domestic resource which gives the opportunity to Turkey for providing energy for its developing country. Therefore, state-supported investments started to increase and wind energy facilities started to spread especially in rural areas. However, this became an important issue; although these investments are environmentally friendly, they started to intrude into natural and rural areas because of being in need of large and vacant land and they became a major problem for these naturally important areas. Karaburun district of Izmir, which is still preserving its rural characteristics, is facing a similar challenge as being one of the major targets of large-scale wind energy investments. Karaburun offers a good potential for new investments because of its peripheral location and rural character as well as high wind potential. Hence, rural character of the area is under threat because of the pressures of rapidly expanding investments. This creates an important problem for natural and rural areas and creates a conflicting situation for the future of Karaburun.

As wind energy is considered as an important resource and as rural areas are considered as assets to be protected, wind farm conflict becomes an important problem waiting to be solved. Understanding the nature of the problem in terms of both technical and social aspects can contribute to the solution by enabling selection of most effective ways for conflict resolution. The purpose of this study is to understand the problems more deeply and to reveal the root causes behind the major controversy experienced in the area. By this, it is aimed at answering why the problems emerged in Karaburun in wind farm development processes and how this problems can be minimized or resolved for both the future of wind energy and rural areas.

Keywords: Wind energy; rural areas; wind farm conflict; conflict resolution.

Giriş

Son yıllarda, çevre sorunlarını temel alan küresel kaygıların bir sonucu olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi büyük önem kazanmıştır. Yenilenebilir enerjiler yaygın bir şekilde enerji kaynaklı emisyonları sınırlandırmak için etkili bir araç ve çevreye zarar vermeden enerji talebini karşılayabildikleri için sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşeni olarak kabul edilmektedir. Yenilenebilir enerjilerin arasında rüzgar enerjisinin, uygulanabilir ve karşılanabilir bir seçenek olması nedeniyle dikkate değer bir yeri vardır. Buna bağlı olarak, tüm dünyada başlıca ulusal ve uluslararası politikalar rüzgar enerjisi yatırımlarını desteklemekte, rüzgar enerjisi tesisleri de büyüyen bir oran ile artmaktadır.

Fakat, hızla genişleyen rüzgar enerjisi yatırımları yer seçimleri nedeniyle doğal ve kırsal alanlara nüfuz etmeye başlamıştır. Bu yatırımlar çevre dostu olsa da, büyük ve yapılaşmamış alan gereksinimleri nedeniyle, bozulmamış doğal ve kırsal alanlardan yer seçmeye ve bu alanlar üzerinde bir yatırım baskısı oluşturmaya başlamıştır. Rüzgar enerjisinin kırsal alanlarda yayılımı, rüzgar enerjisi ve uygulanması ile ilgili soru işaretlerini arttırırken, kırsal alanların üzerinde yarattığı baskıdan dolayı da önemli bir konu haline gelmiştir. Bu baskı aynı zamanda yerelde yaşayan kesimler tarafından da olumsuz olarak değerlendirildiğinden, rüzgar enerjisine karşı bir muhalefeti de beraberinde getirmektedir.

Hem rüzgar enerjisinin önemli bir enerji kaynağı olması, hem de kırsal alanların korunması gereken varlıklar olarak ele alınması nedeniyle, rüzgar enerjisinin kırsal alanlar üzerinde yarattığı çelişkili durum çözülmesi bekleyen önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kırsal alanda rüzgar enerjisi nedeniyle yaşanan problemleri daha derinden anlamak ve çatışma durumunun arkasındaki temel nedenleri ortaya çıkarmaktır. Bu açıdan çalışma niteliksel olup, çatışma sürecinde yer alan aktörlerin fikirleri, endişeleri ve perspektifleri gibi öznel verileri temel veri kaynağı olarak ele almaktadır. Rüzgar enerjisi yatırımları ile ilgili yerel ölçekte meydana gelen çatışmaların nedenlerinin belirlenmesi amacıyla, yerel halk, köy muhtarları, yerel insiyatifler, çevreci sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim temsilcileri ve merkezi yönetim temsilcileri ile yatırımcılarla derinlemesine mülakatlar yapılmış ve bu görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra medya analizi, dava raporları ve ÇED raporlarını temel alan ikincil döküman analizi ile kişisel gözlemler destekleyici veri toplama yöntemleri olarak kullanılmıştır. Bu veriler ışığında çatışma durumunun altında yatan faktörler derinlemesine anlaşılmalı çalışılmıştır. Tüm bunların sonucunda, bu çalışmada rüzgar enerjisi süreçlerinin kırsal alanlar üzerinde ne gibi problemler yarattığı ve bu problemlerin hem rüzgar enerjisinin geleceği hem de kırsal alanların geleceği açısından en iyi şekilde nasıl çözülebileceği sorularını cevaplamak amaçlanmıştır.

Rüzgar Enerjisi Çatışması

Doğal ve kırsal alanlar yaşam kalitesini arttıran değerli doğal varlıklar olarak değer görürken, rüzgar enerjisi de sürdürülebilir bir enerji kaynağı olarak değer kazanmaktadır. Her ikisi de sürdürülebilir yaşam çevreleri için temel bileşenlerden kabul edilmektedir. Dolayısıyla kırsal alanlar varlığını sürdürmesi gereken varlıklar olarak, rüzgar enerjisi de yayılması beklenen bir enerji türü olarak değerlendirilmektedir. Fakat rüzgar enerjisi yatırımları kırsal alanlardan yer seçerek, bu alanlar üzerinde bir tehdit oluşturmaktadır. Bunun sonucunda yerel halk yerel ve kırsal değerlerini korumak üzere rüzgar enerjisi yatırımlarına muhalefet göstermeye başlamıştır ve bu durum rüzgar enerjisi çatışması olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda, rüzgar enerjisi çatışması çözülmesi bekleyen önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem teknik hem de sosyal açıdan sorunu değerlendirerek çatışmaların doğasını anlamak, çatışmanın çözümü için temel teşkil etmektedir.

Rüzgar enerjisi çatışmasının nedenleri literatürde birçok farklı şekilde açıklanmaktadır. Bunların en başında rüzgar enerjisinin kırsal ve doğal alanlar üzerinde yarattığı dışsallıklar gelmektedir (Wolsink, 2000; 2007). Bu dışsallıklar kırsal yaşam çevrelerinde oluşan gürültü kirliliği, kırsal peyzaj üzerinde oluşan görsel kirlilik, doğal ve kırsal alanlarda oluşan zarar gibi negatif etkilerden oluşmaktadır. Özellikle rüzgar türbinlerinin doğal ve(ya) kırsal peyzaj üzerinde neden olduğu değişim, yerel toplum tarafından olumsuz olarak değerlendirilebilmekte ve muhalefete yol açabilmektedir. Dolayısıyla peyzaj üzerindeki değişime dayalı görsel ve estetik kaygılar muhalif tutumun baskın unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla alakalı olarak, Devine-Wright (2005), bu durumu yer bağlılığı ve yer kimliği zarar gördüğünde gerçekleşen yereli koruyucu eylemle ilişkilendirmiştir. Bir rüzgar enerjisi gelişimi ile yerelde meydana gelen değişim, o yerle ilişkili sembolik anlamı tehdit ederek duygusal bir tepki ve muhalefete yol açabilmektedir.

Tüm bunların yanında, rüzgar enerjisi çatışmasını kurumsal faktörlerin bir sonucu olarak gören yaklaşımlar da vardır. Planlama ve karar verme süreçleri, özellikle gelişmeler üzerine yukarıdan aşağı ve hiyerarşik karar verme yöntemleri teşkil ettiğinde, yerel muhalefette önemli rol oynayabilmektedir (Toke, Breukers & Wolsink, 2008). Bu hiyerarşik karar verme yöntemleri aynı zamanda yerel halkın güvenini sarsabilmekte ve adalet konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. Dolayısıyla planlama prosedürleriyle yakından ilişkili olan güven ve adalet konuları da yereldeki kabulün önemli belirleyicileri olarak kabul edilmektedir (Wüstenhagen, Wolsink & Bürer, 2007). Aynı zamanda muhalefet, sadece rüzgar yatırımlarına ilişkin fiziksel özelliklerin olumsuz değerlendirilmesi nedeniyle değil, aynı zamanda planlama süreçlerine yönelik memnuniyetsizlikten kaynaklanabilmektedir (Devine-Wright, 2005) ve yerel halk çoğunlukla yenilenebilir enerjilerin kendisinden çok planlama

süreçlerine anlamlı bir katılımın olmamasına itiraz etmektedir (Peker, 2013). Tüm bunlara karşılık, rüzgar türbini yer seçimi ile ilgili yerel endişeleri gözetken yer seçimi kararlarının, daha yüksek yatırım başarı oranı getirdiği ve daha sağlıklı sonuçlar ürettiği yaygın olarak kabul görmektedir (Toke, 2005).

Bu çatışmalara ilişkin bir başka önemli neden, koruma ile kullanma arasındaki çatışmaya dayandırılmaktadır (Woods, 2003). Rüzgâr enerjisi yatırımları ağırlıklı olarak doğal ve kırsal alanlardan yer seçerken koruma ve kullanma arasındaki karşıtlik da giderek yükselmeye başlamıştır. Rüzgar enerjisi çatışmasında ana konu, çevre dostu olmalarının yanı sıra, altyapı yatırımı olarak düşünülebilecek rüzgar enerjisi yatırımlarının doğal ve kırsal alanlarda hızla yayılmakta olması ve bu alanların üzerinde değişime sebep olmasıdır. Doğa ve (doğanın bir parçası olarak) kırsalın (Frouws, 1998) saf ve değerli mekanlar olarak değerlendirilmesi sonucunda, kullanma/yatırım baskısı getiren rüzgar enerjisinin bu alanların kalitesini bozacağı ile ilgili endişeleri arttırmaktadır. Bu noktada rüzgar enerjisi çatışması esasen doğa ve kırsal üzerine iki farklı algı ve yaklaşımın çatışması sonucu ortaya çıkmaktadır (Woods, 2003); bunlar saf ve değerli bir varlık olan doğanın veya kırsal alanın olduğu gibi korunması (korumacı yaklaşım) ya da gelişmemiş ve yabani bir varlık olan doğanın veya kırsal alanın kalkınma amacıyla kullanılması (faydacı yaklaşım) şeklindeki iki farklı yaklaşımdır. Yenilenebilir enerji gelişmelerini (veya herhangi bir gelişmeyi) gerekli gören faydacı yaklaşım, kırsal alanın yenilenebilir enerjiler de dahil olmak üzere yeni yatırımlar için potansiyel sunan bir üretim alanı olduğunu kabul etmektedir. Buna karşılık, korumacı yaklaşım doğa ve kırsalı çekici özellikler barındıran değerli doğal alanlar olarak kabul ederken, yenilenebilir enerji gelişmelerini (veya herhangi bir gelişmeyi) bu alanların çekiciliğine bir tehdit olarak algılamaktadır. Dolayısıyla, bu iki farklı perspektif yerel grupları ve yatırımcıları iki karşıt grup olarak karşı karşıya getirerek çatışmaya neden olmaktadır (Woods, 2003).

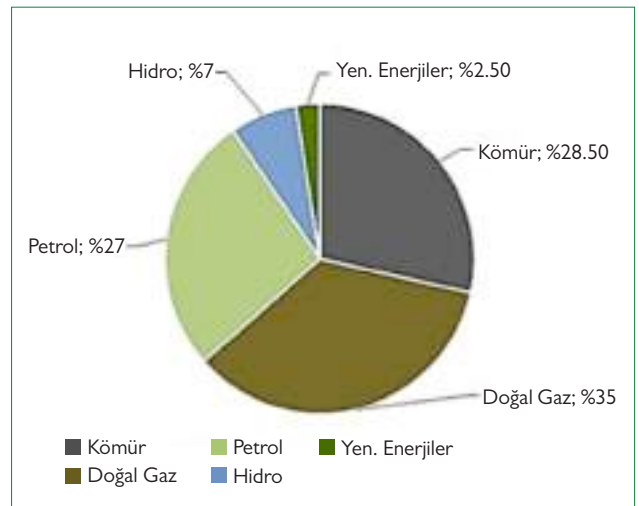
Tüm bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, rüzgar enerjisi süreçlerinde çatışmaların ortaya çıkmasının birçok nedeni vardır. Çok genel bir şekilde, yerel toplumun bazı kesimleri yaşam alanlarındaki rüzgar enerjisi yatırımlarından olumsuz etkilendiğinde çatışmalar ortaya çıkmakta ve etkinin boyutu yalnızca fiziksel değil aynı zamanda sosyal olmaktadır. Bu nedenle, süreci tüm boyutları ile değerlendirmek (Devine-Wright, 2005) ve yerel halk ile yerel peyzajlar üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek, rüzgar enerjisi çatışmasını çözmekte ana konu haline gelmektedir.

Çatışmaların çözümü ise iki ana temelde ele alınmaktadır. İlk olarak, çatışmaları ortaya çıkmasından önce önleyebilecek gerekli uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Bu aşamada rüzgar enerjisi yatırımlarının yerel düzeyde yarattığı gürültü kirliliği, görsel kirlilik ve çevresel ve sosyo-ekonomik zararlar gibi negatif dışsallıkları en aza indirmek amaçlanmaktadır.

Bu uygulamalar yatırımlar için yer seçimi, büyüklük, yerleşim birimlerine yakınlık gibi kriterler içeren yasal düzenlemelerle desteklenen hassas planlama ve yer seçimi pratikleri olarak ele alınmaktadır (Wolsink, 2000; Devine-Wright, 2005). İkinci olarak, çatışmanın ortaya çıkması durumundaki çözüm farklı aktör gruplarını bir araya getirerek uzlaşma ortamları sağlayacak ve katılımcı pratiklerden geçmektedir (Atay Kaya, 2014). Bu aşamada, sürece dahil olmuş tüm aktör gruplarının çatışmadaki pozisyonları irdelenerek uzlaşma olasılıklarını ortaya çıkarmak ve taraflar arasında müzakere ve işbirliği olanakları yaratmak gibi çatışma çözme yöntemleri önem kazanmaktadır. Bu müzakere ve işbirliği yolunda yerel halkın tüm planlama süreçlerine katılımı ön plandadır (Toke vd., 2008). Aynı zamanda rüzgar enerjisine dair tüm planlama süreçlerinde çift yönlü bilgi akışı sağlayan ve farklı aktörlere plan kararlarını etkileme olanağı sunan katılımcı karar verme yöntemlerinin, rüzgar enerjisi çatışmasının çözülmesi için önemli bir aşama olduğu kabul edilmektedir (Peker, 2013).

Türkiye ve Rüzgar Enerjisi Politikaları

Türkiye ekonomisi ve nüfusu açısından hızla büyüyen bir ülke olmasının yanısıra kentleşme oranı da hızla artan bir ülkedir. Hızla gelişmekte olan bir ülke olması nedeniyle, Türkiye'nin enerji talebi yüksek kalmakta ve önümüzdeki yıllarda da bu talebin hızla artması beklenmektedir. Günümüzde, Türkiye'nin birincil enerji talebi %90 oranında fosil kaynaklardan sağlanırken (bkz; Şekil 1), bu fosil kaynakların da %75'i dışarıdan ithal edilerek karşılanmaktadır (DB, 2015). Büyüyen bir ekonomiye ve artan bir nüfusa yeterli miktarda enerji sağlanması, enerji arzındaki çeşitliliğin artırılması ve enerjiye olan dışa bağımlılığın azaltılması, Türkiye'nin enerji politikalarındaki en önemli konulardır. Bu enerji hedeflerine ulaşmada en önemli unsurlardan biri, verimli bir yerli kaynak ve karşılanabilir bir seçenek olan rüzgar enerjisidir. Rüzgar enerjisinin gelişmekte olan

Şekil 1. 2014 yılı Türkiye toplam birincil enerji arzının kaynaklara göre dağılımı (DB, 2015).

Türkiye için yüksek miktarda enerji sağlayabilecek elverişli bir yerli kaynak olması, rüzgar enerjisi politikalarının önem kazanmasına neden olmuştur.

Enerji ile ilgili sorunları azaltmak, ekonomik büyüme için yeni pazar mekanizmaları yaratmak için yenilenebilir enerjileri destekleyen devlet politikaları son yıllarda ivme kazanmıştır (Atlı, 2012). Bunların sonucunda dokuzuncu kalkınma planı ve 2005 yılında yürürlüğe giren Yenilenebilir Enerji Yasası (5346 sayılı Kanun) gibi pozitif politika hamleleri ve mevzuat düzenlemeleri ile büyük ölçekli enerji yatırımları hızla artmıştır (Yanıktepe vd., 2013). Başka bir deyişle, rüzgar enerjisi ulusal hükümetin teşvik mekanizmalarıyla desteklenmeye, yüksek kapasiteli rüzgar enerjisi yatırımları da giderek artmaya başlamıştır (bkz; Şekil 2).

Türkiye’de ulusal destek mekanizmalarıyla desteklenen rüzgar enerjisi yatırımları, rüzgar kapasitesi yüksek olan belirli illerden yer seçmektedir. Bu bağlamda İzmir, en çok rüzgar enerjisi yatırımını barındıran il olarak, İzmir’in kırsal özelliklerini halen korumakta olan Karaburun ilçesi de büyük ölçekli rüzgar enerjisi yatırımlarının önemli hedeflerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İzmir’in çeperde konumlanan ilçelerinden biri olan Karaburun, yüksek rüzgar potansiyelinin yanı sıra bölgenin konumu ve kırsal karakteri ile yeni rüzgar enerjisi yatırımları için iyi bir potansiyel sunmaktadır. Dolayısıyla alanın kırsal karakteri hızla genişleyen yatırımların baskısı altında yeni bir tehditle karşı karşıya kalmaktadır.

Karaburun Deneyimi ve Bulgular

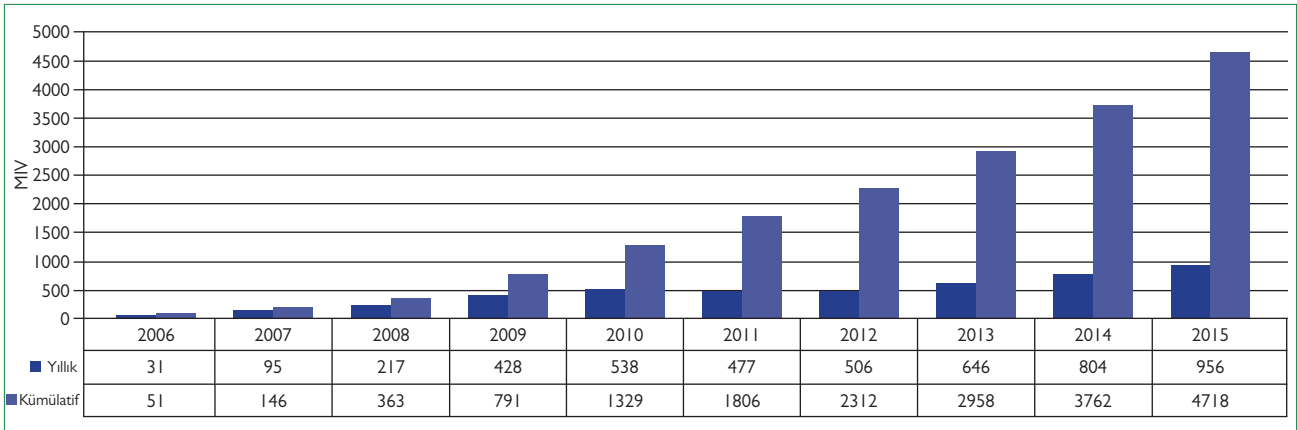
Şu anki mevcut durumda, İzmir’in en batısında yer alan Karaburun, düşük nüfus yoğunluğunun yanı sıra nüfus azalması yaşayan ve ekonomik faaliyetlerin oldukça sınırlı olduğu kırsal ilçelerden biridir. Kent merkezine uzaklığı ve oldukça engebeli topografyası nedeniyle Karaburun, kentleşme baskısından günümüze kadar uzak kalmıştır. Bu durum Karaburun’un doğal özelliklerinin ve doğal değerlerinin korunmasına olanak sağlamıştır (Nurlu vd., 2008). Günümüzde Karaburun bu doğal ve

kırsal özellikleriyle ön plana çıkmakta ve dikkat toplamaktadır.

Karaburun’un karşılaştığı en önemli demografik problem genç nüfusun azalması ve nüfusun yaşlanma eğiliminde olmasıdır (İKA, 2014). Genç nüfus çoğu köyün ekonomik faaliyet ve sosyal çevre açısından yetersiz olması nedeniyle köylerden göç etmektedir. Fakat aynı zamanda Karaburun’un bozulmamış doğası kentten kıra doğru ters bir göç hareketini tetiklemektedir; Karaburun ilçesi ve köyleri eğitim seviyesi yüksek, daha doğal bir yaşam tarzı arayışı içindeki kentli kesimler tarafından tercih edilmektedir. Bu durum Karaburun’un demografik yapısını farklı bir yönde etkilemekte ve yerelde çevre duyarlılığı yüksek kesimlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Özçam, 2016).

Son yıllarda Karaburun’un bozulmamış doğal ve kırsal özellikleri yeni alternatif kalkınma eğilimleri için en büyük potansiyeli olarak görülmektedir. Karaburun’un karşılaştığı ekonomik problemlerin üstesinden gelmek üzere yerel yönetim kurumları Karaburun’un yerel dinamikleri ve değerleri temel alınarak hazırlanan kırsal kalkınma çalışmalarını desteklemektedir. Tarım ve turizm ile uyumlu sürdürülebilir kırsal kalkınma yaklaşımları belediye kuruluşları tarafından yeni bir kalkınma stratejisi olarak belirlenmiştir (İKA, 2014). Bu durum, kırsal alanların varlığını sürdürmesinin Karaburun’un geleceği açısından önemli olduğunu göstermektedir.

Fakat aynı zamanda Karaburun, büyük ölçekli rüzgar enerjisi yatırımlarının son yıllarda yoğun olarak yer seçtiği ilçelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Yüksek rüzgar potansiyelinin yanı sıra, Karaburun çevresel konumu ve kırsal karakteri ile rüzgar enerjisi yatırımları için bir potansiyel sunmaktadır. Dolayısıyla, büyük ve yapılaşmamış araziye ihtiyaç duyan büyük ölçekli yenilenebilir enerji yatırımları Karaburun’da hızla yer seçmeye başlamıştır. Bu durum hem Karaburun’da rüzgar enerjisi yatırımlarının dışsallıkları nedeniyle doğal ve kırsal alanlar için önemli bir problem oluşturmakta hem de kırsal peyzajı değiştirmesi ve tarım alanlarına nüfuz etmesi açısından

Şekil 2. Türkiye’de rüzgar santral tesislerinin yıllık ve kümülatif kurulumu (TUREB, 2016).

muaf tutulmaktadır. Aynı zamanda üst ölçekli plan kararına ya da yer seçimine dair bir kritere tabi tutulmayan rüzgar enerjisi yatırımları, üretim lisansını hızlıca alarak çok kısa sürede yasal prosedürleri tamamlamış ve Karaburun peyzajı üzerinde hızla yükselmeye başlamıştır. Rüzgar enerjisi yatırımlarına dair herhangi bir üst ölçek kararının bulunmaması ve bu yatırımların çevresel etki değerlendirme süreçlerinden muaf tutulması rüzgar tribünlerinin doğal ve kırsal alanlara hızla nüfuz etmesine ve yerel yaşam alanlarına çok yakın alanlarda kurulmasına neden olmuştur (bkz. Şekil 4-5). Bu durum yerel kesimler tarafından tepki toplayarak rüzgar enerjisine karşı güçlü bir muhalefetin doğmasına sebep olmuştur.

Karaburun'da rüzgar enerjisine karşı muhalefet, yerel halkın hızla artan gelişmelerden olumsuz olarak etkilenmesiyle başlamıştır. Mera ve tarım alanlarının rüzgar enerjisi yatırımlarına tahsis edilmesi ve özel mülkiyetteki tarım arazilerinin acil kamulaştırma ile kamulaştırılarak enerji sahasına dönüşmesi gibi süreçler özellikle köy yerel halkının negatif etkilenmesine sebebiyet vermiştir. Bazı köylerde köylünün ekonomik aktivitesi sekteye uğramıştır. Aynı zamanda inşaat aşamasında, türbin temeli ve türbin yolları için yapılan saha temizliği doğal ve kırsal çevreye zarar vermiştir. İnşaat aşaması sonrasında ise,

Şekil 4. Karaburun, Yaylaköy'den görünen türbinler.

Şekil 5. Karaburun, Yaylaköy etrafındaki meralar üzerindeki türbinler, (Kişisel arşiv, 2016).

gürültü kirliliği günlük yaşamı olumsuz etkilemeye başlamıştır. Tüm bu aşamalar, çevreye duyarlı yerel halkın ilgisini çekmiş ve süreç halk tarafından protesto gösterilerine kadar taşınmıştır. Bu sürece yerelden ve dışarıdan olmak üzere bir çok çevreci sivil toplum kuruluşu katılarak muhalefeti güçlendirmiş ve süreci ileri seviyelere taşımıştır (bkz. Şekil 6).

Çatışmanın Sebepleri

Karaburun'da yaşanan çatışma temelinde koruma ve kullanma arasındaki karşıtlığı temel alan bir tartışmaya dayanmaktadır. Bu süreçte bölgenin mevcut doğal ve kırsal özelliklerini korumak isteyen önemli aktör grupları ile bölgeyi yeni enerji yatırımları için kullanmak isteyen farklı aktör grupları yer almaktadır. Bazı aktör grupları doğa ve kırsal alanları değerli bir varlık olarak görmekte ve doğayı ekonomik gelişme için kullanan büyük ölçekli gelişmelere karşı korumak üzere hareket etmektedirler. Rüzgar enerjisi yatırımları, bölgede yaşayan koruyucu tutuma sahip aktör grupları tarafından, doğayı özelleştirmenin yeni bir yolu ve doğayı çevre sorunlarına ilişkin küresel kaygılarla meşrulaştırarak bozan kapitalist düzenin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, bölgedeki mevcut ve yeni rüzgar enerjisi gelişmelerine karşı güçlü direnç göstermektedirler.

Kırsal bir peyzajın varlığı, sürece dahil olan aktör gruplarının farklı perspektif ve pozisyonlar benimsemesine neden olmuş

Şekil 6. Karaburun'da rüzgar enerjisine karşı yerel halk tarafından gerçekleştirilen protestolardan görseller (Karaburun Kent Konseyi, 2015).

ve bölgede koruma ve faydalanma arasında bir çatışmaya yol açmıştır. Bir tarafta, bu kırsal alanlardan enerji yatırımlarıyla faydalanmaya çalışan bazı aktör grupları (yatırımcılar, merkezi kurumlar) bulunmaktadır. Bu gruplar kırsal ve doğal alanları ekonomik açıdan verimsiz alanlar olarak görmekte ve bu alanlardan yeni yatırımlar sağlayarak faydalanmak istemektedir. Bu aynı zamanda, doğayı kalkınmanın başlıca aracı olarak gören neoliberal rasyonalitenin ve ulusal hükümetin neoliberal hamlelerinin bir sonucudur. Öbür tarafta ise, bölgenin mevcut özelliklerini korumak isteyen önemli aktör grupları (yeni gelenler, çevreci platformlar, belediye kuruluşları) bulunmaktadır. Bu gruplar doğal ve kırsal alanları değerli varlıklar ve mevcut değerleriyle potansiyel sahibi olan alanlar olarak değerlendirilmektedirler. Bu çatışma, farklı ölçekteki kurumlar tarafından aynı alanda verilen farklı plan kararlarından da anlaşılabilir. Buna bağlı olarak, Karaburun'daki rüzgar enerjisi çatışmasının, aktörlerin arasındaki korumacı ve faydacı rasyonaliteleri arasındaki tartışmayı temel aldığı söylenebilir (Özçam, 2016).

Türkiye'de planlama süreçleri hakim politikalarından etkilenmekte ve hakim politikanın değişmesi durumunda planlama süreçleri de bu politikalara adapte olacak şekilde değişmektedir. Hakim politikanın enerji sektörüne yönelmesi, rüzgar enerjisi yatırımlarının hızla artmasına ve kırsal alanlardan kolaylıkla yer seçmesine sebebiyet vermektedir. Bu süreçte kırsal alanların değeri göz ardı edilmektedir.

Dolayısıyla sürecin bu aşamaya ulaşması aynı zamanda rüzgar enerjisinin planlama prosedürlerindeki eksikliklerin bir sonucudur. Karaburun'da rüzgar enerjisi projelerinin en önemli özelliği, Türkiye'de daha serbest lisans prosedürlerine tabi olan ilk rüzgar enerjisi projelerinden olmalarıdır. Bu süreçte, rüzgar enerjisi doğa dostu bir yatırım olarak kabul edildiğinden katı ÇED ve yer seçimi prosedürlerine tabi değildir. Sonuç olarak yatırımların lisans prosedürleri, ciddi bir analiz ve değerlendirme sürecinden geçmeden tamamlanmıştır. Aynı zamanda projelerin proje bazlı imar planları, yatırımların büyüklüğü, kapasitesi ve en önemlisi çevreyle ilişkisi dikkate alınmadan onaylanmıştır. Bütünleşik planlama ve yer seçimi kriterlerinin eksikliği, yatırımların yerleşim yerlerine ya da bölge için değerli çevresel alanlara kurulmasına olanak tanımıştır. Doğru bir planlama ve etki değerlendirme süzgecinden geçmeyen yatırımlar yerelde sorunlara neden olmuş ve yerel halktan tepki toplamıştır.

Tüm süreçten ve yerel halkın söylemlerinden çıkarıldığı üzere, rüzgar enerjisi yatırımlarına ilişkin planlama süreçlerinde beliren olarak üç temel sorun vardır (Özçam, 2016);

- Yer Seçimi; Rüzgar enerji sahası ve türbinlerin yer seçimi ayrıntılı değerlendirmelere, ölçütlere ve planlama kararı na tabi değildir. Türbinlerin yeri, tamamen mühendislik ve teknik kriterler (özellikle rüzgar kapasitesi) üzerine kurulu olan ilgili yönetmelikle belirlenir.
- ÇED Süreci; Rüzgar enerjisi gelişmeleri, detaylı ÇED sü-

reçlerine tabi olmadan lisanslarını almıştır. Mevcut ÇED süreci yeterli değildir; gelişmelerin ruhsatlandırma prosedürlerinde ayrıca gerekli olan herhangi bir sosyo-ekonomik, görsel ve(ya) toplu (kümülatif) etki değerlendirmesi yapılmamaktadır.

- Planlama Süreci; Hakim enerji politikasını bölgede bütünde değerlendiren ve mevcut yerel özelliklere uygun olarak mekansallaştıran bütünleşik planlama yaklaşımı eksikliği bulunmaktadır. Mevcut planlama prosedürü, proje bazlı olarak işletilmektedir; üst ölçekli planlarda rüzgar enerjisi tesislerini alan seçiminde sınırlandıran herhangi bir bölgeleme veya plan kararı bulunmamaktadır (bkz. Şekil 7).

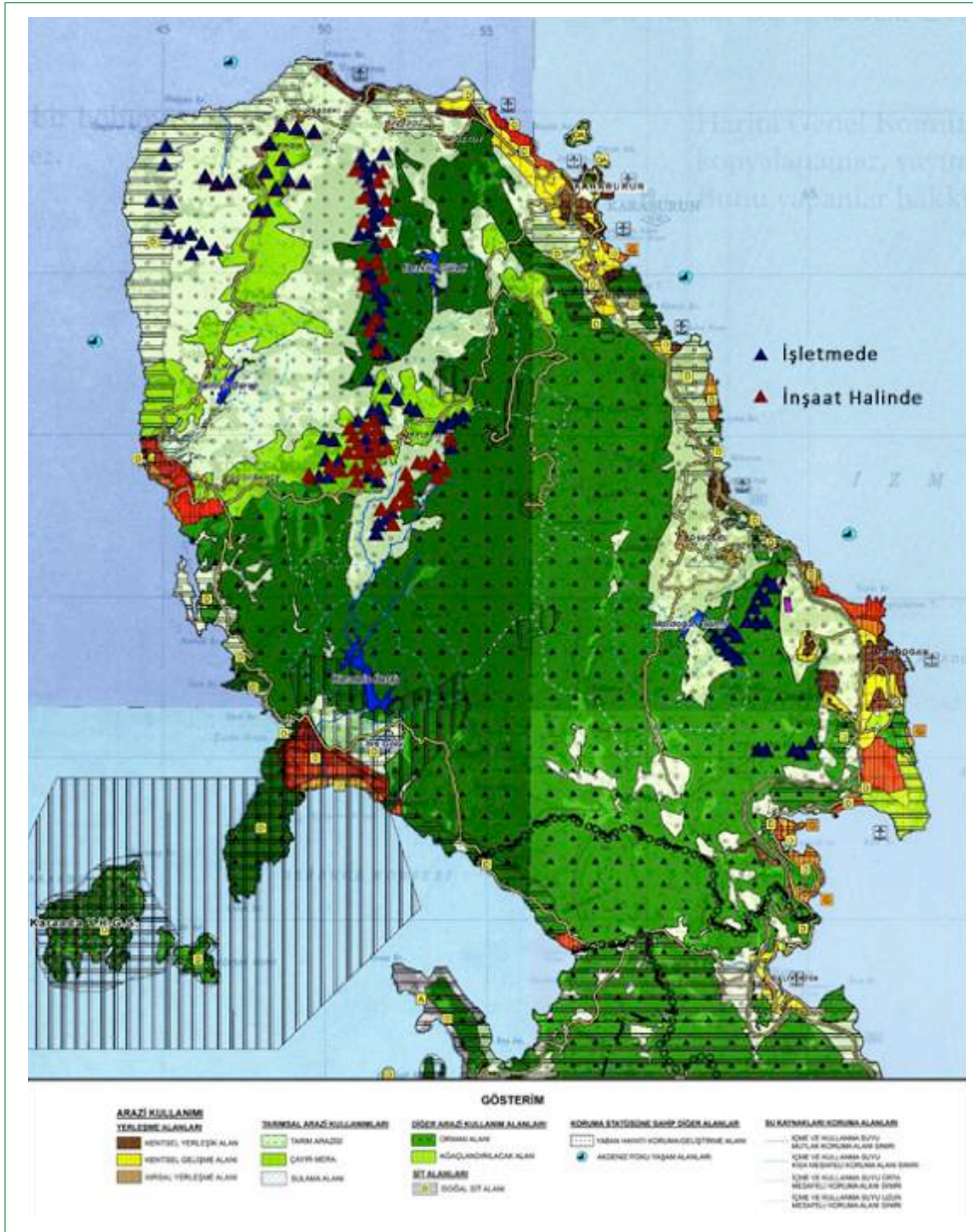
Tüm bunların yanı sıra, Türkiye'de enerji yatırımlarının yukarıdan aşağı, hiyerarşik karar verme süreçleriyle hayata geçmesi rüzgar enerjisine karşı muhalefeti etkilemiş ve arttırmıştır. Türkiye'de özellikle ulusal politikalarla ilgili yatırımlar konusunda merkezi planlama anlayışı bulunmaktadır ve rüzgar enerjisi bir devlet politikası olduğundan, rüzgar enerjisi gelişmeleri ile ilgili kararlar ulusal düzeyde alınmıştır. Yerel yönetim kurumlarının bile karar verme ve planlama süreçlerine dahil olmadıkları görülmektedir. Bütün süreç tek yönlü bilgi akışı sağlayan 'karar ver-ilan et-savun' modeli ile ilerlemektedir (Peker, 2013). Aynı şekilde Karaburun'da da, her proje için duyuru, imar planlarının onaylanmasının ardından yapılmıştır. Süreç içerisinde herhangi bir aşamada halkın katılımının sağlanmadığı görülmüştür. Bütün süreçteki tek katılımcılık safhası olan ÇED kapsamındaki halkın bilgilendirme toplantısı, yatırımlar bu süreçten muaf tutulduğundan gerçekleştirilememiştir. Daha sonra yapılan toplantılar ise tüm süreç tamamlandıktan sonra sadece bilgilendirme amaçlı gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, yerel halk, yaşam alanlarında birçok rüzgar türbinin yer alacağından bütün süreç tamamlandıktan sonra haberdar olabilmıştır. Bu yukarıdan aşağıya planlama ve karar verme yaklaşımında, yerel halk proje çıktılarını etkilemek için bir fırsat bulamamıştır. Bu durum, rüzgar enerjisi gelişmelerinin üzerindeki yerel denetim duygusunu azaltmış, haksızlık algısını artırmış ve kolayca olumsuz algılara neden olmuştur.

Dolayısıyla, rüzgar enerjisi sürecinde planlama süreciyle ilgili bir başka önemli problem daha bulunmaktadır;

- Katılım eksikliği; Rüzgar enerjisi yatırımları için karar verme ve planlama süreçlerinde farklı bilgi kaynaklarına (teknik, çevresel, yerel, vb.) ulaşılmasını sağlayan katılımcı planlama anlayışı benimsenmemiştir. Bu nedenle, sadece yerel halk değil, aynı zamanda yerel kurumlar planlama sürecinden dışlanmıştır; süreç, öznel görüşleri toplamak ve yerel meseleler ve konuyla ilgili talepleri karşılamak için yetersiz kalmaktadır.

Çatışmanın Çözümü

Tüm dünyada ve Türkiye'de rüzgar enerjisinin mevcut enerji

Şekil 7. Türbinlerin 1/100.000 Çevre Düzeni Planı Üzerindeki Lokasyonu (Özçam, 2016).

üretim pratiklerinde çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Aynı zamanda değerli kırsal alanların ve yerel yaşam alanlarının korunması gerekliliği planlamada esastır. Dolayısıyla rüzgar enerjisi çatışmasının çözümü de hem kırsal alanların hem de rüzgar enerjisinin geleceği için büyük önem arz etmektedir. Hem Türkiye'deki tüm rüzgar enerjisi gelişmeleri hem de özellikle Karaburun için bazı çözüm önerileri sıralanmıştır;

- Literatürde de belirtildiği üzere, kırsal ve doğal değeri yüksek peyzajlar üzerindeki görsel ve fiziksel etkiyi azaltmak üzere, hassas tasarımlar ve yereldeki çevresel ve sosyo-ekonomik öncelikleri göz önünde bulunduran uygun yer seçimi pratikleri ön plana alınmalıdır. Yoğunluk, yükseklik

ve boyut gibi fiziksel özellikler, rüzgar enerjisi gelişmelerinin çevresel ve sosyal etkisinin boyutunu etkilediğinden, bu özellikler göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca bu tasarım faktörleri, yasal düzenlemelere yönlendirilmelidir.

- Sürdürülebilir enerji yatırımları ile yerel peyzajların korunması arasındaki denge denetlenmelidir. Sadece rüzgâr enerjisinin çevresel etkileri değil aynı zamanda sosyo-ekonomik etkileri, yerel yaşam alanları için hayati öneme sahiptir. Birçok rüzgar enerjisi santrali için tüm boyutlar (görsel, sosyal, ekonomik vb.) dahil olmak üzere Kümülatif Etki Değerlendirmeleri ÇED yönetmeliğine dahil edilmelidir. Bu değerlendirme filtreleri, gelişmelerin yer seçimi için rehber olmalıdır.

- Planlamada, sağlıklı yaşam alanlarını sürdürebilmek için korumaya kullanma dengesi esastır. Öncelikli doğal alanlar (ormanlar, tarım arazileri, doğal olarak korunan alanlar, vb.) korunarak farklı yatırım modelleri için alanlar tanımlayan bütünlük bir planlama sistemi işletilmelidir. Bu nedenle proje bazlı planlama yaklaşımı terk edilmeli ve projelerin çevreyle olan ilişkilerini göz önüne alan bütünlük planlama yaklaşımı benimsenmelidir. Sediği (2015)'nin çalışmasında olduğu gibi, rüzgar enerjisi gelişmeleri için teknik analizle desteklenen bölgeler tanımlanmalı ve bu bölgeler üst ölçekli planlarda işlenmelidir (örn. 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı). Rüzgar enerjisi projelerine yalnızca bu bölgelerde bulunmaları şartıyla lisans verilmelidir. Bu gelişmeler için daha alt ölçekli planlar (örn., 1/5.000 ve 1/1.000 ölçekli planlar), bu üst ölçekli plan kararlarına göre hazırlanmalıdır.
- Karaburun ve diğer bölgelerdeki rüzgar enerjisi gelişmeleri için yerel toplum perspektiflerini göz önüne alan katılımcı planlama ve karar verme süreçleri etkinleştirilmelidir. Eşitlik ve adaleti sağlamak ve toplum güvenini arttırmak için yerel kamuoyunun proje sonuçlarını etkileme fırsatı bulacağı platformlar oluşturulmalıdır. Çeşitli aktörlerin etkin katılımı çatışmaları en aza indirecek ve projelerin kabul edilebilirliğini artıracaktır. Bu anlamda, gelişmeler için aşağıdan yukarıya teknikler tercih edilmeli ve bu süreçler yerel düzeydeki kurumların (örn; yerel yönetimler, üniversiteler, STKlar, vb.) katılımıyla güçlendirilmelidir. Özellikle, yerelle daha kolay bağlantı sağlayabileceğinden yerel düzeydeki kamu kuruluşlarının rolü güçlendirilmelidir.

Tüm bunların yanı sıra aktörler arasındaki işbirliği ve müzakere olanaklarının irdelenmesi ve artırılması çatışmaların çözümü için büyük önem arz etmektedir. Farklı sosyal konumlara sahip her bir aktör grubu yatırım ve çevre arasındaki etkileşimi farklı şekilde yorumlayabilmektedir (Walker, 1995). Muhalefetin sebepleri, aktörlerin sahip olduğu farklı rasyonallitelere ve bu tür yatırımlara olan yaklaşımlarına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Yenilenebilir enerji gelişim süreçlerinde birçok farklı aktör yer almaktadır ve bu aktörlerin hepsi bir yatırıma yaklaşımda farklı rasyonallitelere sahiptir. Bu nedenle, yenilenebilir enerji yatırım süreçlerinde yaşanan çatışmaların nedenlerini analiz ederken sürece dahil olan tüm aktörlerin bakış açılarını ve süreçteki konumlarını anlamak büyük önem kazanmakta ve bu aktörlerin arasında uzlaşma ve işbirliğini arttıracak diyalog olasılıklarının ortaya çıkarılması rüzgar enerjisi çatışmasını çözmekte ana konu haline gelmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Sonuç olarak, Karaburun doğal ve kırsal özellikleri ile ön plana çıkan bir bölgedir. İlk olarak, Karaburun gibi doğal değeri yüksek çevrelerde çevre dostu olarak değerlendirilen ya da değerlendirilmeyen herhangi bir yatırım modelinde daha hassas

planlama süreçleri işletilmelidir. Genişleyen ve büyük ölçekli yapısı nedeniyle, rüzgar enerjisi gelişmelerinin kırsal yaşam alanları üzerindeki olumsuz etkileri daha da büyük olmaktadır ve bu durum endişeleri arttırarak yerel muhalefete neden olabilmektedir. Fakat, rüzgar enerjisi gelişim süreçlerinde, yerel çevre üzerindeki dışsallıkların azaltılması ile ilgili herhangi bir uygulama yapılmamaktadır. Tüm bu eksiklikler rüzgar enerjisi yatırımlarının kırsal alanlara hızla nüfuz etmesine neden olmakta ve kırsal alanların kalitesi üzerinde bir tehdit oluşturmaktadır. Buna ek olarak, tüm sürecin halkın katılımı olmasızın tamamlanması, yerel düzeydeki bağlantının kaybolmasına neden olmaktadır. Prosedür ile ilgili eksikliklerle yakından ilgili olan bu iki süreç, doğal ve kırsal açıdan öncelikli alanlar üzerinde rüzgar enerjisi tesislerinin yükselmesine yol açmaktadır. İkinci olarak, dışlayıcı ve yukarıdan aşağıya gerçekleşen karar verme süreçleri, yerel halkı süreçten “dışlanmış” ve kendi yaşam alanları için verilen kararları kabul etmeye “zorlanmış” hissettirerek güven duygusunu zedelemektedir. Ayrıca, yerel görüşleri dikkate almadan yatırımlara izin verilmesi “haksızlık” ve “adaletsizlik” algısı yaratmaktadır. Sonuç olarak, sürecin zayıf işletilmesi projelerin kabul edilebilirliğini azaltmakta ve rüzgar enerjisi gelişmelerine karşı muhalefeti artırmaktadır. Tüm bunların yanı sıra, mevcut durumda aktörler arası anlaşmazlıkların büyüdüğü göz önüne alındığında, bu aktörler arasındaki uzlaşma olasılıklarının ortaya çıkarılması ve işletilmesi büyük önem kazanmaktadır. Tüm bunlar konuyla ilgili çatışmaların en aza indirgenmesi için etki değerlendirmesi, yer seçimi pratikleri ve karar verme süreçleri de dahil olmak üzere tüm planlama sürecinin iyi yönetilmesinin önemini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Atay Kaya, İ. (2014). Conflicts in the planning processes of locally unwanted land uses (LULUs): Case studies in İzmir. Doktora Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- Atlı, B. (2012). Politics of Renewable Energy Policies in Turkey. Y. Lisans Tezi, German Turkish Masters in Social Sciences, Humboldt Universität zu Berlin & Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- ÇED Raporları, ÇŞB resmi web sitesi, 2005-2026 yılları arasındaki tüm ilgili ÇED raporları. Erişim adresi: www.csb.gov.tr/gm/ced/index.php?Sayfa=duyuruliste&Il=42
- DB; Dış İşleri Bakanlığı (2015). Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi. Dış Politika; Temel Dış Politika Konuları. Dış İşleri Bakanlığı Resmi Websitesi, 2015.
- Devine Wright, P. (2005). Beyond NIMBYism: towards an integrated framework for understanding public perceptions of wind energy. *Wind energy*, 8(2), s. 125-1
- Devine Wright, P. (2009). Rethinking NIMBYism: The role of place attachment and place identity in explaining place protective action. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19(6), s. 426-441.
- EPDK; Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (2016). Enerji Piyasası Üretim Lisansı Veritabanı. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Resmi Websitesi, 2016.
- Frouws, J. (1998). The contested redefinition of the countryside. An analysis of rural discourses in the Netherlands. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 54-68.
- İKA; İzmir Kalkınma Ajansı, (2014). Yarımada Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi 2014 – 2023. İzmir Kalkınma Ajansı, 2014.
- Karaburun Kent Konseyi, (2016). 2007-2016 yılları arasındaki tüm ilgili haberler. Erişim adresi: www.karaburunkentkonseyi.org
- Nurlu, E., Erden, U., Ozturk, M., Guvensen, A., & Turk, T. (2008). Landscape, demographic developments, biodiversity, and sustainable land use strategy: a case study on Karaburun peninsula İzmir, Turkey. In *Use of Landscape Sciences for the Assessment of Environmental Security*, s. 357-368. Springer Netherlands.
- Özçam, Z. (2016). Rethinking Wind Energy in Its Social Context: Conflict-ing Perspectives and Planning Problems – The Karaburun Experience. Y. Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, 2016.
- Peker, Z. (2013). Yenilenebilir Enerji Gelişimlerinin Sosyal Boyutu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(4), s. 663-691.
- Sedıqı, K. J. (2015). Gis-based multi-criteria approach for land-use suitability analysis of wind farms: the case study of Karaburun Peninsula, İzmir-Turkey. Y. Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015.
- Toke, D. (2005). Community wind power in Europe and in the UK. *Wind Engineering*, 29(3), 301-308.
- Toke, D., Breukers, S., & Wolsink, M. (2008). Wind power deployment outcomes: How can we account for the differences? *Renewable and sustainable energy reviews*, 12(4), s. 1129-1147
- TÜREB; Türkiye Rüzgar Enerjisi Birliği, (2016). Türkiye Rüzgar Enerjisi İstatistik Raporu – Temmuz 2016. Türkiye Rüzgar Enerjisi Birliği Resmi Websitesi, 2016.
- Walker, G. (1995). Renewable energy and the public. *Land Use Policy*, 12(1), 49-59.
- Wolsink, M. (2000). Wind power and the NIMBY-myth: institutional capacity and the limited significance of public support. *Renewable energy*, 21(1), s. 49-64.
- Wolsink, M. (2007). Wind power implementation: the nature of public attitudes: equity and fairness instead of 'backyard motives'. *Renewable and sustainable energy reviews*, 11(6), s. 1188-1207.
- Woods, M. (2003). Conflicting environmental visions of the rural: windfarm development in Mid Wales. *Sociologia ruralis*, 43(3), s. 271-288
- Wüstenhagen, R., Wolsink, M., & Bürer, M. J. (2007). Social acceptance of renewable energy innovation: An introduction to the concept. *Energy policy*, 35(5), s. 2683-2691.
- Yanıktepe, B., Savrun, M. M., & Koroglu, T. (2013). Current status of wind energy and wind energy policy in Turkey. *Energy Conversion and Management*, 72, s. 103-110.

BİLDİRİ METNİ

Türkiye’de Özel Proje Alanı (ÖPA) Olarak Belirlenen Tarım Alanları İçin Koruma Temelli Planlama Yaklaşımı Önerisi; Muğla Ovası Örneği

Proposal Of Conservation-Based Planning Approach For Agricultural Areas Designated As Special Project Area (ÖPA) in Turkey; Example of Mugla Plain

Neriman Yörür,¹ Ayşegül Altınörs Çırak,¹ Burcu Sılaydın Aydın,¹ Ülkü İnceköse,² Füsün Erduran Nemutlu,³ Gönül Aydın,⁴ Levent Atatanır,⁴ Alper Yorulmaz⁴

¹Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

²İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

³Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

⁴Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Bölümü

ÖZ

Tarım alanları insanın en temel gereksinimi olan gıdanın sağlanabilmesi için korunması ve sürdürülmesi zorunlu olan doğal nitelikli alanlardır. Endüstri Devrimi ile başlayan ve sonrasında küresel ölçeğe yayılan sanayi sektörü odaklı ekonomik kalkınma politikaları çerçevesinde gelişen sanayileşme ve kentleşme süreçlerinde tarım alanlarının gözden çıkarılmakta olduğu görülmektedir. Özellikle kent çeperlerindeki tarım alanları, mekansal büyüme talebi nedeniyle tarım dışı amaçla kullanıma tehdi ve yapılaşma baskısı ile karşı karşıyadır. Tehdit altında olan tarım alanlarından birini Muğla Ovası oluşturmaktadır. Mutlak tarım arazisi niteliğinde olan ve aynı zamanda kentin doğal ve kültürel peyzajının da parçasını oluşturan Muğla Ovasının korunması ve tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi önem taşımaktadır. Ova, Muğla İli 1/25.000 Ölçekli Nazım İmar Planında Özel Proje ve Planlama Alanı (ÖPA) olarak belirlenmiş; bu çerçevede ovanın tarımsal niteliğinin korunması ve özgün niteliğinin devam ettirilmesine yönelik bir proje geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu makalede, Muğla Ovası’nın “Özel Proje ve Planlama Alanı” olarak tanımlanan bölümüne ilişkin hazırlanan fikir projesi kapsamında yapılan analizler ve geliştirilen öneriler aktarılmaktadır. Önerilerde temel olarak, ovanın tarımsal niteliğinin korunması ve ovayı kentsel ile bütünleştirerek yapılaşma baskısının kırılmasının sağlanması hedeflenmiştir. Bu hedefi sağlamaya dönük olarak “kentsel tarım” başlığı çerçevesinde ele alınan yaklaşımların geliştirilmesi benimsenmiştir. Bu kapsamda geliştirilen stratejiler; tarım alanlarının korunması ve kullanılmasına ilişkin öneriler, Muğla Ovası tarımsal işletmeciler birliği tarımsal kalkınma kooperatifinin kurulması; kentleşme ve rant baskısının azaltılmasına yönelik öneriler ve kentin alanın doğal peyzajı ile bütünleştirilmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Tarım alanları; Muğla Ovası; kentsel tarım; özel proje alanları.

ABSTRACT

Agricultural areas are natural areas that must be protected and maintained in order to provide food, which is the most basic necessity of man. It is observed that agricultural areas are being removed from the industrialization and urbanization processes that are developed within the framework of industrial development oriented economic development policies that started with the Industrial Revolution and then spread to global scale. Especially agricultural areas in the urban fringes are threatened to be used for non-agricultural purposes due to the demand for spatial growth and are opposed to the pressure of settlement. One of the agricultural areas under threat is the Mugla Plain. It is important to protect the Mugla Plain, which is an absolute agricultural land and at the same time constitute part of the natural and cultural landscape of the city, and to sustain the agricultural activities. Mugla Plain is designated as Special Project and Planning Area (ÖPA) in 1/25.000 Scale Master Plan; it was aimed to develop a project to preserve the original quality of the agricultural character of Plain in this frame. In this article, analyzes and proposals made within the scope of the idea project prepared for the section of Mugla Plain defined as “Special Project and Planning Area” are presented. In the proposals, it was aimed to protect the agricultural quality of the plains and to prevent the spread of the settlement by integrating the plain with the urban residents. Towards achieving this goal, it has been adopted to develop approaches dealt with under the heading of “urban agriculture”. Strategies developed in this context include recommendations on the protection and use of agricultural land; Establishment of agricultural development cooperative of Mugla Plain agricultural operators association; reduction of urbanization impact, and integrating the city with the natural landscape of the area.

Keywords: Agriculture areas; Mugla Plain; urban agriculture; special project areas.

Geliş tarihi: 01.11.2017 Kabul tarihi: 07.03.2018

Online yayımlanma tarihi: 27.04.2018

İletişim: Neriman yörür.

e-posta: nerimanyorur@hotmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Tarım alanları insanın en temel gereksinimi olan gıdanın sağlanabilmesi için korunması ve sürdürülmesi zorunlu olan doğal nitelikli alanlardır. Tarihsel dönemlerin değişen konjonktürleri içerisinde tarım alanları ve tarımsal üretimin karakteri değişse de insan için taşıdığı önem tarihin hiçbir döneminde azalmamıştır. Buna karşın dünya genelinde Endüstri Devrimi ile başlayan ve sonrasında küresel ölçüğe yayılan sanayi sektörü odaklı ekonomik kalkınma politikaları çerçevesinde gelişen sanayileşme ve kentleşme süreçlerinde tarım alanlarının gözden çıkarılmakta olduğu görülmektedir (Şen, 1998; Yiğitbaşıoğlu, 2000). Oysa toprağın oluşum sürecinin uzunluğu ve doğanın varlık elemanlarından biri olduğu düşünüldüğünde, verimli tarım topraklarını koruyan ülkeler gıda üretimindeki yeterlilikleri ile küresel ısınma ve iklim değişikliği sürecine avantajlı koşullarda gireceklerdir (Gün, 2012).

Tarım toprakları Türkiye'de de kentleşme ve sanayileşme adına hızla kaybedilmektedir. 2000'li yıllardan itibaren tarım sektörü piyasa koşullarına bırakılmış, tarımsal üretim yapan üreticiler bu üretimden yeterli kazanç sağlayamamış ve tarım alanları boş bırakılmaya, işlenmemeye başlanmıştır (TÜİK, 2017). Nitekim TÜİK (2017) istatistiklerine göre; 1988 yılında 41.940.000 hektar olan Türkiye toplam tarım alanı, 2016 yılında 38.380.000 hektara düşmüş, yine toplam işlenen tarım alanı 1988'de 24.786.000 hektar iken, 2016'da 20.433.000 hektara inmiştir. Bu veriler ülkemizde tarım alanlarının hızla yok olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Sanayileşme ve kentleşme süreçlerinde yapılaşma baskısı altında kalan ve kısmen başarısız olmuş olsa da hala direnmeye devam eden tarım alanlarından birini Muğla Ovası oluşturmaktadır. Muğla yerleşiminin varlık nedeni olan doğal coğrafyanın ve Muğla tarihsel kültürel peyzajının da önemli bir parçası olan Muğla Ovası, büyüme ve genişleme eğiliminde olan tüm kentlerin çeperlerindeki tarımsal alanlar gibi tarım dışı amaçla kullanıma tehdidi ve yapılaşma baskısı ile karşı karşıyadır. Ova, tarımsal niteliğinin yanı sıra aynı zamanda kentin tarihi ve kültürü içerisindeki yeri ve önemi bağlamında da korunması ve sürdürülmesi gereken bir bölge niteliği taşımaktadır. Ovanın, Menteşe İlçesi, Emirbeyazıt ve Muslihittin Mahallelerinde kalan yaklaşık 490 ha. büyüklüğündeki bölümü günümüzde tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Ovanın bu 490 hektarlık bölümü, 29.09.2015 tarih ve 341 sayılı Büyükşehir Belediyesi meclis kararı ile onaylanarak 10.03.2016 tarih ve 124 sayılı Büyükşehir Belediyesi meclis kararı ile kesinleşen Muğla İli 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı plan hükümlerine göre ÖPA-I (Özel Proje ve Planlama Alanı) olarak belirlenmiştir. 1/25.000 ölçekli

nazım imar planında, gerek doğal kaynakların korunması gerekse sosyo-ekonomik kalkınmanın desteklenmesi amacıyla özel kararların getirilmesi gerekli görülen yerlerde, "Özel Proje ve Planlama Alanları"nın belirlendiği görülmektedir. Planda, bu alana ilişkin "Menteşe İlçesi'ndeki "Muğla Ovası"nın tarımsal niteliğinin korunması ve özgün niteliğinin devam ettirilmesine yönelik bir proje üretilecektir" kararı getirilmiştir. Bu makalede, Muğla Ovası'nın "Özel Proje ve Planlama Alanı" olarak tanımlanan bölümüne ilişkin hazırlanan fikir projesi¹ kapsamında yapılan analizler ve geliştirilen öneriler aktarılmaktadır.

Projede, birinci sınıf tarım arazisi niteliğinde olan, hali hazırda tarımsal üretimin yapıldığı, ÖPA-I olarak belirlenen ve Muğla kentsel yerleşiminin yapılaşma baskısı altında olan Muğla Ovası'na yönelik, bu çok boyutlu durum ve sorun çatısı altında, ovanın tarımsal amaçlı kullanımına zarar vermeyecek ve aynı zamanda kentliyle bütünleşmesini sağlayacak fikirlerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ovaya ilişkin kararların uygulamaya dönük uygun bir altlık oluşturmalarını sağlayabilmek için hem ilgili mevzuatla hem de üst ölçekli plan kararları ile uyumlu olması gerekliliği ön planda tutulmuştur. Disiplinlerarası yürütülen çalışmada, alanın doğal ve fiziksel yapısına ilişkin özellikler büyük ölçüde ilgili kurumlardan elde edilmekle birlikte, sosyal, çevresel ve mekansal özellikleri yerinde yapılan alan araştırmaları ile üretilmiş ve alanda yapılan ölçümler ile toprak analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizlerin değerlendirilmesinden sonra yapılan durum ve sorun tespiti ışığında, ovanın gelecekteki kullanımına yönelik öneriler geliştirilmiştir. Temel ilkesi ve amacı ovanın tarım toprağı niteliğini korumak ve tarımsal üretimin devamlılığını sağlamak olan projede aynı zamanda kent-kır arasındaki geçiş dengesinin sağlanması, yapılaşma baskısını azaltacak tampon bölgelerin oluşturulması, doğal ve kentsel eşikler aşılmadan mekansal entegrasyonun sağlanması, kent çeperinde kalmış doğal karakterli alanların optimal koruma/kullanma dengesine ulaştırılması, yaya, bisiklet ve engelli erişilebilirliğinin öncelenmesi ve kentinin ova ile bütünleştirilmesi de hedeflenmiştir. Bu kapsamda bu çalışma kent çeperlerinde bulunan ve kentleşme baskısı altında kalan tarım alanlarını koruyabilmek için neler yapılabileceğine dair fikirlerin geliştirilmesi anlamında bir tartışma ortamı yaratabilecektir.

Tarım arazilerinin korunmasına yönelik olarak geliştirilen yaklaşımları; kentsel tarım, permakültür, tarımsal sit, geleneksel bağ evleri olarak sayabiliriz (Başal vd, 2004).

Projede tarımın kente entegrasyonu bağlamında benimsenen yaklaşım, fikir ve öneriler, dünyada son yıllarda giderek artan "kentsel tarım" yaklaşımı ve uygulamaları örnek alınarak geliştirilmiştir. Özellikle kentleşme süreçleriyle birlikte kent içinde

¹ Bu makalede, T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi tarafından Muğla İli, Menteşe İlçesi, Emirbeyazıt ve Muslihittin Mahallelerindeki yaklaşık 490 ha. büyüklüğündeki Muğla Ovası'nda, tarım alanlarının kırsal amaçlı kullanımı ve korunmasına yönelik planlama çalışmalarına altlık oluşturmak üzere, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ile Muğla Büyükşehir Belediyesi arasında imzalanan ve Fakülte Yönetim Kurulu'nun 28.12.2016 tarihli kararı ile onaylanan protokol gereği hazırlanan "Muğla Ovası Tarım Alanlarının Kırsal Amaçlı Kullanımına Yönelik Fikir Projesi" başlıklı proje kapsamında yapılan araştırma ve geliştirilen öneriler sunulmaktadır.

ve çeperlerinde kalan verimli tarım alanlarını korumak ve aynı zamanda sürdürülebilir kentleşmeyi sağlamak için “kentsel tarım” uygulamalarının dünyada bir araç olarak benimsendiği görülmektedir. Kent ve kır tanımlarını yeniden sorgulayan, kırsal alanları kentsel alanla bütünleştiren, “kentsel tarım” kavramıyla birlikte de tarımı yeniden kentsel faaliyet olarak tanımlayan yaklaşımlar geliştirilmiştir (Yenigül, 2016). Bu yaklaşımlar, kentsel tarım uygulamalarıyla yaşam alanlarının karşı karşıya kaldığı çevresel sorunları özellikle tarım arazileri üzerindeki tehditleri azaltan, gıda temini ve güvenliğini sağlayan, sürdürülebilir yerleşim alanlarının oluşturulacağını öngörmektedir (Yenigül, 2016).

Tarihsel olarak varlığının eski uygarlıklara kadar dayandığı kentsel tarım uygulamaları özellikle 1960’lı yılların başında ABD’de tarım alanlarının azalmaya başlamasıyla birlikte bu alanları korumaya yönelik çeşitli eylemlerin başlatılmasıyla birlikte (Başal vd, 2004) gündeme gelmiş ve ilk olarak ABD’de 1970’li yıllarda metropol kentlerde toplum bahçelerinin ortaya çıkmasıyla “kentsel tarım” yaklaşımlarının temelleri atılmıştır (Hodgson vd., 2011). Daha sonra ise İngiltere, İspanya ve Tayvan gibi birçok ülkede yaygınlaşmıştır. Kentsel ve kırsal tarımı ayıran en önemli özellik, kentsel tarımın kentte yapılıyor olması değil, kentin ekonomik ve ekolojik sistemiyle etkileşim içinde ve bütünleşmiş olmasıdır (Mougeot, 2000’den aktaran Rasouli, 2012a). Kentsel tarım; “kent içi veya kent çeperlerinde bulunan gıda ve gıda dışı ürünlerin yetiştirme, işleme ve dağıtımını kapsayan bir endüstri olarak, kentin ve onun etrafında bulunan madde ve insan kaynaklarını, ayrıca gerekli ürün ve hizmetleri kullanarak karşılıklı biçimde kent için madde ve insan kaynakları, ürün ve hizmetler sağlamaktadır” (Mougeot 2000’den aktaran Rasouli, 2012a).

Kentsel tarım dünyada kent içinde ve kent çeperinde olmak üzere farklı biçimlerde yapılmaktadır. Kentsel tarım çeşitleri arasında 2011 APA (Amerika Planlama Derneği) verileri kapsamında; özel bahçeler, toplum bahçeleri, kurumsal bahçeler, gösteri bahçeleri, yenilenebilir peyzaj tasarım, gerilla bahçeleri, hobi amaçlı arıcılık, pazara yönelik tarım, kent çiftlikleri, kent çeperi çiftliği, arıcılık ve hibrit kentsel tarım yer almaktadır (Rasouli, 2012b). Ayrıca kentsel tarım ticari (market bahçeleri, kentsel çiftlikler, yarı-kentsel çeper çiftlikler ve arıcılık) ve ticari olmayan (özel bahçeler, topluluk bahçesi, kurumsal bahçeler, sunum bahçesi, yemeklik/sofralık peyzaj, gerilla bahçeler, hobi arıcılığı ve hobi tavukçuluk) olarak farklı tiplere ayrılabilir (Kaufmann ve Bailkey, 2000).

Bu çalışma kapsamında, stratejilerin belirlenmesi aşamasından önce dünya ve Türkiye’deki örnek proje uygulamaları araştırılmış ve incelenmiştir. Kentsel tarım faaliyeti yapılan alanların içerisinde; gıdanın üretimi, işlenmesi, dağıtımı ve pazarlamasından oluşan sosyal faaliyetler, çeşitli kurumlar tarafından çocuklar, gençler, yetişkinler ve engellilere yönelik olarak verilen ücretsiz

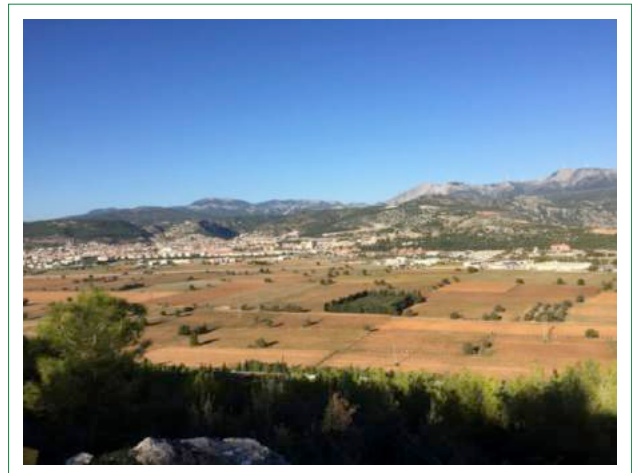
eğitim programları, atölyeleri ve faaliyetleri, oyun alanları, çocuk çiftlikleri, yerel perakende ticaret birimleri, hobi bahçeleri, küçük restoranlar ve çiftlik hayvanları yer aldığı tespit edilmiştir (Solduk, 2010; Akyol, 2011). Bu çalışmaların değerlendirilmesi stratejilerin oluşturulmasında yol gösterici olmuştur.

Muğla Ovası’nın Doğal, Tarımsal, Mekansal Özellikleri ve Mevcut Planlama Kararları

Muğla Ovası’nın Muğla İli Menteşe İlçesi, Emirbeyazıt ve Muslihittin Mahalleleri’nde kalan yaklaşık 490 ha. büyüklüğündeki bölümü günümüzde tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Yerleşmelerin sürdürülebilirliğinde coğrafi ve tarımsal hinterlandları büyük önem taşımaktadır. Muğla Ovası, çeperinde konumlandığı Muğla kentsel yerleşmesinin özgün karakterini koruması açısından önemli bir değerdir. Bu bağlamda ova, tarımsal niteliğinin yanı sıra; kentin tarihi ve kültürü içerisindeki yeri ve önemi bağlamında da korunması ve sürdürülmesi gereken bir bölgedir.

Muğla Ovası konumu itibarıyla Muğla kentsel yerleşim alanının çeperinde, kentin bütünü ile birlikte değerlendirildiğinde kentsel bölgenin merkezinde yer almaktadır (Şekil 1). Mutlak tarım alanı niteliği taşıyan alanda hali hazırda tarımsal üretim sürdürülmektedir. Çevresindeki tarım ve orman alanları nedeniyle mekansal büyüme alanının sınırlılığı, kentte arsa arzını daraltmakta ve bu durum ova üzerinde ciddi bir baskı yaratmaktadır. Bir yamaç kenti niteliği taşıyan Muğla tarihsel yerleşiminin Cumhuriyet Dönemi sonrasında ovaya doğru büyüme eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu eğilimi kontrol edebilmek amacıyla sıçramalı büyüme modelinin seçilmesi de talebi tam olarak kırılabilmiş değildir.

Muğla Ovası, Muğla merkez kentin güneybatı çeperinde yer almaktadır. Bununla birlikte ova, bölgesel ölçekte bakıldığında, kentin sıçramalı büyüme alanı olan Akçaova kuzey gelişme

Şekil 1. Muğla kentsel yerleşimi ve Muğla Ovası’nın konumu. (Kaynak: Ali Deniz Çırak Arşivi, 2017)

konut alanı, doğusunda Karabağlar Yaylası ve Dügerek yerleşmesi, güneyde TOKİ konutları ve güneydoğusunda Üniversite Yerleşkesi ve yerleşke dolayısıyla kentin bir diğer sıçrama noktası olan Kötekli yerleşmesini içeren Muğla kentsel bölgesinin konum olarak merkezinde yer almaktadır (Şekil 2). Ovanın doğusunda Muğla kentsel yerleşiminin geleneksel bağ konutlarının yer aldığı, kırsal karakterli tarımsal bölge niteliğinde olan Karabağlar Yaylası bulunmaktadır. Ova, kentsel bölgenin merkezinde bir tarımsal alan olarak sahip olduğu doğal peyzaj karakteriyle kentin kimliğine önemli bir katkı sunmaktadır. Günümüzde ulaşım bağlantıları ve bu akslar üzerinde yer alan kentsel yapılanmalar nedeniyle birbirinden ayrılmış durumda olsa da ovanın Karabağlar Bölgesi tarım alanları ile coğrafi bir süreklilik ilişkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Ovanın güney ve doğusundan kimi bölgelerde alanın sınırını da oluşturmakta olan D-550 Karayolu geçmektedir. Günümüzde inşa halinde bulunan yeni Muğla Otogarı ve TOKİ konutlarının ikinci etabının alanın güney bölgesinde Muğla-Marmaris Karayolu'nun güneyinde yer alması planlanmıştır.

Muğla merkez kentin güneyinden geçen ve kentsel yerleşme ile ova arasında sınır oluşturan Atatürk Bulvarı, kimi bölgelerde çalışma alanının kuzey sınırlarını oluşturmaktadır. Kentin büyüme talepleri doğrultusunda söz konusu aksın ova tarafında ve yaklaşık 250m derinliğinde olan bir bölgenin “konut dışı kentsel çalışma alanı” arazi kullanım kararı ile yapılaşmaya açılmış olduğu ve 2000’li yılların sonundan günümüze değin bölgede yapılaşmanın gerçekleştiği görülmektedir. Aynı şekilde ovanın doğusunda karayolu aksına cephe veren yaklaşık 200 metre uzaklıktaki bir bölgenin de yine konut dışı kentsel çalışma alanı arazi kullanım kararı ile yapılaşmaya açılmış olduğu ve yapılaşmaların yakın dönemde gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Şekil 3).

İlgili Mevzuat ve Üst Ölçekli Planlarda Verilen Kararlar

Muğla Ovası “Mutlak Tarım Arazisi” niteliği taşımaktadır. Ayrıca belli bölgelerinde 5403 Sayılı Kanuna göre “Dikili Tarım

Şekil 2. Muğla Ovası'nın konumu. (Kaynak: Google Earth (2017) kullanılarak oluşturulmuştur.)

Arazisi” olarak tanımlanan alanlar bulunmaktadır. 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun 3. Maddesinin e ve g bendlerinde mutlak ve dikili tarım arazileri koruma altına alınmıştır. 5403 Sayılı Kanun'un 13. maddesine göre, özel bazı koşulların oluşması ve alternatif alan bulunmaması durumu dışında, mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri ile sulu tarım arazileri tarımsal üretim amacı dışında kullanılamamakta; sadece tarımsal amaçlı yapılar, projesine uyulması şartıyla ihtiyaç duyulan miktarda her sınıf ve özellikteki tarım arazisi valilik izni ile kullanılabilir. Ayrıca, bu kanunda belirtilen izinler alındığı takdirde tarım arazileri tarımsal amaç dışında kullanılmak üzere planlanabilmektedir.

Muğla Ovası'nda zeytinlik alanlar da bulunmaktadır. 4086 Sayılı 3573 Sayılı Zeytinciliğin Islahı ve Yabancılarının Aşılattırılması Hakkında Kanunun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun'un 20. Maddesinde, zeytincilik sahalarının daraltılamayacağı ve belediye sınırları içinde imar hudutları kapsamına alınması durumunda altyapı ve sosyal tesisler dahil toplam yapılaşmanın zeytinlik alanının %10'unu geçemeyeceği ifade edilmektedir. Ova, belediye sınırları içinde kalmakla birlikte, imar hudutları dışında bulunduğu için, bu bölgedeki zeytinlik alanlarının korunması ve yapılaşmaya açılmaması gerekmektedir.

Muğla Ovası'nı içeren üst ölçekli ilk planı Aydın-Muğla-Denizli Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı oluşturmaktadır. Söz konusu planda, ova için “Tarım Arazisi” kararı getirildiği ve çok küçük bir kısmının ise kentsel gelişme alanı içerisinde olduğu görülmektedir (Şekil 4). Plan hükümlerinin “8.3. Tarım Arazileri” başlıklı bölümünde, 5403 Sayılı Kanunun geçerli olduğu; tarım arazilerinin tarımsal üretim amaçlı korunmasının esas olduğu; amaç dışı kullanım taleplerinde, 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın izni çerçevesinde bu plan karar ve hükümlerine göre işlem yapılacağı belirtilmek-

Şekil 3. Muğla Ovası içinde ve çevresinde yapılaşmaya açılmış alanlar. (Kaynak: Ali Deniz Çırak Arşivi, 2017)

tedir. Yine plan hükümlerine göre, mutlak tarım arazilerinde tarımsal amaçlı yapılar yapılabilmekte; çiftçinin barınabileceği yapı emsale dahil olmak üzere toplam inşaat alanının 75 m²'yi geçmemesi gerektiği belirtilmektedir. Zeytinlik alanlarda ise çiftçinin barınabileceği yapı emsale dahil olup inşaat alanı 100 m²'yi geçmemektedir.

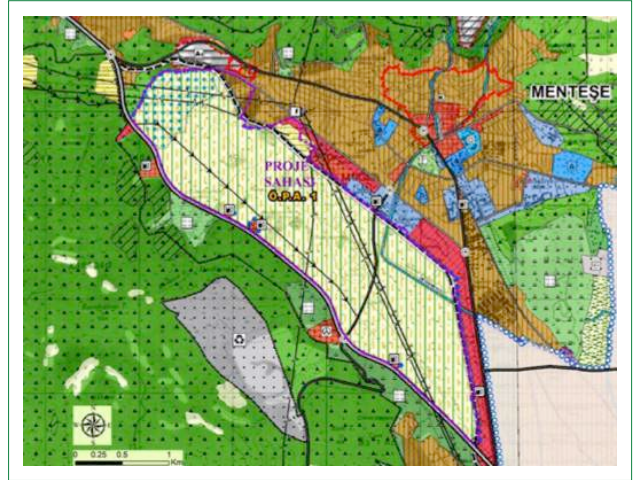
Muğla Ovasını kapsayan bir diğer üst ölçekli plan, Muğla İli 1/25.000 Ölçekli Nazım İmar Planıdır. Ova, bu planda "Özel Proje ve Planlama Alanı" olarak belirlenmiş; çok küçük bir kısmı ise Kentsel Yerleşim Alanı olarak planlanmıştır (Şekil 5). Plan hükümlerinde "Özel Proje ve Planlama Alanları" olarak belirlenen alanlarda, koruma ve kullanma dengesi gözetilerek bütüncül alt ölçekli imar planları hazırlanabileceği belirtilmiştir. 1/25.000 ölçekli nazım imar planında, gerek doğal kaynakların korunması gerekse sosyo-ekonomik kalkınmanın desteklenmesi amacıyla özel kararların getirilmesi gerekli görülen yerlerde, "özel proje ve planlama alanları" belirlenmiştir. Bu alanlar için, Muğla Büyükşehir Belediye Başkanlığı ya da yetkili ilçe belediye başkanlıkları tarafından, koruma ve kullanma dengesi gözetilerek bütüncül alt ölçekli imar planları ve kentsel tasarım projeleri hazırlanacaktır. Planda, alana ilişkin "Menteşe ilçesindeki "Muğla Ovası"nın tarımsal niteliğinin korunması ve özgün niteliğinin devam ettirilmesine yönelik bir proje üretilecektir" kararı getirilmiştir.

Doğal ve Fiziksel Yapı Analizleri

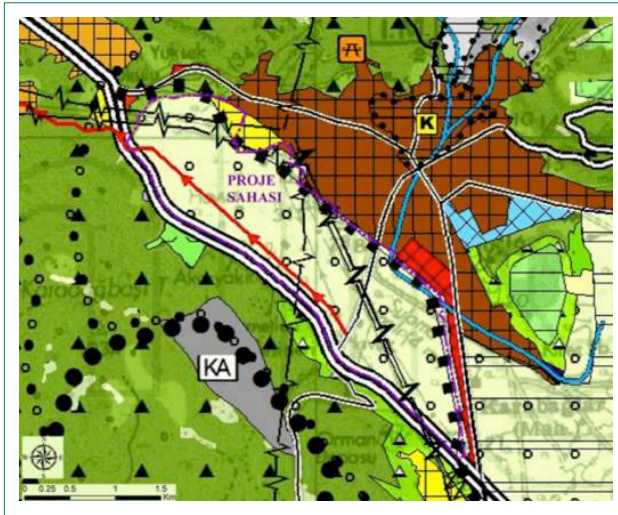
Muğla Ovası, Muğla İli 1/25.000 Ölçekli Nazım İmar Planına esas jeolojik etüt raporuna göre Senozoyik zamanın Kuvaterner devrinde oluşum gösteren alüvyonlarla kaplıdır. Ovanın %0-2 eğime sahip olduğu görülmektedir (Şekil 6). Yerin de yapılan alan araştırmasında ovanın tüm çevresini oluşturan dağlık alanlarda tümüyle maki vejetasyonunun hakim olduğu

belirlenmiştir. Temel olarak ovanın yakın çevresinde Kızılçam (*Pinus brutia*), Ardıç (*Juniperus spp.*), Akçakesme (*Phillyrea angustifolia*), Servi (*Cupressus spp.*), Bodur meşe (*Quercus coccifera*) bitki türleri bulunmaktadır. Muğla Ovası'nı çevreleyen dağların jeolojik yapısı karstik özellikte olduğundan geçirimli bir yapı vardır ve yağışlar hızla ovaya birikmekte; hatta bazı bölgelerde düdenler oluşmaktadır. Yağışın artması ve dağlardan inen suların alandan drene edilememesine bağlı olarak sel ile karşılaşılabilir.

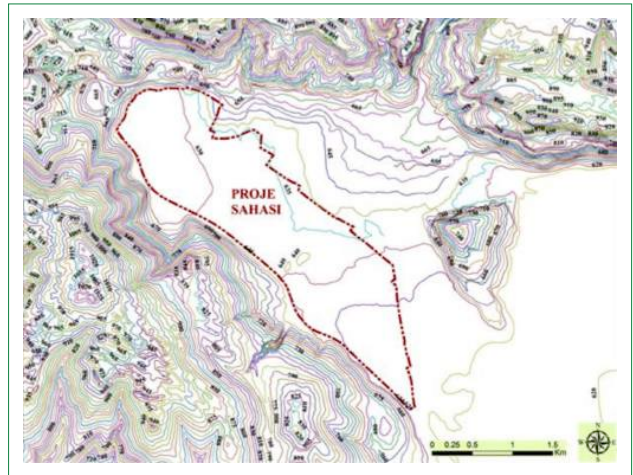
Muğla İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nün 13.01.2017 tarihli yazısında toplam 484.6 hektarlık ovanın 438.6 hektarlık bölümünün Sulu Mutlak Tarım Arazisi, 4.7 hektarlık kısmının Sulu Dikili Tarım Arazisi ve 20 hektarlık alanın ise Sulu Marjinal Tarım arazisi niteliğinde olduğu ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu'nun 13. Maddesi gereğince, tarım dışı amaçla kullanılmasının uygun olmayacağı belirtilmiştir (T.C. Muğla Valiliği İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü,

Şekil 5. 1/25.000 Ölçekli Nazım İmar Planı'nda Muğla Ovası'na Yönelik Plan Kararları.

Şekil 4. Aydın-Muğla-Denizli Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı'nda "Muğla Ovası"na Yönelik Plan Kararı.

Şekil 6. Muğla Ovası ve yakın çevresinin eşyükseiti haritası.

2017). Buna karşın, bu proje kapsamında yapılan analiz çalışmaları, ovanın günümüzde sulu tarım alanı niteliğinde olmadığını; ancak altyapı çalışmaları yapılarak sulu tarım olanağının elde edilebileceğini ortaya koymuştur.

Toprak haritası üzerinden haritalama birimleri ve arazi gözlemleri dikkate alınarak oluşturulan arazi kullanım kabiliyet (AKK) sınıfları Şekil 7'de sunulmaktadır. Şekil 7'den görüleceği gibi, Muğla Ovası'nda araziler 1., 2. ve 3. Sınıf yani mutlak tarım arazileri özelliği taşımaktadırlar.

Mekansal Yapı Özellikleri

Muğla Ovası mekansal yapı özelliklerine ilişkin; mevcut arazi kullanımı, yapı kalitesi, kat sayısı, yapı malzemesi, geleneksel yapı analizi, ruhsatlı yapı durumu, ulaşım ve teknik altyapı, mülkiyet dağılımı analizleri yapılmıştır.

Ovadaki parsellerin mülkiyet dağılımı incelendiğinde; parsellerin %91.33'ünün özel mülkiyet sahipliğinde olduğu, bunun dışında DSİ, Muğla Büyükşehir Belediyesi, Maliye Bakanlığı, TEK ve ETİBANK gibi kamu kuruluşlarının da mülkiyetlerinin de bulunduğu görülmektedir. Ayrıca tüzel kişilik olarak şirketlerin de parsellerin %3,47'sine sahip olduğu ve bu şirketlerin daha çok inşaat şirketleri olduğu yapılan araştırmalarda tespit edilmiştir. İnşaat şirketlerinin burada parsel sahibi olması yapılaşma baskısının olabileceği konusunda endişe verici bir durum olarak değerlendirilebilir.

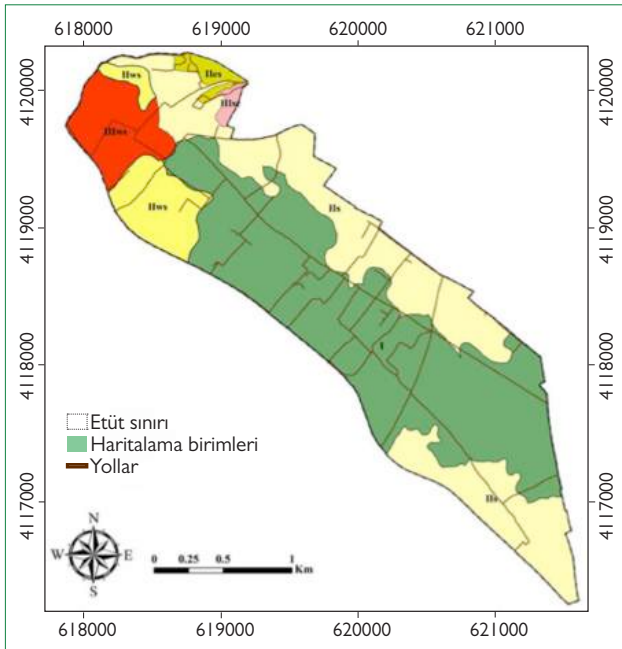
Ovanın mevcut arazi kullanım dağılımı incelendiğinde; ovada bulunan yapıların %58.75'inin konut, %13.13'ünün depo,

%6.88'inin ahır, %3.13'ünün restoran kullanımlarından oluştuğu görülmektedir (Tablo 1, Şekil 8). Bu oransal dağılımı, ovada konut yapımı eğiliminin fazla olduğunun, bitkisel üretim yanında hayvansal üretimin de yapıldığının göstergesi olarak okumak mümkündür. Restoran kullanımının da tarımsal amaçlı yapılar dışında önemli bir yüzdeye sahip olması da dikkat çekicidir. Ovanın amaç dışında kullanılması eğiliminin bir göstergesidir.

Ovanın bulunan ulaşım ve teknik altyapı durumu incelendiğinde; alanın şehirlerarası nitelikte taşıt yolları ile çevrelendiği, ovanın içinde de taşıt aksının bulunduğu, tarım parsellerine erişimin ağırlıklı olarak kadastral yollarla sağlandığı, ovanın içinden enerji nakil hattı geçtiği ve ortak ya da özel olmak üzere ovada yer yer sulama amaçlı havuz ve kuyuların bulunduğu görülmektedir (Şekil 9).

Muğla Ovası'nda bulunan yapıların kat sayısı durumu incelendiğinde; ovadaki yapılaşma eğiliminin daha çok tek ve iki katlı olduğu görülmektedir. Üç katın üzerinde yapı bulunmamaktadır. Tek katlı yapılar 123 adettir ve toplam yapıların %79.87'sini oluşturmaktadır. İki katlı yapılar 30 adettir ve toplam yapıların %19.48'ini oluşturmaktadır. Üç katlı yapılar 1 adettir ve toplam yapıların %0.65'ini oluşturmaktadır.

Muğla Ovası'nda bulunan yapıların yapı kalitesi durumu incelendiğinde; yapıların %46.86'sının (yapı alanı olarak %50.51) iyi durumda, %37.76'sının (yapı alanı olarak %37.76) ise orta durumda olduğu, yani yapıların büyük bir çoğunluğunun yeni yapı olduğu görülmektedir.

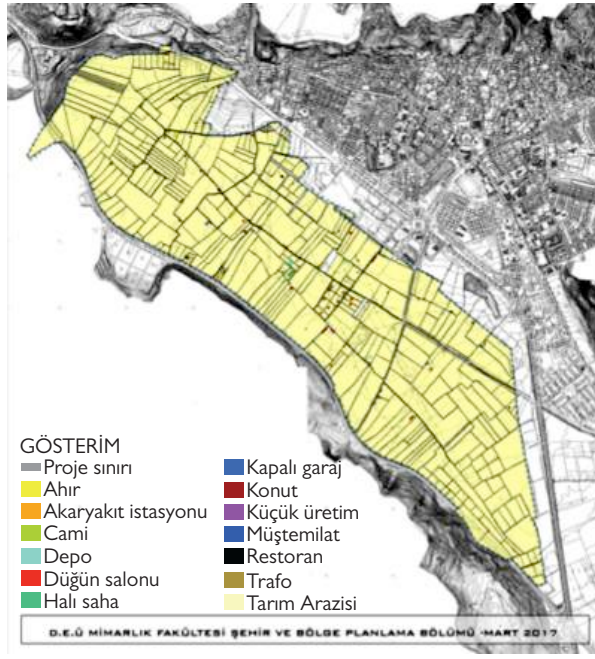
Şekil 7. Muğla Ovası'nın arazi kullanım kabiliyet (AKK) haritası.

Tablo 1. Muğla ovası mevcut arazi kullanımı dağılımı

Arazi Kullanım Türü	Yapı Sayısı		Yapı Alanı	
	Adet	% Dağılımı	Alan (m ²)	% Dağılımı
Ahır	11	6.88	3811	13.63
Akaryakıt	3	1.88	486	1.74
İstasyonu				
Cami	1	0.62	276	0.99
Depo	21	13.13	5011	17.92
Düğün Salonu	2	1.25	507	1.81
Halı Saha	1	0.62	1170	4.18
Kapalı Garaj	1	0.62	56	0.2
Konut	94	58.75	13360	47.78
Küçük Üretim	1	0.62	476	1.7
Müştemilat	19	11.88	1714	6.13
Restoran	5	3.13	1040	3.72
Trafo	1	0.62	54	0.19
Toplam	160	100	27961	100

Muğla Ovası Tarım Alanlarının Kırsal Amaçlı Kullanımına Yönelik Fikir Projesi Analiz Çalışmaları

Mevcut Arazi Kullanımı

Şekil 8. Mevcut arazi kullanım durumu.

Muğla Ovası'nda bulunan yapıların yapı malzemesi durumu incelendiğinde; ovada çok çeşitli malzeme kullanımı olduğu görülmektedir. En fazla kullanılan malzemeler ise beton, yığma taş ve yığma+briket olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muğla Ovası'nda bulunan yapıların geleneksel yapı durumu incelendiğinde; ovada yapılaşmanın olduğu tespit edilen parsellerden sadece 14'ünde geleneksel olarak nitelendirilebilecek, artık yapı üretimi olarak örneğini göremediğimiz nitelikte yapılaşmanın mevcut olduğu görülmüştür. Geleneksel olmayan yapı adedi 130 (%81.25), geleneksel yapı adedi ise 30 (%18.75)'dur. Ova içerisinde, 60'ı ruhsatlı olmak üzere 105 adet parselde yapılaşma gerçekleşmiş durumdadır. Diğer parsellerde hiçbir şekilde yapılaşma yoktur. Geleneksel yapıların çiftçi barınağı niteliğinde olduğu ve tarım parselini bölmeyecek biçimde konumlandığı; buna karşın yeni yapıların çiftçi barınağı niteliğinde olmayıp doğrudan konut kullanımı işlevine hizmet ettiği saptanmıştır.

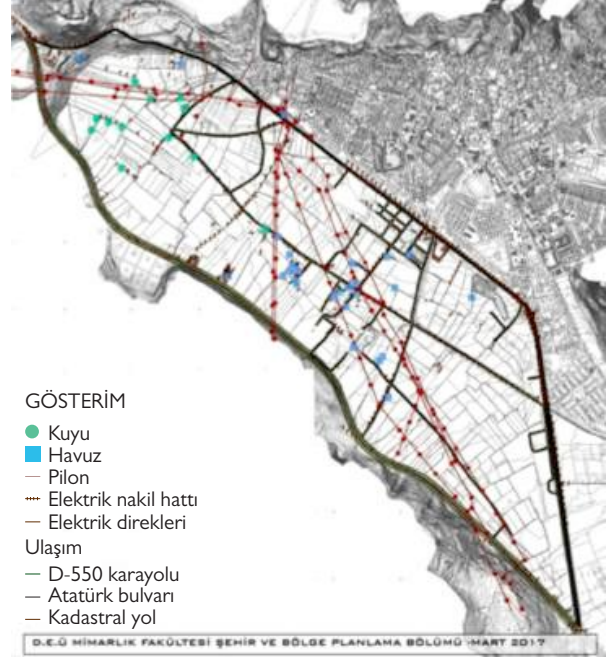
Tarımsal Üretime Yönelik Analizler

Bölge sakinleri tarafından Muğla Ovası'nda daha önce tütün tarımının yaygın olarak yapıldığı bildirilmiştir. Günümüzde ise alanda tespit edilen kültür bitkileri; buğday ve buğdaygil ekili alanlardır. Alanda sebze yetiştiriciliğinin düşük oranda var olduğu tespit edilmiştir. En yoğun olarak belirlenen ağaçlar ise ceviz, badem, incir, zeytin ve karışık meyveliklerdir.

Ovadaki parsellerin (tarım işletmelerinin) büyüklüklerine göre

Muğla Ovası Tarım Alanlarının Kırsal Amaçlı Kullanımına Yönelik Fikir Projesi Analiz Çalışmaları

Ulaşım ve Teknik Altyapı

Şekil 9. Ulaşım ve teknik altyapı.

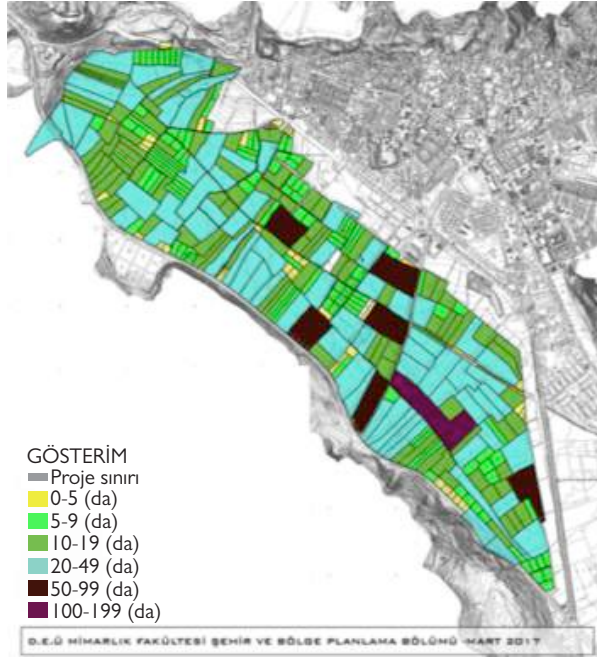
dağılımı incelendiğinde; küçük ve orta büyüklükteki parsellerin yoğun olduğu görülmektedir. 199 dekarın üzerinde tarım işletmesi bulunmamaktadır (Tablo 2 ve Şekil 10).

Ovada bitkisel üretim durumu incelendiğinde; üretim yapılmayan parsellerin 53 adet ve toplam alanın %7'sini oluşturduğu tespit edilmiştir. Yaklaşık 34 hektarı oluşturan bu alan mutlak tarım alanlarının kullanılmaması adına önemli bir büyüklüktür. Ovada hem ekili, hem dikili parseller de bulunmaktadır (Şekil 11). Bu parsellerin yüzde dağılımı Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 2. Muğla ovası'ndaki parsellerin büyüklüklerine göre dağılımı

Parsel Aralığı (da)	Parsel Sayısı		Parsel Büyüklüğü	
	Adet	% Dağılımı	Alan (m ²)	% Dağılımı
0-5	56	16.18	151323	3.12
5-9	119	34.39	756015	15.6
10-19	92	26.59	1309852	27.01
20-49	72	20.81	2181780	45
50-99	6	1.73	339938	7.01
100-199	1	0.29	109374	2.26
Toplam	346	100	4848282	100

Muğla Ovası Tarım Alanlarının Kırsal Amaçlı Kullanımına Yönelik Fikir Projesi Analiz Çalışmaları
Parsel Büyüklükleri

Şekil 10. Parsel büyüklükleri.

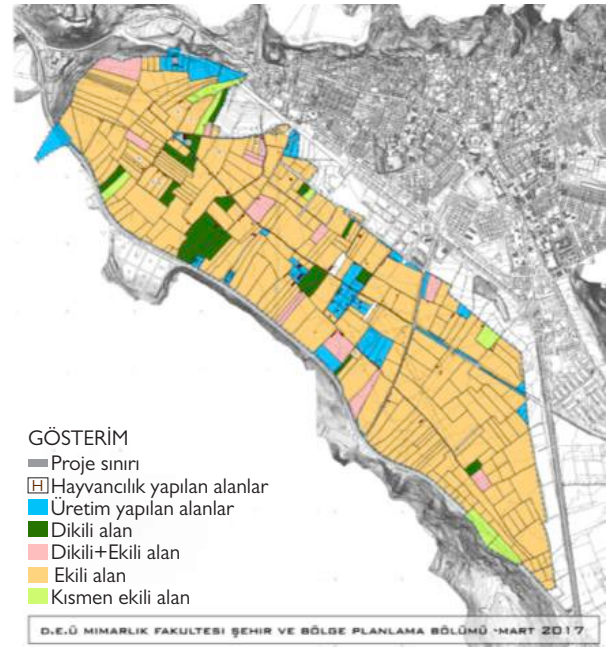
Ovada hayvansal üretim durumu incelendiğinde; 13 parselde (tarım işletmesinde) (toplam alanın %3.76'sında) hayvancılık yapıldığı, 333 parselde (tarım işletmesinde) (toplam alanın %96.24'ünde) ise hayvancılık yapılmadığı tespit edilmiştir (Şekil 11).

Yapılan analizler sonucunda; ova topraklarının mutlak tarım sınıfında olduğu ve ıslah ve sulı tarım çalışmaları ve uygun

Tablo 3. Muğla Ovası'nda Bitkisel Üretim Durumu

Üretim Durumu	Parsel Sayısı		Parsel Alanı	
	Sayı	% Dağılımı	Alan (m ²)	% Dağılımı
Üretim Olmayan Parseller	53	15.32	339712	7
Dikili Parseller	24	6.93	226226	4.67
Dikili+Ekili parseller	14	4.04	225858	4.66
Ekili Parseller	248	71.68	3918480	80.82
Kısmen Ekili Parseller	7	2.02	138006	2.85
Toplam	346	100	4848282	100

Muğla Ovası Tarım Alanlarının Kırsal Amaçlı Kullanımına Yönelik Fikir Projesi Analiz Çalışmaları
Üretim Durumu

Şekil 11. Üretim durumu.

ürün deseni belirlenmesi ile verimliliğin artırılabilceği, halihazırda tarım ve hayvancılık etkinliklerinin sürdürülmekte olduğu, ciddi bir kentleşme baskısı altında olan ovanın nitekim ÖPA olarak belirlenmesinin bu amaçla gerçekleştiği, ovada geleneksel tarımsal amaçlı yapı ve çiftçi barınaklarının bulunduğu ancak bunların korunmasına yönelik çalışmalar olmadığı, ova içerisinde yeni inşa edilen ve tarım dışı kullanım getiren konut ve üretim yapılarının bir tehdit unsuru olduğu, alanda mahreç almayan kadastral parsellerin bulunduğu bu alanlara ilişkin ulaşım sorunlarının giderilmesi gerektiği ve konumu dolayısıyla kentsel alanla bütünleşik yapısının kentliler için bir doğal dinlenme alanı potansiyeli sunmakta olduğu anlaşılmıştır. Bu tespitler çerçevesinde ovanın tarımsal niteliğinin korunması için geliştirilen stratejik kararlar izleyen bölümde aktarılmaktadır.

Muğla Ovası'nda Tarımsal Kullanım Odaklı Geliştirilen Stratejik Kararlar

Gerçekleştirilen analiz çalışmaları, ova topraklarının ıslah ile verimliliğin artırılabilceği 1., 2. ve 3. derece mutlak tarım arazilerinden oluştuğunu ve ovada halihazırda tarımsal üretim faaliyetinin gerçekleşmekte olduğunu ortaya koymuştur. Tarım toprakları binlerce yıllık doğal süreçler sonucunda oluşan ve kaybedilmesi halinde geri kazanılması mümkün olmayan alanlardır. Buna karşın, sermaye birikim süreçleri ve gayrimenkul sektörünün tarım alanları ve tarımsal üretim üzerinde yarattığı yoğun baskılar nedeniyle günümüzde tarım alanlarının korunması; gıda güvenliği, doğal çevrenin korunması, toprak kaybının

önlenmesi vb. açılardan dünya genelinde önemli bir sorun haline gelmiş durumdadır. Ülkemiz pratiğinde de tarım alanlarının kentleşme ve sanayileşme baskısı altında tarım dışı amaçlarla kullanıma açılarak yitirilmekte olduğu görülmektedir. Günümüzde geline nokta, tarım topraklarının kaybının önlenmesi ve sağlıklı bir tarımsal üretim sürekliliğinin sağlanması ülkesel önceliğimiz olmak durumundadır. Bu kapsamda, mutlak tarım alanlarından oluşan Muğla Ovası için geliştirilecek olan projelerin başlıca hedefinin de tarım topraklarının korunması ve tarımsal üretimin sürekliliğinin sağlanması olması gerektiği açıktır.

Muğla Ovası'nın bir mutlak tarım alanı olmasına karşın, kentin Cumhuriyet Dönemi'nden bu yana özellikle yamaç bölgelerden ovaya doğru gelişme eğiliminde olduğu ve kentsel rant talebinin ova üzerinde ciddi bir baskı yarattığı gözlenmektedir. Bu baskının azaltılması amacıyla, sıçramalı büyüme stratejisinin uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu strateji ile kentin ovaya doğru gelişme eğilimine karşı bir direnç oluşturulmak istenmektedir. Buna rağmen kentin büyüme baskısı ova toprakları üzerinde tehdit oluşturmayı sürdürmektedir. Ovanın kuzey ve doğusunda yaşanan yapılaşma süreçleri, bu baskının tarım topraklarının yitirilmesi ile sonuçlanmış en güncel örneğini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra son dönemde tarım alanlarında %5 yapılaşma izni koşulu ile gerçekleştiği görülen konut yapılaşmalarının da ovadaki tarımsal üretim ve tarımsal peyzaj açısından içeriden bir tehdit oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeplerle, ovadaki tarım topraklarının korunmasının sağlanabilmesi, öncelikle ovada tarımsal üretimin desteklenmesi yoluyla konut talebinin kırılmasına ve ova üzerindeki kentleşme baskının azaltılmasına yönelik önerilerin geliştirilmesine bağlı olmaktadır.

Muğla Ovası'nda yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda; ovanın tarım topraklarının korunması ve tarımsal üretimin devamlılığının sağlanabilmesinin, öncelikle 5488 Sayılı Tarım Kanunu'nun 5. Maddesi'nde de belirtilen; tarımsal üretim ve kalkınmada bütüncül yaklaşım, örgütlülük ve kurumsallaşma, sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık ve katılımcılık ilkelerinin benimsenmesi yolu ile başarılabileceği öngörülmüştür. Muğla Ovası tarım topraklarının korunması ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanması temel hedefi çerçevesinde önerilecek stratejilerin belirlenmesinde bu ilkeler yol gösterici nitelik taşımıştır. Belirlenen hedef ve ilkeler çerçevesinde geliştirilen temel kararlar;

1. Tarım topraklarının korunması, ıslahı ve tarımsal verimliliğin arttırılmasına yönelik stratejiler geliştirilmesi,
2. Tarım topraklarının ve tarımsal üretimin korunmasını destekleyecek kooperatif organizasyonunun oluşturulması,
3. Ova üzerindeki kentleşme ve rant baskısının azaltılması,
4. Kentlinin alanın doğal ve tarımsal peyzajı ile bütünleştirilmesi yönünde stratejiler geliştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Bu kararların uygulanmasına yönelik stratejilerin oluşturulması sürecinde öncelikle tarımda verimliliğin arttırılması ve ova üzerindeki baskıların azaltılarak kent-kır arasında sağlıklı bir

geçiş dengesinin kurulması yönünde önlem ve önerilerin neler olabileceği araştırılmıştır.

Araştırmalar sonucunda, ovadaki kentleşme baskısının tampon bölgeler oluşturularak hafifletilmesi yönünde bir önlemsel strateji geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu tampon bölgelerin içereceği fonksiyonların alanın doğal, tarımsal ve tarihsel niteliğinin sürdürülerek, kentliyle bütünleştirilmesini sağlayıcı olmasının, tarım alanlarının korunmasını destekleyeceği düşünülmüştür. Bu bağlamda, önerilen tampon bölgelerde kent ve tarımın ve kentliyle tarımsal ve doğal peyzajın bütünleştirilmesi için literatürde "kentsel tarım" başlığı çerçevesinde ele alınan yaklaşımların geliştirilmesi benimsenmiştir. Böylelikle kentleşme baskısının, tarım alanlarının amaç dışı kullanılması engellenerek, kentliyi alanla bütünleştiren etkinlikler ile azaltılması planlanmıştır. Bu kapsamda belirlenen ana kararlar çerçevesinde geliştirilen stratejileri dört bölüm altında incelemek olanaklıdır:

Strateji 1: Tarım Alanlarının Korunması ve Kullanılmasına İlişkin Öneriler Geliştirilmesi

Tarımsal üretimde verimliliğin artmasına yönelik önerilerin geliştirilmesi, tarım topraklarının korunmasını destekleyici bir strateji olarak benimsenmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilen toprak analizleri doğrultusunda alanda verimliliğin arttırılmasına yönelik; toprak ıslahı, sulu tarıma geçiş ve uygun ürün deseni önerileri geliştirilmiştir. Zirai analizler; ovanın tarım topraklarının kireçli yapısının yıkama ile ıslah edilmesinin verimliliği arttıracak olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda toprak ıslah çalışmasının gerçekleştirilmesi ve alandaki mevcut dere yataklarının değerlendirilerek sulu tarım uygulamalarına geçilmesi verimliliği arttıracak başlıca stratejiler olarak önerilmiştir.

Toprak analizleri sonucunda; ova topraklarının farklı yapıda alt bölgelerden oluştuğu tespit edilmiş (Şekil 12) ve bu bölgelerin niteliklerine uygun ürün deseni önerileri geliştirilmiştir. Bu öneriler; tarım topraklarının ıslah edilmesi ve sulu tarıma geçilmesi durumu ve kuru tarım etkinliklerinin sürdürülmesi durumlarına ilişkin olarak iki ayrı önerinin sunulması biçiminde gerçekleştirilmiştir.

Düden Bölgesi: Ovanın kuzeydoğusunda önemli bir doğa elamanı olan düdenin yer almakta olduğu ve bu bölgede yağışlı dönemlerde göllenmenin görüldüğü anlaşılmıştır. Bu sebeple düden bölgesi için öncelikle yer altı ve yer üstü suyu dengeleri açısından önem taşıyan düden doğal elemanının korunması kararı getirilmiştir. Bölgede göllenmeyi önlemeye yönelik drenaj ve alt yapı çalışmalarının yapılması önerilmiştir. Düden bölgesinde; sulu tarım etkinliğine geçilmesi durumunda ekilebilecek bahçe ve sebze bitkileri; armut, soğan, biber, patlıcan, bakla, lahana grubu, yaprağı yenen sebzeler, karnabahar olarak, tarla bitkileri ise; arpa, buğday, çavdar, yulaf, anason, kekik, fiğ, tütün olarak belirlenmiştir. Kuru tarım etkinliklerinin sürmesi

Şekil 12. Muğla Ovası'nda toprak özelliklerine göre toprak serileri.

durumunda ise; arpa, buğday, çavdar, kimyon, nohut, fiğ, tütün ekilmesi ile verimliliğin artacağı öngörülmüştür.

Sülüklü Bölgesi: Bir diğer alt bölge olan Sülüklü Bölgesinde; sulu tarım etkinliğine geçilmesi durumunda önerilen bahçe ve sebze bitkileri; armut, bağ, badem, erik, zeytin, altıntop, karnabahar olarak belirlenmiş, tarla bitkileri ise; arpa, buğday, kekik, tütün, korunga olarak önerilmiştir. Bu bölgede kuru tarım etkinliklerinin sürmesi durumunda ekilmesi gereken ürünler ise; arpa, buğday, korunga ve tütün olmuştur.

Muslihittin Bölgesi: Muslihittin Bölgesi için, sulu tarım etkinliğine geçilmesi durumunda önerilen bahçe ve sebze bitkileri; bağ, badem, erik (anaç seçilmeli), vişne, zeytin, altıntop, domates, biber, patlıcan, bakla, soğan, kuşkonmaz, lahana grubu, yaprağı yenen sebzeler ıspanak, pırasa olarak belirlenmiş, tarla bitkileri ise; arpa, buğday, çavdar, yulaf, anason, susam, ayçiçeği, mısır, mercimek, nohut, tütün, kekik, yonca, fiğ, kolza, korunga olmuştur. Bölgede kuru tarımın yapılmasının sürdürülmesi durumunda da; arpa, buğday, kekik ekilmesi önerilmiştir.

Emirbeyazıt Bölgesi: Emirbeyazıt bölgesi için sulu tarım etkinliğine geçilmesi olasılığında; bahçe ve sebze bitkileri olarak; bağ, badem, ceviz, vişne, zeytin anaç (anaç seçilmeli), altıntop, domates, biber, patlıcan, soğan, havuç, bakla, lahana grubu, yaprağı yenen sebzeler, ıspanak, pırasa, kuşkonmaz belirlenmiştir. Tarla bitkileri olarak da; anason, susam, ayçiçeği, arpa, buğday, yulaf, mısır, mercimek, nohut, tütün, kekik, şeker pancarı, yonca, kolza, korunga önerilmiştir. Bu alt bölgede kuru tarım etkinliğinin devam etmesi durumunda; arpa, buğday, çavdar, ayçiçeği, nohut, korunga ekilmesi tavsiye edilmiştir.

Strateji 2: Muğla Ovası Tarımsal İşletmeciler Birliği Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin Kurulması:

Ovanın tarımsal niteliğinin sürdürülmesi ve ovoidan elde edilen tarımsal gelirin artmasını sağlayacak stratejilerin yaşama geçi-

rilebilmesi için Muğla Ovası Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin oluşturulması gerekli görülmüştür. Muğla İli kapsamında tarımsal amaçlı pek çok kooperatif olmakla birlikte, kentsel tarım ve Ar-Ge araştırmalarını yürütecek nitelikte ve Muğla Merkez'le doğrudan mekânsal ilişki kuracak nitelikte olmadıkları için yeni bir kooperatif yapılması önerilmiştir. Bu kooperatif örgütlenmesinde Muğla Büyükşehir Belediyesi'nin öncü ve bizzat kooperatifin ortağı durumunda olması ve projelerin yaşama geçirilebilmesi konusunda mülkiyet sahiplerini organize edeceği düşünülmüştür. Nitekim tarımsal üretime destek sağlamak amacıyla pek çok yerel yönetimin bu çeşit örgütlenmelere önderlik ettiği Türkiye ve dünya örneklerinin incelenmesi sonucunda görülmektedir. Muğla Büyükşehir Belediyesi'nin de Muğla genelinde tarım alanlarının korunması ve tarımsal üretimden elde edilen gelirin artması, geleneksel üretim tekniklerinin yaşatılması, çiftçilerin eğitilmesi gibi pek çok konuda destek sağladığı bilinmektedir. Bu mevcut eğilim ve deneyimi çerçevesinde Muğla Büyükşehir Belediyesi'nin, ovanın tarımsal üretiminin desteklenmesi amacıyla bir kooperatif oluşturulması için önderlik etme görevini ilk aşamada üstlenmesi önerilmiştir. Belediyenin öncülük ettiği kooperatife güvenin ve gerekli katılımın daha fazla sağlanacağı öngörüsüyle yeni kurulacak kooperatifin; a) Muğla Ovası'nda kentsel tarım uygulamalarının organizasyonunu gerçekleştirecek, b) ovada tarımsal üretimin verimliliğini arttıracak olan sulama vb. teknik altyapı gereksinimlerinin karşılanması konusunda çalışmalar yürütecek, c) ova için uygun olan ürün desenini belirleme, çiftçi eğitimi, Ar-Ge çalışmaları, geleneksel üretim biçimlerinin yaşatılmasına yönelik atölye çalışmaları, ürünleri kentli ile buluşturacak pazar ve sergi alanlarının oluşturulması, gerekli depolama sistemlerinin kurulması, ürünlerin pazarlanmasının sağlanması gibi konularda proje alanı içerisindeki tarımsal üreticiyi organize edecek ve d) "sağlıklı ve güvenli gıda üretimi" için gerekli çalışmaları ve araştırmaları yapacak ve çiftçileri bu yönde bilgilendirecek ve destekleyecek bir yapıda olması önerilmiştir.

Strateji 3: Kentleşme ve Rant Baskısının Azaltılmasına Yönelik Öneriler

Günümüzde geline nokta ovoidaki yapılaşma baskısının özellikle ova tarım topraklarının hemen çevresindeki 3 bölgede yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 13).

Şekil 13'te yapılaşma baskısının olduğu 1. Bölge olarak gösterilen bölge, kent merkezinin güneye doğru gelişim gösterme talebi sonucunda, ovanın kuzeydoğusunda yapılaşmaya açılmış olan alandır. Bu bölgenin 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı'nda konut dışı kentsel çalışma alanı olarak belirlenerek imara açıldığı ve bugün büyük ölçüde yapılaşmasını tamamlamış olduğu görülmektedir.

Öncelikle baskı altında bulunan bir diğer bölge Şekil 13'te 2. Bölge olarak gösterilen, ovanın doğusunda yer alan bölgedir. Bu bölge, çevreinden geçen Marmaris-Fethiye Karayolu aksı-

nın çevresinde geliştirilen ticaret ve turizm yapılarından dolayı baskı altındadır. Günümüz ova toprakları sınırı ile Marmaris Fethiye Karayolu arasında kalan bu bölgede de yapılaşmanın büyük ölçüde tamamlanmış olduğu görülmektedir.

Muğla kenti yeni otogar alanı, ovanın güneyinde D-550 karayolunun üzerinde yer seçmiştir ve otogarın inşaat çalışmalarına başlanmış durumdadır. Ovanın hemen kuzeyinde konumlanmış olan eski otogarın yerine ise Muğla Büyükşehir Belediyesi Hizmet Binası'nın inşa edilmesi planlanmaktadır. Yeni otogar alanı ile ovanın güney bölgesinde yer alan tamamlanmış 1. Etap ve inşaat halindeki 2. Etap TOKİ konut alanlarının Muğla yerleşim merkezi ile bağlantısını sağlayan ulaşım aksı mevcutta kuzey-güney doğrultusunda olmak üzere proje alanının içerisinde geçmektedir. Aksın genişliğinin 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı'nda 40 metreye çıkarılmış olduğu görülmektedir. Yeni otogarın faaliyete geçmesi ve TOKİ 2. Etap konutlarının da tamamlanması durumunda bu genişlemesi öngörülen aksın çevresinin ciddi bir yapılaşma baskısı altında kalacağı öngörülebilir durumdadır. Bu bağlamda bu aksın çevresi, öncelikle yapılaşma baskısı altında bulunan bir diğer bölge olarak belirlenmiştir.

Söz konusu bölgelerde oluşan baskının giderilmesi amacıyla tampon alanların oluşturulması bir strateji olarak benimsenmiştir. Tampon bölgeler dışındaki tüm alanın tarımsal niteliği korunacak alan olarak ele alınması öngörülmüş, yine tampon alanlarda da tarımsal faaliyetin sürmesine yönelik önerilerin

geliştirilmesi planlanmıştır. Aynı zamanda, tampon alanların konum ve nitelikleri itibarıyla kent-kır geçişini ve kentlinin alan ile bütünleşmesini sağlayacak nitelikte fonksiyonlara sahip olmalarının, baskıyı azaltacak bir faktör olacağı düşünülmüştür. Bu kapsamda belirlenen tampon bölgeler ve içereceği fonksiyonlar şu şekilde açıklanabilmektedir:

1. Bölge Tampon Alanı: Kentsel Tarım Alanı

Kentsel tarım alanı olarak adlandırılan bu tampon alan, kentin güneybatı yönüne doğru gelişme eğiliminin ova üzerinde kurduğu yapılaşma baskısını (1.Bölge, Şekil 13) engellemek amacıyla önerilmiştir. Bu bölgede, Muğla Ovası tarım kooperatif merkezi ve buna bağlı çiftçi tarım eğitim merkezleri, her yaş grubu ve engelliler için özel tasarlanmış hobi bahçeleri, 7-18 yaş çocuk eğitim hobi bahçeleri, rekreasyon alanı, sürekli sergi ve pazar alanı kullanımları yer alacaktır. Bu alan kentsel yerleşim alanı ile tarım toprakları arasında kentlinin aktif olarak kullandığı bir geçiş bölgesi niteliği taşıyacaktır.

1. Tampon Bölgede yer alması önerilen Muğla Ovası Kentsel Tarım Bölgesi'nde yaklaşık olarak 29 ha. büyüklüğündeki hobi bahçeleri ile, toprak ve tarımsal etkinlikler ile uğraşmayı özleyen kentlilerin bu yöndeki taleplerini karşılayabilecek tarımsal aktivite alanları önerilmiştir (Şekil 14, Şekil 15, Şekil 16, Şekil 17). Bu alanda engelli bireylerin de toprakla uğraşmasına olanak veren düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve bölgenin engelsiz ulaşılabilen, engellilere toprak ve tarım ile ilgilenme olanakları sunan bir alan olarak da tasarlanması önerilmiştir. Bunun yanı sıra hobi bahçeleri alanının yaklaşık 4 ha.lık merkezi bir bölümünde özellikle 2-6 yaş grubundaki küçük çocuklu ailelerin çocuklarıyla birlikte toprakla uğraşabilecekleri, tarım yapabilecekleri "Çocuk ve Toprak" konseptli, diğer hobi bahçesi parsellerinden büyüklük ve ortak gereksinimler bağlamında farklılaşan tasarımıyla öne çıkan özel bir alan düşünülmüştür. (Şekil 16, Şekil 17). Bu öneri günümüz çocuklarının toprakla temasının çok kısıtlı olduğu kentlerde doğaya ve toprağa yabancılaşarak büyüdükleri, buna karşın doğal bir varlık olan insanın gelişim sürecinde doğa ile toprakla temasının kurulmasının önemli bir gereksinim olduğu görüşü çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Çocuk ve tarım temalı alanların, küçük çocukların yaratıcılıklarının gelişimine olumlu katkılarda bulunacağı, çocuk ve aile ilişkisini güçlendirme konusunda da destekleyici olacağı öngörülmüştür. Önerilen "küçük çocuk ve çocuklu aileler toprak-tarım etkinlik alanları" Muğla'nın ilçelerinden ve diğer komşu kentlerden de günübirlik ziyaretçiler için bir çekim noktası oluşturacaktır.

Kentsel tarım tampon bölgesinin amaçlar çerçevesinde düzenlenmesi ve işletilmesi işinin önerilen kooperatif yapılması tarafından organize edilmesi öngörülmüştür. Kooperatif örgütlenmesi; tampon bölgeler içerisinde yer alan dinlenme, eğitim ve araştırma alanlarını mülkiyet sahiplerinden yıllık icar

Şekil 13. Öncelikli yapılaşma baskısı altındaki bölgeler.

Şekil 14. Hobi bahçesine ait detay çözümler.

sistemi çerçevesinde kiralayıp, gerekli düzenlemeleri yaparak işletecek ve işletme gelirlerinin kooperatif geliri olarak dağıtımları gerçekleştirilebilecektir. Bu gelirler ovada verimliliğin yükseltilmesini destekleyecek AR-GE çalışmalarında kullanılabilecektir.

Kentsel tarım alanında yer alması önerilen etkinlik alanları Şekil 17'de gösterildiği gibi batıdan doğuya doğru şu şekilde sıralanabilecektir:

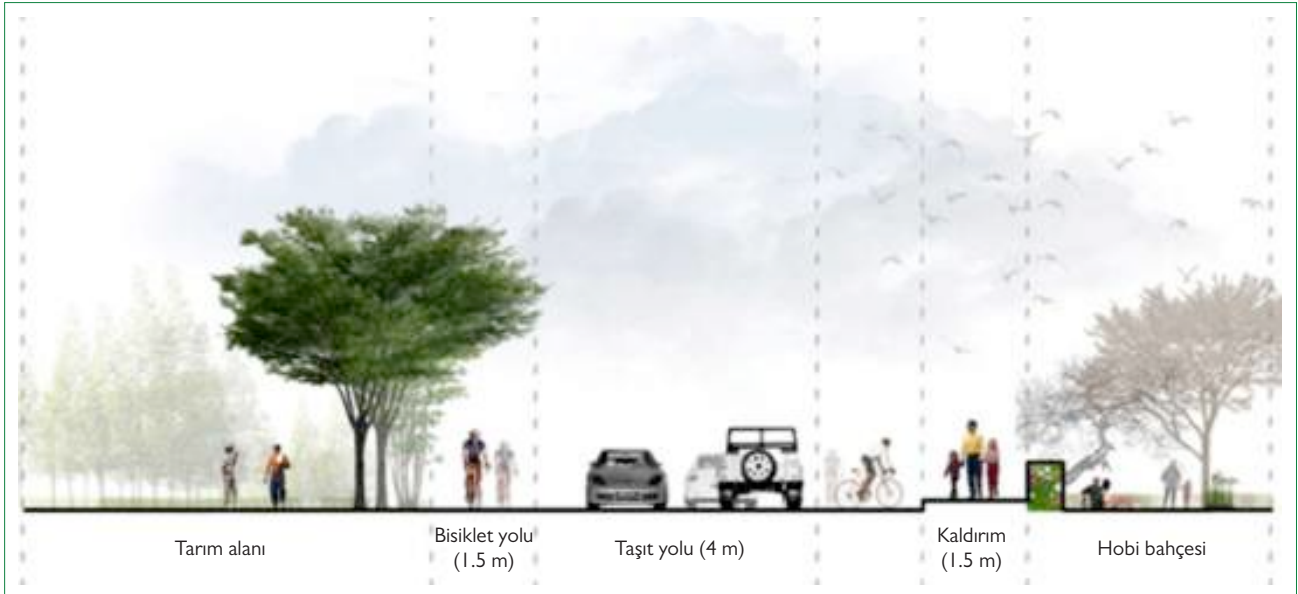
- Çocuk, hayvancılık, deneyim ve rehabilitasyon alanı aktivite bölgesi,
- Milli Eğitim Bakanlığı ve TÜBİTAK destekli çocuk ve ergen tarım eğitim aktivite bölgesi,
- Tarımsal Ar-Ge çalışmaları alanı (Toprak kirliliği, gübre ve ilaç kullanımı, sağlıklı gıda üretimi konusunda Ar-Ge çalışmaları ve bu konularda toplumsal bilinçlendirme projeleri)
- Çiftçi eğitim alanı: Kooperatif merkezi, depolama, sergi, açık pazar, atölyeler ve deneyim alanı,
- Kent, çocuk ve engelliler için kent hobi bahçeleri alanı.

2. Bölge Tampon Alanı: Arboretum Alanı

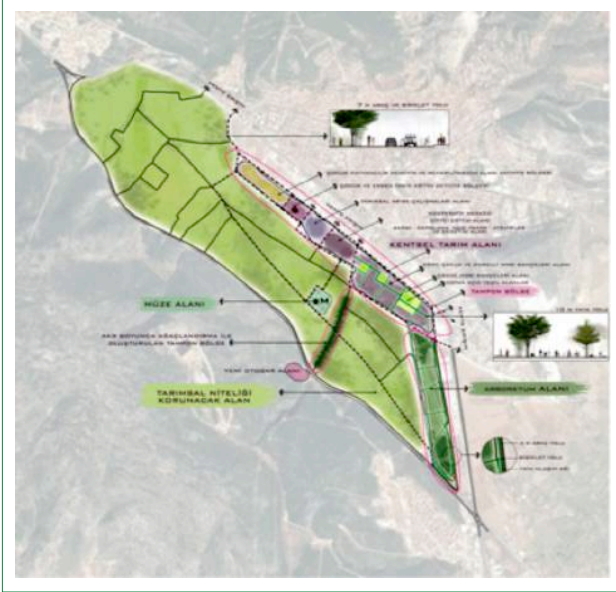
Arboretum alanı, proje alanının doğusunda kalan ve yapılaşma baskısı altında olan 3. Bölge için tampon oluşturması amacıyla önerilmiştir. Bu bölgede yer alan ticaret merkezlerinin kentli tarafından etkin olarak kullanılmakta olduğu gözlenmiştir. Arboretum alanı bu ticaret bölgesinin hemen çeperinde, bu bölge ile bütünleşen, ancak yapılaşmanın ovaya doğru ilerlemesini engelleyen bir rekreasyon alanı olarak düşünülmüştür. Arboretum alanı aynı zamanda Muğla'da yetişen ağaç ve bitki örtüsünü tanıtan bir dinlenme alanı olabilecektir (Şekil 18).

3. Bölge Tampon Alanı: Ağaçlandırma ve Peyzaj Düzenleme Alanı

Bu alan, hem gelişen ulaşım akslarının yaratacağı yapılaşma baskını engellemek üzere hem de taşıt yolundan kaynaklı çevre kirliliğinin hafifletilmesi amacıyla önerilmiştir. Aks boyunca, ekolojik olarak çevre ile bağlantısının kurulması ve yeşil yol özelliği taşıması düşünülerek hem iğne yapraklı yaz kış yeşil olacak bitki türleri hem de yaprak döken ağaç ve çalılara yer verilmesi önerilmiştir. Bunlar dikkate alınarak ovanın merkez aksından geçirilecek geniş yol kenarına dikilecek bitkisel materyalin; *cupressus sempervirens* (servi), *acer pseudoplatanus*

Şekil 15. Hobi bahçesine yol kesiti çözümü.

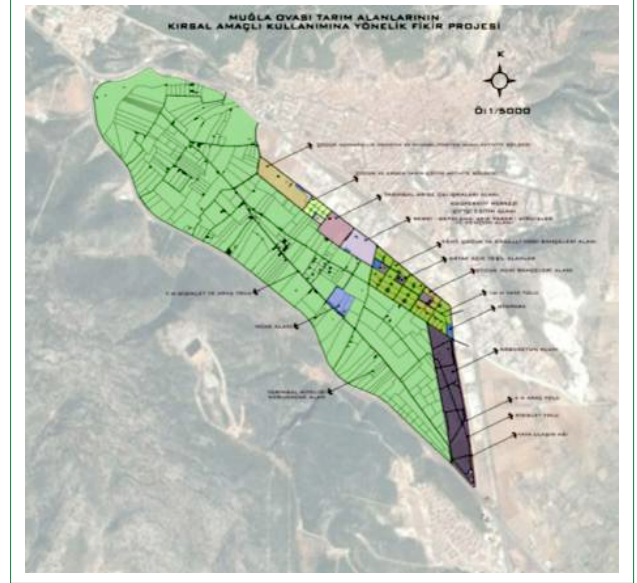
Şekil 16. 1/10.000 Ölçekli öneriler paftası.

(akça ağaç), acer negundo (dişbudak yapraklı akça ağaç), sophorajaponica (zofora), ligustrumjaponica (japon kurtbağrı), neriumodeander (zakkum), fraxinusornus (dişbudak), berberisthunbergi (karamih), cercissiliquastrum (erguvan)'dan oluşması öngörülmüştür. Seçilen türler, Muğla Ovası'nda iyi gelişim olanağı göstereceği düşünülerek belirlenmiştir.

Tampon bölgelerin öncelikle kamuya dinlenim olanağı sunan, tarımsal işletme ve araştırma bölgeleri olarak tasarlanması

Şekil 18. Arboretum alanının vaziyet planından bir bölüm, detay çözümler.

Şekil 17. 1/5.000 Ölçekli öneriler paftası.

önerilmiştir. Bu bağlamda söz konusu bölgelerde yapılaşmanın düşük yoğunluklu tutulması ve plansız alanlarda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın izni ile tarım parselleri için verilen toplam %5 oranında yapılaşma koşulunu aşmaması önerilmektedir. Bu bağlamda, yeşil bir sosyal çevrenin oluşturulması amaçlanan tampon bölgede yapılaşmalarda; alana hizmet verecek eğitim, tarımsal depolama ve servis mekanı olarak değerlendirilebilecek mekanlar haricinde ve tek kat üzerinde hiçbir yapılaşmaya izin verilmemesi, yapılarda taşıyıcı sistem olarak taş yığma sistem, hafif çelik sistem ve ahşap karkas sistem haricinde sistem tercih edilmemesi ve bununla birlikte bu bölgeler içerisinde yer alan mevcut geleneksel yapıların onararak yaşatılması ve kullanılmasının sağlanması önerilmiştir.

Strateji 4. Kentlinin Alanın Doğal Peyzajı ile Bütünleştirilmesi

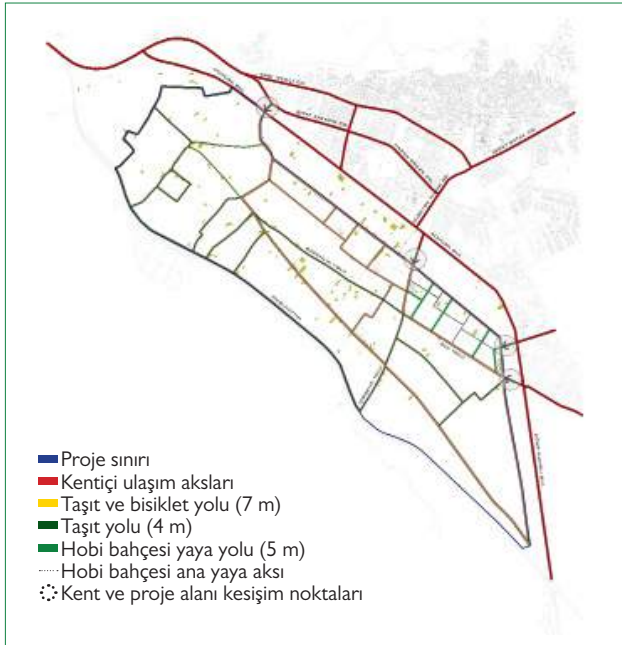
Bu strateji esasen ova üzerindeki baskının giderilmesine yönelik olarak önerilen tampon bölgeler stratejisi ile ilişkili ve tamamlayıcı niteliktedir. Muğla Ovası'nı konumu ve peyzaj niteliği dolayısıyla kentsel bütünlük içerisinde bir doğal avantaj olarak görmek olanaklıdır. Ova, tarımsal ve doğal peyzajının yanı sıra kentsel bölgeden rahat yaya ve bisiklet erişimine sahip olması nedeniyle bir doğal dinlenim alanı olarak da değerlendirilebilir.

Tampon bölge olarak belirlenen kentsel tarım alanlarının hemen çeperinde yer alan mevcut otogar alanından boşalacak araziye Muğla Büyükşehir Belediyesi yeni binasının inşa edileceği bilinmektedir. Yine adliyenin ve diğer bir çok resmi kurumun da bu çevrede yer almasının Muğla merkezi iş alanlarının güney yönünde gelişmesini destekleyeceği düşünülmektedir.

Bu doğrultuda ovanın çevresinde yakın gelecekte kamu ve hizmet sektörünün daha yoğun olarak yer seçeceği beklenmektedir. Tampon bölgelerin yakın gelecekte alan üzerine artması beklenen baskıyı durdurma özelliğinin, bu bölge ve yakın çevresinde yaşayan ve çalışanlara sunulacak alternatif etkinlik ve dinlenme olanaklarının yaratılması yoluyla desteklenebileceği düşünülmüştür. Bu kapsamda ovanın kentli ile bütünleştirilmesini sağlamak üzere geliştirilen diğer stratejiler şunlar olmuştur:

Yaya ve Bisiklet Yolları Önerisi: Muğla Ovası içerisinde diğer bölgeleri bütünleşebilecek nitelikte yaya ve bisiklet akslarının oluşturulması önerilmiştir (Şekil 19, Şekil 20). Önerilen yaya ve bisiklet güzergahlarının genişliği 7 metre olarak belirlenmiş ve doku özelliklerine uygun ağaçlandırma çalışmaları ile yaz mevsiminde de kullanımı sağlayacak nitelikte yol ağaştırılmasının gerçekleştirilmesi ile ana aksın tanımlanması düşünülmüştür. Aks için belirlenen bitkiler; Lagerstromia japonica (Oya ağacı), Catalpa bignonioides (Katalpa), Koelreuteria paniculata (Güvey kandili), Hibiscus syriacus (Ağaç hatmi), Forsythia intermedia (Altın çanak), Photinia japonica (Alev ağacı), Nerium oleander (Zakkum), Buddleia davidii (Kelebek çalısı) olmuştur.

Bu aksın aynı zamanda proje kapsamında tarım alanları ile kentsel alan arasında tampon bölgeler olarak belirlenen; Arboretum Alanı, Kentsel Tarım Bölgesi Kent Bahçeleri Alanı, Kooperatif Bölgesi Merkezi Sergi, Depolama, Geleneksel Üretim-Tadım ve Satış Birimleri, Tarım Eğitim ve Ar-Ge Alanı, Çocuk ve Genç Tarım Eğitim Alanları, Çocuk Tarımsal ve Hayvancılık Aktiviteleri ve Rehabilitasyon Alanı ile Tarım ve Tarım

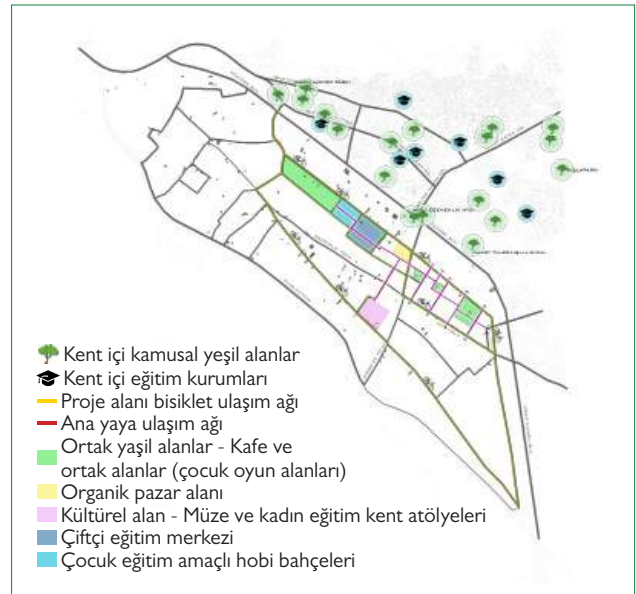
Şekil 19. Ulaşım aksları.

Alet-Makinaları Müzesi bölgelerine ulaşacak ve tüm aktivite alanlarını yaya ve bisikletli olarak dolaşabilme olanağı sunacak şekilde planlanması gerçekleştirilmiştir.

Ova içinde herhangi bir şekilde yoldan cephe almayan parseller için kadastral durum gözetilerek ve büyük ölçüde mevcut kadastral yollardan yararlanılarak bir öneri ulaşım şeması düzenlenmiştir (Şekil 19).

Tarla ve bahçe ziraatı birlikteliği modeli önerisi: Mülkiyet sahiplerinin ovanın doğal ve tarımsal peyzaj niteliklerini deneyimlemeleri ve parsellerinde zaman geçirmelerinin bölgeye duyulan aidiyeti yükselteceği ve bölgenin doğal ve tarımsal niteliğinin korunmasına destek olacağı düşünülmüştür. Bu anlamda alanda mülkiyet sahiplerinin parsellerinde hem bahçe hem de tarla ziraatı yapabilmelerine olanak tanıyan bir öneri geliştirilmiştir. Tarla ziraatı dışında bahçe ziraatının önerilmesi, mülkiyet sahiplerinin bölge ile ilişki kurmalarını, tarım ve kırsal yaşam deneyimi kazanmalarını sağlamak amaçlıdır.

Alan genelinde tarım topraklarının %95'inin tarımsal işletme olarak, tarla tarımı amaçlı kullanılmasının zorunlu olması öngörülmüştür. Bu durumun Kooperatif Örgütlenmesi'nin işletme desteği ve denetimi ile sağlanabileceği düşünülmektedir. Tarım parsellerinin %5'inin ise bahçe ziraatı niteliğinde değerlendirilebileceği önerilmektedir. Böylelikle mülk sahibinin parselinde zaman geçirmesi, dinlenme amaçlı değerlendirmesiyle, Muğla'nın genç nesillerinin bağ evi geleneği benzeri bir kırsal alan kullanımını deneyimlemelerine ve sürdürmelerine olanak sağlanabileceği düşünülmüştür. Yine, bu önerinin yerel kimliğin yaşatılmasına destek olacağı öngörülmüştür. Bahçe ziraatı

Şekil 20. Yakın çevre rekreasyon alanları analizi.

parsellerinin tarımsal amaçlı yapılar ve çiftçi barınaklarının bulunduğu bölgenin çevresinde gerçekleştirilmesi, tarımsal işletme alanlarını parçalamamasına dikkat edilmesi gerekmektedir (Şekil 21).

Muğla Tarım Müzesi Önerisi: Müze önerisi ovada yer alan tarımsal niteliğini kaybetmiş eski çakıl ocağının konumlandığı alan için geliştirilmiştir. Gerçekleştirilen analizler, bu alanın tarımsal niteliğinin geri kazanılmasının olanaklı olmadığını ortaya koymuştur ve bu alanın günümüzde hurda depolama alanı olarak kullanıldığı ve bir bölümünün mülkiyetinin Muğla Büyükşehir Belediye'sinde bulunduğunu göstermiştir. Muğla ve Ege'de Neolitik Dönemden beri süregelen tarım teknikleri, tarım-yerleşme ve tarım-kültür-folklor ilişkisi, geçmişten günümüze ürünler, işleme teknikleri ve alet ve makinelerinin sergilendiği bir müze oluşturulması ile kentlinin ovayı ziyaret etmesinin sağlanması öngörülmüştür.

Tarımsal ve tarihsel peyzaj niteliklerinin sürdürülerek ovanın kimliği ve belleğinin korunmasına ilişkin öneriler: Alandaki özellikle yeni yapılaşmaların alanın tarımsal ve peyzaj niteliği üzerinde olumsuz etkisi olduğu görülmektedir. Mevcut yeni konut yapılarının gerek yapı karakterleri gerekse de çevre ile kurdukları mekansal ilişkiler doğrultusunda değerlendirildiğinde, alanın tarım odaklı kullanımı ile bütünüyle ters düşen bir karaktere sahip oldukları açıktır. Bahçe duvarları ile birlikte tamamen içe dönük bir konut yaşantısı öneren yeni konut yapılanması, gelecekte tüm alanın özgün karakterinden ayrılarak orta ve üst gelir grubuna dönük bir banliyöleşme sürecine gireceğinin göstergeleri olarak değerlendirilebilecektir.

Alanın bütüncül bir yapılaşma karakterine sahip olmadığını gösteren üretim yapılarında da konut yapılarında olduğu gibi

alanın özgün karakteri ile bir uyumsuzluk vardır. Kullanılan yapı sistemleri, büyüklükleri, parseldeki yerleşim biçimleri, malzeme kullanım biçimleri ile bu yapılar tamamen alanda bağlamsız birer nesne olarak var olmaktadır. Bu yapıların da alanın geleneksel tarımsal dokusuyla uyumlu olarak gerçekleştirilmesi gereklidir.

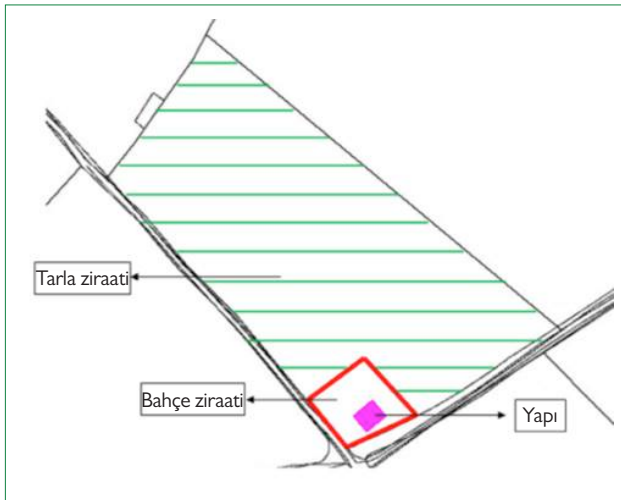
Ovadaki yeni yapılaşmaların olumsuz etkilerinin giderilmesi için; yapıların ovanın doğal peyzajı ve geleneksel tarım dokusu ile uyumlu, parsellerin kadastral yoldan cephe alan köşelerinde konumlanacak ve tarım arazisini bölmeyecek şekilde gerçekleşmesi önerilmiştir. Yine, ovada komşusu Karabağlar Bölgesi'nin mekansal dokusunun da sürekliliği niteliğinde, uygun yol ağaçlandırması ve tarla sınırı peyzajı uygulanması öngörülmüştür. Ovadaki tarım parsellerinin ayrılması için kesinlikle bahçe duvarı yapılmaması, parsel ayrımlarının yöresel ağaç ve çalı tipi bitkiler ile belli edilmesi gerekmektedir.

Ovada belirlenen tampon alanlar dışında kalan tüm alan "tarımsal niteliği korunacak alan" olarak belirlenmiştir. Bu alanlarda yapılaşmaların müstemilat, tarımsal depo, garaj ve çiftçi barınağı şeklinde gelişebileceği öngörülmüştür. Bu yapılaşmaların; yapı-parcel ilişkisi, yapı formu ve yapı teknikleri açısından geleneksel tarımsal yapı örneklerinden esinlenmeleri yolu ile yöreye özgü mimari kimliğin yaşatılmasının desteklenmesi önerilmiştir. Tüm yapılaşmaların, ovanın geleneksel tarım dokusu ile uyumlu, parsellerin kadastral yoldan cephe alan köşelerinde konumlanacak ve tarım arazisini bölmeyecek şekilde gerçekleşmesi gerekli önem taşımaktadır. Tarımsal niteliği korunacak alan olarak sürdürülmesi önerilen bölgelerde gerçekleşecek olan tarımsal amaçlı yapılaşmalar, ilgili kanun ve üst ölçekli planlarda belirtilen koşullara uygun bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

Tartışma ve Sonuç

Türkiye'de 1950'lerde başlayan ve 1980'li yıllara gelindiğinde ivme kazanan kentleşme süreci hala devam etmektedir. Bu süreçte, mekansal büyümenin özellikle kent çeperlerindeki tarım alanları üzerinde yapılaşma baskısı yaratması ve bu baskının zaman içerisinde tarım toprakları aleyhine sonuçlanması, tarımsal üretimin ve beraberinde gıda güvenliğinin geleceğini tehdit etmektedir. Doğal arazinin imar planları ile kentsel arsaya dönüştürülerek yapılaşmaya açılması durumunda tarıma elverişli nitelikte olan topraklar, bir daha geri dönüşü olmayacak bir biçimde yitilmektedir. Oysa tarımsal üretimin geleceğinin güvence altına alınması için tarım topraklarının korunması bir zorunluluktur.

Bu makalede aktarılan proje deneyiminde, çevresindeki doğal eşikler nedeniyle mekansal büyüme alanı bulunmayan Muğla merkez kentinin güney çeperinde yer alan ve bu nedenle yoğun yapılaşma baskısına maruz kalan bir tarım arazisini

Şekil 21. Tarım parselinde bahçe ziraatı ve yapı-parcel-yol ilişkisini gösteren örnek (şematik çizim).

korumak adına ne yapılabilir sorusuna yanıt vermek üzere öneriler geliştirilmiştir. Önerilerde aynı zamanda “Özel Proje ve Planlama Alanı” olarak belirlenmiş olan bu tarım alanının, tarımsal kullanım niteliği bozulmadan kentle bütünleştirilmesi ve üzerindeki yapılaşma baskısının azaltılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, dünyanın çeşitli kentlerinde de sıkça karşılaşılan kentsel tarım uygulamalarından yararlanılmış ve kentsel tarım, kent ve kentli ile Muğla Ovası’nın bütünleştirilmesinde aynı zamanda tampon bir bölge olarak da işlev görev bir alan kullanımı olarak değerlendirilmiştir. İzlenen yöntem, kent ve çevresi tarım alanlarının koruma-kullanma dengesi temelinde nasıl ele alınacağını ortaya koyan bir yaklaşım olması bağlamında da önem taşımaktadır. Çalışma yere özgü bağlamsallık taşımakla birlikte yaklaşım metodolojisi bu tür sorunları taşıyan diğer kırsal bölgeler için bir örnek oluşturabilecek niteliktedir.

Aktarılan çalışma, kendi içinde tarım alanlarını ve tarımsal üretimi korumayı hedefleyen bir çerçeve çizmekle birlikte burada asıl sorun, tarım alanlarının mevcut mevzuat kapsamında korunamaması ve üst ölçekli planlarda özel proje alanı olarak belirlenebilmeleridir. Diğer bir deyişle, tarım alanı ereği kendinde bir alandır ve başka projelere konu edilmemelidir. Tarımsal korumayı kendine görev edinmiş yerel yönetimler, özel projeye konu olan tarım alanlarında tarımsal aktiviteleri sürdürmek için çaba gösterebilirler. Aktarılan proje de böyle bir çabanın açtığı yolda üretilmiştir. Ancak, çok değerli olan ve geçmişten günümüze giderek tüketildiği göz önüne alındığında korunması daha da büyük önem arz eden tarım alanlarının “korunabilme” işinin yerel yönetimlerin “duyarlı olup/olmama” durumlarına kesinlikle bırakılmaması gerekmektedir. 5403 sayılı kanunun, kamu yararı gerekçesiyle tarım alanlarını yapılaşmaya açan bir esneklik sağlaması da bugün tarım alanlarının korunmasının önündeki en büyük engeldir. Kanun kapsamında sağlanan bu esneklik, yerel yönetimleri, yapılaşma baskısı ile tarım alanları arasında bırakmakta ve seçim yolu ile yönetime gelen yerel yönetimlerin gelecek endişeleri, bu arada kalma durumlarından yapılaşma baskısından yana bir tavırla çıkmalarına neden olmaktadır. Özetle, tarım toprakları yapılaşmaya açılmaya müsait alanlar olarak kesinlikle görülmemeli, “kamu yararı” gerekçesine konu edilmemeli, amacı kendinde, doğal nitelikli alanlar olduğu unutulmamalıdır. Bu anlayış kent ve bölge planlama süreçlerine de yansıtılmalı ve gerek üst gerek alt ölçekli planlarda kentsel alan çevresindeki tarım arazileri özel proje alanı olarak belirlenmesine gerek dahi duyulmadan korunmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akyol, M. (2011). Evolution of Urban Agriculture Concept and Determination of Design Criteria (Unpublished Master Thesis). Istanbul Technical University/Institute of Science and Technology, Istanbul.
- Başal, M., Yılmaz, O., Akpınar, N., Erdoğan, E., Açıksoz, S., Dilaver, Z., Güneş, G., Özdemir, A., Somuncu, M. ve Tanrıvermiş, H. (2004). Orta Kızılırmak Havzası 15322 ekolojik biriminin tarımsal sit-rekreasyon öncelikli alan kullanım deseninin oluşturulması. Proje No: TARP-1900. TÜBİTAK Tarım, Orman ve Gıda Teknolojileri Araştırma Grubu. Ankara.
- Gün, S., (2012). Türkiye’de Tarım Topraklarının Korunması ve Yönetimi. International Food Agricultural And Gastronomy Congress, 15-19 February, Antalya.
- Hodgson, K., Campbell, M. C. and Bailkey, M. (2011). Urban Agriculture: Growing Healthy, Sustainable Places, American Planning Association, Planning Advisory Service Report, 563, Chicago, IL.
- Kaufmann, J. and Bailkey, M. (2000). “Farming Inside Cities: Entrepreneurial Urban Agriculture in the United States”, Working Paper, Chicago, Lincoln Institute of Land Policy, (<http://www.urbanilth.org/wp-content/uploads/2008/10/farminginsidocities.pdf>)
- Mougeot, L. J. A. (2000). Urban agriculture: definition, presence, potentials and risks. In N. Bakker, M. Dubbeling, S. Gundel, U. Sabel Koschella, and H. de Zeeuw (Eds.), Growing cities, growing food: urban agriculture on the policy agenda. Cities Feeding People Report No. 3. Ottawa, Ontario, Canada: International Development Research Centre.
- Rasouli, S. (2012a). Sürdürülebilir Kentsel Tasarımda Kentsel Tarımın Rolü. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Rasouli, S. (2012b). “Kent Topraklarının Tarımsal Amaçlı Kullanımı: Kentsel Tarım”, Kentli Dergisi, Mayıs 2012, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği Yayınları, 42-51.
- Solduk, B. B. (2010). Sürdürülebilir Kentsel Gelişmenin Sağlanması Açısından Kentsel Tarımın Rolü , “İstanbul Metropolitan Alan” Örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şen, N. (1998). “Tarım Toprakları ve Kentleşme”, Tarım ve Mühendislik Dergisi, No: 56, 26-28.
- T.C. Muğla Valiliği İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü (2017). 13.01.2017 tarihli Muğla Büyükşehir Belediye Başkanlığı’na Gönderilen Görüş Yazısı.
- Yenigül, S. B. (2016). “Büyükşehirlerde Tarımsal Alanların Korunmasında Kentsel Tarım ve Yerel Yönetimlerin Rolü”, Megaron, 11 (2), 291-299.
- Yiğitbaşıoğlu, H. (2000). “Türkiye’de Tarım Topraklarının Kullanımında Yapılan Başlıca Yanlışlıklar ve Bunlara Bir Örnek: Eskişehir”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 40, 3-4 (2000), 3-12.

BİLDİRİ METNİ

Bölge Planlamada Kırsal Alanların Önemini Yeniden Keşfetmek: Yeni Bölgecilik Perspektifinde Kuramsal Tartışmalar

Re-Thinking the Importance of Rural Areas in Regional Planning: Theoretical Discussions in the context of New Regionalism

Özer Karakayacı

Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Konya

ÖZ

Küresel ve post-modern akımların etkisiyle birlikte ortaya çıkan yeni kurumsal ve örgütsel yapı, ağ temelli mekânsal ve ekonomik organizasyonlar, sosyo-kültürel süreçlerle ilişkilendirilmiş dinamik mekânsal yapı küresel ağlarla bütünleşerek stratejik, sosyal, ekonomik ve politik merkezlerin ortaya çıkışı ve yeni üretim örgütlenmesi gibi yeni dinamikleri ortaya çıkararak bölgesel kalkınma ve politikalarına ilişkin stratejilerin değişimini zorlamıştır. Bu değişim bölgesel ekonomik kalkınmanın içerik ve kapsamı boyutunda olduğu kadar, bölgesel ekonomik kalkınmada yerleşmelerin ve aktörlerin rol ve önemlerine yönelik tartışmaları gündeme getirmiştir. Bir başka deyişle, geleneksel paradigmlar tarafından göz ardı edilen ya da önemsiz olarak görülen kırsal yerleşmeler, yere-özü ve içsel dinamiklere dayalı kalkınma modelleri yanı sıra mekânsal-iktisadi ve sosyo-kültürel yapıdaki avantajlarıyla bölgesel gelişmenin önemli unsurları olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bu çerçevede, çalışmada kırsal alan yaklaşımlarının paradigma kaymalarıyla birlikte nasıl bir değişim süreci geçirdiği ve günümüz bölgesel gelişme politikaları açısından nasıl bir önemi olduğunu kuramsal çerçevede tartışmak hedeflenmiştir. Dolayısıyla, kırsalın sosyo-kültürel altyapısının geliştirilmesi/canlandırılması, yenilikçi/rekabetçi üretim biçimlerinin benimsenmesi ve çeşitlenmesi, mekânsal ve sosyal açıdan gömülü potansiyellerinin diğer bölgeler için üstünlüğe dönüşümüne katkı sağlaması, bölgesel ekonominin motoru haline getirilmesine yönelik tartışmaların kırsala yeni anlam kazandırması, yer odaklı ilişkilerin ortaya konulması ve kır-kent gerilimi yerine işlevsel-alansal/konumsal ilişkiler bağlamında yeni rollerin değerlendirilmesi özelinde politikaları gündemine gelmiştir.

Anahtar kelimeler: Bölge planlama; kırsal bölge; yeni bölgecilik; yerel yetenekler.

ABSTRACT

Dynamic and network-based spatial structure associated with the social-cultural processes, new institutional and organizational structure, which emerges from global and post-modern movements, have forced to the change of strategies about regional development and politics revealing new paradigms such as new production organization and the emergence of strategic, social, economic and politics centers by concreted with global networks. This change has proposed an item for the discussions oriented the importance and role of actors and settlement in regional economic development as well as context and content of regional economic development. In other words, the rural settlements, which have been ignored or seen as insignificant by traditional paradigms, begin to be evaluated as important factors of economic development with the advantages in their spatial-economics and socio-cultural structure alongside the development models based on space and internal dynamics.

In this frame, the main aim of the study is to discuss how a change process the rural area approaches are undergoing and what kind of importance it is in terms of present regional development policies, with the new paradigm shifts in rural area approaches. That new meaning to rural has been gained by discussions about for being an engine of regional economics of rural, for being the resilience to other regions by spatial and social embeddedness in rural, for adopting and diversifying the innovative/competitive production types in rural and for developing the socio-cultural infrastructure of rural, thus, has been on the agenda of politics especially in the evaluation to present new roles in the context of functional-territorial connection instead of rural-urban tension and to reveal the place-based relationships.

Keywords: Local capabilities; new regionalism; regional planning; rural region.

Giriş

Hızlı kentleşme baskısı altında nüfus ve işgücü kaybına uğrayan kırsal alanlar, yeni politikaların etkisiyle çokuluslu aktörlerin mekânsal, sosyal ve ekonomik gelişmedeki rolüne ilişkin farklı yaklaşımlarıyla yazında yeniden kritik bir konuma gelmiştir. İklim değişiklikleri, enerji ihtiyaçları ve gıda güvenliği gibi küresel ölçekli tehditlerle birlikte yaşanan ekonomik darboğazlar karşısında, kırsal alanlar nasıl yeniden canlandırılabilir ve bölgesel ekonominin motoru haline gelebilir tartışmaları, bu değerlendirmelerin odağı olmuştur. Bu tartışmalar kırsal alanların mekânsal, sosyal ve ekonomik unsurlarının yeni ekonomik paradigmlar çerçevesinde yeniden değerlendirilmesiyle, bölgesel kalkınma sürecinde önemli bir konumda olabileceği gerçeğini ortaya koymuştur. Özellikle büyük kent çeperlerindeki kırsal karakterli bölgelerin kentsel yerleşmelere göre azalan önemine vurgu yapan geleneksel bakış açılarına eleştiri getiren yeni bölgeci yaklaşımlar, kırsal alanları bölgesel ekonomiler içerisinde kritik konuma getiren kuramsal yaklaşımların temelini oluşturmuştur (Ilbery, 1998:1-2; Woods, 2012:131).

Geleneksel paradigmalara karşı yazında ortaya çıkan yeni bölgecilik ya da üçüncü yol yaklaşımları, bölge/mekân kavramına yüklenen yeni anlam ile kırsal alanları/bölgeleri ilişkili sektörler, kurumlar ve organizasyonlarla birlikte formal ve enformel ağlar ve örgütlenme modellerinin yeniden şekillendiği ilişkisel bir yapı içerisinde ele alırken, bölge planlama pratikleri açısından yeni planlama teorilerinin de ilgi alanına girmeyi başarmıştır. Bu kapsamda, 'mekân' bilgisi, beceriyi, yetenekleri içerisinde barındıran ve geliştiren bir olgu olarak; fiziksel özelliklerin yanı sıra özgünlük, yaşam biçimi, cinsiyet ve kültürel çeşitlilik gibi sosyo-kültürel özellikler ile kırsal alanların gelişmesinde rol oynayan bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Diğer bir deyişle, mekân kırsal alanların sektörel çeşitliliği, işgücü hareketliliği, kurumsal altyapı çeşitliliği gibi 'yere-özü' avantajlarıyla birlikte mekânın yeniden yapılanmasında farklı düzeylerde mekânsal etkileşimleri irdeleyerek başka herhangi coğrafyalarda bulunmayacak teklikleri ve pozitif dışsallıkları ortaya çıkarmaktadır (Karakayacı, 2016; Smith & Bender, 2017:3-4). Dolayısıyla bu bakış açısı, yeni bölgeci yaklaşımlar perspektifinde 'mekân' ile üretim arasında ilişkisel bir nedensellik olduğu varsayımını güçlendirmiştir. Bu varsayım, mekân kavramının değişen anlamıyla birlikte üretim organizasyonlarında ağ odaklı ve bilgi temelli üretim modellerinin gelişmesiyle kırsal yerleşmelerin uluslararası düzeyde daha rekabetçi olması temeline dayanmıştır. Kırsal alanlar ağ odaklı üretim modelleriyle bölge içinden ve bölge dışından elde edilen örtük ve kodlanmış bilgileri üretim sürecine dâhil ederek tarımsal üretim sürecinde yeniliklerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu yenilikçi süreç hem tarım sektörünün diğer sektörler karşısında yeniden güç kazanması yoluyla rekabet ve istihdam koşullarını düzenlemiş, hem de kırsal alanın sosyal ve ekonomik yapısındaki gelişmeler neticesinde bölgesel ölçekli kalkınma stratejilerinde, kırsalın

önemi yeniden gündeme gelmiştir. Dolayısıyla, mekâna gömülü sosyo-kültürel özellikler açısından farklı potansiyellere sahip kırsal alanlar ağ ilişkilerine ve yeniliklere odaklı tarımsal üretim modelleriyle ekonomik kalkınmanın odağı olmuş ve tarımsal faaliyetlerin yanı sıra imalat ve hizmetler sektörüyle ekonomik çeşitlilik göstererek durağan yapıdan çok dinamik ve yenilikçiliğe açık bir mekânsal yapıya evrilmiştir (Halfacree, 1993: 24; Mahon, 2007: 345-346).

Bu çerçevede; çalışmanın amacı yeni bölgecilik perspektifinde kırsal alanların bölgesel ölçekli kalkınma stratejileri içerisindeki önemini keşfetmektir. Bu amaçla, yeni paradigmalarda "kırsal alanların mekânsal ölçekleri, işlevsel-alsal konumu ve sosyal boyutu" gibi yaklaşımların, temelde düşük verimlilik ve azalan ekonomik değer/önem karşısında kırsal alanları yeni bölgeciliğin temel özellikleri bağlamında yeniden ele alan bakış açısıyla bölge planlama ve bölgesel ekonomideki önemini keşfetmeye yönelik kuramsal perspektifler sunulmuştur. Kırsalın sosyo-kültürel altyapısının geliştirilmesi/canlandırılması, yenilikçi/rekabetçi üretim biçimlerinin benimsenmesi ve çeşitlenmesi, mekânsal ve sosyal açıdan gömülü potansiyellerinin diğer bölgeler için üstünlüğe dönüşümüne katkı sağlaması, bölgesel ekonominin motoru haline getirilmesine yönelik politikalar kuramsal çerçevede ele alınmıştır.

Kavramsal Açıklamalar: Kırsal Alan/Bölge ve Yeni Bölgecilik

Kırsal alanlar, 1990'lı yıllara kadar doğal yapının çevresel olanakları ile sosyo-kültürel yapının alışkanlıkları bağlamında tarımsal üretim odakları olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan bölge planlamada ekonomik temelli yaklaşımlar çerçevesinde ele alınan kırsal alanlar, 1990'lı yıllardan sonra bölgesel sorunlara yönelik ilgilerin arttığı hızlı dönüşüme temellenen sosyal, politik, ekonomik ve çevresel mekânın yansıması olarak yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Bu değişim üretim dinamikleri açısından ulusal toplum ile kırsal yapının bütünleşmesi olarak gözlenebildiği gibi, kültürel boyutta demografik, politik ve sosyal rollerdeki değişimi zorlamıştır. Dahası, kırsal alanlar artan bir şekilde çeşitliliğin, karmaşık ilişkilerin ve çok boyutlu yapılanmanın mekânı olarak tanınmıştır.

Dolayısıyla, kırsal alanlar kentsel merkezler ile sınırlı ilişkileri olan, ölçek ekonomileri açısından kısıtlı imkânlarla sahip, gelir dağılımı çeşitlilik gösteren, kamusal ve özel servis hizmetlerine erişimi kısıtlı, tarih, kültür, dil, politik kaygılar, iklim gibi temel özelliklerin yanı sıra, çoklu politik ve kültürel etkileşimin meydana geldiği alanlar ve doğal yapıyla bağlantılı kültürel kodların paylaşıldığı, bölge dışındaki ilişkileri zenginleştiren yerleşme modellerinin geliştiği, ekonomik ve sosyal sistemi çalıştıran kurumsal yapının olduğu karmaşık bir yapı olarak tanımlanmıştır (Ortiz-Guerrero, 2013: 50). Bu çerçevede, kırsal alanlar "tamamen kırsal karakterli alanlar olarak değil, kentsel

bölgelerin bazı hizmetlerini içeren alanlar” olarak değerlendirilmektedir (Ortiz-Guerrero, 2013: 50). Dolayısıyla yeni paradigmalarda ana tartışma noktası, kırsal alanlar sınırları belirli coğrafik bir mekân olarak mı yoksa yaşam biçimi, toplumun ilgi ve beklentileri, kültürel yapısı ve girişimci kültürü gibi unsurların tanımladığı sosyal bir çevre (Halfacree & Boyle, 1998) olarak mı tanımlanacağıdır.

Son yirmi yılda, bölge planlama yazınında ortaya çıkan en önemli paradigma olarak gösterilen yeni bölgecilik yaklaşımı ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimin ortaya koyduğu pratiklerin sonuçları üzerinden mekâna ilişkin tartışmaları ön planda tutmuştur. Bu tartışmalar özellikle metropoliten bölgeler üzerinde yoğunlaşırken, kırsal bölgelerin ekonomik darboğazlar karşısında direnç mekanizmaları geliştirme ve kentler karşısındaki dezavantajlı durumunu düzenleme çabası kırsal ekonominin çeşitlenmesi, farklı sektörel aktivitelerin gelişmesi, sosyal ve beşeri sermaye potansiyelinin yükselmesi gibi stratejiler ile tartışmaların kırsal bölgeler üzerine kaymasına yol açmıştır. Çünkü yeni bölgeci yaklaşımlarda, ne 20 yy. başlarına kadar hâkimiyetini sürdüren ekolojik bölgecilik yaklaşımlarında olduğu gibi sanayi devriminin neden olduğu aşırı nüfus yığılmalarının yarattığı problemlere odaklı kırsal alanları değerlendirmeye çabası, ne de bölge bilimcilerin mekânsal analizlere dayalı kantitatif sosyal analiz yöntemleri ve Marksist yaklaşımların bölge içinde ortaya çıkan güç ve sosyal hareketler üzerinden kırsal mekânı tanımlama gayreti vardır. Yeni bölgecilik yaklaşımı ekonomik kalkınma kadar çevresel ve eşitlik temelli konularla ilgilenerek özel coğrafi bölgelere odaklanan ve burada yapıları bütüncül analiz eden, daha kapsayıcı metotlar kullanılarak bilgiye dayalı, problem odaklı ve yer temelli çözüm önerilerini ön planda tutar (Wheeler, 2002: 268-270). Bir başka deyişle, yeni bölgeci paradigma mekânı belirli bir arazi parçası ve bu arazi parçasının üretime yönelik sunduğu avantajlar olarak görmeyi ötesinde, sosyal ilişkilere, farklı beşeri pratiklere, ekonomik, tarihsel ve kültürel çeşitliliklere odaklı ilişkisel boyutta değerlendirir. Bu kapsamda, kırsal bölgeler sadece belirli ekonomik üretim ve sosyal yaşam alanlarının biçimlendiği geleneksel mekânlar olmanın yanı sıra, ekonomik ve sosyal süreçlerin geçirdiği ilişkilerin kompleks bir yapı gösteren yerler olarak ele alınmaya başlanmıştır (Mahon, 2007: 345). Bu kompleks yapı yaşam biçimi, örgütlenme normları, kültürel ve beşeri alışkanlıklar olarak sosyal ilişkilerin üretildiği mekânlardan, ekonomik üretim biçimleri ve organizasyonlarına ve mekânsal kullanım biçimleri ve ihtiyaçlarının biçimlenmesine kadar birçok süreci barındırmaktadır. Bu nedenle yazın, ekonomik paradigmadaki değişimle birlikte kırsal alanda gerçekleşen ekonomik, sosyal, kültürel değişimin mekân ile ilişkisi üzerine tartışmalara yoğunlaşmıştır (Cloke & Goodwin, 1992; Goodwin, Cloke, & Milbourne, 1995; Halfacree, 1993: 24; Mahon, 2007: 345-346). Özellikle evrimci ekonomik coğrafya yaklaşımlarının temel özellikleri olarak kabul edilen rutinler, yol bağımlılığı, artan getiriler, fırsatlar gibi faktörler

üzerinden değişim sürecini tartışmak mekânı teknolojik gelişmeler, bilgi dışsallıkları ve yayımları üzerinden dinamik ve çoklu dengelere oturtmuştur (Hassink, Klaerding, & Marques, 2014:1298). Üretim ve tüketim aktivitelerine göre açıklanan bu anlayış kırsal mekânın gelenekselden daha çok modern, tarımsal aktivitelerin yanı sıra imalat ve servis hizmetlerinin verildiği, statik yapıdan çok dinamik ve yenilikçiliğe doğru bir değişim süreci yaşadığını göstermektedir.

Bölge Planlamada Kırsalın Yeri

Bölge planlama nüfus, altyapı-ulaşım, ekonomik sektörler, sosyal ve kültürel konular gibi birçok işlevsel yapılar ile mekânsal olarak kentsel, kırsal ve kent-kır karakteri göstermeyen diğer kullanım alanlarını içeren geniş mekânlar arasındaki politikaların belirlenmesiyle politik, sosyal ve ekonomik gelişmeyi hedefleyen kalkınma stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Son yirmi yıldan buyana bölgesel düzeyde rekabete dayalı kalkınmayı hedefleyen bölge planlama yaklaşımı ekonomik, sosyal ve mekânsal ağırlıkları nedeniyle kentsel alanlar üzerinde yoğunlaşırken; yeni bölgeci paradigmalarda kırsalı yeniden keşfetmesiyle birlikte yer odaklı kalkınma süreçlerinde yeni perspektifler ve tartışmalar gelişmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle, kırsal alanlar doğal üretim kaynaklarının kullanıldığı, yüz yüze ilişkilerin yoğun, geleneklere ve göreneklere dayalı yaşam biçimlerinin hâkim, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerin yavaş olduğu mekânlar olarak bölgesel kalkınmayı tetikleyecek potansiyele sahip değilken, yerel değerlerin kullanımı ve kullanılmayan kaynakları tetikleyecek yere özgü sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ağırlıkların yeni kurumsal çerçevede değerlendirilmesiyle bölgesel kalkınmanın önemli hedefi haline gelmiştir.

Bu nedenle, OECD (2006) tarafından hazırlanan bölgesel politikalarda kırsal kalkınma için yer odaklı politikaların anahtar faktörü olan kırsalın çok işlevli yönetimiyle kaynakların değerlendirilmesi ve kimliklendirilmesi ihtiyacına vurgu yapılmıştır. Bu bakış açısı, kırsalın geleneksel problemlerini ortadan kaldırarak tarımsal üretime bağlı bir ekonomik büyümenin yanı sıra turizm, imalat, bilgi ve altyapı gibi çeşitli sektörlerle dayalı yeni ekonomik dinamizmi harekete geçirmiştir. Başta tarımsal üretime dayalı ekonomik yapı, sonrasında ise ekonomik faaliyetleri çeşitlenen kırsal uluslararası ticari ilişkiler kuran ağ odaklı işbirliklerin yapıldığı rekabetçi alanlar haline gelmiştir. Güçlü ve rekabetçi ekonomik yapı kırsalı sadece bölge içerisinde farklılaştırmamış aynı zamanda uluslararası düzeyde ticari kuruluşların, STK'ların ve dernek-birliklerin ilgi odağına oturtmuştur. Yani ekonomik faaliyet alanlarındaki çeşitlilik çok aktörlü bir yönetim sürecini beraberinde getirerek, kırsal bölgesel kalkınma sürecinde yerel, ulusal ve uluslararası ölçeklerin etkileşim alanları haline getirmiştir. Bu gelişmeler bölgesel kalkınma sürecinde kırsal alanlara yüklenen anlama ve önemin de değişimine yol açmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Bölgesel kalkınmada kırsal bölgelerin yeni özellikleri

	Geleneksel yaklaşım	Yeni yaklaşım
Hedefler	Tarımsal gelir ve rekabet, gelir eşitliği	Kırsal alanların rekabeti, yerel değerlerin kullanımı, yeni keşfedilen ya da kullanılmayan kaynakların değerlendirilmesi
Anahtar Sektörler	Tarım	Kırsal ekonomiye yönelik kırsal turizm, kırsal imalat, bilişim ve iletişim teknolojileri, sanayi vb. gibi çeşitli sektörler
Araçlar	Teşvikler, destekler	Yatırımlar
Temel Aktörler	Merkezi hükümetler, çiftçiler	Küresel, ulusal ve yerel düzeyde yönetimin tüm katmaları, kamusal, özel, vakıf-dernek gibi çeşitli organizasyonlar ve ilgili kişiler.

Kaynak: OECD, 2006:15.

Bu süreçte, bölgesel kalkınmada geleneksel teşvik politikaları yerine, içsel kaynakları harekete geçirecek ve kapasiteleri arttırmaya yönelik yatırım odaklı kalkınma politikalar gündeme gelmiştir. Dolayısıyla kırsal alanlar bölgesel gelişme politikaları bağlamında kırsal teşviklerle ekonomik gelişimi sağlanan bölgeler olarak görülmekten yatırım odaklı ekonomik gelişmeyi hedefleyen bölgelere ve sektörel perspektifli gelişme politikalarından “yere özgü” kaynakların harekete geçirilmesiyle geliştirilen bölgelere anlayışı hâkim olmaya başlamıştır (Ward & Brown, 2009:1239).

Kırsal alanlara yönelik bölgesel gelişme politikalarındaki bu değişim sadece politika-strateji ekseninde kalmamış, gerek bu değişimin tetiklediği yeni işbirlikçi planlama yaklaşımlarını gerekse kurumsal kapasite açısından yönetim odaklı yaklaşımları zorunlu kılmıştır (Ortiz-Guerrero, 2013:56). İşbirlikçi planlama bağlam ve yapı odaklı yaklaşımıyla Yer’e ve organizasyon yapılarına ilişkin bakış açılarının getirdiği güç ilişkileri, işbirliklerine dayalı aktör ağları ve sosyal, beşeri, politik sermayeyi ön plana çıkaran normatif söylemlere vurgu yapmaktadır (Morrison, 2006:147). Bu açıdan kırsal farklı aktör yapıları ve zengin sermaye potansiyelleri bağlamında işbirlikçi planlama teorilerinin ilgi odağı olmuştur. Özellikle ağ odaklı ekonomik süreçlerin beslediği yaratıcılık, öğrenme ve kapasite uyumu gibi unsurların kırsal bölgeyi kurumsalcı kapasite ya da kurumsal yoğunluklar çerçevesinde yönetim odaklı geliştirme hedefi üzerinde durulan konular haline gelmiştir. Gerçekten de, yeni paradigma gelişimine paralel olarak Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO), Dünya Bankası, Uluslararası Kuru Alanlarda Tarımsal Araştırma Merkezi (ICARDA), kalkınma ajansları, kooperatifler ve üretici birlikleri, araştırma kurumları ve üniversiteler, odalar ve dernekler gibi düzenleyici (regulative) kurumlar ile kültür ve gündelik yaşam pratikleri ile üretilmiş ve aktörleri bilişsel olarak birbirine yaklaştıran bilişsel (cognition) kurumlar yeni paradigma karşısında gerek üretim öncesi yaptıkları araştırma ve incelemeler gerekse üretim sürecinde ve üretim sonrasında yapılan işbirlikleriyle kırsal kalkınmayı yerel düzeyde başlatan politikaları belirleme rolü üstlenmişlerdir.

Bu yapı, bölgesel kalkınma için merkezi hükümetler tarafından yapılan desteklemelerde başarısız rekabetçi ekonominin elde edilmesi için farklı düzeylerdeki aktörler tarafından belirlenen yatırımlar ve üretim organizasyonlarıyla rekabetçi ve yenilikçi kırsal ekonomileri hedeflemiştir.

Diğer yandan, kurumlar, ajanslar ve üretici birlikleri arasındaki işbirliklerinin yüksek düzeyde gerçekleşmesine olanak sağlayan normatif kurumlar yenilikçi ve rekabetçi üretim organizasyonu için problemlerin algılandığı ve anlaşıldığı, çözüm yollarının bulunduğu kırsal mekânları ortaya çıkaracak potansiyeller olarak görülmüştür. Diğer bir deyişle, bölge içindeki işletmeler ve organizasyonlar ile etkileşimi sağlayan ve yeni üretim teknikleri için dışsal ağlarla işbirliklerine olanak tanıyan politikalar kırsal alanları bölgesel kalkınmanın yeni odakları haline getirecektir. Yani, bölgesel politikalar için kamu ve özel kurumlar ile gönüllü kuruluşlar ve üretici birlikleri arasındaki büyüyen ve artan işbirlikleri ile normatif ve bilişsel kurumlar yerel ve bölgesel politikaların uygulanması ve geliştirilmesinde, kırsal ekonominin yeniden canlandırılması ve alternatif ekonomik ve sosyal alanların ortaya çıkmasında kritik noktalarlardır.

Planlama Yazınında Kırsal Bölgecililiği Düşünmek

Kırsalın değişen ve farklılaşan özellikleri bağlamında, yeni bölgeci paradigmanın kırı yeniden tanımlama çabası ekonomik eksenli olmanın ötesinde mekânsal, sosyal ve politik ilişkiler bütününde değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada yeni bölgecilik tartışmalarının kırsal mekân üzerindeki etkileri çerçevesinde, kırsal alanı nasıl tanımlamamız gerektiğine yönelik yeni perspektifler sunmak amaçlanmaktadır. Kuramsal tartışmalara odaklı bir yöntem önerisinin benimsendiği çalışmada, yeni bölgecilik tartışmaları ile kırsal alanın dinamikleri arasındaki etkileşimin mekândaki karşılığı ortaya konulmuştur. Buna göre yeni bölgecilik tartışmaları derinlemesine ele alınarak, sosyal ve ekonomik paradigmalardaki değişimle birlikte kırsal alanlara yönelik üç farklı yaklaşım geliştirilmiştir. Birinci yaklaşımda, mekâna gömülü yerleşik ilişkiler bağlamında kırsala yüklenen anlam ve yer’e odaklı ilişkiler

çerçevesinde kırsal alanlar mekânsal birimler olarak yeniden değerlendirilmiştir. İkinci yaklaşımda, yeni üretim örgütlenme modelleriyle bilgi-beceri birikimine sahip, uzmanlaşmış, rekabetçi, teknoloji düzeyi yüksek ve yenilikçi üretim alanlarına sahip ve üretim örgütlenmesi/yapısı, sosyal ve kültürel birikimi, mekânsal ve kurumsal kapasitesiyle kır-kent gerilimi yerine işlevsel-alansal/konumsal ilişkiler bağlamında kırın yüklendiği yeni roller belirlenmiştir. Son yaklaşımda ise, dayanışma ağlarının kurulabilmesi için gerekli kültürel ve sosyal atmosfere sahip, emek-sermaye arasında güven ortamını sağlayan sosyo-kültürel kimlik ve kurumsal kapasitenin sunduğu sosyal sermaye pratikleri bağlamında kırsala yüklenen anlam keşfedilmiştir.

Yer/mekân Odaklı Yaklaşımlar Bağlamında Kırsalı Keşfetmek

Bölgesel ölçekli çalışmalarda, kent ve kır arasındaki tartışmaların genellikle kent lehine gerçekleşmesi kırsal alanlara yönelik bilimsel çalışmaların sürekli geride kalmasına neden olmuştur. Özellikle mekânda yaşanan değişim sürecini tanımlayan yeni ekonomik paradigmalarda kentsel mekâna yönelik politikaları ve stratejilerine -sanayi kümeleri, yenilikçi ve rekabetçi üretim bölgeleri, hizmetler ve servis sektörleri, yönetim merkezleri- yönelik yoğun bir yazın gelişmişken, kırsal alanlarda yaşanan değişim süreci büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Ancak kentsel ekonomik ve sosyal yapı karşısında kırsal alanlarda var olan düşük ücret ve beceri, benzeşen üretim biçimi ve tarzı, düşük verimlilik ve rekabet gibi zorluklar yeni ekonomik paradigmalarda çerçevesinde bölgesel büyüme için yeni çözüm alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu politika kırsal alanları tarımsal üretim ve gelir, tarımsal rekabet ve ulusal düzeyde gerçekleştirilen teşvikler söyleminden kurtararak rekabetçilik ve yenilikçilik, yerel değerlerin ve kullanılmayan kaynakların değerlendirilmesi ekseninde gerçekleşmiştir (OECD, 2006:15-16). Dolayısıyla, kırsal mekân bu tartışmaların temel odağı haline gelmiştir.

Bu yaklaşım mekânı, belirli arazi parçalarını bir araya getirerek ortaya çıkan kolajın üretime yönelik sunduğu olanaklar olarak tanımlamanın ötesinde, ekonomik ve kültürel çeşitlilik, farklı beşeri ve sosyal pratikler üzerine odaklı ilişkisel boyutta ele almaktadır. Son yirmi yılda hâkim olan ekonomik paradigmalardaki değişimin neticesinde, kırsal alanlar sadece benzer ekonomik üretim ve sosyal yaşam alanlarını tanımlayan geleneksel mekânlar olmanın yanı sıra, ekonomik ve sosyal süreçlerin değişim geçirdiği ilişkilerin karmaşık bir yapı gösterdiği yerler olarak ele alınmaya başlanmıştır (Mahon, 2007: 345). Bu karmaşık yapı yaşam biçimi, örgütlenme normları, kültürel ve beşeri alışkanlıklar olarak sosyal ilişkilerin üretildiği mekânlardan, ekonomik üretim biçimleri ve organizasyonlara, mekânsal kullanım biçimleri ve ihtiyaçların biçimlenmesine kadar birçok süreci barındırmaktadır. Bu nedenle kırsaldaki değişim mekân/yer ilişkisi üzerinden tartışılmıştır.

'Yer' bilgi, beceri, yetenekleri içerisinde barındıran ve geliştiren bir olgu olarak; özgünlük, çekicilik, mekânsal çeşitlilik, kültürel zenginlik, sinema-spor olanakları gibi fiziksel özelliklerin yanı sıra, aktörler arası davranışlar ve üretim-tüketim kalıpları gibi mekânın statik, önceden belirlenmiş ve bağımsız olarak temsiline dayalı anlayış yerine gömülü pratiklerin kendilerini yeniden ürettiği bir bağlam içerisinde tanımlayan zenginliklerin ve karmaşıklığın keşfedilmesi sorunsalı üzerinden tartışılmaktadır (Country vd., 2016:459). Bu belirli yerlere ilişkin teklikleri tanımlayan özellikleri çevresel, ekonomik, sosyal, kültürel, kurumsal ve politik yapı içerisinde yerin zenginlikleri ve karmaşıklığı bağlamında keşfedebilme yetisi kazandırmaktadır.

Dolayısıyla, paradigmanın mekâna yüklediği anlam bölgesel kalkınma sürecinde kırsalın üstleneceği role yönelik ipuçları sunmuştur. Kırsal mekâna ilişkin bu kompleks yapı, Lefebvre (1991:33-39)'in mekânı anlamaya yönelik sunduğu mekânsal pratikler (spatial practices), mekânın temsili (representations of space), temsil mekânları (spaces of representation) gibi üç aşamalı bir yaklaşımla açıklanabilir. Çünkü bu yaklaşım mekânı formel ve soyut kavramlar ile yerel semboller ve politik/ideolojik düşünce temelinde açıklamanın yanı sıra, tescillenmiş rutin etkileşimler ve belirli sosyal ilişkileri ifade eden bir yapı olarak kabul etmiştir (Halfacree, 2006:50; Harvey, 1990). Bu yapı yerelde ortaya çıkan yaşam biçimleri ve alışkanlıklara göre şekillenen normlar ve kurallara dayandırılarak açıklanmaktadır. Çünkü nüfus, ekonomik ve sosyal yapı, çevresel dinamiklerin ortaya koyduğu toplumsal normlar ve kuralların işlevsel ilişkileri arasında mekânda sıkı ilişkisi söz konusudur. Yani, mekân sosyal ve ekonomik dünyayı direkt olarak biçimlendiren soyut güçleri içerisinde barındıran bir unsur olarak değerlendirilir (Graham & Healey, 1999:624). Üretim ve tüketim aktivitelere göre açıklanan bu anlayış kırsal mekânın gelenekselden daha çok modern, tarımsal aktivitelerin yanı sıra imalat ve servis hizmetlerinin verildiği, statik yapıdan çok dinamik ve yenilikçiliğe doğru bir evrilme süreci yaşadığını göstermektedir. Lefebvre'in bu kavramsal yaklaşımıyla büyük ölçüde benzeşen ve Moscovici tarafından geliştirilen sosyal temsil (social representation) (Mahon, 2007:346) kavramı üzerinden kırsal mekânın anlaşılmasına yönelik tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar bireylerin sosyal ve fiziki çevre içerisinde elde ettiği deneyimleri, alışkanlıkları ve çeşitliliği nasıl anladığı, açıkladığı ve ifade ettiği temel düşüncesi üzerinden kurgulanmıştır.

Bu tartışmalar kırsal mekânı sadece yaş, cinsiyet, eğitim ve etnisite gibi kavramlar üzerinden ifade etmemekte, aynı zamanda içsel ve dışsal etkileşimleri, tarımsal ve tarımsal olmayan faaliyetleri belirleyen sosyal ilişkilerin, davranışların ve bağlanmaların homojen bir yapı göstermediği ağ ilişkilerinin bulunduğu alanlar olarak değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Bu perspektif kırsala yönelik tartışmaların ya da retoriklerin geliştirilmesinde tarımsal olmayan konulara da odaklanılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak, bu durum kır ile kırsal toplum

ve üretim arasında yeni bir ilişkiyi açıklarken, kırsal mekânı dışı açık, esnek sosyo-ekonomik, politik ve kültürel aktivitelerin birimi olarak tanımlamıştır (Ortiz-Guerrero, 2013:54).

İşlevsel-Alansal Yaklaşımlar Bağlamında Kırsalı Keşfetmek

İfade edildiği gibi ilişkisel boyutta kırsal mekânı yeniden ele alan yeni bölgeci yaklaşım, temelde düşük verimlilik ve azalan ekonomik önem karşısında kırsal alanı yeni ekonomik paradigmlar çerçevesinde yeniden keşfetmek, sosyal ve ekonomik sistem içerisinde rolünü yeniden belirleme hedefi üzerine odaklanmıştır. Kırsal coğrafya gerçekte fiziksel formların, politik güçlerin sosyal yapıların, ekonomik aktivitelerin ve çevresel baskıların bir mozaiki biçiminde algılanır. Yeni bölgecilik ise kırsal içerisinde farklı sosyo-ekonomik sermayelerin gelişimi, sosyal eylemlerin analizi, farklı yönetim seçeneklerinin anlaşılması ve kompleks yapıyı ifade etmeye yönelik kurumsal zorlukları sistematik biçimde ifade eder (Ortiz-Guerrero, 2013: 54). Diğer bir deyişle, kişisel ilişkilerden daha çok kurumsal ilişkilerin yoğunlaşması, işgücü çeşitliliğinin ve tarımsal alanlarının yeniden biçimlenmesi, tarımsal arazilerin tesis (amenity) değerinin yeniden değerlendirilmesi ve yeni ekonomik aktivitelerin ortaya çıkması kırsal alanların tek merkezden yönetilme becerisini kaybetmesine yol açmış (Selfa, Fish, & Winter, 2010: 596) ve yönetim odaklı kurumsal yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Türdeş bir yapı olmaktan uzaklaşarak işlevsel ve konumsal özellikler açısından çeşitlenen ve karmaşılaşan kırsal mekân olgular, organizasyonlar ve kanunlar gibi düzenlemeleri kapsayan formel kurallar; sosyal normlar, inanışlar, alışkanlıklar ve toplumsal beklenti/eylemleri kapsayan enformel kısıtlayıcıları destekleyici özellikler tarafından açıklanmıştır (Storper, 1997).

Yeni bölgeci yaklaşım, sosyal, ekonomik ve kültürel mekân oluşum süreçlerinin kavranması yoluyla kırsal mekânda yaşanan değişim sürecini yönetme becerisine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan, özellikle sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan önemli farklılıkları barındıran kent ve sanayi coğrafyası özelinde yoğunlaşan literatür, kırsal mekândaki farklılaşmayla birlikte yeni mekânsal çözümleme alanları üzerinde tartışmalara da girmiştir. Öyle ki, tarihsel süreç içerisinde değişen mekânsal üstünlükler ve öncelikler, kırsal mekânın konumsal ve alansal örgütlenmesinde şekillendirici etkisi vardır. Mekânda gerçekleşen ekonomik eylemler ile sosyal davranış ve tutumların, alışkanlıklar ve normların zaman içindeki değişim arasında yakın ilişkisi söz konusudur. Mekândaki değişim sürecini açıklamaya yönelik, ekonomik coğrafya yaklaşımlarında tartışılan yol bağımlılığı (path dependency), örgütsel rutinler (organizational routines), birikimsel nedenleme (cumulative causation), bölgesel kilitlenme (locational lock-in), yığılma ekonomileri (agglomeration economics) ve kümelenme (clustering) gibi kavramsal yaklaşımların artık kırsal mekân ve kırsal üretim örgütlenmesini irdelemek için gerekli olduğu tartışılmaktadır

(Ter & Özbek, 2005:528). Örneğin, Amin and Thrift (1995) bir bölgede (territory) yığılma ve kümelenme sürecinde ortaya çıkan öğrenme kapasitelerinin formel ve enformel kurumlar aracılığıyla ekonomik aktiviteleri ve girişimciliği beslediğini belirtmişlerdir. Benzer biçimde, Storper (1995) küme gelişiminin mekânda çeşitlenen işlevleri kurumların pozitif dışsallıkları ile bölgesel performansa katkı sağladığını iddia etmiştir. Diğer yandan her bölge gelişme politikalarına yön verecek konumsal sermaye (aktörlerin birlikte çalışmasına olanak sağlayan coğrafik lokasyon ve büyüklük, yetenek, iklimsel koşullar, gelenekler, doğal kaynaklar, yaşam kalitesi, enformel kurallar vd.) (OECD, 2001:15-16) potansiyeline sahiptir vurgusuyla yeni bölgeci yaklaşımlara referans vermektedir.

Kırsal mekâna ilişkin bu tartışmaların odağında yer alan olguların uygulanabilirliği ve geçerliliği, kırsal alanın işlevsel ve konumsal sınırları içinde sınımlanabileceği gibi bölgesel politika ve paradigmlar için yeni perspektiflerin açılmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle kümelenme, yörünge bağımlılığı ve örgütsel rutinler, mekânda yeni bölgeci odaklı oluşumun temelini oluşturmuştur. Storper (1995:194), mekân ve teknoloji arasındaki ilişkileri tanımlarken norm ve değerler, alışkanlıkların belirli bir mekânda gömülü olduğunu ifade ederek: "... örgütler, teknolojik bir yörünge boyunca yol almak üzere belirli bir mekân parçasında kümelenmektedir (Ter & Özbek, 2005:528)" görüşünü savunmuştur. Kırsal mekânların mekânsal-tarihsel ağırlıklarının, kurumsalcı bir perspektifte ele alınmasının temel nedenlerinden bir diğeri ise teknolojik gelişmelerin mekânda meydana getirdiği yeniliklerdir. Yeni teknolojik gelişmeler kırsal ile kent arasındaki etkileşimi güçlendirmiş ve kırsal mekândaki değişim sürecini tetikleyen en önemli bileşeni olmuştur. Çünkü kırsal mekândaki homojen yapının bozulması ve daha işlevsel/konumsal boyuta gelmesi teknolojik gelişmelerin kırsalın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısında ortaya çıkardığı farklılaşmalarla ifade edilmektedir. Kurumsal yenilenme ve güçlü insan sermayesine dayanan "güçlü kurumsal yapı" yaratma, sosyal içermeye, güçlendirme, ekonomik yaratıcılık ve işbirliği alanlarında bölgesel bir kültür oluşturma, işbirliğine dayalı "yığın ekonomileri" kurma ve güçlendirilmiş bilgi, yenilikçiliğe, stratejik vizyona ve uyarlamaya dayanan öğrenen bölgeleri teşvik etme düşüncesi, kırsal mekân ile teknolojik gelişmeler arasındaki karşılıklı ilişkileri canlandırmıştır. Çünkü yeni bölgeci yaklaşımlarda, bölge sosyal varlık olarak ele alınmaktadır. Küreselleşmenin sunduğu politik önceliklerin tanımlanmış olmasıyla birlikte, bölgelerin nasıl davranacağına ipucu veren yerel değerlerin belirlenmesi mekânı rasyonel ve çoğulcu bir yaklaşımla ele almayı da zorunlu kılmıştır. Bununla beraber, küreselleşmeyle ulaşım ve iletişimde yaşanan teknolojik gelişmeler, artan sermaye hareketliliği ve bölgesel rekabet, firmaların gelişmiş bölgelerde yer seçmesine ve bu bölgelerin daha hızlı büyümesine olanak sunarken; az gelişmiş bölgelerdeki kaynakların tükenmesine yol açmıştır. Geline bu noktada, yeni bölgesel stratejilerde büyük metropoliten alan-

ların yanında, kırsal alanları yeni ekonomik gelişmenin mekânı olarak değerlendirme anlayışı hakim olmuştur. Günümüzde ulaşım ve bilgi-iletişim teknolojilerinin artmasıyla gün geçtikçe kır ve kent ayrımı kalkmaya başlamıştır. Kent ve kır birbirine benzemeye başlamıştır. Kır artık kentsel hizmetleri de içinde barındırmaya başlamıştır. Kırsal alanlar da artık yeni üretim tekniklerinin tartışılmaya başlandığı mekânlar olarak görülmüştür. Kırsal alanlardaki yeni üretim tekniklerinin en önemli bileşeni ise, yer'e özgü kaynaklar, aktivitelerin yoğunlaşması ve bilgisel aktarıma vurgu yapmanın yanı sıra, ekonomik odakların temelinde yatan yeni üretim sürecindeki teknolojik gelişmelerdir. Kırsal alanlardaki tarihi ve kültürel birikim, teknolojinin yaratılması için gerekli sosyal süreçler, değer zinciri, iş bölümünü ortaya çıkarır.

Bu anlayış, kırsal alanları işlevsel ve alansal bir çerçeveden daha çok tarihi ve sosyo-kültürel normları/alışkanlıkları referans alan bir anlayışla açıklamayı ve daha organizasyonel formlara göre belirlenen çözümleme üzerine yoğunlaşmayı zorunlu kılmıştır. Çünkü kırsal alanlar küreselleşmenin neden olduğu hızlı dönüşümlerle yüz yüze kaldığında üretim dinamikleri, kırsalın ulusal toplumla olan entegrasyonu, kültürel boyutu, kırsalın ülke içindeki rolü, sosyal ve politik aktörlerin rolü ve demografik yapısı yeni bölgeci bir bakış açısıyla incelenmesi ve değişim süreciyle kırsalın artan çeşitliliği, karmaşıklığı ve çok boyutlu yapısının ortaya konulması önemli bir çözümsel gereklilik olmuştur. Yani, kırsal mekânların tarihsel süreç içinde belirginleşen mekânsal ve sosyo kültürel ağırlıklarını birlikte ele alan fiziki ve sosyo-kültürel yapı unsurlarının sentezi, yeni bölgeci bir çözümlemeyi gerektirecek ölçüde sosyo-iktisadi ve sosyo-kültürel yapı unsurlarıyla yakından ilgilidir (Ter & Özbek, 2005:528).

Mekân kavramının değişen anlamı ve kırsal alan yönetimi/yönetişimine ilişkin ortaya çıkan yeni yaklaşımlar, sosyal ve ekonomik bir eylem olarak üretim organizasyonlarını yeniden biçimlendirmiştir. Yani, yeni paradigmada yerel, ulusal, çok uluslu yönetimler ve STK'ların temel aktör olarak tanımlandığı yönetim sistemi kırsal ekonomilerin çeşitlenmesi ve ortaya çıkmasında etkili olmuştur (OECD, 2006:15-16). Mekân ve yönetim süreçleri üretim organizasyonlarını bireysel üretim olmaktan çıkarak, kırsal alanları hem diğer ekonomik yapılar karşısında rekabet edebilir kılmış hem de kentsel baskılar karşısında avantajlı hale getirerek bölgesel gelişmede rolünü yeniden keşfetmiştir. Böylece, farklı düzeylerde aktörlerin ağ odaklı işbirlikleriyle açıklanan üretim organizasyonları, kırsal mekânın ve kurumsal yeniden yapılanmasının sunduğu avantajlar ile bilgi ekonomileri için önem arz etmeyen kırsal alanları yenilikçi ve öğrenme süreçleriyle tanıştırmıştır. Bu süreç sadece kırsal alanlarda tarımsal işletmelerin yeni tarımsal teknolojilere adaptasyonu değil, aynı zamanda yeni kolektif öğrenme, işbirliği ve iletişim süreçlerinin ortaya çıkardığı sosyal yenilikçi süreçler ile ekonomik, sosyal ve kültürel çeşitliliği besleyerek

kırsal gelişme süreçlerini hızlandırmıştır. Bu kırsal alanlarda katılımcı, farklı aktörlerin birlikteliği, bireyin güçlendirilmesi gibi çok boyutlu yapının tartışılmasının yolunu açmıştır (Neumeier, 2017:37).

Dolayısıyla, yenilikçiliğin kompleks ve kapsamlı tanımı, farklı düzeylerdeki bilgi kaynaklarından bilgilerin elde edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, üretim süreçlerinde yenilikçi süreçleri destekleyen araştırma kurumları, eğitim kurumları, uluslararası kuruluşlar, resmi kurumlar gibi kamusal sektörler, girişimciler, ticari kuruluşlar, çiftçi birlikleri, toplumsal kuruluşlar, işçi ve işletme birlikleri gibi STK'lar ile çok aktörlü ağ ilişkisi söz konusudur. Bu aktörler arasındaki ilişki, sosyo-iktisadi ve sosyo-kültürel mekânın gelişmesine öncülük edecek aktiviteler için bilgi sağlamaktır. Bilgi aktörler arasında oluşan sosyal ağlar aracılığıyla elde edilir. Her ne kadar, sosyal ağlar kurumlar, kurallar, kanunlar, alışkanlıklar, gelenekler rutinler ve sosyal ve ekonomik sistemlerin yol açtığı normların ortaya çıkardığı atmosferin oluşmasında belirleyici olsa da, coğrafik yeniden yapılanma sürecinde mekân içerisindeki bağlamlar tarafından etkilenen pratikler, süreçler ve ilişkiler setinin üretim atmosferi üzerindeki etkilerine odaklanır (Gunadi, 2011; Naughton, 2014:13). Dolayısıyla yenilikçilik sadece bilgi kaynaklarının çeşitliliği ve niteliğine göre belirlenen bir süreç olmanın dışında, aynı zamanda bilgi kaynakları arasındaki bilgi akışını sağlayacak ağların niteliği ve güvenilirliğini kapsayan kompleks bir yapı göstermektedir. Bu yüzden, zamana bağlı mekânsal değişimler (mekânda ortaya çıkan alışkanlıklar, deneyimler ve normlar) ve kurumsal yapının sunduğu kısıtlayıcı ve sağlamlaştırıcı etkenler (aktörlerin niteliği, çeşitliliği ve gücü) hem benzer karakterdeki yerleşmeler içerisinde hem de farklı karakterdeki yerleşmeler arasında yenilikçi süreçlerin etkinliği üzerinde belirleyicidir. Dolayısıyla, yeni paradigmalar ekonomik ve sosyal eylemlerin gömülü olduğu kırsal mekân üzerinde sosyo-iktisadi ve sosyo-kültürel yapının yeniden biçimlenmesine yol açmıştır. Bu kırsal mekânın kullanımından algılanma biçimine, yönetim ve üretim süreçlerinde bireysellikten çok aktörlü ve işbirlikçi organizasyonlara, üretimden pazarlama süreçlerine yenilikçi ve rekabetçi ekonomik aktiviteleri harekete geçiren bir motor görevi görmektedir. Bu nedenle, üretim ve tüketimin gerçekleştiği, yeni ekonomik ve sosyal eylem alanları, yerel ve küresel ekonomilerinin birleştiği alanlar olarak kırsal mekândaki değişim sürecini algılayanın yanı sıra ekonomik ve sosyal yapının yeniden üretiminde rol oynayan anahtar aktörler ve yeni üretim süreçlerine adaptasyon kırsal alanları diğer alanlardan farklı ve avantajlı kılacak temel bileşenlerdir.

Sosyal Sermaye Pratikleri Bağlamında Kırsalı Keşfetmek

Bölgesel gelişme teorileri, paradigma kaymalarıyla birlikte karşılıklı işbirlikleri, güven ve normlar gibi sosyal unsurlar üzerinden bölgede var olan ortak değerler ve anlayışların

ekonomik ilişkilere yönelik işbirliklerini ve faaliyetleri kolaylaştırdığı üzerinde durur (Çekiç & Ökten, 2009:209). Yukarıda tartışıldığı gibi, kırsal bölgeler bu tartışmalar bağlamında bilgi, beceri, yetenekleri içerisinde barındıran ve yer'e ilişkin neden-sonuç ilişkileri derinlemesine ele alan dinamik bir yapı içerisinde tanımlanmıştır. Bu yaklaşım mekânsal parçaları birbirinden ayıran ve mekâna teklik özelliği kazandıran unsurlar üzerinden üretim organizasyonunu yenilemekte ve bölgesel gelişmeyi hedeflemektedir. Ley (1978)'in yer'e ilişkin aktörler arasında oluşan müzakerelerin ortaya çıkaracağı sonuçların sosyal olarak oluştuğu ve aktörlerin yerel kimliklerinin nasıl güçlendirdiği üzerine yapılan çalışmalarında aslında yer'in ilişkisel nedenlerini derinlemesine ele alındığı, bir başka deyişle sosyal sermaye unsurları bağlamında yer'in ilişki ağlarını açıklamaya çalıştığı görülmüştür. Sosyal sermaye zengin ilişkisel nedenleri barındıran kırsalın fiziki ve kültürel altyapısının geliştirilmesi, yenilikçi ve rekabetçi üretim organizasyonuna sahip olması, mekânsal-sosyal-ekonomik çeşitliliğe ve farklılıklara sahip olması, mekânsal üstünlüklerinin belirlenmesine katkı sağlaması ve bölgesel ekonomik rekabete direnç göstermesi açısından var olan önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir.

Bölge planlama yazınına göre, sosyal sermaye sosyal çevre içerisinde gömülüdür (Ruuskanen, 2004). Bu sosyal çevre ve kurumlar tarafından biçimlendirilen ekonomik aktiviteler, aktörlerin davranış ilişkileri, ağ yapıları, kültürel çevre tarafından biçimlendirilen sosyal ilişkiler bütününe kapsamaktadır (Ruuskanen, 2004). Bu nedenle, sosyal sermaye ekonomik aktörler arasında ortaya çıkan eylemlerin koordinasyonu ve işbirliğini düzenleyen bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır.

Yeni paradigma tartışmalarında, özellikle yerel dinamiklerle ortaya çıkan üretim alanları yeni üretim örgütlenme modelleriyle bilgi-beceri birikimine sahip, uzmanlaşmış, rekabetçi, teknoloji düzeyi yüksek ve yenilikçi üretim alanlarına dönüştürme ve gıda güvenliği, sağlıklı yaşam alanları-temiz çevre, kültürel miras, çekici doğal yapı gibi potansiyeller sosyal sermaye mekanizmasıyla öne çıkarılabilmekte ve kentler karşısında kırsalın cazibesi yeniden keşfedilebilmektedir (Yenigül, 2017:17). Dolayısıyla, sosyal sermaye kırsal bölgelerin yer'e özgü bilgi birikimini, becerili insan sermayesini ve gerekli altyapı olanaklarını harekete geçirecek temel dinamikleri içerisinde barındırmaktadır. Çünkü öğrenme geçmişteki kararlardan ders çıkararak gelecekle ilgili talepleri belirleyen yörünge bağımlı bir süreç olarak görülür. Bu çerçevede, yeni bölgeci tartışmalar bağlamında sosyal sermaye unsurlarının kırsal bölgelerin üretim organizasyonu ve rekabetçi yapısı üzerindeki etkilerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- Sosyal sermaye, karşılıklı faaliyetleri güçlendirir, birlikte faaliyet gösterme arzusu ve gönüllülüğü artırarak, yerel ekonomiyi canlandırır. Bu yerelin daha çok bilgi temelli ekonomilere yönelik gelişme dürtüsünü canlandırır. Böylece,

soyale, sosyal sermaye kırsalda benzer hedeflere odaklanmış aktörleri farklı amaçları gerçekleştirmeye yönlendirerek yerelleşme ekonomileri, sosyal yenilikçilik ve kırsal çekiciliğin gelişmesine olanak tanır.

- Sosyal sermaye, beşeri ve entelektüel sermayenin yayılması için kritik öneme sahiptir. Çünkü beşeri sermayenin etkin ve başarılı olabilmesi bireylerin sahip olduğu bilgi ve deneyimlerin, yenilikçi kapasitelerin üretim odaklarına ve politik çevreye aktarılmasıyla mümkün olabilecektir. Özellikle benzer sosyal ilişki ağlarına sahip kırsal bölgeler, yeni paradigma kaymalarıyla birlikte farklı düzeyde ve ölçekte ağlara eklenme ihtiyacı duyacaktır. Sosyal sermaye kırsal bölgede, gömülü davranışlar ve işbirliği odaklı farklı sosyal ağ potansiyellerinin varlığı ile toplumsal yetkilendirme ve tüm paydaşların birlikte öğrenmesine olanak tanıyacak bilgi ve yeniliklerin transferi ve yayılımı sağlayacak ve ortaya çıkabilecek riskleri, maliyetleri ve belirsizlikleri azaltacaktır.
- Sosyal sermayenin yol açtığı güçlü işbirlikleri ve aktörler arasındaki girişimci kültürün oluşması, kırsal bölgelerin zayıf olan bölge dışı bağlantılarının güçlenmesine yol açarak, aktörlerin farklı bölgelerdeki aktörler ile işbirliği yapma arzusunu artırarak bölgeler arası rekabeti canlandıracaktır. Böylece bölgelerin kolektif öğrenme, yenilikçilik, rekabetçilik gibi dinamik sarmal içerisinde gelişimini tetikleyecektir.
- Yeni bölgeci tartışmaların odaklandığı temel konulardan biri olan aktörler arası ilişkiler ve etkileşimler, sosyal sermaye unsuru olarak kabul edilen sosyal ağlar üzerinden yürütülmektedir. Bir aktörün sosyal bir ağı katılması, işbirliğine gönüllülüğü, ortak hedeflerin paylaşılması gibi avantajlar ile iş fırsatları yaratır ve iş hareketliliğini kolaylaştıran bilgi birikimi sağlar. Yeni paradigma bağlamında kırsal bölgelerde ortaya çıkan sektörel çeşitlilik ve bölge insanının bu çeşitliliğe uyumu sosyal ağların yapısı ve niteliği ile doğrudan ilişkili olacaktır. Farklı sosyal ağ potansiyeline sahip kırsal bölgeler, ekonomik faaliyetler açısından çeşitliliğin arttığı, bilgi-yoğun yerel ekonomilerin geliştiği bölgeler haline gelirken, bu etki kırsal bölgeleri bölge dışındaki girişimciler için çekici hale getirecektir.
- Sosyal sermaye karşılıklı ilişkileri güçlendiren, yurttaşlık bilincini/hassasiyetini arttırarak katılımcı ve uzlaşmacı anlayışı geliştiren ve pozitif dışsallıklar ile beşeri ve fiziki çevrenin gelişimine katkı sağlayarak, yaşam kalitesi açısından kentler karşısından önemli dezavantajlara sahip kırsal bölgelerin yeni yaşam alanları haline gelmesine olanak sağlar. Bu nedenle, sosyal sermaye kentsel alanlarda yaşam maliyetlerinin artmasıyla birlikte kentleri terk eden sosyal gruplar (Yenigül, 2017:18) için kırsal bölgelerde alternatif iş ve yaşam alanlarının gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada, temelde bölgesel kalkınma sürecinde kentsel yerleşmeler ve aktiviteler karşısında önemini kaybeden kırsal yerleşmelerin paradigma kaymaları ile yeniden keşfedilmesi ve bölgesel gelişme sürecindeki rolünün tanımlanması amaçlanmıştır. Tarihsel olarak kırsal alanların sosyo-iktisadi, sosyo-kültürel ve sosyo-mekânsal ağırlıkları, yeni paradigma tartışmalarında mekânsal, sosyal ve ekonomik yapıdaki değişim/dönüşüm sürecini başarılı kılabilecek soyut olgular çerçevesinde ele alındığı görülmüştür. Bu süreç ekonomik-sosyal boyuttan kültürel boyuta, mekânsal özelliklerden çevresel özelliklere, normatif ilkelere işlevsel-ilişkisel ilkelere doğru dönüşüm geçiren kırsal mekânları aktörlerin rolü, görevi ve sorumluluklarından planlama sürecine ilişkin kavramsal ve kuramsal gelişmelere, mekâna ilişkin tanımlamalardan mekânın algılanma ve davranış biçimine, yasal düzenlemelerden politik-siyasi kaygılara ve uygulama sürecine, bireyselci üretimden işbirlikçi ve rekabetçi-yenilikçi yeni üretim modellerine kadar birçok konuda yeni bölgeci yaklaşımlar yazını içerisinde kritik noktaya taşımıştır. Bunun yanı sıra, makalede tartışıldığı gibi iklim değişikliği, gıda güvenliği, bioçeşitlilik ve enerji tedariki gibi büyüyen küresel ölçekli konular kırsal mekânın yeniden keşfedilmesinde önemli unsurlar olarak öne çıkmıştır.

Dolayısıyla, özellikle kır-kent gerilimi bağlamında önemsizleştirilen ya da edilgen bir duruma terk edilen kırsal alanlar, yeni bölgeci yaklaşımlarla birlikte yer'e özgü dinamiklerini yeniden harekete geçirerek bölgesel kalkınma yazınında kritik bir konum kazanmıştır. Özellikle, küresel ve post-modern akımların etkisiyle ortaya çıkan yeni bölgecilik yaklaşımları yeni kurumsal ve örgütsel yapı, ağ temelli mekânsal ve ekonomik organizasyonlar, sosyo-kültürel süreçlerle ilişkilendirilmiş dinamik kırsal alanlar bölgesel kalkınma politikaları için yeniden keşfedilmesi gereken mekânlar olarak görülmeye başlanmıştır. Bir başka deyişle, geleneksel paradigmlar tarafından göz ardı edilen ya da önemsiz olarak görülen kırsal alanlar, yere-özü ve içsel dinamiklere dayalı kalkınma modellerinin yanı sıra mekânsal-iktisadi ve sosyo-kültürel yapısındaki avantajlarıyla bölgesel kalkınmanın önemli unsurları olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Çünkü bölgenin ekonomik yapısı, üretim yapısı ve çeşitliliğinin yegâne olmasının getirdiği rekabet gücü ve yenilikçi kapasite, sosyal sermaye potansiyelinin tetiklediği girişimci kültür, kurumsal kapasite ve bağlamı keşfetme çabaları neticesinde sosyal bağlantı yollarıyla kaynaklara erişimin ekonomik, mekânsal ve ruhsal refahı güçlendirdiği kabul edilir.

Diğer taraftan, bölgesel gelişme planları kapsamında yerleşik ilişkilerin beslediği avantajları barındıran kırsal bölgeler yeniden keşfedilmiş ve mekânsal tartışmaların odağına oturmuştur. Bugün kırsal alan bölgesel gelişme politikaları bağlamında en az kentsel/metropoliten alanlar kadar önemli bir konuma gelmiştir. Özellikle metropoliten alanlarda artan kentsel problemler

karşısında ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile kırsalın güçlü kurumsal ve sosyal sermaye potansiyeli karşı kentleşme (counter-urbanization) hareketleriyle birlikte farklı sosyal gruplar için cazibe alanları haline gelmiştir.

Sonuç olarak, modernleşme döneminin hâkim olan paradigmlarında ihmal edilen kırsal alan erişebilirlik olanaklarının artması, güvenli gıda tedarikine eklenme, doğal ve temiz çevre olanaklarından yararlanma gibi modernite sonrası dönemin kentlerinde karşılanması mümkün olmayan işlevler ile kırsal coğrafyaya yönelik gelişen yeni sosyal, politik ve mekânsal yaklaşım, üretim süreçlerinde yeni etkileşimler, stratejiler ve pratiklerin ortaya konulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu süreç ise, ağ odaklı işbirlikleri ve kurumsal yeniden yapılanmaya temellenen anlayışla yönetilebilir (McDonagh, 2013:716). Diğer bir deyişle, kişisel ilişkilerden daha çok işbirliği, güven, karşılıklık gibi ağ odaklı ilişkilerin yoğunlaştığı, farklı ekonomik davranış formlarının biçimlendiği ve karar süreçlerinin ortaya çıktığı, bireyin öğrenme ve beceri düzeyinin geliştiren ve zenginleştiren, yönetimden yönetişime geçen örgütlenme yapısı, çeşitlenen ekonomik ve üretim yapısı gibi kurumsal kapasiteye, işlevsel/konumsal yaklaşımlara yönelik değişim süreci kırsalı edilgen yapıya indirgeyen geleneksel paradigma yaklaşımlarından kurtarmıştır.

KAYNAKLAR

- Amin, A., & Thrift, N. (1995). Globalisation 'Institutional Thickness' and the Local Economy. In P. Healey, S. Cameron, S. Davoudi, S. Graham, & A. Madanipour (Eds.), *Managing cities: The New Urban Context* (pp. 91-108). Chichester: Wiley.
- Cloke, P., & Goodwin, M. (1992). Conceptualizing Countryside Change: From Post-Fordism to Rural Structured Coherence. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 17(3), 321-336.
- Country, B., Wright, S., Suchet-Pearson, S., Lloyd, K., Burarrwanga, L., Ganambarr, R., . . . Sweeney, J. (2016). Co-becoming Bawaka: Towards a Relational Understanding of Place/Space. *Progress in Human Geography*, 40(4), 455-475.
- Çekiç, T. İ., & Ökten, A. N. (2009). Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış. *Megaron*, 4(3), 203-213.
- Goodwin, M., Cloke, P., & Milbourne, P. (1995). Regulation Theory and Rural Research: Theorising Contemporary Rural Change. *Environment and Planning A*, 27(8), 1245-1260.
- Graham, S., & Healey, P. (1999). Relational Concepts of Space and Place: Issues for Planning Theory and Practice. *European Planning Studies*, 7(5), 623-646.
- Gunadi, A. B. (2011). Social Networks and Innovation (Handicraft Industry in Bantul, Yogyakarta). Retrieved from Munich: Paper No: 28032.
- Halfacree, K. H. (1993). Locality and Social Representation: Space, Discourse and Alternative Definitions of the Rural. *Journal of Rural Studies*, 9(1), 23-37.
- Halfacree, K. H. (2006). Rural Space: Constructing a Three-Fold Architecture. In P. Cloke, T. Marsden, & P. Mooney (Eds.), *Handbook of Rural Studies* (1st ed., pp. 44-62). London: SAGE.
- Halfacree, K. H., & Boyle, P. (1998). *Migration, Rurality and the Post-Productivist Countryside*. London: Wiley and Sons Press.
- Harvey, D. (1990). *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- Hassink, R., Klaering, C., & Marques, P. (2014). Advancing Evolutionary Economic Geography by Engaged Pluralism. *Regional Studies*, 48(7), 1295-1307.
- Ilbery, B. (1998). Dimensions of Rural Change. In B. Ilbery (Ed.), *The Geography of Rural Change* (pp. 1-10). New York: Routledge.
- Karakayacı, Ö. (2016). Kültür Endüstrileri Kütahya'da Yerel Kalkınma İçin Bir Strateji Olabilir mi? Ekonomik Coğrafya Perspektifinde Bir Değerlendirme. In R. Erdem, H. F. Alkan Meşhur, Ö. Karakayacı, & F. Eren (Eds.), *Kütahya'da Planlama Düşünceleri Üzerine* (pp. 23-40). Konya: Atlas Akademi.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford, UK: Blackwell.
- Ley, D. (1978). Social Geography and Social Action. In D. Ley & M. Samuels (Eds.), *Humanistic Geography: Prospects and Problems* (pp. 41-57). London: Croom Helm.
- Mahon, M. (2007). New Populations; Shifting Expectations: The Changing Experience of Irish Rural Space and Place. *Journal of Rural Studies*, 23(3), 345-356.
- McDonagh, J. (2013). Rural Geography I: Changing Expectations and Contradictions in the Rural. *Progress in Human Geography*, 37(5), 712-720.
- Morrison, T. H. (2006). Pursuing Rural Sustainability at the Regional Level: Key Lessons from the Literature on Institutions, Integration and the Environment. *Journal of Planning Literature*, 21(2), 143-152.
- Naughton, L. (2014). Geographical Narratives of Social Capital: Telling Different Stories about the Socio-Economy with Context, Space, Place, Power and Agency. *Progress in Human Geography*, 38(1), 3-21.
- Neumeier, S. (2017). Social Innovation in Rural Development: Identifying the Key Factors of Success. *The Geographical Journal*, 183(1), 34-46.
- OECD. (2001). *OECD Territorial Outlook*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2006). *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*. Paris: OECD Publishing.
- Ortiz-Guerrero, C. E. (2013). The New Regionalism: Policy Implications for Rural Regions. *Cuadernos de Desarrollo Rural*, 10(70), 47-67.
- Ruuskanen, P. (2004). Social Capital and Innovation in Small and Medium Sized Enterprises. Paper presented at the DRUID Summer Conference 2004: Industrial Dynamics, Innovation and Development.
- Selfa, T., Fish, R., & Winter, M. (2010). Farming Livelihoods and Landscapes: Tensions in Rural Development and Environmental Regulation. *Landscape Research*, 35(6), 596.
- Smith, M. P., & Bender, T. (2017). The Localization of Modernity. In M. P. Smith & T. Bender (Eds.), *City and Nation: Rethinking Place and Identity*. New York: Routledge.
- Storper, M. (1995). The Resurgence of Regional Economies, Ten Years Later: The Region as a Nexus of Untraded Interdependencies. *European Urban and Regional Studies*, 2(3), 191-222.
- Storper, M. (1997). *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York: Guilford Press.
- Ter, Ü., & Özbek, O. (2005). Kent Merkezlerinin Oluşumunda Alansal Gömülülük: Konya Tarihi Kent Merkezi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(4), 527-536.
- Ward, N., & Brown, D. L. (2009). Placing the Rural in Regional Development. *Regional Studies*, 43(10), 1237-1244.
- Wheeler, S. M. (2002). The New Regionalism: Key Characteristics of an Emerging Movement. *Journal of the American Planning Association*, 68(3), 267-278.
- Woods, M. (2012). Rural Geography III: Rural Futures and the Future of Rural Geography. *Progress in Human Geography*, 36(1), 125-134.
- Yenigül, S. B. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. *Planlama Dergisi*, 27(1), 16-25.

BİLDİRİ METNİ

Kırsal Mekanda Yeni Düzenleme Araçları; Köy Tasarım Şeması, Köy Tasarım Rehberi ve Eylem Projeleri

*New Planning Tools in Rural Areas: Village Design Framework, Village Design Guide and Action Projects***Hürriyet Öğdül, Seher Demet Kap Yücel, Binnur Öktem Ünsal, Gizem Aksümer**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Türkiyede 2012 yılında kabul edilen Büyükşehir yasası ile kırsal alan planlaması, politikacılar ve planlar açısından giderek daha fazla önem kazanmıştır. Yasa ile birçok yerel yönetimin, yetki ve sorumluluk alanları genişlemiş, sınırları içindeki tüm alanlara kentsel hizmetler götürmekle ve plan yapmakla yükümlü olmuşlardır. Kırsal alanlara ilişkin planlama deneyimi olmayan yerel yönetimler için kırsal alandaki gelişmeleri yönlendirme konusunda imar planları dışında Köy Tasarım Rehberleri ise neredeyse tek araçtır. Ancak mekânsal düzenleme araçlarından sadece biri olan Köy Tasarım rehberlerinin farklı tür araçlarla birlikte düşünülmedikçe başarılı olması zordur. Bu makalenin amacı; kırsal alan planlamasında köy tasarım rehberlerinin yerini tartışmak, Erdek Yukarıyapıcı Köyü özelinde geliştirilen farklı mekânsal düzenleme araçları üzerinden, kırsal alanda planlama süreçlerini tartışmaya açmak, böylece de Türkiye’de kırsal alan planlaması literatür ve pratiğine katkıda bulunmaktadır. Makalede ilk olarak kırsal planlamadaki eğilimler ele alınmış köy tasarım rehberleri ve kırsal mekana müdahale araçları farklı ülke deneyimleri üzerinden aktarılmıştır. Daha sonra, Türkiye’de kırsal yerleşme planlamasına ilişkin mevzuat ve yaklaşımlar aktararak Yukarıyapıcı Köyü için kırsal mekânı düzenleme araçları ve planlama ilkelerine ilişkin öneriler tanımlanmıştır. Bir sonraki bölümde yerleşmenin toplumsal/mekânsal analizlerinde ve tasarım süreçlerinde kullanılan farklı yöntemler ile alana ilişkin elde edilen bulgular aktarılmıştır. Bunu takip eden bölümde bu bulgular ışığında Yukarıyapıcı Köyü için geliştirilen Köy Tasarım Şeması, Köy Tasarım Rehberi ve Eylem Projeleri olmak üzere farklı mekânsal düzenleme araçları ayrıntıları ile aktararak, bu araçlar arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Makalenin sonuç kısmında Erdek Yukarıyapıcı Köyünde yaşanan deneyimlerin yerel yönetimler ve ülkemizde sınırlı olan kırsal mekânsal çalışmalar için nasıl bir altlık teşkil edeceği üzerine bir tartışma yer almaktadır.

Anahtar sözcükler: Erdek-Yukarıyapıcı; kırsal planlama; köy tasarım rehberi.

ABSTRACT

The importance of rural planning in Turkey for the politicians and planners has increased considerably since the announcement of the Metropolitan Law in 2012. According to this law, the borders and authorities of local governments have been enlarged including districts and villages. Local governments have become responsible to bring all urban services and conduct planning activities in all the places within its borders. Local governments in Turkey whose lack of experience on rural planning are unquestionable have embraced Village Design Guides as a sole planning tool to manage the planning issues in rural areas. However Village Design Guides can not be enough to manage the development of the rural areas unless it is relationally developed with the other planning tools. This article aims to contribute to rural planning literature and practice in Turkey as it introduces new planning tools in rural planning by focusing on the Erdek Yukarıyapıcı Village Design Guide Project. The first part of the article introduces new discussions within rural planning literature, different rural planning tools and experiences in other countries. In the light of the discussions in the first part, the design principles, approach, methodology and the content of the project, have been defined for the Erdek Yukarıyapıcı village in the second part. Socio-spatial analysis of the village takes place in the second part too. Following part is about proposed planning tools which are called Village Design Framework, Village Design Guide and Action Projects respectively. In this part the content of these tools are explained in detail. The last part a discussion takes place on the potentials of the proposed planning tools for further rural planning practices in Turkey.

Keywords: Erdek-Yukarıyapıcı; rural planning; village design guide.

Giriş

Kırsal yerleşmelerle ilgili mekânsal çalışmalar, ülkemizde araştırma ve uygulama alanı olarak giderek daha fazla yaygınlık kazanmaktadır. Birçok kırsal yerleşimin 2012 yılında çıkan Büyükşehir Kanunu ile büyükşehir sınırları içinde kalması ile konuya ilgi daha da artmıştır. Buna karşılık yerel yönetimlerin kırsal yerleşmelerle ilgili tecrübesi azdır ve planlama açısından neler yapılması gerektiği mevzuat açısından belirsizdir. Türkiye’de özellikle büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalan köyler için planlama konusundaki karmaşa ve yerel yönetimlerin deneyimsizliği, son yıllarda kırsal alanlardaki sosyo mekânsal gerilemeyi kırsal kalkınma stratejileri ile aşmaya çalışan yerel yönetimler için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Özellikle de turizm potansiyeli taşıyan kırsal alanlarda yerel yönetimler kırsal turizm stratejileri geliştirmekte, ancak planlı biçimde yönetilmeyen bu örnekler uygulamada birçok olumsuzluğu getirmektedir.

Balıkesir-Erdek Belediyesi de Erdek’teki sınırlı kıyı turizm faaliyetlerini çeşitlendirmek üzere Yukarıyapıcı Köyünde¹ kırsal turizmi geliştirmeyi hedeflemiştir. Kapıdağ Yarımadasının iç kesiminde bir plato üzerinde kurulmuş olan köy, mübadeleyi yaşamış, yıllar içinde göçlere sahne olmuş ve erişilmesi zor bir konumda olduğundan geleneksel kırsal kimliğini korumuştur. Diğer taraftan köyün zengin arkeolojik ve tarihi alanlara yakınlığı, Erdek Belediyesi tarafından tekrar canlandırılan Kırazlı Manastırına yakın konumu, köyün geleneksel sivil mimari örneklerini yaşatması, zengin doğası ve Pomak kültürü gibi nedenler Erdek Belediyesinin köyü kırsal turizm alanı olarak seçmesine neden olmuştur. Yerel yönetim, bu amaçla 56 sivil mimari örneğini tescilleyerek işe başlamış, bir sonraki aşamada bu binaların projelendirmesi için Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nden bir çalışma talep etmiştir. Yerel yönetim köyde kırsal turizmi geliştirerek hem Erdek ekonomisine katkıda bulunmayı hem de köyün sosyo mekânsal gerilemesini durdurmayı hedeflemiş, bunu da mimari ölçekte restorasyon ile gerçekleştirebileceğini düşünmüştür.

Kırsal turizme dair tecrübeler, bu tür bina ölçeğinde yaklaşımların kırsal alanda soylulaştırmaya neden olduğunu, plansız şekilde ilerleyen kırsal turizm odaklı kalkınma stratejilerinin ise kırsal ekonomisinde, toplumsal ve mekânsal yapısında ciddi sorunlar yaratabileceğini gösteren örneklerle doludur. Kırsal turizmin plansız şekilde gelişiminin, tarımsal alanların azalmasına yol açabileceği, arazi ve diğer gayri menkul fiyatlarında spekülasyon artışları yaratabileceği, kırsal alanların aşırı ve yoğun kullanımına, tarımsal alanların, doğal ve kültürel sit alanlarının tahribine yol açarak ekolojik dengeyi bozabileceği ve tarımdan gelir sağlayan halkın tarım sektörü dışına kaymasına neden olabileceği en sık karşılaşılan eleştirilerdendir.

Bu nedenle üniversite ve yerel yönetim arasındaki uzun görüşmeler sonucunda uzlaşmaya gidilerek Yukarıyapıcı Köyünde bina ölçeğinde müdahaleler yerine yerleşmeyi bütün olarak ele alan bir köy tasarım rehberi hazırlanmasına karar verilmiştir. Araştırma ekibi köy tasarım rehberinin öncelikli amacını kırsal kalkınma için köyün özgünlüğünün korunması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, köye ekonomik canlılık sağlanması, tüm bunların yerelde yeni bir karar verme ortamı ile gerçekleştirilmesi olarak belirlemiştir. Yukarıyapıcı Köyü için hazırlanan bu köy tasarım rehberinde kırsal turizm kırsal kalkınmanın bir aracı olarak görülmekte, kırsal turizm köy ekonomisini destekleyici bir ekonomik aktivite olarak değerlendirilmektedir. Bu hedefe ulaşmak için yine salt köy tasarım rehberlerinin yeterli olamayacağından yola çıkarak rehber ek olarak ülkemiz koşullarına uygun yeni mekânsal düzenleme araçları geliştirilmiştir. Köy tasarım rehberinin kırsal kimliğin korunmasında bir araç olduğu, ancak öncesinde ona çerçeve oluşturan bütünsel bir bakışın ve sonrasında uygulama için bir programın olması gerektiği fikrinden hareketle bu çalışmanın genel kurgusu oluşturulmuştur.

Bu makalede amaç kırsal alan planlamasında köy tasarım rehberlerinin yerine ilişkin literatürden, bu konuda başarılı ülke örnekleri ve yerele özgü sosyo-mekânsal özelliklerden yola çıkarak Erdek Yukarıyapıcı Köyü için geliştirilen mekânsal düzenleme araçlarını ve planlama süreçlerini tartışmaya açmak ve Türkiye’de kırsal alan planlaması literatür ve pratiğine katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda makalede mekânsal düzenlemeye yön veren Köy Tasarım Şeması ile köy bütününe dair getirilen kararlar ve bunların uygulamasını içeren Köy Tasarım Rehberinin yanı sıra, uygulama aşamasına yönelik Eylem Projeleri ve sürece yön verecek olan “öncü” nitelikte projelerin geliştirilme süreçleri, içerik ve kapsamı anlatılacaktır.

Makalenin ilk bölümünde kırsal planlamadaki eğilimler, özellikle köy tasarım rehberlerinin ortaya çıkması bağlamında ele alınacaktır. Kırsal alan planlaması konusunda zengin deneyime sahip ülkelerde köyler için mekânsal düzenleme araçlarının neler olduğuna yer verilecektir. İkinci bölümde Türkiye’de kırsal alan planlamasına ilişkin ilgili mevzuat ve yaklaşımlar tartışmaya açılarak Yukarıyapıcı Köyü için kırsal alan müdahale araçları ve planlama ilkelerine ilişkin öneriler tanımlanacaktır. Üçüncü bölümde çalışmanın, toplumsal ve mekânsal analizlerde ve tasarım süreçlerinde kullanılan birçok yöntemi entegre eden özgün yöntem deneyimi aktarılacaktır. Yukarıyapıcı Köyüne ilişkin oluşturulan planlama ve tasarım çalışmalarına girdi veren tarihsel süreç içinde köyün sosyo-mekânsal dinamiklerindeki değişimler ve köyün mevcut sorun ve potansiyellerine ilişkin analiz ve sentez bulguları dördüncü bölümde sunulmuştur. Bu bulguları izleyen bölümlerde ise Yukarıyapıcı Köyü için

¹ Yukarıyapıcı, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yer alan mahalle statüsünde bir kırsal yerleşmedir. Erdek Belediyesi ile sürdürülen ve MSGSÜ, Mimarlık, Tekstil ve Moda Tasarımı, Fotograf bölümlerinin de yer aldığı projenin ismi; “Erdek Yukarıyapıcı Mahallesi Yenileme Projesi” dir. Ancak bu makalede yerleşmenin köy özelliğini devam ettirmesi itibarıyla Yukarıyapıcı Köyü ifadesi kullanılmıştır.

geliştirilen farklı mekânsal düzenleme araçlarının, yani Köy Tasarım Şeması, Köy Tasarım Rehberi ve Eylem Projelerinin detaylı biçimde anlatılması hedeflenmiştir.

Kırsal Planlamada Eğilimler ve Köy Tasarım Rehberi

Planlama kuram ve pratikleri özellikle ABD ve Avrupa kökenli kentsel çalışmalar üzerine kurulmuştur. Frank ve Reiss (2014) kırsal alanda zayıf bir ekonomiye ve azalan nüfusa sahip yerleşmeler için planlamanın söyleyeceği şeylerin sınırlı olduğunu belirtir. Kentlerde büyümenin kontrolü ile ilgilenen plancı, kırsal alanda büyümenin nasıl sağlanacağını düşünmek zorundadır. Kentlerde çok sayıda ekonomik faaliyet arasında önceliğin nasıl olacağı ile ilgilenirken, kırsal alanda küçük bir ekonomik aktivite için nasıl bir ivme yaratmak gerektiğini düşünür. Kent- sel alanlarda plancı, mekân kalitesi ve hizmetler konusunda olumlu koşullar sunan ekonomik girişimcilere öncelik verebilirken, kırsal alanlarda küçük ölçekli bir girişimciyi çekmek için bile mekân kalitesinden ve hizmetlerin adil dağıtımından taviz vermek için baskı altında kalabilir (Cruickshank, 2016). Günümüzde kırsal gelirlerin azalması ile özellikle kırsal turizme yönelen ekonomiler için bu önemli bir ikilemdir.

Diğer yandan bu sorunların çözümü için kırsal planlamanın yararlandığı kuram ve pratikler kent planlama kuram ve pratikleri ile benzerlik gösterir. Kent planlama kuram ve pratiğinde yaşanan değişimler her ne kadar kentsel alan sorunlarından yola çıkmış olsalar da kırsal planlamada da karşılık bulmuştur. Bu bakımdan kır ve kent planlamasının birbirinden bağımsız gelişen pratikler gibi görülmemesi gerekir.

Bu nedenle köy tasarım rehberlerini planlamadaki iki genel eğilimle ilişkili olarak ele almak gerekmektedir. Bunlardan biri planlama stratejilerinde kültür ve kimliğin yerelle birlikte öne çıkması, diğeri planlamanın çok aktörlü bir ortamda kendisini yeniden tanımlamasıdır (Friedmann, 1993; Healey, 2010; Habermas, 1987). Birinci eğilim, plancının eskisinden daha fazla “yere duyarlı” olmasını gerektirir. 1990’lardan sonra planlamada değişen paradigma içinde yere duyarlılık/çeşitlilik/farklılık/özgünlük planlamayı yerel ölçeğe doğru çekmiştir. Friedmann’a (1993) göre yerel ölçekler, planlamanın farklılık, çeşitlilik üzerine gidebileceği ölçekler olduğundan, yerel mekâna ağırlık verme ihtiyacı vardır. Yerleşmelerin değişim dinamikleri, yerel kültürel süreçler ve kimlik temaları ile birlikte ele alınmakta, planlama yaklaşımlarında “kimlik” önemli dönüştürücü bir öge olarak analizlere ve senaryolara temel olmaktadır. Bu nedenle farklı olanın bulup çıkarılması, “yerin ruhu” gibi kavramların kullanılması, kültürel olarak dışlanmış gruplarının mekânsal anlamda varolma araçlarının geliştirilmesi gibi konular kültürel boyutun planlamadaki yansımalarıdır.

Planlamada kültürel dönüşün kırsal çalışmalardaki karşılığı, farklılığın en çarpıcı şekilde görülebildiği peyzaj konularına yönelme, kırsal yerleşmelerin kültürel ve mekânsal farklılıklarına

odaklanma ile kendini göstermektedir (Cloke, 1997). Köy tasarım rehberlerinin özellikle İngiltere’de 1990’larda yaygınlaşmaya başlaması yerel ölçeğin öne çıkması, kırsal farklılık ve özgünlük arayışının bir sonucu olarak görülebilir.

Planlamada köy tasarım rehberleri ile ilişkilendirilebilecek ikinci eğilim planlamanın çok aktörlü bir ortamda gerçekleşen bir süreç olarak görülmesidir. Bu sürecin karar aşamasından önce, sorunu tanımlama aşamasından başlaması, tüm grupları içermesi gerekir (Friedmann, 1993). Kırsal her ne kadar karmaşık olmayan toplumsal yapılara sahipmiş gibi görünse de, gelenekler ve günlük alışkanlıklar içinde gizlenmiş dışlama süreçleri çok keskin olabilmektedir. Örneğin yoksullar, engelliler, tek ebeveynli aileler, farklı kökenden gelenler, aile koruması güçlü olmayan çocuklar kırsal toplum içinde korunmakla birlikte aynı zamanda baskı altında olabilmektedir. Kırsal dezavantajlı gruplarla ilgili yapılan kültür odaklı çalışmalarda yoksullar, kadınlar ya da farklı kimliklere sahip olduğu için dışarıda kalan gruplara, farklılığa duyarlılık ekseninde yaklaşıldığı görülür (Cloke, 1995; Philo, 1992; Cloke and Little, 1997; Milbourne, 1997). Köy tasarım rehberleri özellikle 2000’li yıllardan sonra topluluk temasına daha fazla önem veren bir süreçle hazırlanmaktadır. Rehberlerin, köyde yaşayanların ortak değerleri ve önceliklerine dayalı olması hedeflenmektedir. Örneğin İrlanda son yıllarda topluluk yönelimli köy tasarım rehberlerine yönelmiştir. Bu rehberler ortak bir yer duygusunu yaratan köy yerleşmesinin özgünlüğünü korumayı ve artırmayı, uzlaşmış tasarım ilkelerini hedeflemektedir. Üzerinde durulan kavramlar ise “yer”, “karakter” ve “topluluk” tur (Harvey, 2014; The Heritage Council, 2012).

Köy tasarım rehberleri özellikle yerin karakterinin korunması ile ilgili bir düzenleme aracıdır. Bu düzenleme aracı; İngiltere’de Köy Tasarım Raporu, (Village Design Statement), İrlanda’da Köy Tasarım Rehberi (Rural Design Guide) ve son dönemde Köy Tasarım Raporu (Village Design Statement) ismiyle kullanılmaktadır (Eminağaoğlu, 2004; Çevik ve Eminağaoğlu, 2005). Köy Tasarım Rehberleri (Raporları), yerleşmenin kırsal kimliğinin güçlendirilmesi ve diğer yerleşimlerden farkının ortaya konması için detaylı mekânsal öneriler getirir. Ancak farklı coğrafyalarda farklı içeriklerde köy tasarım rehberleri vardır. Örneğin İrlanda Köy Tasarım Rehberi sadece parsel konum, yönlenme, bahçe düzenleme, ev planının oluşturulması gibi konuları içerirken, İngiltere’deki örnekler köy ölçeğinde kimliğin korunması için neler yapılması gerektiğini içerir. Bu örneklerde vurgulanması gereken akslar, merkezler, köye özgü mimari öğeler, peyzaj değerleri ve yapılar gibi kimlik öğeleri belirlenir.

Kırsal alanların ülkenin bir kimliği olarak değer bulduğu İngiltere, İrlanda ve diğer ülke örneklerine bakıldığında, köy tasarım rehberlerinin planlama sistemi içinde tanımlanmış olduğu, köy tasarım rehberini destekleyici araçların planlama hiyerarşisi içinde geliştirilerek uygulamaya konduğu görülmektedir. İn-

giltere ve İrlanda'da köylerin planlanması üst ölçekli politika ve plan kararlarının belirlendiği çerçeve içinde gerçekleşir. Bölgesel kararlar ve peyzaj karakter çalışmaları bağlayıcıdır. Bu ülkelerde yerel ölçekte birçok araç vardır. Yerel Plan (Local plan), Köy Gelişme Çerçevesi (Village Development Framework), Köy Tasarım Çerçevesi (Village Design Framework), Köy Eylem Planı (Village Action Plan) bütünlüklü bir planlama hiyerarşisi oluşturur. İmar planına yakın olan Yerel Plan, gelişmeyi kontrol eden, arazi kullanımının belirlendiği, yaptırımı olan planlardır. Köy Gelişme Çerçevesi, kırsal mekânda gelişmeyi yönlendiren, yerleşmedeki karakter alanları için stratejik kararlar üreten, mekânsal olmayan kararları da içeren ve köy halkının katılımı ile hazırlanan stratejik plan niteliğinde dokümanlardır. Köy Tasarım Çerçevesi ise, planı destekleyici nitelikte, üst politikalarla ve planla uyumlu ama yere özgüdür. Farklı karakter alanları belirler ve her biri için bu karakteri güçlendirecek planlama ve tasarım çerçevesini içerir. Ruhsat başvurularında dikkate alınan bir dokümandır. Planın içerdiği her konuda değil, sadece tasarım konusunda rehberlik yapar ve köy halkının katılımı ile hazırlanır. 'Köy Eylem Planı' ya da diğer adı ile "Köy Planı", köyün geleceği için önemli ulaşım, eğitim, altyapı vb. konuların belirlenip, bu konularda nasıl hareket edileceği, kimin hangi sorumlulukları alacağı, ne zaman hangi işlerin yapılacağına dair köy halkı ile birlikte hazırlanan bir dokümandır.

Kırsal planlamaya ilişkin farklı ülke örnekleri ve kuramsal düzeydeki tartışmalar; kırsal alan planlamasında bütünlüklü bakış açısının hâkim olduğunu, köy tasarım rehberlerinin içerik ve kapsamlarının ülkelere göre farklılık gösterebildiğini, ancak son yıllarda köy tasarım rehberlerinin hazırlanmasında katılım, yere, kültüre ve doğaya duyarlılık, kimliğin korunması gibi ilkelerle hareket edildiğini göstermektedir. İzleyen bölümde bu tartışmalar ışığında Türkiye'deki kırsal alan planlamasına ilişkin mevzuata, Yukarıyapıcı Köyüne ilişkin yerel yönetimin turizm odaklı kırsal kalkınma stratejisine ve köyün sosyo-mekânsal özelliklerine bakılarak Yukarıyapıcı Köyü özelinde yeni mekânsal düzenleme araçları tanımlanacaktır.

Türkiyede Kırsal Alan Planlamasına Yenilikçi Bir Yaklaşım: Erdek Yukarıyapıcı Köyü İçin Öneri Mekânsal Düzenleme Araçları, Süreci ve İlkeleri

Türkiye'de kırsal alan planlamasına dair mevzuat, özellikle de kırsal kalkınma ve yaşam kalitesini artırabilmek hedeflerini gerçekleştirebilecek mekânsal düzenleme araçlarından yoksundur. Mevzuatta belediye sınırları dışındaki köylerde yaşayanlar için yeni konut parselleri oluşturulması ve bazı donatılar getirilmesi ile sınırlı bir plan olan 442 sayılı Köy Kanunu kapsamındaki Köy Yerleşim Planı, afet ve iskânla ilgili yasalarda tanımlanan planlar ve TOKİ uygulamaları kapsamında yer alan

köylerde yapılaşmaya odaklı planlar yapılmaktadır. Belediye sınırları içinde kalan köyler ise, kırsal nitelikte olsalar da 3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili yönetmeliklere tabidir. İmar mevzuatının kentsel alanlar için geliştirilmiş olması nedeniyle, bugün birçok belediye bu mevzuatın köylerde uygulanmasında zorluklar yaşamaktadır. Yerel yönetimlerin elinde imar planı pratiği dışında tek yeni araç ise Köy Tasarım Rehberleridir. 2013 yılında İmar Kanununda yapılan bir değişiklik ile yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde köy tasarım rehberinin yapılabileceği ancak bunun her köyde yapılmasının zorunlu olmadığı belirtilmiştir. Kanunda tasarım rehberlerinin hazırlanmalarına ilişkin yöntem, kapsam ve içerik tanımlanmamakta, daha da ötesi köyün tasarım rehberlerini yönlendirecek üst ölçekli plan kademeleri ile ilişkisine yer verilmemektedir. Köy imar planlarında ölçekler arası bir işbirliğini, yukarıdan aşağı doğru ayrıntılanan bir mekânsal düzenleme stratejisini içermemekte, böylece köylere dair verilecek kararlar parsel ve hatta bina ölçeğindeki fiziksel kurallarla sınırlı kalmaktadır. Kırsal alanlar için bir planlama sistemi oluşturulması amacıyla yapılan akademik çalışmalar ise mevzuata henüz yansımamıştır.² Ülkemizde farklı kapsamlarda köy tasarım rehberleri hazırlanmakta (Öğdül, vd. 2015, Görmüş, vd. 2015) ve yerel yönetimlerin konuya ilgisi giderek artmaktadır.

Kırsal alanların planlanmasına ilişkin mevzuatın yetersizliği Türkiye'de kırsal alan planlamasına ilişkin müdahale araçlarının yeniden tanımlanması gerektiğine işaret etmektedir. Mevzuatta önerilen, içeriği ve kapsamı belirsiz olan köy tasarım rehberlerinin ilkeleri ve içeriğinin tanımlanması, daha da ötesinde köy tasarım rehberlerinin diğer müdahale araçları ile birlikte ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bu noktadan hareket eden araştırma Erdek Yukarıyapıcı Köyü için Köy Tasarım Rehberinin içeriğini, karar alanlarını tanımlarken köy tasarım rehberini tamamlayıcı üst ve alt ölçekli düzenleme araçları ve yeni bir planlama süreci belirlemiştir. Yukarıyapıcı Köyü için "Köy Tasarım Şeması", "Köy Tasarım Rehberi" ve "Eylem Projeleri" olmak üzere üç farklı ölçek ve detayda düzenleme aracı önerilmiştir. Bu araçlarla, yerelde köy kimliğinin korunarak sürdürülmesi, canlı bir sosyal ve ekonomik yaşamın geliştirilmesi ve daha yaşanabilir bir ortam oluşturulması hedeflenmiştir. Köyü tarihi, doğası, köy halkı ve yerleşimi ile yaşayan bir bütün olarak tarif eden "analiz" aşaması, köyün bütünü için tasarım kararlarının oluşturulduğu "Köy Tasarım Şeması", bu şemadaki tematik konulara dair önerilerin yer aldığı "Köy Tasarım Rehberi", rehberin hayata geçirilmesi için önceliklerin tanımlandığı "Eylem Projeleri" aşaması ve bu aşama içinde öncelikli olarak ele alınması gereken "Meydan Tasarım Projesi ile Kırsal Turizm" yaklaşımı geliştirilerek bu bütünsellik köy ölçeğinde sağlanmaya çalışılmıştır.

2 TÜBİTAK KAMAG-1007- 108G173. (2015). Kırsal Alan Politika ve Stratejilerinin Belirlenmesi, Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi.

Plan hiyerarşisinin ve her ölçekte getirilen kararların belirlenmesinde ise katılımcılık, esneklik, duyarlılık, çok boyutluluk, yaratıcılık, yenilikçilik ve sürece odaklılık temel ilkeler olarak benimsenmiştir. Köy halkının ihtiyaç, beklenti ve önerilerinin belirlenmesinde analiz aşamasından tasarım aşamasına kadar köy halkı ve ilgili aktörlerin katılımının sağlandığı yeni nesil yenilikçi modellerden yararlanılmıştır (Ünsal, 2016). Tasarım sürecinin başlangıç noktasının çoğu zaman akademik bir fikir ya da araştırmanın olduğu doğrusal yenilikçi modellerin aksine, 1990 sonrası ortaya çıkan yeni nesil yenilikçi modellerde tasarımlar birbirleri ile yakın işbirliği içinde çalışan tasarımcılar, kullanıcılar ve diğer aktörlerin dâhil olduğu çoklu kaynaklardan beslenir. Bu bağlamda sürecin mutlaka katılım yoluyla biçimlenmesi çalışmanın en önemli ilkesi olmuş ve katılımın yaratıcı bir süreç olması için yöntemler geliştirilmiştir. Planlama ve tasarımın sadece bu eğitimi almış kişilerce yapılabileceğine dair inancın aşılmasına ve köyde yaşayanların mekâna dair tasarım bilgisinin rehberle aktarılmasına çalışılmıştır. Rehberde kesin kurallar koymak yerine alternatifler sunmak, tavsiyelerde bulunmak tercih edilmiştir. Doğaya, tarihe, kültüre ve yerleşmenin özgün değerlerine duyarlı kararlar geliştirilmiş, yerel-bölgesel/ mekânsal-toplumsal/geçmiş-gelecek gibi birçok boyut dikkate alınmıştır. Yeni mekânsal yaklaşımlara imkân veren yenilikçi bir yaklaşım benimsenmiştir. Projenin bir sonuç üründen ziyade sürecin bir parçası olmasından hareketle, devamlılığın sağlanacak şekilde kurgulanması, her önerinin geliştirilmeye açık olması tercih edilmiştir.

Yukarıyapıcı Köyü için sadece yeni mekânsal düzenleme araçları önermekle kalmamış, köy karakterini iyi anlayabilmeyi mümkün kılan peyzaj karakter analizi gibi yenilikçi yöntemler; niteliksel araştırma yöntemleri, katılımcı analiz ve tasarım teknikleri kullanılmıştır. İzleyen bölümlerde öncelikle analiz ve tasarım aşamasında kullanılan yöntem, sonra köye ilişkin analiz aşamasından elde edilen bulgular, daha sonra ise Yukarıyapıcı Köyü için tanımlanan mekânsal düzenleme araçları detaylandırılacaktır.

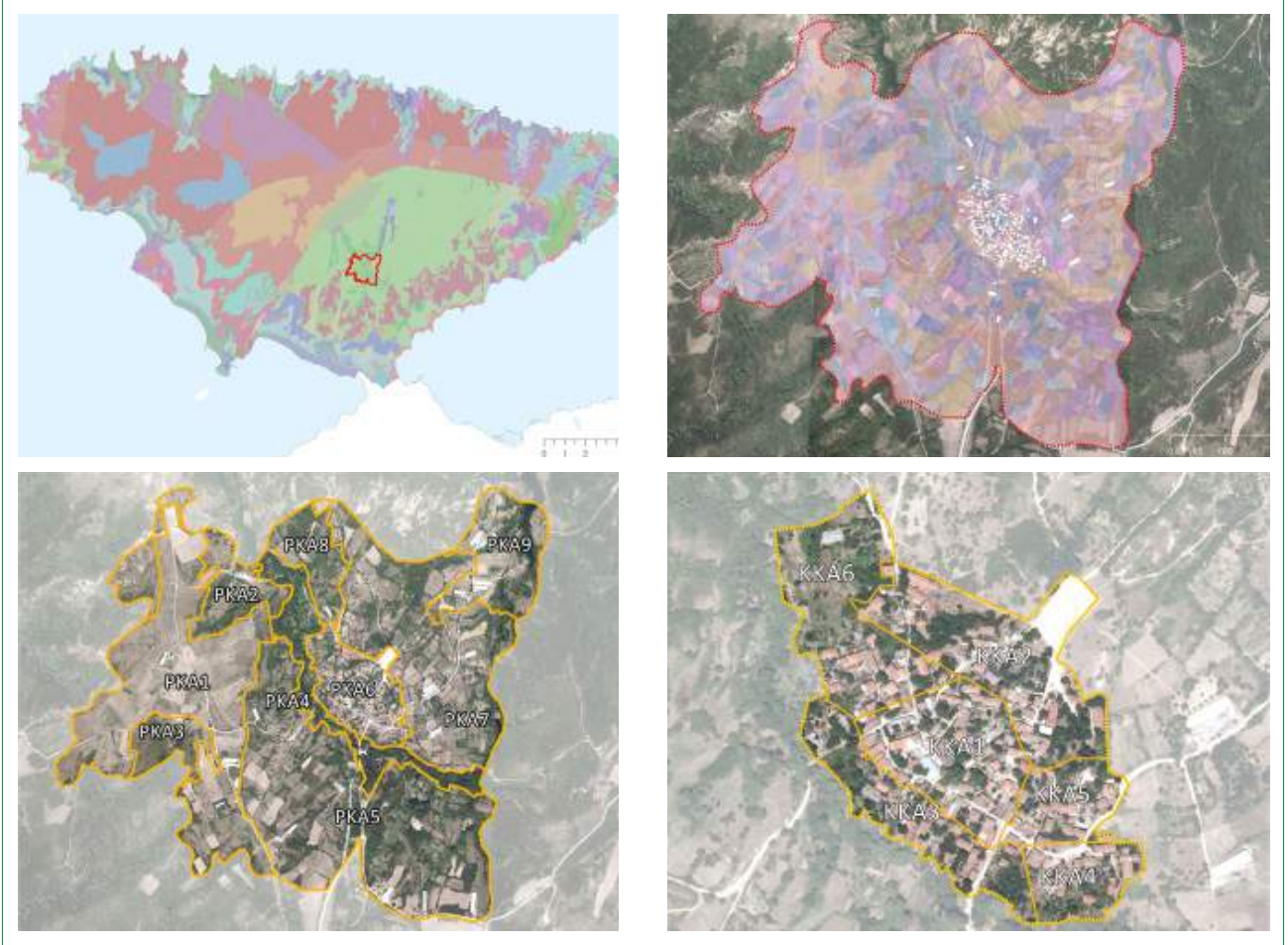
Erdek Yukarıyapıcı Köy Tasarım Rehberi Yöntemi

Pratik ve teoriyi birleştirmeyi amaçlayan bu çalışmanın, analiz ve tasarım aşamasında kullanılan yöntemde, farklı tasarım rehberi uygulamalarında kullanılan yöntemler ile katılımın halk, kamu otoritesi ve teknik bilgi sahibiyle nasıl birlikte düşünülebileceğine dair tartışmalar ortaya koyan katılımcı tasarım yöntemleri kullanılmıştır (Alexander A., 2007; Taiao, 2006; Nagnall vd., 2010; Hou ve Rios, 2003; Davis vd., 2013; Vene-ma, 2009; Hoch, 2011; Wilcox, 1994; Innes ve Booher, 2000; Gaventa, 2006). Böylece, analiz aşamasında mekâna, toplumsal özelliklere ve köyün kullanımına ilişkin ipuçlarını ortaya çı-

karan yöntemler, tasarım aşamasında ise doğrudan mekânsal müdahalenin nasıl yapılacağına karar vermeyi kolaylaştıran katılımcı tasarım yöntemleri çalışmanın iki temel yöntemsel yaklaşımını oluşturmuştur. Analizlerde, köy tarihinin toplumsal ve mekânsal mirasına, gündelik yaşam içindeki izlerine, doğal çevre ile ilişkilere, toplumsal ve ekonomik yaşamın nasıl işlediğine ve mekânın nasıl biçimlenip, nasıl kullanıldığına ilişkin bulgular ortaya konmuştur. Bu bağlamda araştırmada tarih, doğa, insan ve yapı çevre olarak 4 temel tematik çerçevede köyün özgünlükleri analiz edilmiştir. Analiz aşamasında peyzaj karakter analizi, anketler, arazi kullanımı, literatür ve gazete taraması, köyde yaşayanlarla ve yerel yönetimle derinlemesine görüşmeler gibi çok çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Benzer çalışmalarda yöntemlerden farklı olarak Yukarıyapıcı Köy Tasarım Rehberinde doğanın biçimlenişini ve çevresiyle olan ilişkisini ortaya koyan peyzaj karakter analizi yöntemi kullanılmıştır. Peyzaj karakteri, bir peyzajı diğerlerinden ayıran belirgin, tanımlanabilir ve sürekliliği olan özelliklerdir ve bu özelliklerin insanlar tarafından nasıl algılandığını ifade eder (Swanwick, 2002). Bu bakımdan da iklim, jeoloji, hidroloji, toprak ve bitki örtüsü gibi doğal özellikler ve bu doğal özellikler ile insan etkileşimi sonucunda ortaya çıkan tarım, ormancılık, yerleşim, endüstri gibi kültürel özelliklerin bütünü peyzajın karakterini oluşturur. Bu analiz ile önce Kapıdağ Yarımadası, ardından Yukarıyapıcı Köyü peyzaj karakter alanları tanımlanmış, tasarım kararları da bu alanların karakterlerine özgü olarak alınmıştır (Şekil 1). Yukarıyapıcı Köy Tasarım Şemasında gelişmeye dair mekânsal stratejiler ve daha sonra Köy Tasarım Rehberinde yer alan birçok tasarım kararı, üst ölçekten gelerek yerleşme ölçeğine kadar yapılan analizlere referansla oluşmuştur.³

Alan çalışması, köyü daha iyi anlayabilmek ve köyde yaşayanlarla daha çok etkileşime girebilmek için belirli aralıklarla gerçekleştirilen birkaç aşamada yapılmıştır. İlk aşamada 2016 baharında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğrencileri ile ders kapsamında Yukarıyapıcı Köyünde 160 kişinin bilgisine ulaşıldığı toplam 56 hane ile anket yapılmış, köyün sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısına ilişkin ön bilgiler toplanmıştır. Eş zamanlı olarak yapılan arazi kullanım çalışması ile köydeki bütün binalar, ortak kullanım alanları ve ulaşım aksları tespit edilmiştir. Aynı aşamada, Yukarıyapıcı Köyünde sözünü geçen kişiler ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, köydeki mekân kullanımları, konutlar, ekonomik aktivitelere ilişkin bilgi toplanmıştır. İkinci aşamada, eksik kalan arazi kullanım bilgilerini toplamak, anket sayısını artırmak için yeniden sahaya gidilmiştir. Ardından bütün bu bilgiler analiz edilmiş, köyün sosyo- mekânsal profiline, köyün potansiyellerine ve sorunlarına ilişkin sentezler yapılmıştır.

3 Peyzaj karakter analizi ilk olarak kırsal alanların korunması hedefli bir yöntem olarak İngiliz Kırsal Kalkınma Ajansı tarafından köy tasarım rehberleri kapsamında geliştirilmiştir (Countryside Comision, 1996; Herlin, 2016). Yöntemin uygulama alanlarından biri olan köy tasarım rehberlerinde, analizden elde edilen veriler temel altlık olarak değerlendirilerek, kırsal yerleşimin içinde yer aldığı peyzajın karakteriyle uyumlu planlama ve tasarım çalışmaları yapılır (Countryside Comision, 1996). Bu yöntem kullanılarak uygulamaya geçirilen bir çok köy tasarım uygulaması örneklerinin İngiltere ve İskoçya'da bulunmasına karşın, ülkemizde yöntem sıklıkla bölge, havza ve il ölçeği gibi üst ölçeklerde (Uzun vd, 2012; Şahin vd, 2014; Atik ve Ortaçesme, 2010; Demir ve Demirel, 2016) ele alınmış, yöntemin kullanıldığı köy ölçeğindeki çalışmalar (Görmüş vd, 2015) ise az sayıda kalmıştır.

Şekil 1. Kapıdağ Yarımadası Peyzaj Karakter Analizi (sol üst), Köy ve Yakın Çevresi Peyzaj Karakter Analizi (sağ üst), Köy Yerleşik Alanı Karakter Alanları (sol alt), Köy Yerleşik Alanı Karakter Alanları (sağ alt)

Üçüncü aşama ile birlikte tasarım sürecine girilmiş, analizlerde olduğu gibi tasarım sürecinde de aktif katılım yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle anket ve görüşmelerden çıkan sonuçlar köy meydanında bütün köy halkına sunulmuş ve sonrasında köy halkıyla bu konular tartışılmıştır. Yapılan ilk anket ve görüşmeler sonucunda mekânsal düzenleme ihtiyacı olan noktalar belirlenerek (köy camisi, çeşme, kahve, köy meydanı, yollar) bu mekânların nasıl daha iyi olabileceğiyle ilgili hem köy halkının fikirlerini almak, hem de onlara fikir vermek amacıyla fikir panoları oluşturulmuş, bu panolar köyün belli yerlerine asılmıştır (Şekil 2). Farklı mekânlar hakkında hazırlanan bu tablolarla, önceki çalışmalardan ortaya çıkan eğilimlere dayanarak köy için uygun olabilecek tasarımlara ilişkin farklı örnekler halkın beğenisine sunulmuştur.

Panolardan çıkan sonuçlar elde edilmeye başlanırken, çalışmanın ikinci günü, masa toplantıları gerçekleştirilmiştir (Şekil 3). Özellikle Yukarıyapıcı Köyünün toplumsal özelliklerine ve yaşam ritmine uygun olarak kadınlar, erkekler ve gençlerle ayrı

masa toplantıları, birbirinden farklı saatler ve mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Masa toplantıları belli tematik başlıkları içeren yarı yapılandırılmış görüşme föyleri rehberliğinde yapılmıştır. Diğer yandan tüm tartışmaları mekânla bütünleştirmek adına

Şekil 2. Fikir panolarında köy mekânları için tasarım tercihlerini yapan gençler (Ağustos, 2016)

Şekil 3. Köy Halkı ile masa toplantısı (Ağustos, 2016)

her masada birer köy haritası kullanılmış, köy sakinlerinin haritalarda konum göstererek talep, sorun ve önerilerini ortaya koyması istenmiştir. Bu toplantılarda ortaya çıkan, halkın acil talepleri, özellikle trafonun meydana kaldırılması meselesi Belediye'ye iletilerek, ivedilikle ilk hareketin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

Fikir panoları, masa toplantıları, anketler ve diğer görüşmelerden çıkan sonuçlar toplanarak, araştırma ekibi tarafından tasarım önerisi taslakları çizilmiş, bu taslaklar köy halkına yine köy meydanında sunulmuştur. Taslak tasarım önerileri hakkında köylülerin ve yerel yönetimin öneri ve yorumları alındıktan sonra, son aşamada araştırma ekibi Köy Tasarım Rehberi ve bu rehberi alt ve üst ölçekte tamamlayan düzenleme araçlarını hazırlayarak yerel yönetime teslim etmiştir. İzleyen bölümde Köy Tasarım Rehberine altlık oluşturan analizler aktarılacaktır.

Erdek-Yukarıyapıcı Köyüne İlişkin Tarihsel ve Sosyo- Mekânsal Analiz

Yukarıyapıcı Köyü, Kapıdağ Yarımadasında, Balıkesir'in Erdek ilçesinin denize kıyısı olmayan üç köyünden biridir (Şekil 4). Köyün tam olarak ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber Yarımada'nın ilk yerleşimi olan ve M.Ö. 7.yy ile 11.yy arasında önemli bir merkez olan Kyzikos antik kentinin sınırları içinde yer almaktadır (Ertüzün, 1999). Köye dair ilk bilgi Yapıcı Köy (Yappaji Keui) ve onun uzantısı Yeni Köy'ün (Aşağı Yapıcı) 18.yy ortasından itibaren Makedonyalı Rumlar tarafından kurulduğuna dairdir (Hasluck, 1910). Yappaji'nin anlamı yün ve yapağı alıp satan kimse olduğu için köyün ilk yerleşimcilerinin hayvancılık ile uğraştığı tahmin edilmektedir (Hasluck, 1910). Diğer taraftan 19.yy sonu haritalarında köydeki zeytin ağaçlarının ve bağların varlığı, köyde aynı zamanda zeytincilik ve bağcılık yapıldığını düşündürmektedir (Hasluck, 1910).

Roma ve Bizans İmparatorluğu döneminde Hristiyan Rum halkın yerleşim sahası olan Kapıdağ Yarımadası, 14.yy başında Türklerin eline geçmiş, ancak yarımada'nın nüfus kompozisyonu Cumhuriyet dönemine değin değişmemiştir (Ertin, 1994). Köy 1898'de 159 hane ve 791 kişilik nüfusu ile yarımada'nın ortalama büyüklükteki Rum köylerindendir ve 1895'te inşaatı

Şekil 4. Erdek Yukarı Yapıcı Köyü (MSGSU Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, 2016)

tamamlanan, her yıl İstanbul ve diğer yerlerden binlerce Rumun hac için ziyaret ettiği Kirazlı manastırına en yakın yerleşmelerden birisidir. Yukarıyapıcı Köyünün sosyo- ekonomik yapısı ülkede Rum nüfusun ağırlıklı olduğu diğer yerleşmeler gibi Türk ve Yunan hükümetleri arasında 1924'de imzalanan Lozan Mübadele Antlaşması ile değişmiştir. Yukarıyapıcı Köyünün Rum Halkı Kapıdağ'da yaşayan diğer Rumlarla birlikte Yunanistan'a gitmiş; Yukarıyapıcı Köyüne 1924-1926 arasında Rumeli Selanik Sancağı, Drama Livası, Kavala Kazası, Kokala Köyünden gelen Pomak nüfus yerleştirilmiştir. Yunanistan'dan gelen halkın bu bölgeyi tarımsal açıdan geldikleri bölgeye benzetmeleri, köyün tarım potansiyeli, az rüzgâr alması, eşkiyalardan korunma sağlanması ve güvenlik tercih etme nedenleri olmuştur.

Gelen nüfus bu köyden ayrılan Rum nüfustan daha azdır ve yarımada'nın diğer yerleşmelerinde olduğu gibi terk edilmiş Rum evlerine yerleştirilmişlerdir. Nüfusun tekrar 1898'deki nüfusa ulaşması 1940'ların sonunda gerçekleşmiştir. Köy 1940'ların başlarında yarımada'nın nüfusu en büyük köyüdür ve sosyo ekonomik durumu gelişmiştir. Köyde 1 ilkokul vardır ve köyün okuryazarlık oranı yüksektir (Ketin, 1946). Hayvancılık gelişmiş, Kapıdağ yarımadasında sadece Yukarıyapıcı Köyünde bulunan iki mandıra kurulmuş, yapılan peynirler İstanbul'a gönderilir olmuştur (Ketin, 1946). Bağcılık, ipekböcekçiliği ve 1950'lerden itibaren de devlet desteğinin artması ile zeytincilik diğer önemli tarımsal faaliyet olarak önem kazanmıştır (Ketin, 1946).

1950'lerde ise nüfusun artması, mülkiyetin bölünmesi, kışların sert geçmesi ve yolların kapanması, köylünün aşağıdaki tarım alanlarına yakın olma arzusu 100-150 kişinin köyden ayrılarak 1956'da Erdek karayoluna 1-1.5 km uzaklıktaki Belkis Köyünü kurmalarına neden olmuştur (Küçük, 1972). Ancak köyün daha büyük nüfus kaybetmesi, yine aynı nedenler ile Yukarıyapıcı Köylülerinin bir kısmının 1970-75 yıllarından itibaren

Erdek karayolu kenarındaki kendi tarla ve zeytinliklerine yerleşerek Yukarıyapıcı Köyüne bağlı Düzler mahallesini oluşturması ile gerçekleşmiştir (Küçük, 1972).

Köyden yaşanan göç, bağlarda yaşanan flogsera hastalığı ve bakımsızlık nedeniyle eski bağ alanlarının terk edilmesi, ham ipeğin dışarıdan ithal edilmeye başlanması ile yerli ipek üretiminin rekabet edememesi sonucu dut ağaçlarının sökülmesi, zeytinliklerin genişletilmesi için meyve ağaçlarının veya ormanların kesilmesi gibi gelişmeler 1970'lerin ortalarından itibaren köydeki tarımsal üretimin yapısını değiştirmiştir (Ertin, 1994). Diğer taraftan meralık alanlara fıstık çamı dikilmesi, köydeki mandıraların kapatılması gibi nedenlerle 1980'lerden itibaren hayvancılık azalmaya başlamıştır. Yörede 1970 yılında Yukarıyapıcı Köyüne bağlı Düzler'de tavuk çiftliklerinin kurulması ile başlayan kümes hayvancılığı 1980'lerden itibaren köyde de gelişmeye başlamış, ancak köyde nüfus kaybını engelleyememiştir. Her ne kadar köyün nüfusu 1990'da 1141, 2000'de 1095 ve 2014'de 1043 ise de, bu nüfus Yukarıyapıcı Köyünü ve Düzler Mahallesini birlikte kapsadığı için yanıltıcı bilgi vermektedir. Düzler Mahallesinin nüfusu artarken Yukarıyapıcı Köyünün nüfusu dönem boyunca azalmış, köyde sadece 330 civarında bir nüfus olduğu ve genç nüfus oranının toplam nüfus içinde gerilediği tespit edilmiştir.

Yukarıyapıcı Köyü tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu tipik bir kırsal yerleşmedir. Köyde yapılan ankete katılanların %55'i çiftçi, %18'i ev hanımı, diğerleri ise öğretmen, minibüs şoförü, maden mühendisidir. Erkeklerde çalışma durumu %52 kadınlarda ise %17'dir. Ancak bu oran sahada yaptığımız gözlemlerle uyuşmamaktadır. Sahadaki gözlem ve mülakatlarımızda kadınların ücretsiz aile çalışanı olduğu tespit edilmiştir. Çiftçilik ve hayvancılık yapanların hepsi, Yukarıyapıcı Köyü, Düzler Mahallesi ve çevresindeki tarlalarda ve tavuk çiftliklerinde çalışmaktadır. Tarımla uğraştığını belirtenlerin %94'ünün kendi arazisi bulunmakta, bu araziler Yukarıyapıcı Köyü ve Düzler Mahallesi civarında yoğunlaşmaktadır. Köyün önemli geçim kaynağı olan hayvancılıkta inek, koyun, keçiye dayalı et ve süt üretimi yapılırken, kümes hayvancılığı diğer önemli gelir kaynağıdır. Tarımla uğraştığını belirtenlerin %71'i birinci ürün olarak zeytin, ikinci ürün olarak ise meyve ve sebze ektiklerini belirtmektedirler. Köylüler zeytinlerini Marmarabirlik'e, süt ürünlerini aracı firmalara, meyve ve sebzelerini ise Erdek'teki pazarda satmaktadırlar. Ancak Türkiye'deki birçok tarımsal üretim alanında olduğu gibi kar hadlerinde düşüş, maliyetlerin yüksekliği ve tarımdaki işgücünün yaşlanması Yukarıyapıcı Köyü için de sorun olarak tespit edilmiştir.

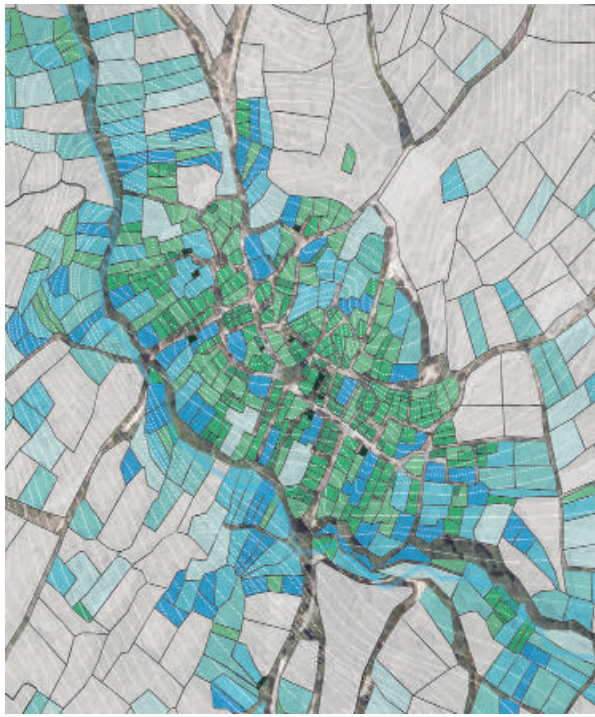
Köyün sosyal ve kültürel kimliğinin öne çıkan özgün bir yönü köy halkının Pomak dilini ve kültürünü bugüne taşımış olmasıdır. Saha araştırması sonucunda yalnızca orta yaşın üstündekilerin değil, genç kuşakların da azalarak da olsa Pomakça ko-

nuşabildikleri saptanmıştır. Yapılan anketlerde halkın %90'ının köyde doğduğu, yerinde yapılan mülakatlarda da köy dışından çok az sayıda kişi olduğu belirtilmiştir. Köyde okuryazarlık oranı yüksektir. Toplam anket katılımcılarının %93'ü, kadın katılımcıların %91'i, erkek katılımcıların ise %94'ü okuma yazma bilmektedir. Erkeklerin eğitim düzeyi kadınlara göre daha yüksektir. Kadınların gündelik yaşamda geleneksel Pomak kıyafetlerini giydikleri, geleneksel Pomak yemeklerinin yaygın olduğu ve köy içindeki fırınlarını özellikle ekmek pişirmek için ortak kullanma gibi geleneksel alışkanlıkların devam ettiği gözlemlenmiştir. Yine sahada yapılan anketlerde köy halkının düğün ve cenazelerde, ev inşaatında, tarım ve hayvancılıkta ve ev işlerinde dayanışma içinde oldukları tespit edilmiştir. Köydeki sosyo kültürel hayatın en önemli aktiviteleri evlilikle ilgili ritüeller ve son yıllara değin her yıl düzenli organize edilen ve çevre yerleşmelerden de yoğun talep gören Kiraz Festivalidir. Kiraz Festivali köylüler için hem gelir kaynağı hem de eğlendikleri geleneksel bir aktivitedir.

Köyün mekânsal özellikleri incelendiğinde özgün kimliğinin mekânda da karşılığını bulduğu görülmektedir. Köydeki ilk yerleşme bugün harap halde bulunan tarihi kilise çevresinde başlamış, mübadeleden sonra yerleşim dokusu bugünkü caminin bulunduğu meydana doğru kaymıştır. Yukarıyapıcı Köyü birbirine yakın konumlanan yapıları, küçük bahçeleri ve avlularıyla "toplu köy" özelliği göstermektedir. Köyün girişinde, yol boyunca sıra evler şeklinde bir doku izlenirken, üst kotlara çıkıldıkça yol dokusundan bağımsız bahçe içinde serbest bir düzen görülmektedir. Kuzeydoğuda festival yapılan geniş kirazlık alan, çocuk bahçesi ve top sahası köyün yerleşik alan sınırındır. Köyün arazi kullanımında hâkim olan işlevler, ağaçlık ve çalılık alanlar, tarım alanları, konutlar, iki kahve, bir bakkal ve bir camidir. Köyün bu özgün yerleşme biçiminin korunması için Köy Tasarım Şemasında ve Köy Tasarım Rehberinde öneriler yer almıştır.

Köy, özgün yerleşim deseni ve mimari tipolojileri ile güçlü bir yerleşim kimliğine sahiptir. Yukarıyapıcı Köyünde ilk yerleşme sırasında biçimlenen parsel düzeni, Mübadele döneminde Yunanistan'dan gelen göçmenlerin mevcut konutlara yerleşmeleri ile aynen devam etmiştir. Köyün parsel düzenindeki değişim zaman içinde parsellerin miras yoluyla bölünmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Parsellerin köy merkezinde nispeten daha küçük, köy çeperlerine doğru ise daha büyük olduğu izlenmektedir. Ancak merkezde büyük parsellere ve çeperde daha küçük parsellere de rastlanmaktadır (Şekil 5). Parsellerin çeşitli olması köyün karakterini zenginleştiren bir özellik olarak görülmüş, bu özellik Köy Tasarım Rehberinin parsellerle ilgili öneriler kısmına yansıtılmıştır.

Köyde yapı yoğunluklarının, ana taşıt yolları ve ona bağlanan yollardan uzaklaştıkça ve güneyden kuzeye doğru gidildikçe azaldığı söylenebilir. En çok rastlanan parsel tipi bahçeli par-

Lejant Parsel Büyüklükleri

10-49	200-299	600-799
50-99	300-399	800-999
100-199	400-599	10000+

Şekil 5. Yukarıyapıcı Köyünde parsel büyüklükleri.

sellerdir. Parsellerin bazılarında yapı tüm parseli kaplamakta, yapıların önünde küçük bir veranda dışında boşluk kalmamaktadır. TAKS değerinin 1:00 olduğu bu tip parsellere merkez bölgelerde rastlanır (Şekil 6). Bu tür parsellerle ilgili sorunlar ve öneriler Köy Tasarım Rehberinde yer almıştır.

2016 yılı Ağustos ayında yapılan saha araştırmasında köyde 24 tanesi boş toplam 163 konut tespit edilmiştir. Yukarıyapıcı Köyünde yapıların büyük kısmı Rumlardan kalmış olduğu ve ortak özellikleri taşıdığı için köyde mimari kimlik bakımından bir bütünsellik olduğu görülmektedir. Geleneksel niteliğini kaybetmemiş olan bu yapılar içinde 1'i çeşme, 56 yapı 2016 yılında taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir (Şekil 7). Tescilli yapıların dışında kalan yapılar ise zaman içinde değişiklik geçirirler bile köyün genel karakteri ile bütünleşmiştir.

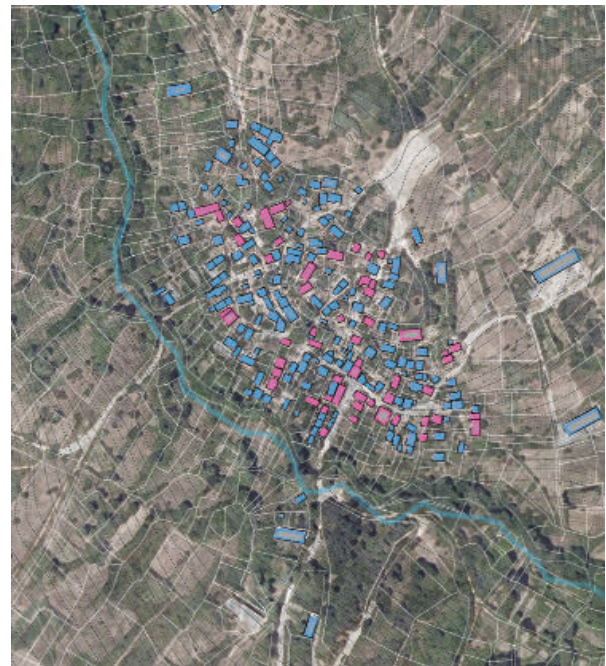
Köylülerin gündelik yaşamda ortak kullandıkları mekânlar erkekler için köy meydanı, kahve ve bakkalın önündeki oturma alanı iken, kadınlar için "beyaz ev" ile bütünleşen kadınlar meydanıdır. Bunun dışında köy girişi, mezarlık ve festival alanı bütün köy sakinleri için önemli ortak kullanım alanlarıdır. Festival alanındaki eski okul binası lojman olarak kullanılmakta olup, eskiden sağlık ocağı ve kurs olarak kullanılan yapı ise bugün boş durumdadır.

Lejant Taban Alanı Katsayısı

0.10-0.29	1.00
0.30-0.59	Değerlendirme Dışı
0.60-0.99	

Şekil 6. Yukarıyapıcı Köyünde taban alanı katsayıları.

Lejant Tescil Durumu

Tescilsiz
Tescilli

Şekil 7. Yukarıyapıcı Köyünde tescilli yapı durumu.

Ulaşım imkânları kısıtlı olan köyde en yoğun ilişkide bulunan yerler ise Erdek ve Bandırma merkezleri ile Düzler, Belkis ve Ballıpınar mahalleleridir. Köyiçi ulaşımında en büyük sorun patikalarda yol kaplamasının olmaması nedeniyle, özellikle engelli, yaşlı ve çocukların yaşadığı zorluklar ve kış şartlarında hayvanların geçişlerinde yaşanan sıkıntılardır.

Köyün ortak mekânları ile ilgili olarak, Köy Tasarım Şemasında proje geliştirilmesi gereken alanlar gösterilmiş ve Köy Tasarım Rehberinde de bu projelere temel olacak tasarım kararları verilmiştir.

Sonuç olarak, Yukarıyapıcı Köyünün yukarıda tanımlanan tarihsel ve sosyo-mekânsal özellikleri köye dair geliştirilen mekânsal düzenleme araçlarında alınan kararlarda yönlendirici olmuştur. Kyzkos antik kentine ait tarihi alanlara ve Kirazlı Manastırına yakınlığı, yakın çevresindeki doğal güzellikleri, özgün mimarisi, geleneksel Pomak dili ve kültürünü yaşatması köyün güçlü noktaları olarak ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan nüfus kaybetmesi, nüfusunun yaşlanması, genç nüfus kaybına paralel olarak ekonomik ve sosyal aktivitelerin canlılığını yitirmesi, yapılı çevrenin köhneleşmesi ve ulaşım problemleri sorun alanları olarak tespit edilmiştir. İzleyen bölümde bu potansiyel ve sorunlardan yola çıkarak köye dair geliştirilmiş mekânsal düzenleme araçları anlatılacaktır.

Erdek Yukarıyapıcı Köyü Mekânsal Düzenleme Araçları

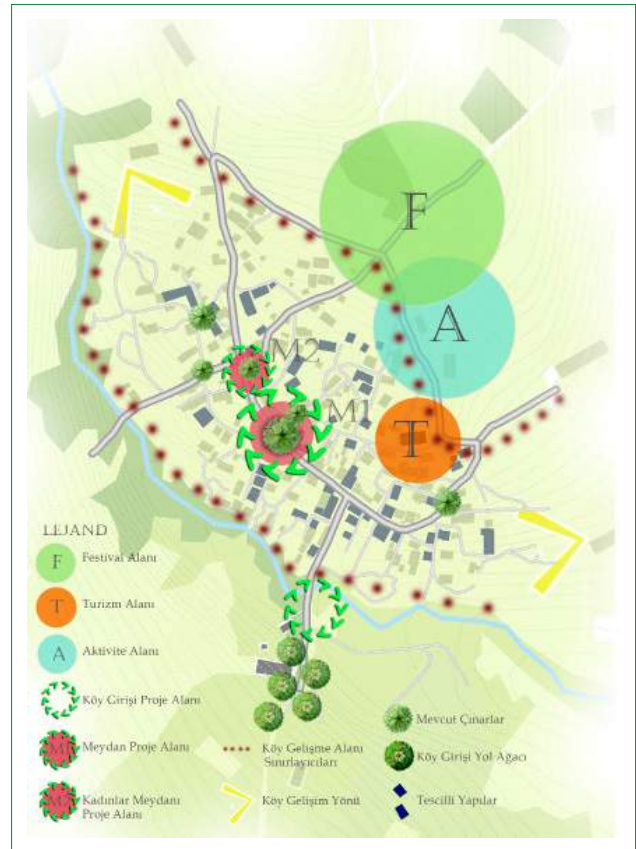
Çalışma kapsamında köyün özgün niteliklerini ortaya koymak amacıyla tarih, doğa, insan ve yapı çevre olmak üzere 4 tematik çerçevede yapılan analizler sonrasında, tasarım kararlarının katılımcı yöntemler kullanılarak bütüncül şekilde geliştirilmesi ile Yukarıyapıcı Köyü için birbirini destekleyen mekânsal düzenleme araçları tanımlanmıştır. Bu yöntemler ve çalışma kapsamında incelenen dünya örnekleri göz önünde bulundurularak tanımlanan mekansal düzenleme araçları “Köy Tasarım Şeması”, “Köy Tasarım Rehberi” ve “Eylem Projeleri”dir.

Erdek Yukarıyapıcı Köy Tasarım Şeması

Proje kapsamında Yukarıyapıcı Köyüne ilişkin ilk adım olarak köyü bütüncül olarak ele alabilmeyi kolaylaştıran ancak mevzuatta olmayan, mekansal stratejik kararları içeren Köy Tasarım Şeması oluşturulmuştur (Şekil 8). Şemada köyde tasarıma konu olan alanlar bir bütün içinde değerlendirilmiş, sınırlama getirilen alanlar, proje alanları ve Köy Tasarım Rehberine konu olan alanlara ilişkin kararlar getirilmiştir. Bu kararlar geliştirilirken tarihsel ve sosyo-mekânsal analizler sonucunda ortaya çıkan potansiyeller ve sorunlar yönlendirici olmuş, köyün içinde konumlandığı Kapıdağ Yarımadası ve Balıkesir ili özelindeki üst ölçek plan kararları (Türkiye Turizm Stratejisi, TR2 Güney Marmara Bölge Planı, Kültür ve Turizmi Koruma ve Geliştirme Bölgesi ve 2015 tarihli Çevre Düzeni Planı) incelenmiş, üst öl-

çekli planlarda köy ve yakın çevresine ilişkin kararlar bağlayıcı olarak kabul edilmiştir.

Köy Tasarım Şeması, öncelikli olarak peyzaj karakter analizi sonucunda ortaya konan karakter alanları üzerinden şekillendirilmiştir. Bu alanlar köyün kendine has peyzaj kimliğini, doğa ile yapılaşma ilişkisini ortaya koyduğu kadar, gelir kaynaklarını da içermekte ve farklı kullanım biçimlerini göstermektedir. Bu bağlamda, köyün tarihi, doğal ve kültürel kimliğini koruyacak ve köydeki yaşam kalitesini artıracak mekânsal stratejileri içeren bir şema ortaya çıkmıştır. Köye dair geliştirilen ilk mekânsal strateji Yukarıyapıcı Köyünün yüzyıllardır sahip olduğu yerleşim formunun ve doğa ile uyumlu özgün tarihsel silüetinin korunmasıdır. Köyün gelişme alanını çevreleyen doğal peyzajın köy gelişimini sınırlandırması gerektiği düşünülmüştür. Güneybatıda dere ve çevresi doğal bir sınırlayıcıdır. Subaşı Deresi Peyzajı (PKA4) çok çeşitli bitki türleri, karışık tarım alanları ve doğa ile uyumlu bahçecilik ve meyvecilik faaliyetleri ile kırsal karakteri güçlendiren özelliğe sahiptir. Ayrıca köy mezarlığının burada bulunması nedeniyle aşılmaması gereken bir sınır oluşmaktadır. Diğer sınırlayıcı ise, köyün kuzeydoğusunda Köybaşı Tarım ve Kır Peyzajıdır (PKA7). Burada doğal bitki örtüsü, tarım alanları, zeytinlikler, meyve bahçeleri, geniş yapraklı orman bitki örtüsü dokusu, doğal çayırırlıklar bulunur. Böylelikle, köyün gelişmesinin 320-350 rakım aralığında olması

Şekil 8. Yukarıyapıcı köyü köy tasarım şeması.

gerektiği, köyün güneydoğusunda PKA7 Köybaşı Tarım ve Kır Peyzajının güneyinde kalan alanda da yerleşimin devamı niteliğinde ve doğal geçişi koruyacak şekilde yeni yapı yapılabileceği öngörülmüştür. Diğer taraftan mevcut yapılaşma dokusunun korunmasına, yeni gelişecek alanlarda mevcut dokudaki bahçe ve konut mimarisi özelliklerinin belirleyici olmasına karar verilmiştir.

Köye dair geliştirilen ikinci temel mekânsal strateji ortak kamusal mekânların kalitesinin artırılarak, köyün özgün kimliğini yaşatmak ve köydeki kamusal yaşamı iyileştirmektir. Bu bağlamda köy girişi, köy meydanı ve kadınlar meydanının yenilenmesi için ayrıntılı projelendirme çalışmalarının yapılması önerilmiştir. Köy girişi, köy meydanı ve kadınlar meydanı köyde en aktif kullanılan ve köylülerin de en çok müdahale edilmesini talep ettikleri kamusal mekânlar olarak ön plana çıkmıştır. Köy meydanı mübadele sonrasında oluşmuş, camisi, çınarı, çeşmesi ve köy kahvesi ile tipik bir köy meydanıdır. Kadınlar meydanı ise daha organik oluşmuş, bir fırının yer aldığı ve kadınlar tarafından yoğun kullanılan sosyalleşme mekânıdır. Dere, köprü ve mezarlığın bulunduğu köy girişi hem kadınlar hem de erkekler tarafından köyün kimliğini yeterince yansıtmadığı için müdahale talep ettikleri bir mekândır. Diğer taraftan köylüler tarafından köyün toplumsal belleğinde önemli yer tutan ve bugün de sosyalleşme mekânı olan eski okul ve kurs binasının bulunduğu aktivite alanı ve eskiden kiraz festivalinin yapıldığı festival alanının köy halkının ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi öngörülmüştür.

Köy Tasarım Şemasında karar geliştirilen bir diğer konu ise köyde yaşayanların en çok şikâyet ettiği konulardan biri olan ve köydeki yaşam kalitesini yükseltecek en önemli unsur olarak görülen ulaşımın Tarihî boyunca ulaşım Yukarıyapıcı Köyü için bir sorun olmuştur. Bugün hala hem Erdek, Bandırma gibi yakın merkezlere ulaşım bağlantısı sıkıntılı hem de köyün kendi içindeki ulaşım özellikle de yol kalitesi düşüktür. Köy içinde esas olarak yaya ağırlıklı bir hareket vardır. Köy içindeki araç trafiği ise köyden giriş-çıkış yapan binek araçlarının veya tarlaya giden tarım araçlarının yarattığı trafiktir. Süt kamyonu, çöp arabası ve kadınlar meydanına gelen satış araçları da trafik yaratmaktadır. Bu sebeple araç yollarının ring yapabilmesi için kuzeydeki bir bağlantının devam ettirilerek köy meydanına giden yola bağlanması önerilmiştir. Köy meydanının doğusunda, bugün araçların park ettiği çıkmaz sokak da aynı şekilde kısıtlı araç girişi ile yaya ağırlıklı olarak meydan düzenlemesine dâhil edilmiştir. Köyde araç geçişlerini azaltmak için dışarıdan gelenler için köy girişine ve festival alanında otopark yeri düzenlenmesi önerilmektedir.

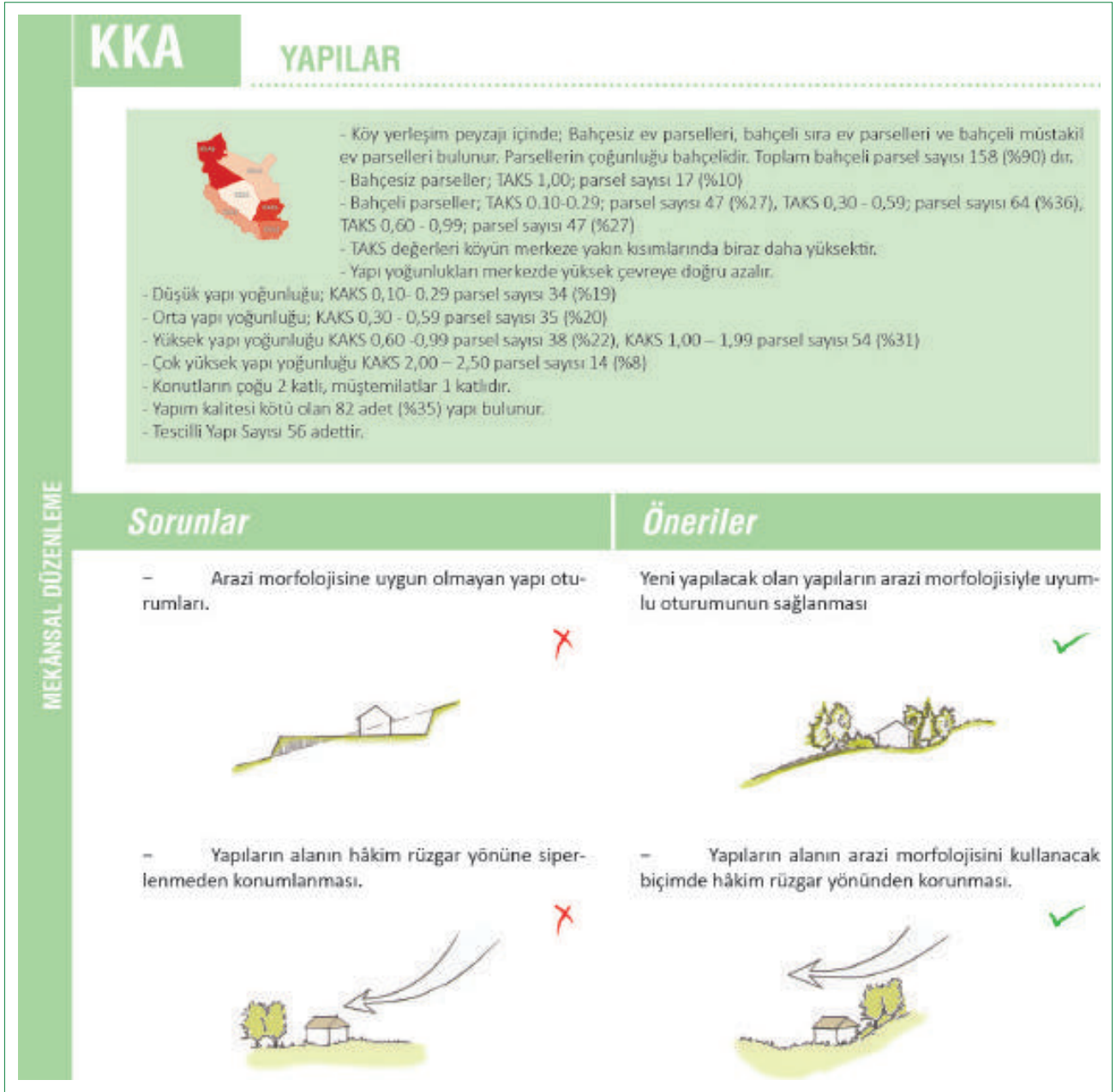
Köy Tasarım Şeması ile getirilen üçüncü mekânsal strateji ise köy ekonomisinin canlandırılmasına ilişkin olmuştur. Yapılan sosyo-ekonomik analizlerde köylünün tarım ve hayvancılık faaliyetlerini sürdürmeyi istediği ve köye dair yapılan müda-

halelerin bu aktiviteleri olumsuz etkilememesini vurguladığı görülmüştür. Bu bağlamda Köy Tasarım Şemasında köydeki temel ekonomik aktivitelerin korunmasına, bunun için de hem yapılaşma şartlarında hem de ulaşım ile ilgili düzenlemelerde temel ekonomik aktiviteleri desteklemeye yönelik kararlar geliştirilmesine karar verilmiştir. Diğer taraftan kırsal turizmin temel ekonomik aktivitelerin yanında köy halkına ek gelir getirecek, köyde ekonomik canlılık yaratacak bir sektör olarak düşünülmesi, ancak kırsal turizmin köyün özgün tarihi ve toplumsal kimliklerini yok etmeden, köyde soylulaştırma süreçlerini başlatmayacak önlemlerle birlikte geliştirilmesi özellikle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Köy halkı, yukarıdaki sosyo- mekânsal analiz bölümünde de vurgulandığı gibi, turizm kullanımlarının kendi evlerinin ve yaşam alanlarının biraz dışında olmasını tercih etmekte, böylelikle mevcuttaki gündelik hayat alışkanlıklarını dönüştürmek zorunda kalmayacaklarını belirtmektedirler. Köylülerin talepleri doğrultusunda kırsal turizme ilişkin olarak ayrı bir alan önerilmiştir. Köyün güneydoğusunda Eski Köy Okulu Karakter Alanı (KKA5) içinde konut dokusunun köye göre daha yoğun olduğu bir alan turizm alanı olarak seçilmiştir. Kendi içinde özel bir karakteri olan bu alanda eskiden kilise ve sonradan okul olan, bugün harabe durumundaki yapının onarılarak köy müzesi, kafe ve satış yeri olarak işlevlendirilmesi ile burada bir odak yaratılabileceği öngörülmüştür. Köy ve çevresinin antik döneme kadar uzanan ve bugün de güçlü izleri olan tarihi ve kültürünün zenginleşerek devam etmesi için de bu müzenin olumlu katkıları olacağı düşünülmektedir. Yapının yakın çevresinde evlerde pansiyon kullanımının teşvik edilmesi ile bu alanın bir kırsal turizm odağı olarak geliştirilmesi önerilmiştir.

Erdek Yukarıyapıcı Köy Tasarım Rehberi

Temel düzenleme aracı olan “Köy Tasarım Rehberi”nde “Köy Tasarım Şeması” çerçevesinde ortaya konulan mekânsal stratejiler detaylandırılmıştır. Profesyonellerden köy halkına kadar, köye ilişkin tasarrufla bulunmayı düşünen tüm kullanıcılar tarafından anlaşılabilir olması amacı ile her tür ifade kısa ve öz biçimde yazıya aktarılmış, yalın bir görsel anlatım tekniği kullanılmıştır. Rehber içeriğinde her bir altbaşlık üç bölümde kurgulanmış, ilk kısımda ilgili alt başlığa dair temel bilgilerin aktarıldığı “Mevcut Durum” değerlendirilmesi yapılmıştır. İkinci kısımda alt başlığa dair belirlenen “Sorunlar” sıralanmış, üçüncü kısımda ise saptanan bu sorunlara ilişkin “Öneriler” fotoğraflar, teknik çizimler ve grafik gösterimlerle desteklenerek geliştirilmiştir (Şekil 9).

Rehberin alt başlıkları analiz ve sentez çalışmaları sonucunda belirlenen dört temel kategoride oluşturulmuştur. Bunlar, “Köyün Peyzaj Karakteri/ Yerleşim Biçimi”, “Ulaşım”, “Parsel/ Yapılar” ve “Ortak Mekânlar”dır. Bu temel kategorilerden ilki, köyün içinde konumlandığı peyzajla olan ilişkisinin ortaya konduğu ve yerleşimin bu peyzaj içinde nasıl geliştiğine ve gelecekte nasıl gelişmesi gerektiğine ortaya koyan, köyün peyzaj

Şekil 9. Yukarıyapıcı köy tasarım rehberi kurgusu.

karakteri ve yerleşim biçimine ilişkin sorun ve önerilerin bulunduğu bölümdür. Bu başlıkta köyün peyzaj karakterine ilişkin mevcut durum, peyzaj karakter analizinde ortaya konan karakter alanlarının temel özellikleri ile belirlenmiştir. Karakter alanlarına ilişkin saptanan fiziksel, ekolojik ve insan etkileri ise köyün peyzaj karakterine ilişkin sorunların oluşturulmasında kullanılmıştır. Bu başlığa ilişkin öneriler yine bu yöntemden çıkan karakter alanının güçlü ve zayıf yönleri ile olumlu peyzaj özelliklerinin sentezlenmesi sonucunda oluşturulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak köyün özgün karakterine ilişkin mevcut durum saptanarak, sorunlar tespit edilmiş, köy karakterine

ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Bunlardan köyün karakterini vurgulayan köy silüet çizgisiyle ilgili olarak, köyün içinde konumlandığı peyzajla uyumlu silüet çizgisini bozacak yapılaşmanın önlenmesi rehberde özellikle dikkatle ele alınmıştır (Şekil 10). Köyün önemli kimlik özelliklerinden biri olan bu silüet çizgisinin, özellikle köy ve yakın çevresinde konumlandırılan yapılar ve tavuk çiftlikleri ile bozulduğu görülmüştür. Rehberde bu tür yapıların yeniden inşasına izin verilememesi, mevcut yapılarda ise içinde yer aldıkları karakter alanı ile uyumlu hale getirilmesi için öneriler geliştirilmiştir. Örneğin hemen köy yakınında yer alan rengi ve ölçeğiyle köyün yapılarından

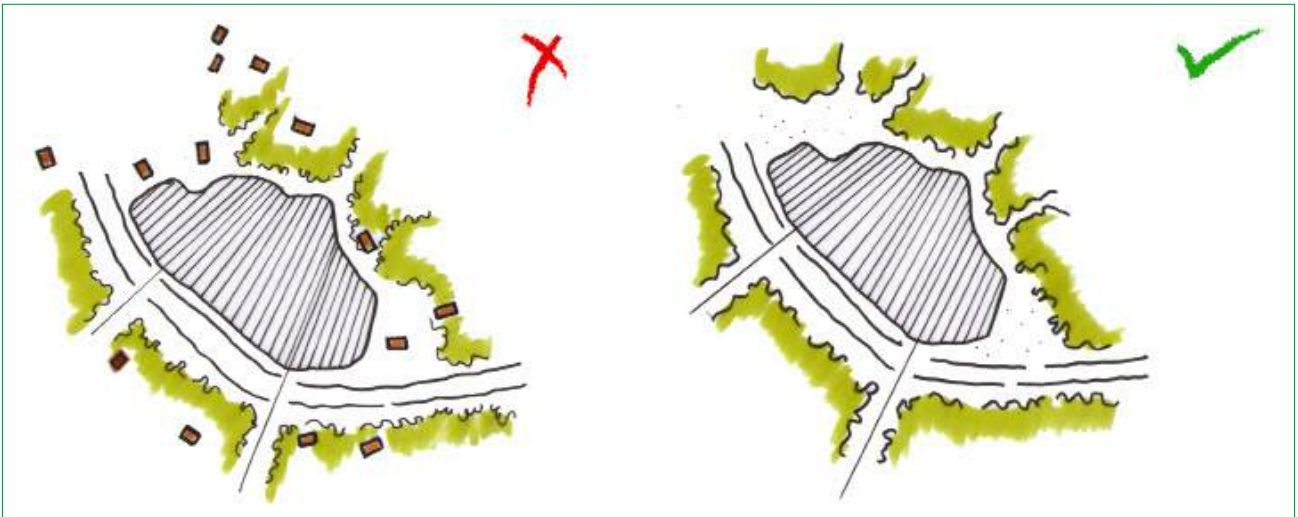
Şekil 10. Köy silüetine ilişkin sorunlar ve öneriler.

ayırışan ve hatta köyün kimlik özelliklerini zayıflatan tavuk çiftliklerinin, içinde konumlandıkları karakter alanı ile uyumlu hale getirmek adına, yapı renginden, yapının konumlandığı parselin bitkilendirilmesine kadar farklı öneriler getirilmiştir. Bunun yanında köyün karakterinin oluşmasında doğrudan etkili olan Subaşı deresinin doğayla bütünleşik olan mevcut halinin korunması önerilmiş, ileride yapılacak dere ıslah vb. çalışmalar ile derenin her hangi bir beton kanal içine alınması veya dereye bitişik konumda olan bahçelerin dere ile etkileşimini azaltacak istinat duvarları yapımı rehber kapsamında engellenmeye çalışılmıştır. Köyün içinde konumlandığı peyzaj ile uyumlu bir biçimde mevcut yerleşim formuna uygun bir gelişme göstermesine ilişkin Köy Tasarım Şemasından vurgulanan unsurlar gene bu başlık altında detaylandırılmıştır. Özellikle köyün “toplu köy” olma özelliğinin korunması için saçaklanma biçiminde yapılaşmanın önüne geçilmesi adına yerleşimin 320-350 m kotları arasında sınırlandırılması önerilmiştir. Ayrıca köy makroformunu değiştirecek yeni yapılaşma alanlarının açılmasından önce ilk etapta köy içindeki boş ve harabe olan binaların onararak kullanılması önerisi getirilmiştir. Bunlara ek olarak köyün makroforumunda etkili olan köy içindeki ekili ve dikili alanlar ile meyve ve zeytin bahçelerinin korunması da özellikle vurgulanmıştır (Şekil 11).

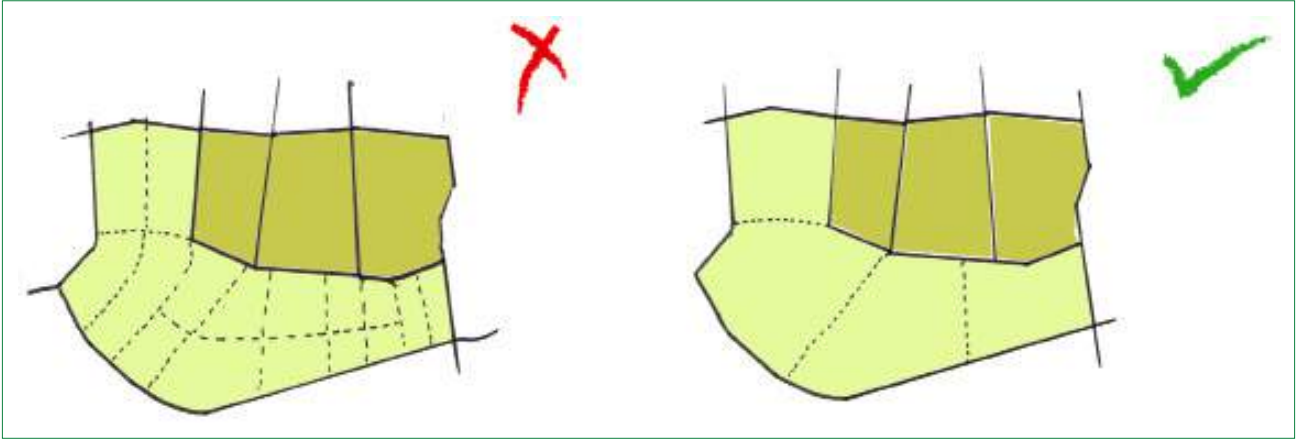
Rehberdeki diğer bir altbaşlık ulaşımıdır. Köyün ana iskeletini oluşturan ve gündelik yaşamda çok önemli bir unsur olan yollar

ile patikalara dair temel özellikler, sorun ve öneriler bu başlık altında detaylandırılmıştır. Köye dair ana ulaşım kararlarının belirlendiği Köy Tasarım Şeması ile uyumlu şekilde, özellikle yollar ve patikalara ilişkin tasarım ve malzeme önerileri geliştirilmiştir. Katılımcı yöntemler ile desteklenen bu önerilerin bir yandan köydeki yaşam kalitesini artırmayı hedeflerken, diğer yandan köyün özgün kimlik özelliklerini yansıtacak biçimde geliştirilmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca mevcut yol ve patikaların, yaya veya araç kullanımının yanı sıra köydeki hayvancılık faaliyetlerini de dikkate alınarak düzenlenmesi önerilmiştir.

Üçüncü altbaşlıkta, köyün fiziksel mekânına dair kimliğini oluşturan parsel ve yapılar ele alınmıştır. Bu kapsamda köyün karakterinin oluşmasında ve yerleşim dokusunun belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olan parsel biçimleri ve büyüklükleri rehberde ayrıntılı olarak incelenmiş ve öneriler geliştirilmiştir (Şekil 12). Yapılan çalışmada, köy içindeki farklı büyüklüklerde ve biçimlerde parsel büyüklüklerinin olması, parsel büyüklüklerine ilişkin bir bölgeleme yapılmasını engellemiştir. Bunun yanında planlamada genel bir eğilim olan parsel büyüklüğü belirlenmesinin Yukarıyapıcı Köyü özelinde çok uygun olmadığı görülmüş, bu tür bir yaklaşımın tektip bir yapılaşmaya neden olabileceği, köyün dokusundaki çeşitliliği azaltabileceği endişesi de doğmuştur. Bu nedenle köy içinde yapılacak yeni parsel ifrazları durumunda parsel büyüklüklerinin komşu parsel büyüklükleri ortalaması

Şekil 11. Yerleşim biçimine ilişkin öneriler.

Şekil 12. Parsel ifrazları için öneriler.

alınarak belirlenmesi önerilmiştir. Ayrıca köy merkezinde mevcutta TAKS değeri 1 olan parsellerin olmasına karşın yeni oluşturulacak parsellerde TAKS 1 kesinlikle önerilmemiştir. Nedeni mevcut bahçesiz parsellerde ürün depolama sorunları olması, yola taşmaların halkta rahatsızlık yaratması ve köyün önemli kimlik öğesi olan bahçeli yapıların desteklenmesidir.

Parseller için geliştirilen bir diğer öneri ise parsel sınır elemanlarının köy karakteri ile uyumlu olmasıdır. Yapay çit elemanları veya köyde kullanılmayan türdeki sınırlama elemanlarının kullanılmaması özellikle vurgulanmıştır. Parsel duvarlarının 1 metreden yüksek olmamasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Parsel sınırlarında mevcutta sınırlama elemanı olarak kullanılan kuru zeytin dallarının, özellikle yollara ve komşu parsellere taşmaması üzerinde durulmuştur. Köy içindeki yapılarla ilgili olarak ise özellikle yapıların arazi morfolojisiyle uygun olmayan konumda yapılmalarının önüne geçilmesi, köyün içinde yer aldığı peyzajla uyumlu bir yapılaşmanın sağlanması önerilmiştir (Şekil 13). Bu kapsamda, yeni yapılacak yapıların köydeki mevcut yapı yükseklikleri ile uyumlu olması önerilmiştir. Buna göre yeni yapılar için kat yükseklikleri ve kat adetleri belirlenmiştir. Ayrıca yeni yapılarda çatı eğimlerinin köydeki baskın çatı eğimi dikkate alınarak oluşturulması önerilmiş, onarımı yapılacak çatılarda yine bu eğime göre gerekli müdahalelerin yapılması vurgulanmıştır. Cephe malzemeleri ve

renkleri ile ilgili olarak köydeki mevcut malzemeler ve renkler dikkate alınarak öneriler yapılmıştır. Aynı biçimde pencere büyüklükleri ve şekilleri ile ilgili olarak da köyün karakterini simgeleyen türdeki yapıların pencere tipolojilerinden örnek gösterilmek suretiyle öneriler geliştirilmiştir (Şekil 14).

Dördüncü altbaşlık ise köy meydanı, köy girişi, kadınlar meydanı ve diğer toplanma alanlarını içine alan ortak mekânlara dair önerilerin geliştirildiği bölümdür. Sosyo-mekânsal analizler sonucunda köydeki ortak mekânların köy gündelik hayatında çok önemli yer tuttuğu, aynı zamanda yine aynı mekânların bir kırsal turizm önerisinde önemli potansiyel alan teşkil ettikleri ortaya çıkmıştır. Köydeki gündelik yaşamın yoğunluklu olarak geçtiği bu mekânlarda bir yandan yaşam kalitesini artırıcı, fonksiyonel düzenlemeler geliştirilirken diğer yandan köyün kimlik özelliklerine uygun öneriler geliştirilmiştir. Bu doğrultuda köyün girişinde köprü ile köye giriş sağlayan alanın özellikle dikkate ele alınması gereken bir ortak mekân olduğu ortaya çıkmıştır. Köyün karşılama mekânı olan, aynı zamanda mezarlığın da bulunduğu bu alan köylülerin gündelik yaşamlarında kullandıkları bir meydan özelliği taşımaktadır. Bu nedenle köy girişi için geliştirilen önerilerde bu kullanım özellikleri dikkate alınmıştır. Köy girişini vurgulayan önerilerden biri hoş geldin tabelasının düzenlenmesidir. Bir diğer öneri ise köye beş yüz metre kala yol boyu ağaçlandırmanın yapılmasıdır.

Şekil 13. Arazi morfolojisine uyumlu yapılaşma.

Şekil 14. Pencere ve kapılara ilişkin sorun ve öneriler.

Köyde gündelik yaşamın sıklıkla geçtiği bir diğer ortak mekân olan köy meydanı için ise, belirlenen ilkeler doğrultusunda öneriler oluşturulmuş, bu öneriler daha sonra Eylem Projeleri ile hayata geçirilmek üzere ayrıntılandırılmıştır. Köyün en önemli karakteristik mekânlarından biri olan meydanın çınarı, kahvesi, camisi ve çeşmesi ile bir bütün olarak ele alınması ve mevcut durumdaki araç trafiğinin bu bütünlüğü bozmayacak biçimde düzenlenmesi önerilmiştir. Buna ek olarak meydanın bir toplanma mekânı olarak döşemesinden, oturma elamanına kadar her tasarım öğesiyle bir bütün oluşturması için farklı öneriler geliştirilmiştir.

Eylem Projeleri

Eylem Projeleri çalışmanın amaçlarının gerçekleşmesi ve Köy Tasarım Rehberinin hayata geçirilmesi için köyde yapılması önerilen işlerin öncelikleri ve detaylarının yer aldığı eylemler ile uygulama etaplarını içermektedir. Çalışma kapsamında geliştirilen eylem projeleri; Altyapı, Köyün Yerleşim Biçimi, Köy Girişi, Köy Meydanı, Yollar ve Patikalar, Ortak Alanlar olmak üzere 6 ana başlıkta ele alınarak 25 proje ile detaylandırılmıştır. Bu projelerde Köy Tasarım Rehberinin her başlığı için yapılacak iş açıklanmış, işin önceliği, kısa ya da uzun vadeli olması durumu belirlenmiştir (Şekil 15). Öncelik belirlenirken iki kriter gözönünde bulundurulmuş, bunlardan birisi sorun odaklı, diğeri ise vizyon odaklı olmuştur. Bir sorunun yaşam kalitesini ne kadar etkilediğine göre değişen aciliyeti o soruna çözüm sunan eylemin önceliğini belirlemiştir. Diğer yandan, Köy Tasarım Rehberindeki temel hedeflerin yerine getirilebilmesi için en etkili olduğu düşünülen eylemler de yine öncelik sıralamasında öne geçmiştir. Bir eylemin hangi vadede gerçekleştirileceği meselesi ise, maliyet ve/veya iş yükü bağlamında ne kadar sürede yapılabileceğine göre düşünülmüştür.

Örneğin trafonun meydandan kaldırılması ve köy bütününe de yola taşmaların önlenmesi için kadaströ çalışması yapıl-

ması köy halkı tarafından en çok istenen iki konudur. Yaşam kalitesi ile ilgili bu eylemler yüksek öncelikli ve kısa vadeli olarak tanımlanmıştır. Yine örnek vermek gerekirse köy halkı tarafından istenen köy meydanının düzenlenmesi konusu, hem yaşam kalitesinin yükseltilmesi hem de köye dair kırsal turizm hedefleri bakımından yüksek öncelikli ve kısa vadeli olarak belirlenmiştir.

Yukarıyapıcı Köyü için öncelikle geliştirmesi gereken iki konuya “öncü projeler” başlığı altında yer verilmiştir. Bunlardan birincisi, köye dair ayrıntılı bir kırsal turizmyaklaşım stratejisidir. Köy Tasarım Rehberinin hedeflerini tamamlayıcı ve yerel yönetime yol gösterici nitelikteki kırsal turizm stratejisi öncü projeler başlığı altında verilmiştir.

İkinci konu ise köyde ortak yaşamı canlandıracak olan “Köy Meydanı Tasarım Projesi” dir. Öncü projeler başlığı altında yer alan Köy Meydanı Tasarım Projesinin hazırlanma süreci ve proje detayları bir sonraki başlıkta aktarılacaktır.

Öncü Proje Örneği I: Kırsal Turizm Stratejisi

Erdek 1950’li yıllarda iç turizmin odak noktası haline gelmiş, ancak turistik cazibe noktası olma özelliğini 1980 sonrası önemli ölçüde yitirmiştir (Arslan, 2005). 1980’lerdeki ülke turizm politikalarında Akdeniz ve Ege kıyılarının geniş kredi ve teşviklerle desteklenmesi ve bu yörelerde turizm sezonunun Kapıdağ Yarımadasına göre daha uzun olması yatırımcıların ilgisini ülkenin batı ve güney sahillerine yönlendirmiştir (Arslan, 2005). Diğer taraftan Erdek ve çevre köylerde artan ikinci konutlar, yoğun yapılaşma, mevcut tesislerin yetersizlikleri, hizmet kalitesinin düşük olması, Erdek başta olmak üzere Kapıdağ Yarımadasını turistik cazibe merkezi olmaktan çıkarmıştır (Arslan, 2005). Ancak son yıllarda farklı kurumlar tarafından farklı ölçeklerde Kapıdağ Yarımadasında turizmi canlandırmaya yönelik bir dizi politika üretilmiş, plan çalışma-

MEKÂNSAL DÜZENLEME	Konu	Yapılacak iş	Açıklamalar	Öncelik			Vade		
				Yüksek	Orta	Düşük	Kısa	Orta	Uzun
KÖY MEYDANI	Meydan Projesi		Köy Meydanı Projesinin rehberdeki şekilde uygulanması ve denetlenmesi						
			Tasarım Rehberi ilkelerine ve Meydan Projesine uygun olarak kahvehane binasının alt katını da işlevlendirecek biçimde yeniden projelendirilmesi ve uygulanması						
	Kahvehanenin iyileştirilmesi		Kahvehane alt katının bitkilere ve çardak düzenlemesi ile köy meydanıyla bütünleşecek bir tasarım yapılması						
			Kahvehane binasının arka kısmının doktor muayene odası olarak düzenlenmesi						
	Gasilhane Binasının Yapılması		Caminin arkasındaki parseli köye hizmet edecek Gasilhanenin projelendirilerek uygulamasının yapılması						
			Meydan çevresindeki tescilli yapıların restorasyonunun köy tasarım rehberi ilkelerine uygun olarak projelendirilmesi ve uygulanması						
YOLLAR VE PATİKALAR	Araç Yolları		Meydan çevresindeki tescilsiz binaların köy tasarım ilkelerine uygun olarak yenilenmesi						
			Meydan çevresindeki tescilli yapıların restorasyonunun köy tasarım rehberi ilkelerine uygun olarak projelendirilmesi ve uygulanması						
YOLLAR VE PATİKALAR	Araç Yolları		Tasarım Rehberinde belirlenen önceliklere ve özelliklere uygun olarak araç yollarının yenilenmesi						
			Tasarım Rehberinde belirlenen önceliklere ve özelliklere uygun olarak patikaların yenilenmesi						

Şekil 15. Eylem projeleri uygulama etapları: Köy meydanı ve yollar, patikalar örneği.

ları yapılmıştır.⁴ Kırsal turizm bu çerçevede yerel yönetimin gündemine gelmiş kültürel turizmle birlikte Yukarıyapıcı Köyünün projelendirilmesine karar verilmiştir.

Yukarıyapıcı Köyü tarihi, kültürel ve doğal değere sahiptir. Köy yakın coğrafyasında yer alan antik Kyzikos kentinde, özellikle Roma Dönemine ait Hadrianus Tapınağı ve Amfityatro harabeleri gibi eserler kültürel ve tarihi miras anlamında çok değerlidir. Diğer taraftan 1895 ile 1922 arasında Ortodoks dünyası için önemli bir hac merkezi olan Kırızlı Manastırına da en yakın köylerden birisidir. Erdek Belediyesinin çabaları ile 2015 yılından itibaren Ortodokslara ait geleneksel Ağustos dini töreni tekrar yapılmakta, Ortodoks Cemaatinin ileri gelenlerinin katıldığı ve yönettiği ayinler düzenlenmektedir. Köyün çevresindeki tarihi eserler kadar, Yukarıyapıcı Köyü de büyük bir turizm potansiyeli taşımaktadır. Her ne kadar bazı evleri

harabeye dönmüş olsa da köy hala eski Rum köyü mimari örneklerini barındırmaktadır. Kapıdağ Yarımadasında toplumsal dokusu bozulmamış birkaç Pomak köyünden birisidir. Köyde Pomak kültürünün geleneksel yaşamına ilişkin birçok öge oldukça canlıdır. Köyün yakın çevresine ilişkin sahip olduğu bir diğer değer ise doğasıdır. Kapıdağ Yarımadası hem flora hem de fauna açısından zengindir. Köyün yakın çevresi meşe, gürgen, kestane, ıhlamur, çınar, kayın, defne ve karaçamdan oluşan sık ormanlarla kaplıdır. Köye çok uzak olmayan gölet ve çevresi ise diğer bir doğal değerdir.

Yukarıyapıcı Köyü için bu çalışma kapsamında hazırlanan Köy Tasarım Rehberi'nde kırsal turizm kırsal kalkınmanın bir aracı olarak görülmüş, kırsal turizmin köy ekonomisini destekleyici bir ekonomik aktivite olması öngörülmüştür. Tasarımı etkin kullanarak yerele özgü marka yaratılmalıdır (Ünsal, 2012)

⁴ Kapıdağ Yarımadası-Erdek Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Eylem Planı'nda (2007-2013) doğa ve kıyı turizminin geliştirileceği alanlar ve zeytin koridoru içinde yer almaktadır. Güney Marmara Kalkınma Ajansı TR22 Güney Marmara Bölge Planı'nda (2010-2013) ise Bandırma Edremit arası Eko-Agro ve Sağlık Turizmi Gelişme Aksı içinde kalmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen Turizm Merkezi ve Kültür Turizm Koruma Geliştirme Bölgeleri (KTKGB) listesinde Balıkesir Marmara Güney Adalar KTKGB içinde yer almaktadır. Üst ölçekli planlarda Kapıdağ Yarımadasında turizm ana sektörlerden biri olarak önerilirken, eko-agro ve sağlık turizmi turizm çeşidi olarak ön plana çıkmaktadır.

Hayvancılık ve tarım köyün ana geçim kaynakları olarak kabul edilmiş, kırsal turizmin doğal ortam üzerinde tahrip edici, yok edici ve kirletici özelliklerine izin verilmemiştir. Köyde koruma gelişme dengesinin iyi kurulması adına sit alanı ilan etme yerine koruma odaklı yeni bir planlama yaklaşımı geliştirilmiştir. Kırsal turizmin farklı turizm türleri ile özellikle de tarih, kültür ve kıyı turizmi ile entegre edilmesi öngörülmüştür. Kırsal turizmde otantiklik çok önemlidir. Bu nedenle yollarda kullanılan malzemelerden, aydınlatmaya, ticari işletmelerde sunulan hizmet ve mallara kadar her şey köyün doğal, tarihi ve kültürel değerleri ile uyumlu olmasına özen gösterilmelidir. Köy halkının da görüşmelerde belirttiği gibi köyün değerlerini dikkate alan bir kırsal turizm yaklaşımının köy halkı tarafından benimsenmesi mümkündür. Kırsal turizmin sürdürülebilir olmasında en önemli faktörün, kamu ve yerelin birlikte çalışması, yöre halkının sürecin her aşamasında katılımının sağlanması, yani katılımcı turizm planlaması olması ilkesinden hareketle Yukarıyapıcı Köyü için katılımcı bir kırsal turizm modeli kurgulanmıştır.

Yukarıyapıcı Köyü Kırsal Turizm Planına ilişkin ana kararlar şunlardır: Köyün fiziksel mekanının iyileştirilmesi; köy girişine harita konması; dere kenarının temiz tutulması; köy meydanının, girişinin ve yollarının tasarımı rehberi ilkelerine göre düzenlenmesi; köyün peyzaj düzenlenmesinin Köy Tasarım Rehberi ilkelerine göre gerçekleştirilmesi; eski kilise ve çevresinde turizm odağı oluşturulması; kiraz festivalinin canlandırılması; kilisenin müze olarak değerlendirilmesi; Kyzikos-Kapıdağ Yarımadası Kültür Belleği – Pomak kültürü – Rum kültürünü tanıtmayı hedefleyen bir müze yapılması; Belediyesinin kırsal turizm odağı olarak belirlenen alan içindeki sivil mimari örneği konutlardan satın alarak restorasyon çalışması yapması ve bu binaları konaklama için kullanılabilir şekilde düzenlemesi; köydeki diğer binaların restorasyonunu teşvik etmesi.

Diğer kararlar ise hayvancılık, tarım ve ormandan gelen yerel ürünleri değerlendirilerek köye ait bir marka oluşturulması; festival alanındaki eski okul binası ve eski kurs binalarının üretim atölyeleri olarak düzenlenmesi (keçi peyniri yapımı, tereyağı yapımı, salça ve reçel yapımı vb.); atölye üretim takvimi oluşturulması; Yukarıyapıcı Köyünün mevcut trekking, yürüyüş ve günlük tur rotaları içindeki yerinin vurgulanması; yeni oluşturulacak rotalara köyün dahil edilmesi; Kyzikos antik kenti kalıntıları olan Hadrian Tapınağı, Amfitiyatro ve eski liman ile köyün ilişkisinin kurulması; köyün içinde ve yakın çevresindeki tarihi ve doğal değerleri görmeyi hedefleyen mevcut trekking ve bisiklet rotalarının ve mola noktalarının geliştirilmesi; köyün kısa turizm rotası ile göletle ve uzun turizm rotası ile Kirazlı Manastırı ile ilişkisinin güçlendirilmesi; Kirazlı Manastırına yönelik kültürel ve inanç turizminden köyün yararlanması; köyün turizm rehberlerinde, sosyal medyada ve gezi internet sitelerinde tanıtımının yapılması ve son olarak tüm planlama süreci tamamlandıktan sonra köydeki turizm aktivitelerini tanıtan bir web sitesi kurgulanıp, daha

çok kişinin haberdar edilmesidir. Bu süreçte köy halkının her aşamada aktif şekilde yer alması için ayrı bir katılım planı yapılmalıdır.

Öncü Proje Örneği II: Köy Meydanı Tasarım Projesi

“Köy Meydanı Tasarım Projesi”ne ilişkin tasarım kararları köy halkı ile ortaklaşa yapılan çalışmalar sonucunda oluşturulmuştur. İlk etapta köy içinde özellikle kadınların da rahatlıkla dolaşabilmeleri için kadınlar meydanı olmak üzere birkaç yere (Cami duvarı, köy çeşmesi, kahvehane) fikir panoları asılmış, köy halkından pano üzerinde yazarak ve işaretleyerek fikirlerini aktarmaları istenmiştir. Bir gün asılı olarak bırakılan fikir panolarında meydana dair memnun olunan ve olunmayan özelliklerin yazılması istenmiş, ayrıca farklı yerlere ait köy meydanı örnekleri gösterilerek hangilerinin köy için uygun olduğunu düşündükleri sorulmuştur. Türkiye ve dünya örneklerini içeren bu fotoğraflar proje ekibi tarafından köyün bağlamına uygun olarak saha çalışması öncesinde belirlenmiştir. Fikir panolarıyla paralel olarak köy halkı ile masa toplantıları yapılmış, köylülerin meydana dair genel istek ve talepler alınmıştır. Bu masa başı toplantılarında örnek yol kaplaması, çeşme ve kahve fotoğrafları üzerinden bir tartışma yapılmıştır. Köy halkıyla yapılan bu toplantılar ve fikir panolarının doldurulması sonrasında, sonuçlar dikkate alınarak proje ekibi tarafından meydana ilişkin tasarım önerileri geliştirilmiş, daha sonra bu tasarım önerileri köy halkıyla paylaşılarak geri bildirim alınmıştır. Köy halkı ile yapılan bu görüşme sonrasında proje ekibi tarafından geliştirilen meydan projesi detaylandırılmış ve daha sonra köy meydanında yapılan gece toplantısında köy halkına sunulacak görüş ve bilgiler alınarak meydan projesinin nihai sonuca ulaşması sağlanmıştır.

Yukarıyapıcı Köy meydanı; camisi, çınarı, köy kahvesi ve çeşmesiyle geleneksel bir köy meydanıdır (Şekil 16). Köyün ana yol bağlantılarının kesiştiği nokta, cami ve kahvehanesi ile toplanma mekânıdır. Meydan çoğunlukla orta yaşlı erkekler tarafından kullanılırken, kadınların meydana var oluşları sınırlıdır. Ancak sahada yapılan katılımcı tasarım sürecinde hem kadınların hem de erkeklerin köy meydanından memnun olmadıkları tespit edilmiştir. Meydanda araçların park etmesi, köy camisinin meydanla bütünleşmeyen avlu yapısı, köy kahvesinin meydana kopuk üst kotta bulunması, meydan işlevlerinin çeşitlenmemiş olması, traфонun bulunması, köy çeşmesinin köy karakterini yansıtmaması, meydan döşemesinin meydanı vurgulayacak biçim ve karakterde olmaması ve yeterince yeşil alanın bulunmaması ortaya çıkan temel nedenler olarak belirlenmiştir. Köylülerle gerçekleştirilen tasarım sürecinde köylüler tarafından meydana ilişkin hem sorunlar tespit edilmiş hem de öneriler geliştirilmiştir. Araştırma ekibi bu tespit ve öneriler ışığında meydanının potansiyel özelliklerini ortaya çıkaran ve yukarıda belirtilen sorunları çözebilen bir tasarım üretimi hedeflemiştir (Şekil 17). Çalışmada meydana farklı işlevler

Şekil 16. Köy meydanı (MSGSU Fotoğraf Bölümü, 2016).

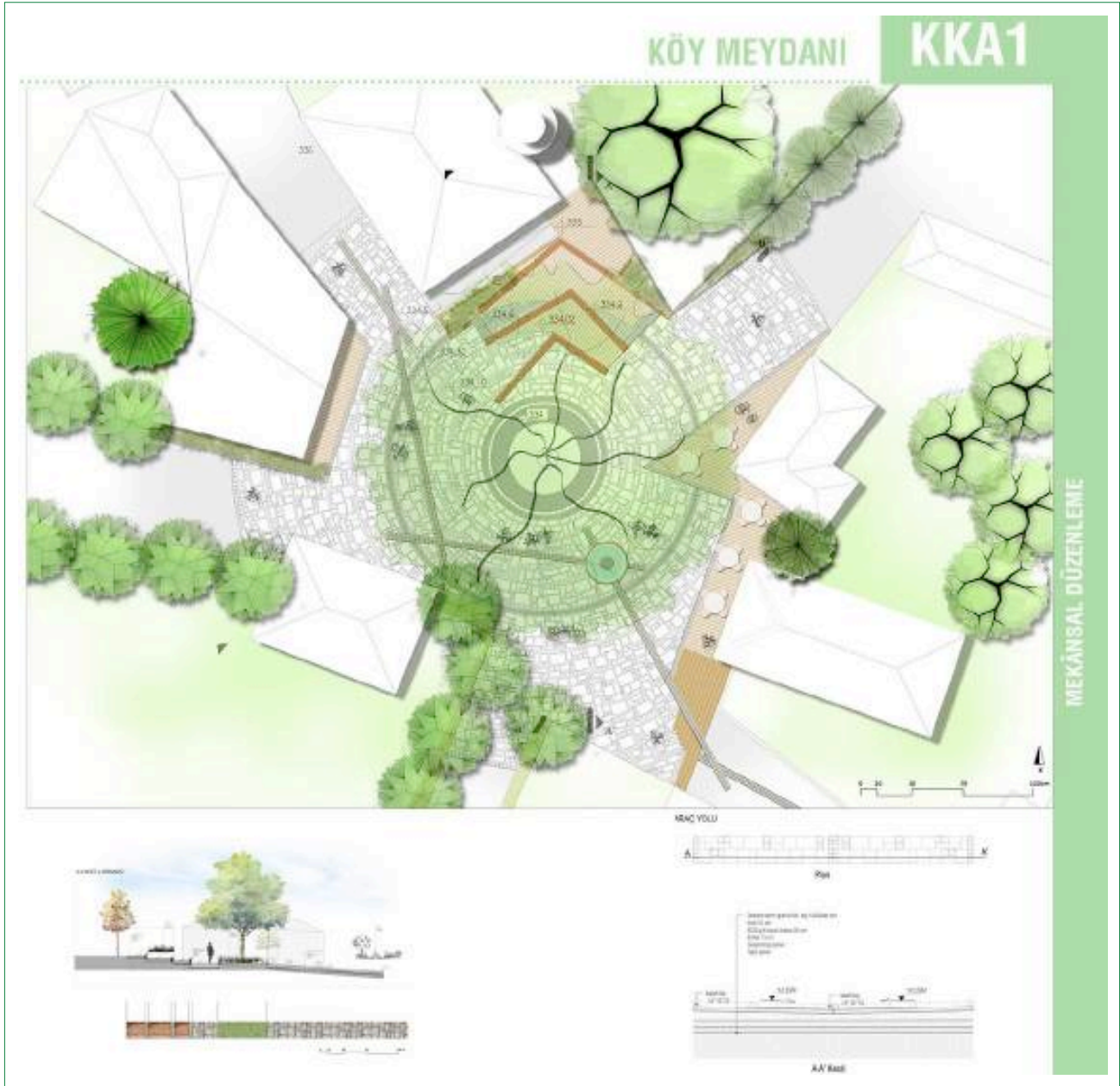
kazandırılmış, toplanma mekânı özelliği vurgulanmış, cami ve meydanın bütünleşmesi sağlanarak yeni kamusal mekânlar yaratılmış, köy kahvesi ve köy meydanı bütünleştirilmiş, meydan içinde yeni yeşil alanlar oluşturulmuş, köy karakterini ortaya çıkaracak yerel malzeme kullanımı sağlanmıştır.

Köy meydanının en önemli özelliği olan cami ile çınar birliğinin yeniden kurulması için cami avlusunun mevcut duvarı kaldırılarak avlunun meydanla bütünleşmesi sağlanmıştır. Çeşmenin konumu değiştirilerek meydan ile bütünleşmesi sağlanmıştır. Köy kahvesinin alt katı işler hale getirilerek 1,5 metre öne doğru ahşap pergola ile meydana doğru çıkma yapılması önerilmiştir. Böylelikle köy kahvesinin meydanla bütünleşmesinin sağlanması hedeflenmiştir. Meydanın farklı işlevlerle zenginleştirilmesi için meydana bulunan iki binanın, kırsal turizm öneri projemizle uyumlu olacak şekilde kafe ve satış birimleri olarak kullanılması önerilmiştir. Meydan içinde mevcut çınar ağacı meydanı simgelemekle beraber meydan içinde yeni yeşil alanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda yapılan tasarım ile meydan içinde farklı yeni yeşil alanlar yaratılmıştır. Ayrıca meydana çıkan yollarda yol genişliğini ve araç geçişini engellemeyecek şekilde ağaçlandırma çalışmaları yapılması düşünülmüştür. Alana tasarım ile getirilen her tür bitki için, yörenin iklim koşullarına uygun, köyün karakteriyle uyumlu türler seçilmiştir. Köy meydanında kullanılan döşeme malzemesi köyün doğası ve tarihi ile uyumlu olması için granit olarak seçilmiştir. Köyün tamamının granit zemin üzerinde bulunması ve köyde geçmişten bugüne granit malzemenin yol kaplamasında ve binalarda kullanılması malzeme seçiminde önemli rol oynamıştır. Köyün karakterini yansıtan bu malzeme, farklı ebatlarda kullanılmıştır. Meydanın büyük kısmında ise serbest kesim granit taş kullanılmıştır. Meydan içinde ayrıca tasarımı kuvvetlendirmek için

bazı yerlerde bazalt malzeme kullanılmıştır. Meydanda ana aksı vurgulamak için kırıklı döşeme farklılığı ile meydan içindeki geçiş güzergahı yönlendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Döşemedeki bu yönlendirme çeşme ve çınara doğru bir yöneliş sağlamakta, daha sonra ana yola doğru yönelim gerçekleştirilmektedir.

Sonuç

Türkiye’de köy tasarım rehberlerine ilişkin deneyimler oldukça yenidir. Mevzuattaki belirsizlik, köy tasarım rehberlerinin hazırlanmasının yerel yönetimlerin tercihlerine bağlı olması, köy tasarım rehberlerinin hazırlanmadığı yerlerdeki kırsal alanların gelişimini mevcut imar planı mantığı ile yönlendirmek kırsal alanların kimliklerini, özgün mimari ve toplumsal değerlerini korumaları konusunda ciddi sorunlar yaratacaktır. Mevcut imar planlarının yapım ve uygulama sürecinde yıllardır yaşanan olumsuz deneyim, 1950’lerden itibaren hızla nüfus kaybeden dolayısıyla sosyo-mekânsal anlamda gerileme sürecinde olan kırsal yerleşimler için ciddi bir sorundur. Diğer taraftan 1980’lerden itibaren izlenen turizm ve enerji politikaları doğal, tarihi ve kültürel kaynakları zengin birçok kentsel ve kırsal alanda rant odaklı projelerin gelişiminin önünü açmış, yine bu alanlarda toplumsal ve ekolojik sorunlar ortaya çıkarmıştır. Kırsal alanlarda tekil ölçekte bina restorasyonları ile başlayıp turizm destinasyonu haline gelen bazı kırsal yerleşmeler ise sürdürülebilirlik açısından tehlike ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan mevzuatta tanımlanan ve köyler için yeni bir uygulama aracı olarak görünen köy tasarım rehberi ise planlama ile ilişkisi tanımlanmadığı sürece etkin olmayan bir araç olarak kalma riski taşımaktadır.

Şekil 17. Köy meydanı tasarım projesi.

Yukarıda tanımlanan nedenlerle bu çalışmada, değişim değerinden ziyade kullanım değerini ön plana çıkaran bir yaklaşım benimsenmiş, hem köyün özgün değerini koruyan, hem de köyü çevresiyle ilişki içinde ele alan, köy tasarım rehberiyle birlikte etkin olan mekânsal düzenleme araçları geliştirilmiştir. Köyün kimliğini koruyup yaşam kalitesini artırmak temel alınmak üzere, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi amacıyla köye dair öneriler geliştirilmiştir. Köyde yaşayanların köye dair tespitleri ve önerileri köye dair geliştirilen tüm mekânsal araçlardaki kararlara temel olan ilkelerin oluşumunda esas olarak alınmıştır. Köylüler kendi temel ekonomik aktiviteleri olan, zeytinciliğe, hayvancılığa ve tüm günlük rutinlerini özgün kılan

toplumsal hayatlarına zarar vermeyecek bir turizm talebinde bulunmaktadır. Bu ilkeden hareketle tüm mekânsal kararlarda öncelik olarak köy halkının yaşam kalitesini yükseltmek hedeflenmiş, turizm ise destekleyici bir sektör olarak görülmüştür. Mevzuatta yeterince tanımlanmayan Köy Tasarım Rehberinin içeriği, kapsamı ve yöntemi ise çalışmaya özel olarak yeniden tanımlanmış, köy tasarım rehberinin köydeki mekânsal gelişmeyi yönlendirmede tek başına yeterli olamayacağına karar verilmiştir. Bu bağlamda kırsal planlama konusundaki başarılı ülke örnekleri incelenerek yalnızca fizikî mekânsal kaliteyi geliştirmekle kalmayan, köyün geleceğine yön verecek stratejik önerileri de içeren müdahale araçları geliştirilmiştir.

Köy Tasarım Şeması, köyü çevresiyle ilişkili olarak ele alan, özellikle köy içi ve köy dışını erişilebilirlik açısından birbirine bağlayan, stratejik eylem ve tasarım projesi alanlarını belirleyen bir yönlendirici belge olarak ortaya konmuştur. Bu şema sayesinde alt ölçeklerde yapılacak önerilere dair temel bir çerçeve belirlenmiş, bu çerçeve köyün geleceğine yönelik mekânsal stratejileri ortaya koymuştur. Köy Tasarım Şeması sayesinde, çok küçük ölçekte, parsel ve binaya dair önerilerin bağlamsız biçimde kalması engellenmiş, kapsayıcılık sağlanmış ve alt-üst ölçek bağlantısı kurulmuştur.

Köy Tasarım Rehberi, köyde yapılan detaylı analizler sonucunda, Köy Tasarım Şeması ile belirlenen çerçevenin dışına çıkmadan köy makroformundan, parsel ve bina ölçeğine doğru ayrıntılı öneriler içermiştir. Rehberde, açılar, renk tonları, yükseklik, genişlik, malzemeler, yol kaplamaları, ortak mekânlarda kullanılacak elemanların biçimleri gibi konularda çok sınırlı olmayan, esnek ama bir estetik bütünlüğü sağlayabilecek öneriler görselleriyle ve açıklamalarıyla listelenmiştir.

Bunların ardından Köy Tasarım Şemasında ve Köy Tasarım Rehberindeki öneriler aciliyetlerine göre sıralanmış ve bir liste halinde uygulama öncelikleri ortaya konmuştur. Eylem konularının sıralanması köyün gelecekteki gelişiminde de programlı hareket edebilmeyi sağlayan Eylem Projeleri önceliklerinin elde edilmesini sağlamıştır. Eylemler listesinden seçilen öncü projeler ise, şemada ve rehberde yapılan önerilerin hayata hızlı bir şekilde geçirilebilmesi için ayrıntılı olarak çalışılmıştır. Kimliğe, yaşam kalitesine ve toplumsal birlikteliğe katkıda bulunan, aynı zamanda olası turizm aktivitelerini de kolaylaştırması açısından detaylı çalışılan köy meydanı bir tasarım projesidir. Bir diğer öncü proje ise, turizmin köyün değerlerini yok etmesini engellemeyi amaç edinen, yaşam kalitesi, kimlik ve alternatif ekonomik sektör önerilerini birlikte ele alan kırsal turizm stratejisidir.

Sonuç olarak; köylerde yapılacak mekânsal düzenlemeyi bir süreç olarak ele alan, yaratıcı katılım yöntemlerini destekleyen, disiplinlerarası uzmanlık birikimlerinden yararlanan, tarihi, ekonomik ve toplumsal bağlamı dikkate alan bu çalışma ile planlama/tasarım alanında yeni bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeve, köy tasarım rehberlerinin üst ölçekte mekânsal planlarla ve alt ölçekte uygulama boyutuyla bağlantılı olarak ele alınmasını kolaylaştırarak etkinliğini artıracaktır. Bu öneri çerçevenin ve yeni araçların başka çalışmalarla geliştirilmesi ve kırsal planlama alanında bir katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- Alexander A. (2007). Towards A Management Plan For The Old Town Of Leh. Tibet Heritage Fund Reports.
- Arslan, Y. (2005). Erdek ve Çevresinin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (13), syf 29-53.
- Atık, M., Ortaçesme, V. (2010). Peyzaj Karakter Analiz Yöntemi ile Antalya Side Bölgesi Kültürel Peyzajlarının Karakter Analizi, 108Y345 nolu Tübitak Projesi, Ankara.
- Cloke, P., Goodwin, M., Milbourne, P. And Thomas, C. (1995). Deprivation, Poverty And Marginalization In Rural Lifestyles In England And Wales. Journal Of Rural Studies 11, 351-366.
- Cloke, P. (1997). Country Backwater To Virtual Village? Rural Studies And 'The Cultural Turn'. Journal Of Rural Studies, 13 (4), 367-375.
- Cloke, P. And Little, J. (Eds.). (1997). Contested Countryside Cultures: Otherness, Marginalisation And Rurality. Routledge, London.
- Cruickshank, J. (2016). Is Culture-Led Redevelopment Relevant For Rural Planners? The Risk Of Adopting Urban Theories In Rural Settings, International Journal Of Cultural Policy
- Countryside Comision. (1996). National Mapping Project. Twinspan III Technical Report, Cheltenham
- Çevik, S. ve Eminağaoğlu, Z., (2005). Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım ve Planlama Politikalarının Bölgesel Ölçek İçinde Değerlendirilmesi, Kafkas Üniversitesi, Artvin Orman Fakültesi 2005/2.
- Davis, D., Moore, N., Wright, M. & Zyckofsky, P. (2013) Participation Tools For Better Community Planning. Sacramento: Local Government Commission.
- Demir, S., Demirel, Ö. (2016). Korunan Havzalarda Peyzaj Değişimi ve Peyzaj Karakter Analizi ile Peyzaj Planlama Yaklaşımı: Meryemana Vadisi Örneği, Trabzon, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 6(13), 155-174
- Eminağaoğlu, Zehra (2004). Kırsal Yerleşmelerde Dış Mekan Organizasyonu İlgili Politikalar ve Değerlendirmeler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ertin, G. (1994). Kapıdağ Yarımadasının Coğrafi Etüdü, Türk Coğrafya Dergisi, sayı 29, syf. 283-314.
- Ertüzün, R. M. (1999). Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Ozan Sanatevi, İstanbul.
- Frank, K. And Reiss, S. (2014). The Rural Planning Perspective At An Opportune Time. Journal Of Planning Literature, 29 (4), 386-402.
- Gaventa, J. (2006). Finding The Spaces For Change: A Power Analysis. Ids Bulletin, 37, 23-33.
- Friedmann, J. (1993). Toward A Non-Euclidian Mode Of Planning. Journal Of The American Planning Association, 59:4, 482-485.
- Gaventa, J. (2006). Finding The Spaces For Change: A Power Analysis. Ids Bulletin, 37, 23-33.
- Görmüş, Ş., Atmış, E., Artar, M., Özkazanç, N. K., Günşen, H. B., Cengiz, S., Tekebai, S., (2015). Küre Dağları Milli Parkı Köy Tasarım Rehberleri (Bartın Bölümü), Bartın Üniversitesi Yayınları: 20. Bartın
- Habermas, J. (1987). The Theory Of Communicative Action. Vol. 2. Live-world And System: A Critique Of Functionalist Reason. Translated By Thomas A. McCarthy. Boston, Ma: Polity Press.
- Harvey, A. (2014). Community-Led Plan Making Under The Unece Aarhus Convention 'Toolkit' For Community-Led Village Design Statements (Clvds) In Ireland, National Planning Conference, The Heritage Council.
- Hasluck, W.F. (1910). Cyzicus, Cambridge.
- Healey, P. (2010). Making Better Places: The Planning Project In The Twenty-First Century. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Herlin, I.S. (2016) Exploring the national contexts and cultural ideas that preceded the Landscape Character Assessment method in England, Landscape Research, 41:2, 175-185,
- Hoch, C. (2011). Viewpoint: The Planning Research Agenda: Planning Theory For Practice. Town Planning Review, 82, Vii-Xvi.
- Hou, J. & Rios, M. (2003). Community - Driven Place Making: The Social Practice Of Participatory Design In The Making Of Union Point Park. Journal Of Architectural Education, 19-27.
- Innes, J. & Booher, D. (2000). Public Participation In Planning: New Strategies For The 21st Century Annual Conference Of The Association Of The Collegiate Schools Of Planning.
- Ketin, H. (1946). Kapıdağ Yarımadası Monografyası, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Küçük, N. (1973). Kapıdağ Yarımadasında Kır Yerleşmeleri, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bitirme Tezi.
- Milbourne, P. (Ed.) (1997). Revealing Rural Others. Pinter Press, London.
- Nagnall, W., Cramer, C., Cussen, N. & Giles, K. (2010). Julianstown Village Design Statement: A National Pilot For The Heritage Council's Vds Programme Ii. Ireland: Meath County Council National University Of Ireland Heritage And Local Government.
- Öğdül, H., Olgun, İ., Çalışkan, Ç. O. (eds) (2015), Kastamonu-Küre Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZA) yayını.
- Philo, C. (1992). Neglected Rural Geographies: A Review. Journal Of Rural Studies 8, 193-217.
- Swanwick, C. (2002). Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland. The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. Sheffield
- The Heritage Council. (2012). Community-Led Village Design Statement – Vds- Toolkit, Ireland.
- Taiao, M. N.-M. T. (2006). Urban Design Toolkit. Wellington - New Zealand.
- Tübitak Kamag-1007- 108g173. (2015). Kırsal Alan Politika Ve Stratejilerinin Belirlenmesi, Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi.
- Şahin, Ş., Perçim, H., Kurum, E., Uzun, O., Bilgili, B. C. (2014) Bölge- Alt Bölge (İl) Ölçeğinde Peyzaj Karakter Analizi ve Değerlendirmesi Ulusal Teknik Kılavuzu, Müşteri Kurumların T.C. İçişleri Bakanlığı, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı olduğu, T.C. Ankara Üniversitesinin Yürütücü Kuruluş olduğu ve TÜBİTAK KAMAG 1007 Programı 109G074 No'lu PEYZAJ-44 Projesi Çıktısı, 148 Sayfa, Ankara.
- Uzun, O., İlke, E. F. Çetinkaya, G. Erduran, F. Açıköz, S. (2012) Peyzaj Planlama : Konya İli Bozkır-Seydişehir-Ahırılı-Yalıhöyük İlçeleri ve Sugla Gölü Mevkii Peyzaj Yönetimi Koruma ve Planlama Projesi, Ankara
- Ünsal, H. T. (2012) "Effective Use of Design for Competitiveness and Brand Recognition", Eds. Bayraktar O., Bıyıklıoğlu S., Gulen E. & Ozyurt M., Mass Customization Researches and Design Studies on Consumer Electronics Design, pp. 74-77, Mimar Sinan Fine Arts University Publications, İstanbul
- Ünsal, H. T. (2016). Türkiye'de Tasarım Destek Programlarının Yenilik Modelleri Perspektifinden Değerlendirilmesi, Megaron, 11 (1), 150-161.
- Venema, J. (2009). Participatory Processes in Planning: Theoretical Underpinnings, Practical Implications And Points Of Contention. Endra 40: The Ethical Design Of Places, 2009 Kansas City. 110-122.
- Wilcox, D. (1994). Community Participation And Empowerment: Putting Theory Into Practice. Rra Notes.

BİLDİRİ METNİ

Türkiye Kentleşmesinin Çok Boyutlu Sürdürülemezliğinde Yeni Bir Yol Arayışı: Orta Ölçekli Kentler Üzerinden Kır-Kent Dayanışma Ağları

In Search of a New Approach for Multidimensional Unsustainability of Turkey's Urbanisation: Rural-Urban Solidarity Networks on the Basis of Medium-Sized Cities

Çare Olgun Çalışkan,¹ Azime Tezer²

¹Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul

²İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

ÖZ

Türkiye kentleşmesinin, sadece nüfus hareketleri ve yerleşimlerin büyüklük ve yayılma etkileri bakımından değil, toplumsal, ekolojik, ekonomi-politik ve kır-kent ilişkilerine dair sorunlar içeren ve devam etmesi halinde mevcut durumu daha da çözümsüz kılacak bir gidişatı söz konusudur. Hızlı büyümeye çalışan ve neoliberal kentleşme politikalarının baskınlığına sınırlı ve yetersiz müdahalesiyle devletin de göz yumduğu bu sürdürülemez kentleşme eğilimi, gelişmekte olan ülkeler kadar dünya geneli için de benzerlikler taşıırken farklı çözüm arayışlarını da beraberinde getirmektedir. Yakın gelecekte kentlerin niteliksel ve niceliksel baskı ve yayılmasının süreceği ve bu gidişata dayalı artan nüfusu en çok barındıracağı öngörülen yerleşme türü olan orta ölçekli kentlerinse (OÖK) önerilecek yeni kentleşme yaklaşımları içinde özel ve öncelikli bir yere sahip olması gerekmektedir. Şimdiye kadar nüfus ve temel sosyo-ekonomik gelişme ekseninde ele alınmayan OÖK, ülkemizdeki sürdürülemez kentleşme seyri için farklı potansiyeller, nitelikler ve ilişkiler üzerinden çözüm yaklaşımının temelini oluşturabilecektir. Türkiye kentleşmesinin sürdürülemezliğinde, yeni bir yol arayışı için OÖK'yi odağına alan bu çalışma bu bakımdan OÖK'nin hangi niteliksel boyutlar ile ele alındığında kentleşme-

ABSTRACT

The maintenance of urbanisation in Turkey appears to be on a trend whereby it will lead to further lack of solution in the existing situation not only by reason of its effect in terms of magnitude and dispersion on population movements and settlements, but on the basis of its multidimensional nature including social, ecological, economic-political and rural-urban associations. This unsustainable trend of urbanisation stems from the domination of neoliberal urbanisation policies aiming at rapid development which the state turns a blind eye to by extending merely limited and insufficient interventions in response. Such a trend bears similarities in developing countries notably including Turkey and around the world and brings along with it necessities for varying solutions. The qualitative and quantitative domination of urban spaces is prescribed to continue to disperse itself in near future with small-sized cities pointed out as the type of settlement to accommodate the population increase arising from such a trend. Such settlements will thus be positioned as a special and prioritised element in suggestions for new approaches to urbanisation. Medium-sized cities have not been discussed outside the axes of population and basic socioeconomic development so far. However, these cities may constitute the main axis of a significant approach focusing on solutions on the basis of different potentials, characteristics, and linkages for the unsustainable course of urbanisation observed in Turkey. The present study concentrates on small-sized cities as a means to find a new pathway in the midst

Bu makale, Çare Olgun Çalışkan'ın İTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde sürdürdüğü "Türkiye Kentleşmesi İçin Yeni Bir Yol Arayışında Orta Ölçekli Kentler Üzerinden Kır-Kent Dayanışma Ağları: Kars-Boğatepe Örneği" başlıklı tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

Geliş tarihi: 02.11.2017 Kabul tarihi: 27.06.2018
Online yayımlanma tarihi: 01.08.2018
İletişim: Çare Olgun Çalışkan.
e-posta: careolgun@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

de yapıcı/çözümleyici bir rol üstlenebileceğini sorgulamakta ve bu bağlamda OÖK'yi güçlü bir kır-kent ilişkisi, yerel ekonomileri canlandırabilecek, rekabetçilik yerine dayanışmayı koyan ve ağ ilişkilerine dayalı olarak tariflemeye çalışan bir yöntem denemesini içermektedir. Türkiye'de süregelen kentler ve bölgeler arası dengesizlikler, ekolojik kayıplar, kırsalın ve üretim yapısının azalan değeri ile göç olgusu hala önemini korumaktadır. Mekânsal açıdan çok merkezli gelişim ihtiyaçlarını farklı yönleriyle içeren bu çalışma, bir yanıyla metropolleşen (büyükkentleşen), bir yanıyla da çok yönlü gelişme sorunları yaşayan kentler arasında denge unsuru olarak OÖK'yi görmekte ve bu kentler üzerinden kır-kent dayanışma ağlarının teorik-kavramsal bir arka plan üzerinden genişletilmiş okumasını yaparak Türkiye için görece özgün bir OÖK tanımı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonunda, OÖK'yi kır-kent ilişkisi ve dayanışma ağları bakımından tanımlamak için belirli adımlardan oluşan çok değişkenli bir yöntem uygulanmış, ulusal ölçekte istenilen düzeyde veri temini ve analizi yapılamamış olsa da belirli ön bulgulara ve ileriye dönük olarak çalışmanın geliştirilmesine yardımcı olacak değerlendirmelere ulaşılmıştır. Bu çalışma, gerek kentleşmede OÖK'nin yeri ve önemini gerekse taşıyacağı niteliklerin türü ve temsilinin ne denli gerekli ve bir o kadar da zor olduğunu ortaya koyması bakımından son derece önemlidir.

Anahtar sözcükler: Ağlar; dayanışma; kentleşme; kır-kent ilişkisi; orta ölçekli kentler.

Giriş

Dünya kentleşmesinin nüfus ve yerleşim büyüklükleri bakımından bugünü ve yakın gelecekteki seyri, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kentleşmeleri bakımından önemli tespit ve öngörüler içermektedir. 1980'den itibaren gözle görülür bir artış eğilimi gösteren dünya kentsel nüfusu 2007'de ilk kez kırsal nüfus oranını aşmış (data.worldbank.org) ve günümüzde %55'e ulaşarak 4 milyarın üzerine çıkmıştır (UN, 2016a). Dünya kırsal nüfusuysa, 1980'li yıllardan bu yana oranını %16 kaybederek 3.4 milyara ulaşırken Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri gibi hızla gelişen/kentleşen ülkelerde en büyük kayıpları vermiştir (data.worldbank.org). 2050'de yaklaşık 10 milyarı bulacağı tahmin edilen dünya nüfusunun artışa neredeyse bütünüyle kentlerin katkıda bulunacağı öngörülmüşken (Davis, 2010; UN, 2014b), kırsal nüfusun artışını durdurmaya başlayacağı; 2020'de en yüksek seviyesine ulaşp bunun ardından düşüşe geçerek 2050'de 3.2 milyar olması beklenmektedir (UN, 2014a). Yerleşim büyüklükleri açısından bakıldığında, yakın gelecekte hızlı büyüme gösteren kentsel yerleşimlerin, bugün dünya kentsel nüfusunun yaklaşık %60'ını barındıran ve nüfusu 1 milyondan az olan orta ve küçük ölçekli kentler olacağı öngörülmektedir (UN, 2016a; UN, 2014c). Bugün, neredeyse dünyadaki kentsel nüfusun yarısı (dünya nüfusunun da %26.8'i) nüfusu 500.000'i geçmeyen kentlerde yaşamaktadır.

of the unsustainability of urbanisation in Turkey and moves on to question the qualitative dimensions to be utilised in deliberations concerning medium-sized cities with a view to allowing them to assume a constructive/solution-oriented role in this respect. The study thus represents an attempt at a methodology that replaces competition with solidarity and endeavours to establish such solidarity on the basis of network-specific linkages. In addition, the present study addresses the long-established imbalances between cities and regions, ecological losses, the central position assumed by rural spaces and production structures at decreasing values in the phenomenon of migration, and the needs for spatially polycentric development in Turkey by attaching to them the respective level of gravity. In this framework, the study aims to establish a relatively genuine definition for medium-sized cities to be applied in Turkey by offering a wide-scale interpretation for the networks of solidarity between rural and urban spaces through these cities on the basis of a theoretical-conceptual background. The final part of the study applied a multivariate methodology comprised of specific steps to define medium-sized cities in terms of the rural-urban linkage and networks of solidarity and even though the desired level of data acquisition and analysis could not be achieved at the national scale, the study was able to obtain specific preliminary findings and further deliberations that will assist in the prospective development of the study. The present study is of great significance in that it establishes the importance of medium-sized cities in urbanisation and the absolute need for and respective difficulty of determining the type and characteristics to be attained in such cities.

Keywords: Medium-sized cities; networks; rural-urban linkages; solidarity; urbanization.

2050 yılına doğru yaşanacak nüfus artışının %95'inin gelişmekte olan ülkelerin kentsel bölgelerinde gerçekleşeceği beklenmektedir (Davis, 2010). 2030 yılı için gelişmekte olan ülkelerin kent nüfusunun 2 katına, kullanılan kentsel arazi miktarının 3 katına çıkması beklenirken (UN, 2016b), dünya genelindeki kentleşmenin nüfus ve yerleşim alanları bakımından izlediği seyrin sürdürülemeyeceği açıkça ifade edilmektedir (Reader, 2007; UN, 2016b). Söz konusu kentleşme seyrinin 21. yüzyılla birlikte ekoloji, metropolleşme, kır-kent ilişkileri, tarımsal üretim gibi alanlarda giderek artan endişeleri de beraberinde getirdiği ve ülkeleri yeni çözüm arayışlarına ittiği bilinmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kentleşme süreçlerinde daha da belirleyici hale gelen 'metropolleşme' konusunda Mumford'un 'büyüme' ve 'çöküş' üzerine temellenen tezinden esinlenen değerlendirmeler, metropoliten gelişim doruk noktaya ulaştığında; sorunları çözülüp, gelişme doğru yönlendirilmediğinde çöküşün kaçınılmaz olacağını vurgulamaktadır (Çabuk ve Demir, 2010). Bu bağlamda hızlı kentleşen, kırsal gücünü belirli oranda koruyabilmiş ve kentleşmenin olumsuz etkilerini giderek daha fazla hissedilen Türkiye'de kentleşmeye dayalı yaklaşımlara yön verebilecek temel çıkarımlar arasında öne çıkan konular, özetle kentsel alanlarda artmaya devam edecek nüfus, kır üzerindeki kentleşme baskısı ve buna bağlı kayıpların artışı ile kentsel denge arayışlarında alt metropoliten yerleşmelerin (başta orta ölçekli kentlerin) artan önemi olarak sıralanabilir.

Türkiye'nin kentleşme sürecine nüfusun kentsel alanlardaki birikim süreci ötesinde bakıldığında; kentleşmenin, *ekonomi-politik, toplum-mekan ilişkisi, ekolojik etki* ve özellikle de *kırsal yapı ve kır-kent ilişkisi* bakımından çok boyutlu sorunlar içerdiği ve bunların kentleşmeye dayalı çözüm yaklaşımlarını belirlemede önemli etkileri olduğu söylenebilir. *Ekonomi-politik* yönüyle incelendiğinde, dünya kapitalizmi ile bütünleşmeyi sürdüren Türkiye kentleşmesi, mekânın yeniden üretimi, kentsel boş arazilerin giderek azalması ve neoliberal politikalar gereği yeniden işlevlendirilmesi gereken alanlar nedeniyle büyük ölçüde mekânsal dönüşüm süreçleriyle şekillenmekte (Çalışkan vd, 2013) ve bu durum özellikle metropollerde yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde nüfus ile kapitalin ülke mekanındaki dağılımının piyasa süreçleri ile belirleniyor olması, kendini 'mekansal eşitsiz büyüme' ile ortaya koyarken (Tekeli., 2006), bir yanda metropolleşen diğer yandaysa göç ve sosyo-ekonomik gelişme sorunları artan kentleri ortaya çıkarmaktadır. Türkiye kentlerinin neredeyse tamamında küreselleşmenin yarattığı değişim ve benzeşme süreçlerinin izlenebileceğini belirten Kiper (2007), üretim özelliklerini yitiren kentlerin birer tüketim merkezine dönüşerek birbirine daha çok benzeyen mekânsal yapılarıyla kimliksizleştiğini ifade etmektedir. Tekeli'nin *yarışan yerellikler* olarak tanımladığı bu süreçte yerel yönetimler, sermayenin desteklenmesine yönelik bir müdahale anlayışına yönelirken (2006); belediyelerin başarısı artık sağladığı kamu hizmetinin niteliğiyle değil, yöresine çekeceği yatırımın miktarı ve karlılığı ile ölçülür hale gelmiştir (Kiper, 2007).

Toplum-mekan ilişkisi yönüyle bakıldığında, Türkiye kentleşme süreci boyunca bu ilişkinin başarılı analiz edilemediği ve kentleşmeye, -nüfus odaklı- engellenebilir bir yer değiştirme olarak bakan yüzeysel yaklaşımların ağırlıklı olduğu görülmektedir (Tekeli, 2011). Bugünse Türkiye kentleşmesinin genelde ekonomik ve mekana dayalı eylem ve sonuçlarla belirlendiği, toplumsal yapı dinamiklerinin sonucu etkileyecek düzeyde genel bir bileşen olarak görülmediği (Çavuşoğlu, 2017); toplum-sallığın, devletin gücü ile sermayenin dönüştürücü etkisi altında edilgen bir konuma itildiği görülmektedir (Altınok ve Enlil, 2012). Türkiye kentleşme süreci beraberinde psikolojik açıdan farklı hoşnutsuzluklar da yaratırken bunun ardında değişen gündelik yaşam pratikleri, kırsaldan ayrışma, kentsel mekanın büyüklüğü ve kalabalık hali gibi etmenler yatmaktadır (Sevinç, 2012). Ülkemizde, insanların yaşam memnuniyetine ilişkin araştırmaların küçük ve OÖK'leri öne çıkarması bu tespitin dolaylı bir yansıması olarak okunabilir (TÜİK, 2013). Ostrom'un, metropolden küçük ölçekli yerleşimlere doğru gidildikçe işbirliği, kolektif eylem gücü yaratma ve katılımlı sonuç elde etmenin kolaylaştığını ortaya koyması da (Ostrom'dan aktaran Harvey, 2013) bu açıdan önemlidir. Öte yandan özellikle son 10 yılda dünyanın birçok yerinde toplumlar, yaşam alanlarının değişimi, gelişimi ve dönüşümü ile ilgili kararların kendi iradelerine rağmen dayatılmasına karşı tepkilerini daha görünür biçimde ortaya koymakta ve kentleşme süreçlerinin bir eyleyicisi/paydaşı olduklarını göstermektedirler (Çavuşoğlu, 2017).

Türkiye'de kentleşme-ekolojik yapı ilişkisine bakıldığında, 1990'lı yıllarla birlikte ekolojide dair kaygıların arttığı ve kirlenmeye yol açan etmenlerin başında kentleşmenin gösterilmeye başladığı görülürken metropoller ekolojik sorunların yoğunluk kazandığı bölgeler olmuşlardır (Tokuçuoğlu, 1993). 2000'li yıllarsa, hızlı kentleşen ülkemizde ekolojik dengelerin bozulduğu, kırsal ve doğal çevrelerdeki kentleşme ve yatırım baskılarının arttığı ve bu süreci kontrol altına alacak bir kamu politikasının geliştirilemediği bir süreci öne çıkarmıştır (DPT, 2007). Yoğun göç ve kentleşme sonucu ekolojik eşikleri baskı altındaki kentlere odaklanan Çavuşoğlu (2017), son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle kırsal alanlar, ormanlar, tarım alanları, meralar ve su kaynaklarının alım-satım ve kar amaçlı projelere konu edilebilmesiyle, kentsel ya da kırsal alanda metalaşmamış hiçbir bölgenin kalmadığının altını çizmektedir. Türkiye'nin son dönem yapılaşma sürecini ele alan Karabey de (2014), gelecek kuşaklar için doğanın kendini yenileyebileceği rezerv alanlar bırakmayan kentleşme süreçlerinin kalkınmacı ve modernleşmeci amaçlarla, tarih bilincini ve bilimsel bilgiyi yadsıyarak yapılageldiğini vurgulamıştır. Yakın gelecekte, iklim değişikliğine bağlı olarak dünyanın birçok yerinde kentsel alanların kırsal ekosistem servislerine daha yoğun bir biçimde bağımlı kalacağı bilinmekteyken (Leeuwen, 2015), Türkiye'de kentleşmenin bir kalkınma aracı olarak görülmesi, giderek üretim alanı ve ilişkilerinin değişmesine, dışa bağımlılığın artmasına –dolayısıyla beslenme alanlarının kaybolmasına- neden olduğundan kentleşmenin gerekliliğini sorgulayan eleştirilere konu olmaktadır (Güney ve Selçuk, 2012).

Kırsal yapı ve kır-kent ilişkilerine bakıldığında, güçlü potansiyeller içeren dünyadaki sayılı bölgeden biri olan Türkiye'de kentleşmenin geleceği kritik önem taşımaktadır. Son dönemde Avrupa'da kırsal kalkınma politikaları için potansiyel bir araç olarak değerlendirilen kır-kent ilişkileri, kentsel alanların kırsal hinterlandlarıyla olan ilişkileri bakımından da önem kazanmaktadır (Copus, 2015). Artık geçmişte olduğu gibi kesin bir kır-kent ayırımından söz edilemeyeceği iddia edilse de (Tekeli, 2011-2016; Harvey, 2013; Lefebvre, 1970), Türkiye deneyiminin bu iddiayı tam olarak karşılamadığı söylenebilir (Yoloğlu, 2017; İrdem ve Mutlu, 2016). Güncel kentleşme tartışmaları, kenti ve kıyı yeni bir yerleşmeler sistemi ve kavramsal yaklaşım içinde ele almayı gerekli görürken (Tekeli, 2016), kent ve kıyı birbirinden ayıran istihdam yapıları da önemli değişikliklere uğramakta (Öğdül, 2010) ve tarım yeniden kent gündemi içine girebilmektedir (Tekeli, 2016). 1980'den buyana uygulanan tarım politikalarının temelde üretici ile devlet arasındaki bağları koparan, çiftçi örgütlülüğünü zayıflatan, şirketlerin tarımda egemen olmasına zemin hazırlayan ve hem tarımsal üretim ve rezerv alanlarının azalmasına yol açan, hem de ekosistem dengesini bozucu mekan politikalarını yaygın hale getiren bir süreç yarattığı söylenebilir (Aysu, 2013). Endüstriyel gelişme ya da yayılcı kentleşme politikaları sonucu tarımsal üretim alanlarında görülen fonksiyonel dönüşümler son yıllarda en sık

gelişmekte olan ülkelerde yaşanırken (Azadi ve Ho, 2011; Kraus, 2013), bu dönüşümlerde en fazla payı olan etkense, kent- sel nüfus artışıdır (Azadi ve Ho, 2011). 2000'li yıllarla birlikte artık kendi kendine yetebilen tarım ülkesi imajını kaybeden, dışa bağımlılığı artan bir Türkiye'den söz edilmeye başlanmıştır (Güney ve Selçuk, 2012). Öte yandan 2012 ve 2013 yıllarında yapılan idari düzenlemelerle ülkemizdeki kent ve kır yerleşim- lerine dair alansal ve nüfusa dayalı dağılım dengesi değişmiş, bu düzenleme öncesi %23 olan kırsal nüfus oranı %8,7'ye (günümüzde %7,7'ye) kadar düşmüş (TÜİK, 1927-2000 ve TÜİK, 2007-2017) ve kırsalın temsil gücü önemli ölçüde azal- mıştır. Oysaki Türkiye'nin, ilçeler düzeyinde %45'inin kırsallığı baskın, %38'inin geçiş bölgesi ve sadece %17'sinin kentselliği baskın özellikler gösterdiği; geçiş bölgelerinin yüksek oranı- nınsa kentsel ve kırsal yapıların geçirdiği değişimi gösterdiği bilinmektedir (Öğdül, 2010). Bu bağlamda bir yanıyla güç ve nüfus kaybına uğrayan kırsal alanlar diğer yandan büyük kent- lerden daha küçük ölçekli yerleşimlere yönelen bir tersine göç eğilimine de konu olmaktadır. Bu göçler, kent-kır ilişkileri kadar kırdaki değişimi de yansıtırken, kırsal-geleneksel yapıyı kısmen de olsa dönüştürmektedir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı vd., Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020, 2014). Son yıllarda kırsal alandaki tarım ve doğa kaynaklı ye- rel girişimciliğin artması da değişen bu göç eğilimlerinde etkili olabilmektedir. Kentlerde tüketicilerin sağlıklı ve doğal gıdaya yönelik artan kaygıları ve üreticilerin serbest piyasada (çok aktörlü geleneksel gıda zincirinde) düşük gelir payına sahip ol- ması, tarıma dayalı yerel girişimciliğin büyümesindeki başlıca etkenlerdir (Yaşlak, 2016). Bir nevi aracısız bir yerel ekonomi anlamı taşıyan ve doğal üretim süreçlerini içeren söz konusu kırsal girişimciliğin (Jarosz'dan aktaran Yaşlak, 2016), başta in- ternet kullanımı ve ilerleyen teknolojik imkanların da etkisiyle uzak mesafeli ekonomiler yaratabildiği ve kır-kent ilişkilerine yeni bir boyut kazandırdığı söylenebilir. Ancak günümüzde mekânsal kutuplaşmalar gelişmiş bölgeler lehine güçlenme, eşitsizlikler artma, sosyal bütünleşme de zayıflama eğilimi gös- terirken, ana göç eğilimlerinin önemli oranda değişmemesiyle birlikte nüfus belirli şehirlerde toplanarak bu yerleşmelerin çekim güçlerini arttırmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, Türkiye Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi-2014-2023, 2015). Ülke- mizde gelişmişlik düzeyi ile göç arasındaki güçlü korelasyon (gelişmişlik düzeyi düşük seviyeden yüksek seviyeye gittikçe göç eğiliminin azalması) varlığını sürdürmekte ve ekonomik nedenler hala en önemli göç nedenlerini oluşturmaktadır (Ya- kar, 2013; Şen, 2014). Aynı zamanda iç göçlerin niteliği za- manla değişmiş, azalan kırsal nüfusun da etkisiyle ağırlıklı göç eğilimi artık kırdan-kente değil, kentten kente doğru olmuştur (Şen, 2014). Bu durum ülke bütününde kentsel ve bölgesel denge arayışlarını da güçleştirmektedir.

Farklı boyutlarıyla bakıldığında Türkiye kentleşmesinin izledi- ği süreç ve uygulamalara yön veren eğilimlerin hem günümüz hem de yakın gelecek için sürdürülemez olduğu ve kentler

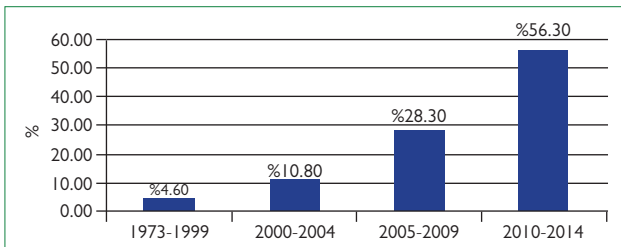
arası dengesizlikleri arttırarak, çözüm yaklaşımlarını daha da zorlaştırdığı açıkça görülmektedir. Bir yandan hızla-kendine özgü (nüfus birikimi ve siyasi kararlarla) metropolleşen, diğer yandan da bütüncül politikaların uygulanmayışıyla sosyo-eko- nomik açıdan geri planda bırakılan kentler sonucu mekânsal bir kutuplaşmaya yol açan bu temel sorun, buradaki çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Çalışma, kentlerin gelişimin- de daha dengeli bir yaklaşımın gerekliliğine odaklanmış ve bu noktada -yakın geleceğin kentleşme öngörülerinde önemi artacak olan- "orta ölçekli kentler" üzerinden nasıl bir çözüm yakla- şımı geliştirilebileceğini irdelemiştir. Bu bağlamda, rekabetçi- yereli tüketen bir kentleşme yerine kırsal yapılar ve kır-kent ilişkileri üzerinden -yerel ekonomileri destekleyici- dayanışma- cı bir kentleşmeyi; alan/me kan odaklı bir gelişme yerine de ağ ilişkilerini ön plana çıkaracak bir yaklaşımın gerekliliği ortaya koyulmuştur. Bu yaklaşım içinde Türkiye için nasıl bir orta ölçekli kent tanımının uygun olduğu sorusuna yanıt aranan yöntem kısmında demografik ve sosyo-ekonomik nitelikteki ikincil verilerden yararlanılmış ve il bazında karşılaştırmalı ana- liz tabloları geliştirilmiş ve sonunda il düzeyinde orta ölçekli kentler belirlenmiştir. Çalışmada izlenen adımlar ve yöntemin gerekçeleri ile teorik/kavramsal arka plan ilerleyen bölümler- de detaylandırılmıştır.

Türkiye Kentleşmesi İçin Yeni Bir Yaklaşım Önerisi

Giddens, devlet ve piyasa mantıklarının hakimiyetindeki kent-leşmenin, kentleri yönlendirmede başarısız kalarak, yaşanabilir kentler ve geleceği konusunda belirleyici olabilen yerel toplu- luklar yerine insancıl olmayan kentler ve yabancılaşmış toplu- luklar yarattığını ortaya koymaktadır (Giddens'tan aktaran Tekeli, 2006). Küreselleşmiş bir bilgi toplumuna geçişi yaşayan dünyada, yerleşme terminolojisinde yeni bir kavramsallaştırma arayışına girilirken (Tekeli, 2016), kentleşmenin artık gezegen- sel bir olgu olduğu, kır-kent karşıtlığının ötesinde, kentleşme için yeni bir söz dağarcığına ihtiyaç olduğu savunulmaktadır (Brenner'dan aktaran Cihanger, 2014). Türkiye'de yerleşme yapısının yeniden tanımlanması için farklı vurgu noktaları olan araştırmalara ihtiyaç olduğunu ileri süren Tekeli'ye ülke me- kanındaki eşitsiz gelişime ilişkin yeni uyum süreçleri ve ge- lişim dinamiklerinin yeni bir açıklayıcı çerçeve kullanılarak irdelenmesini ve bunun, kırsal da bütüncül olarak içermesi gerekliliğini belirtmiştir (Tekeli, 2006). Dünya genelinde bü- yük kentler üzerinden şekillenen kentleşme eğilimleri yerine alt metropoliten alanlar ve daha küçük yerleşmeleri odağına alan kentleşme yaklaşımlarının gerekliliği önem kazanmakta- dır (UN, 2014c; Davis, 2010). Türkiye içinse nüfus seyrilmesi nedeniyle kırsal yerleşimlerin ölçek ekonomilerinden uzaklaş- ması sonucu yaşadığı kayıplar nedeniyle yerel koşulları göze- ten yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesi bir zorunluluk halini almıştır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı vd., Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020, 2014). Konuya yerleşmeler sis-

temi üzerinden yaklaşan Çabuk ve Demir (2010), gelişebilme potansiyeline sahip orta büyüklükte kentlerin özellikle desteklenmesi gerektiğini, desteklenecek kentlerin orta ve yavaş gelişen bölgelerden seçilerek nüfusun dengeli dağılımına katkı yapabileceğini, bunun için nüfusun mekansal dağılımının kırsal ve kentsel stratejilerin kombinasyonunu içermesi gerektiğini ileri sürmektedir. Sonuçta Türkiye kentleşmesi için farklı kavramsallıklar da içeren yeni çözüm yaklaşımlarına yönelik ihtiyaç son derece açıktır. Çalışma, bu bakımdan -önceki bölümde aktarılan- kentleşmenin tüm boyutlarını kapsayacak bir çözüm yaklaşımı geliştirme iddiası taşımazken, öncelikli görülen ve dolaylı (çarpan) etkileri ile kapsayıcı bir çözümü hızlandırması beklenen bir çerçeve ortaya koymayı amaçlamıştır. Kentleşmenin yerleşim büyüklükleri ve nüfus hareketleri bakımından yakın geleceğinde önemi tüm dünyada artmaya devam edecek olan OÖK'ler üzerinden temellendirilen bu yaklaşımda *metropolleşme ekseninden uzaklaşan, yerleşmeler arası dengeyi gözetken, kırsal yapı ve ilişkileri daha çok içeren (dolayısıyla ekolojik açıdan daha sürdürülebilir), göç tutma kapasitesi yaratabilen* bütüncül bir nitelik arayışı ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Bu noktada yerel ekonomilerin de kırsal yaşamın gelişmesini destekleyecek etkiler yaratabilmesi için dayanışma ve ağ ilişkileri ile bir arada düşünülmesi gerekmektedir. Özellikle kentsel alanlarda giderek artan sağlıklı-doğal gıda talebi ile ekolojik açıdan temiz bir çevrenin avantajlarından yararlanma isteği kırsal ekonomiler için önemlidir. OÖK'leri odağına alan planlama ve kentleşme konulu literatür birikimi, 40 yıla yayılan ve 2000'li yıllarla birlikte önemi artan bir gelişim izlerken (Şekil 1), üzerinde ortaklaşılan bir OÖK tanımından bugün bile söz edilememektedir.

OÖK'ler artık çok yönlü ele alınan, mekansal bir gözlem birimi olmaya başlamış ve çoğunlukla nüfus aralıklarına göre, kısmen de farklı sosyo-ekonomik, demografik vb. değişkenlerden yararlanılarak belirlenmektedir. Bu konuda geniş kapsamlı analiz ve çalışmaların yoğunlaştığı ülkeleri barındıran AB ile birlikte OECD ve UN'nin belirlediği OÖK kabulleri, çok sayıda akademik çalışmada referans olarak gösterilmektedir. Ancak hem uluslararası alanda hem de Türkiye özelinde yerleşmelerin ölçek ve nüfus kabullerindeki farklılıklar bu konuda esnek bir analiz zemini yaratırken (Tablo 1), aynı zamanda bölgesel düzeyde (Kuzey Amerika, Latin Amerika, Avrupa, Uzakdoğu vb.) ortaklaşabilen OÖK yaklaşım ve kabullerinin olmadığını göstermektedir.

Şekil 1. OÖK'e dayalı yapılan uluslararası literatür araştırmasında elde edilen tüm elektronik veri tabanı ve internet erişimli akademik bildiri/makale tarama sonuçları.

Ülkemizde 1980'li yıllarla birlikte metropolleşme eğilimlerine odaklanan çalışmalarda yerleşme kademelenmesinin bir ayağı olarak gösterilen OÖK'ler, 2000'li yıllarla birlikte, kentleşme alanındaki çalışmalarda, üzerine odaklanılan yerleşim alanları olmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde planlama, büyük metropoliten alanların problemlerine odaklı-ayrıcılık ileri sürülmesi olsa da küçük ve orta büyüklükteki şehirlerin potansiyellerini harekete geçirebilirse, bu ülkeler için yeni kentleşme gündemleri oluşturulabilecektir (UN, 2016b). Örneğin, OÖK'ler, İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda (İBB, 2009) kentleşme sorunlarına çözüm odaklı geliştirilen politikalara da konu olmuş ve ara kademe-kentsel çekim merkezleri olarak ele alınmıştır. Planda (İBB, 2009), ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler doğrultusunda OÖK'lerin sayı ve etkinliğinin arttığı takdirde kır-kent arası kutuplaşmaların, hakim göç eğilimlerinin önüne geçilebileceği ve aşırı yük üstlenen metropollerin yükünün hafifleyebileceği ileri sürülmüştür. Nitekim Türkiye'deki göç hareketleri incelendiğinde, bölgesel düzeyde verilen göçün düşük ya da yüksek oranda oluşu, komşu bölgelerdeki göç eğilimlerini de paralel yönde etkilediğinden (Tatlı, 2016), kentler arasındaki (kırsal etkileri de içeren) göç nedenlerini azaltıcı denge politikalarının gerekliliği özellikle de küçük ve orta ölçekli kentler bakımından son derece önemlidir (Tatlı, 2016; Özyakışır, 2012). Yerleşme sistemi içinde OÖK'lere odaklanan Yazar ise (2006) metropolleşme eğilimlerine karşı OÖK gelişimini ikincil merkez yerleşmeler olarak ekonomi ve pazar alanında öne çıkarmayı gerekli görürken, OÖK'lerin kırsal ve kentsel gelişim bütünlüğü içinde ele alınmasını vurgulamaktadır. Yazar'a koşut nitelikteki yerleşim sistemi-nüfus ilişkisine odaklanan çalışmalarında Çabuk ve Demir'se (2010), Türkiye'nin metropolleşme deneyiminin bugün yaşandığı gibi gelecekte de kırsal ve diğer kentsel yerleşme türleri (küçük ve orta büyüklükte kentler) için olumsuz etkileri olacağını ortaya koymuşlardır. Çalışmaları, dengeli gelişimin temel mekansal araçlarından biri olarak görülen OÖK'lerin geliştirilmesi yaklaşımının Türkiye'de başarılı olamadığını; mevcut bölgesel ve kentsel politikalar devam ettirildiği takdirde, küçük-orta ölçekli yerleşimlerde gerileme eğiliminin giderek artacağını göstermiştir (A.g.e., s.212).

Tablo 1. Türkiye'de ve uluslararası alanda OÖK için nüfus aralığı kabulleri

Nüfus Aralıkları

OECD ^[1]	200.000-500.000 (Kentsel nüfus)
AB ^[2]	300.000-1.000.000 (Toplam nüfus)
BM ^[3]	1.000.000-5.000.000 (Toplam nüfus)
Türkiye ^[4]	100.000-750.000 (Toplam nüfus)
	50.000-500.000 (Kentsel nüfus)

Kaynak: ^[1] <https://data.oecd.org/popregion/urban-population-by-city-size.htm>. ^[2] www.smart-cities.eu. ^[3] World Urbanization Prospects, UN, 2014. ^[4] <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.

Uluslararası literatürde daha çeşitli boyutlarıyla ele alınan OÖK'ler genel anlamda dengeli bir mekânsal gelişimin sürdürülebilmesi bakımından öne çıkarılmaktadır. Bu bağlamda OÖK'lerin metropollerden daha bütünüleyici kent-kır etkileşimine sahip olduklarını belirten Bolay ve Rabinovich (2004), OÖK'lerin kırsaldan daha modern bir yaşam ve istihdam sunumuyla ayrıştığını; metropollerden de yine daha kaliteli bir yaşam ve daha sağlıklı bir çevre ve bazen de mikroekonomi fırsatları sunumuyla nüfus akışları sağlayabildiğini ileri sürmektedir. Sassen ise (2012) artık çoğu firmanın özellikle gelişmiş ülkelerdeki pahalı ve rekabetçi kentler yerine OÖK'lere yerleşmeyi tercih ettiklerini ve bu kentleri içinde bulunduğu dönemin yükselen değerleri olarak görmemiz gerektiğini ileri sürmektedir. OÖK'ler, uzun ömürlü/dayanıklı birer kent olma adına daha sürdürülebilir bir büyüme sağlayabilmeleri nedeniyle sık sık büyük bir metropolün kıymetli bir temsilcisi olarak değerlendirilirken (Léo vd, 2009), kompakt karakterleri onlara daha iyi yaşam koşulları (ulaşımda harcanan süre ve trafik sıkışıklığı, sera gazı salımı, etkin kamu yönetimi vb) sağlama bakımından güç kazandırmaktadır (Lagile, 2007; Akt. Léo vd., 2009).

Çalışma, önerdiği çözüm yaklaşımında önemi tüm dünyada açıkça ortaya koyulan OÖK'lere dayalı iki temel boyuta odaklanmaktadır. Geleceğin kentleşme süreci ve etkileri hesaba katıldığında Türkiye özelinde öncelikli görülen kır-kent ilişkisizliği ve kentlerin baskın/öncü rolleriyle şekillenen kentleşme sürecini değiştirebilmek, dolayısıyla ekolojik açıdan da daha sürdürülebilir bir süreç yaratabilmek amacıyla *kır-kent ilişkisi* çözüm yaklaşımının ilk boyutunu oluşturmaktadır. Çözüm yaklaşımının 2. boyutu ise OÖK'ler üzerinden belirli bir gelişme/canlandırma süreci oluşturabilmek için özellikle de kırsalda yerel ekonomileri dikkate alan, yerleşmeler arasında geliştirilmesi gerekli görülen *dayanışma* ve *ağ ilişkileridir*.

Orta Ölçekli Kentleri Kır-Kent İlişkisi, Dayanışma ve Ağlar Üzerinden Değerlendirme

Çalışmada orta ölçekli kentler üzerinden güçlü bir kır-kent ilişkisi potansiyeli ve kırsallık yanında -yerel ekonomilerin gelişimi bakımından- dayanışmacı ve ağ ilişkilerine dayalı bir nitelik arayışına gidilmiş ve OÖK'leri bu bağlamda hangi değişkenlerin temsil edebileceği konusunda bir literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Günümüz bulgularının orta ve küçük ölçekli kentleri kırsal dönüşümde, kırsalla olan ilişkileri nedeniyle çok önemli bir role sahip göstermeleri (Johnson vd., 2016), kentleşme yaklaşımları bakımından son derece önemli ve yol göstericidir. OÖK'ler, kır-kent ilişkisinde barındırdıkları kır hinterlandları bakımından öne çıkarken kırsal karakterli ve görece az gelişmiş kentlere göre daha yüksek, metropollere göre ise daha düşük nitelikte kentsel özellikler taşıyan yerleşimler olarak değerlendirilmektedir. Ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmesi bağlamında daha sürdürülebilir bir kentleşmeyi

ve beraberinde daha sağlıklı bir kır-kent ilişkisini sağlayabilmek için OÖK'lerin gelişimini gerektiren nedenler özetle şu şekilde sıralanabilir (Živanović vd, 2014):

- OÖK'ler belirli oranda nüfusu tutabildiklerinden, büyük kentlere yönelen göçü azaltarak metropoller üzerindeki nüfus baskısını azaltırlar.
- Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki bağlantıları sağlayan OÖK'ler, kırsal alanlarda tarım dışı faaliyetleri geliştirerek kırsal ekonomilerin iyileşmesini sağlarlar.
- Sağlayacağı dağınık nüfus yoğunluğu deseniyle ülke ölçeğinde bir bütünleşme ortamı oluştururlar.
- OÖK'lerin geliştirilmesiyle dengeli bir bölgesel kalkınmaya geçilebilir.

Kır ve kentin iç içe geçişinin mümkün olabileceği ve buradan hareketle daha sağlıklı kentleşme politikaları üretilebileceğine dair ilginin giderek arttığı günümüzde, küresel politikalar sonucu bozulan kırsal yapıların, yerleşme ile düzelebileceğini ileri süren Aysu (2015), kırsal yaşamın beraberinde ekolojik yapıları da düzenleyici etkilerini vurgulayarak özellikle de Türkiye için kırsal yapı-ekoloji ilişkisinin önemini altını çizmektedir. OÖK'lerin özellikle kır-kent bütünleşmesi ve geri kalmış kırsal coğrafyaların geliştirilebilmesi bakımından daha gelişkin kentler ile kırsal çevre- bölgeler arasında bağlayıcı bir rol üstlenmeleri konusunda öne çıkan yaklaşımlar (Erkut ve Özgen, 2013), konuya yerleşmeler sistemi ve bütüncül yaklaşımlar açısından eğilmeyi kolaylaştırmaktadır. Bolay ve Rabinovich (2004) ise OÖK'leri, içinde bulundukları bölge, kırsal çevreleri ve diğer kentler ile olan ilişkileri üzerinden değerlendirmenin ve bu bağlamda kentleşme politikası içine oturtmanın önemini vurgulayarak, ağ ilişkileri içinde arabulucu-bütünleştirici niteliklerini ön plana çıkarmışlardır. Özellikle iç göç yapısı bakımından hala süregelen kırdan kente ve ağırlıklı olarak da kentten kente yönelik ekonomik nedenlerle yapılan göçlerin azaltılmasında OÖK'nin kır-kent ilişkisinde taşıyacağı rol son derece önemlidir. Bu açıdan büyük kentlere oranla daha büyük kır hinterlandlarına ve korunabilmiş doğal bir çevreye sahip OÖK'lerin tarıma dayalı ve kırsal ekonomileri geliştirebilme potansiyelinin önemli bir paya sahip olacağı açıktır.

Türkiye'de kır-kent ilişkisi ile doğrudan bağlantılı bir OÖK'leşme yaklaşımı bulunmazken, planlı kalkınma dönemi boyunca da kapsayıcı, kır-kent ilişkisini iyi analiz edebilmiş ve uygulamaya dönüştürerek sonuç alınabilmiş bir deneyime rastlanmamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, Ulusal Kalkınma Planları, 1963-2014). Türkiye'de kırsal alan yaklaşımları, büyük oranda kalkınmacı bakış açısıyla, nüfus hareketlerini yönetebilmeyi ve kırsal nüfusu kendi yerleşim alanında tutabilmeyi amaçlarken kentleri kollayan bir yapıya yönelmiştir. Artık kırsal gelişme politikalarını içeren yaklaşımların rolü oldukça farklı, küreselleşmenin etkisinde, hızla gelişen teknoloji ve kurumsal yenilikler ile çevresel zorlayıcı faktörlerin belirlediği bir bağlam içinde ele

alınmaktadır (Byerlee vd., 2009). Bu konuda kır-kent ilişkilerinde tarıma dayalı kırsal faaliyetlere yeni bir paradigmayla bakışın gerektiği yönünde kalkınma ekonomilerinin gündemine giren yeni yaklaşımlar, sektörel-endüstriyel bir bakışın ötesinde, büyüme, yoksulluğun azaltılması, sektörel dengesizliklerin azaltılması, gıda güvenliği ve ekolojik dengelerin sağlanması gibi etkilerle öne çıkarılmaktadır (Byerlee vd., 2009; Janvry, 2010). Bu açıdan salt ekonomik büyümeye önem veren kalkınma iktisadına karşın kırsal boyutu da olan sürdürülebilir bir kalkınma hedefinde girişimciliğin desteklenmesi, ekonomik gelir kaynaklarının çeşitlenmesi, bilgi ve teknolojiye erişimin artması beklenirken yerel bilginin kullanımı ile örgütlenme-kooperatifleşme düzeylerinin gelişimi bu hedefi hızlandıran-kolaylaştıran önemli faktörler olarak değerlendirilmektedir (Gülçubuk, 2018).

Küresel ekonomik yapı içinde kentlerin kendi rızaları ya da tepeden inme politikalar sonucu edindikleri yeni rollerden biri de 'rekabetçilik'tir. Zaman içinde kentler, ekonomik gelişmeyi ve rekabet gücünü arttırmada en önemli mekânsal ölçek olarak görülmeye başlayınca kentlerin rekabetçiliğini ve performanslarını arttırması amacıyla "markalaşma" kavramı da öne çıkarılmıştır (Akturan ve Oğuztimur, 2016). Kamusal yarar-hizmet ve toplumsal hedeflerden uzaklaşan bu süreçte vatandaşın/kentli kavramının yerini de müşteri almaya başlamıştır (Kiper, 2007). Yarışma, rekabet ve markalaşma gibi konulardaki akademik birikim ve uygulama pratikleri Türkiye'de 2010'dan sonra artmış ve dünyada 30 yılı aşmış olsa da, Gertner, bu alandaki çalışmaların kavramsal bir çerçeveye, test edilebilir modellere ve hipotezlere dayanmadığını; Kavaratzis ise bu alandaki teorik gelişmenin uygulamada netlik kazanmadığını ortaya koymaktadır (Gartner ve Kavaratzis'ten aktaran Akturan ve Oğuztimur, 2016). Rekabete dayalı kapitalist sistem ekonomileri, yarışan ve büyümeye odaklanan bir düzen ortaya koyarak farklı türden zorluklarla mücadeleyi gerektirirken, buna karşı geliştirilebilecek olan alternatif ve daha iyi bir ekonomiye dayanışmacı yönüyle öne çıkarılabilir (Albert, 2007). Türkiye'de farklı ölçeklerde pek çok kentin, kentsel büyüme sorunları ile karşı karşıya olduğunu belirten Yaşar (2013), devletin yeniden ölçeklenmesinde önem kazanan yarışmacı kentler söyleminin, bu sorunu daha da derinleştirdiğini ileri sürmektedir. Son dönemde Türkiye genelinde farklı sektörlerde dair kentsel proje ve enerji yatırımlarıyla çeşitli turizm türlerinin yarattığı dönüştürücü etkiler, kırsal alanları özgün yerleşim ve üretim yapılarından, kültürel kodlarından uzaklaştırarak rekabete dayalı kentsel tüketim taleplerine bağımlı hale getirmektedir. Rekabetin kırsal kesimde yarattığı etkiler de üreticilerin ekonomik açıdan en az riski barındıran sözleşmeli çiftçilik gibi çözümlere yönelmesine yol açmaktadır. Bunda devletin alıcı konumdan çekilmesi ve yerini piyasa dinamiklerine bırakarak, üreticilerin teknik destek, finansman, pazara erişim vb konularda alternatif modellerden yoksun bırakılmasının etkisi açıktır (Keyder ve Yenal, 2014). Önemli bir

OÖK kıtası olan Avrupa'da, kentleri birbirine bağlayan ağlar üzerinde yapılan çalışmalarda OÖK merkezleri arasında karşılıklı bağımlılığın ve tamamlayıcılığın giderek artması (Yazar, 2006), Türkiye gibi gelişen ülkelerin OÖK politikaları bakımından dayanışma ve ağ ilişkilerini öne çıkarmaktadır. Castells'in de altını çizdiği, yarışmacılığa dayanarak gelişen kademelenme yerine bağlantıya ve işbirliğine dayalı bir ağ sistemi üzerinden hareket edildiğinde özellikle OÖK'ler, kentleşme sorunları karşısında daha dirençli olabilecekler (Yazar, 2006) ve kırsal ekonomik açıdan alternatif yaklaşımlarla buluşmasına imkan yaratabileceklerdir.

İçinde bulunduğumuz dönemde, kentleşmeye dayalı geniş kapsamlı çalışmaların, varılan teknolojik altyapı ve erişim kolaylıkları ile birlikte düşünüldüğünde özellikle de ekonomik gelişme bakımından ağ ilişkilerini kuvvetlendirdiği bilinmektedir. Bu ilişkilerin içeriği sadece ekonomik olmayabileceği gibi kır-kent ilişkilerinin içinde bulunduğu bölgeler bakımından da farklılıklar gösterebilecektir. İletişim ve üretim ağlarının gelişmesi üzerine sınır ve kademelenme kavramlarının günümüzde önemini yitirmeye başladığı kentler, bir ilişkiler ağına parçası olarak ele alınabilmekte ve Tekeli'nin (2006) de işaret ettiği gibi bu ağ ilişkileri tek yönlü bir ilişkiden, karşılıklı etkileşime yönelen bir sürecin "dayanışma mekanizması" olarak değerlendirilebilmektedir. Farklı fonksiyonlar taşıyan kentlerin, düğüm noktaları olarak yakın ve uzak çevresi ile kurduğu yersel olmayan ilişki ağları, kentlerin içinde bulunarak etkileşime girdiği bölge boyutunu da içerebilirken (Erkan, 2007); kırsal alanların 'içsel' yapısı ile 'dışsal' faktörlerin ilişkisini kurma gereği ve ağ ilişkisinin kırsal alanları anlamada doğru bir yaklaşım olduğuna dair çalışmalar da önem kazanmaktadır (Murdoch, J., 2000). Bu çalışmalardan birinde Gülümser (2010), ürün-özellikle bilgi-transferini sağlayan ağların, kırsal bölgelerin ulaşım ve erişim imkanlarıyla olan ilişkisine değinerek bu ilişkinin gücünün, kırsal kesimde yerel-sıcak noktalar oluşumunda etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Belirli yapısal sorunlarına rağmen Türkiye'nin 2000'li yıllarda ulaşım, haberleşme ve bilişim hizmetleri altyapısında gerçekleştirdiği iyileşmelerin, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki erişimleri güçlendirdiği ve fonksiyonel ilişkilerin çeşitlenerek köyler ve şehirlerarasındaki geleneksel bağımlılık ilişkilerinin yerini ortaklık ve işbirliği ilişkilerine bıraktığı yeni bir sürecin oluşmaya başlaması (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, 2014) çalışmanın çözüm yaklaşımındaki kentleşme-dayanışma-ağ ilişkisine temel oluşturmaktadır. Artık şehirlerin ağ ilişkisine dayalı, çok merkezli ve dengeli bir yerleşim sistemi oluşturması gündemi, Türkiye'nin üst ölçek bölgesel ve kentleşme politikalarında da yerini almıştır (Kalkınma Bakanlığı, Türkiye Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi-2014-2023, 2015).

Bu çalışmada, önerilen çözüm yaklaşımında, OÖK'lerin hem güçlü bir kır-kent ilişkisini (kırsal hinterlandı) hem de dayanışmacı bir ağ ilişkisini temsil edebilmesi hedeflendiğinden, buna

dönük bir yerleşim yapısına ulaşabilmek için söz konusu niteliklerin Türkiye özelinde kapsamlı-güncel bir şekilde ve doğru yerleşme ölçeğinde temsil edilebilmesi amaçlanmaktadır. Dayanışma ve ağ ilişkileri, birbirini destekleyen iki faktör olarak ele alınırken ağırlıklı tarıma dayalı yerel ekonomiler bağlamında orta ölçekli kentlerin serbest piyasa koşullarının etkisinden uzaklaşabilmesi ve alternatif bir pazar imkanı yaratabilmesi için son derece önemlidir. Ancak her iki kavramın mekanda ve iller düzeyinde nasıl bir organizasyonel yapı içinde uygulamaya konu olacağı, çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Her iki kavram, daha önce de belirtildiği gibi önerilen çözüm yaklaşımında, OÖK'lerin temel niteliğinin yerel ekonomileri geliştirici birer unsur olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın çözüm yaklaşımı için gerekli OÖK tanımına ulaşabilmek adına -bir sonraki bölümde detayları aktarılacağı üzere- 3 adımdan oluşan bir yöntem kullanılmıştır. İlk olarak literatürdeki örnekler, ulusal ve uluslararası kabuller dikkate alınırken, yerleşim ölçeğini belirlemek için illerin sahip olduğu toplam nüfus bakımından genel bir aralık belirlenmiştir. Daha sonra, bu aralığa girebilen iller üzerinden kır-kent nüfus dengesi ve sektörel açıdan kırsal ekonomileri içermeye bağlamında ikinci bir daraltmaya gidilerek, kır-kent ilişkileri ve kırsallığın temsiliyeti sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda kır-kent dayanışması için de önemli olan bu adımdan sonra, kır-kent ilişkilerinin ekolojik yansıması, dayanışma ve ağ ilişkilerinin temsiliyeti bakımından belirli değişkenleri içeren nihai bir karşılaştırma tablosu elde edilerek, il düzeyinde OÖK'ler belirlenmiştir.

Çalışmada kır-kent ilişkisi ve kırsallığın OÖK üzerinden temsiliyeti sadece kırsal nüfus oranı ve tarımsal işgücü üzerinden değil, aynı zamanda rekabet yerine dayanışmaya bağlı, yerelde ve yatay ilişkiler/ağlar üzerinden gelişebilecek ekonomiler bakımından da önemlidir. Sonuçta, ilişkilerden daha fazla yararlanabilecek bir örgütlenme yapısının geliştirilmesi gerekmekte (Tekeli, 2006) ve bu amaçla çalışmada kentleşme içinde dayanışmacı bir ağsal ilişki öne çıkarılmaya çalışılmakta, ağlar, rekabetten paylaşım/dayanışmaya geçişin aracı olarak işlevselleşmektedir. Bunun için öncelikle yerel örgütlülük, ticari ilişki ve pazara erişim kapasitesi, alternatif/aracsız (gıda vb.) ticari ağlar, teknoloji ve iletişim altyapısı gibi faktörler öne çıkmaktadır. Ancak bu bakımdan ülkemizdeki veri kaynakları ve yaygınlığının son derece sınırlı olduğu görüldüğünden; ikincil verilere dayalı çalışmanın bu aşamasında tüm iller bazında erişilebilir olan değişkenlerden yararlanılmıştır. Ayrıca ekolojik açıdan iyi durumda olabilmek, tarımsal üretim bakımından gelişmiş (veya gelişme potansiyeli taşıyan) bir ekonomi ve kır üzerindeki kentleşme baskısının düzeyi de OÖK'lerin niteliklerini belirlemede dikkate alınan diğer faktörlerdir.

Türkiye'de Orta Ölçekli Kentlerin Belirlenmesine İlişkin Bir Yöntem Denemesi

Genel anlamda yerleşmelerin sınıflandırılmasında, belirli bir nüfus büyüklüğüne dair kırılmaların diğer nüfus değerlerin-

den daha fazla dikkat çekmesi varsayımına göre kabuller yapılmaktadır (Jones'ten aktaran Çabuk ve Demir, 2010). Bu açıdan OÖK'ler, birbiriyle farklılaşan yöntem ve yaklaşımlar içinde ele alınırken, nüfus aralıklarına dayalı kabuller yaygınlık kazanmıştır. Nüfus yapısı dışında, 2000'li yıllarda önem kazanan OÖK'leri belirlemeye dönük çalışmaların farklı değişkenleri de içermeye başladığı görülmektedir. Bu değişkenlerden bazıları, *en az 1 üniversitenin bulunması, baskın bir metropolün etki alanında olmama durumu, nüfus yoğunluğu, kentsel yerleşik alan büyüklüğü-oranı, aktif işgücü oranı, gelir dağılımı, lise ve ileri düzey eğitim durumu, trafik yoğunluğu-kirlilik, istihdam-işgücü, sosyo-ekonomik gelişmişlik vb.* olarak sıralanabilir (www.smartcities.eu, E.T. 17.12.2017; ESPON, 2013, Živanović vd., 2014). OÖK'ler, tipolojik-işlevsel bir sınıflandırmaya ya da çok değişkenli bir tablo üzerinden sıralamaya da konu olabilmektedir. Örneğin Hildreth (2007), ekonomik rol ve etkilerine göre İngiltere OÖK'lerini sanayi, geçiş, kültürel miras/turizm, bölgesel hizmet, büyük kentsel bölge içi, üniversite/bilgi kentleri olarak 6'lı tipoloji üzerinden incelemiştir. Klaus (2013) ise stratejik planlama kapsamında kuzey Avrupa OÖK'lerini bölgesel konumları dışında fonksiyonel rollerine göre *mal-hizmet sağlayıcı ve dengeleyici, öncü gelişen, rahatlatıcı (relief) ve sınır-değişim-geçiş (gateway) kentleri* olarak gruplamıştır. Amerika'daki OÖK'lerse Avrupa'daki eğilimden farklı olarak *unutulan orta, metropol bölgelerin küçük merkezleri, daralan-ayrışan (yaş, gelir, sınıf odaklı) kentler* olarak farkındalık odaklı tanımlanmıştır (Fulton, 2002). Ülkemizdeyse görece ulusal ölçekteki en güncel yerleşim sınıflandırmasına yer verilen Türkiye Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nde (Kalkınma Bakanlığı, 2015) yerleşmeler *Metropoller, Büyüme Odakları, Bölgesel Çekim Merkezleri, Yapısal Dönüşüm İlleri, Öncelikli Gelişme İlleri ve Kırsal Alanlar* şeklinde belirlenmiş, yerleşim ölçeklerine göre değinilmemiştir. Ülkemizdeki çalışmalarda yaygın olarak OÖK'ler, kentsel ya da toplam nüfus büyüklüğü aralıklarına göre belirlenirken, Yazar'ın (2006), OÖK'leri belirli bir nüfus aralığı dışında, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre grupladığı çalışması yöntem bakımından farklılaşan tek çalışmadır. Türkiye'de bir yerleşimin nüfusu 20.000-750.000 aralığındaysa kent; 750.000 ve üzerindeyse de büyükşehir olabilmekte (442 ve 5216 Sayılı Kanunlar) ancak bu çok geniş nüfus aralığında küçük ve orta büyüklükteki kent yerleşimleri için bir tanımlama yapılmamaktadır. Dolayısıyla bu ikili yapının (kent-büyükşehir) yetersizliği, kentlerin sınıflandırılmasında bilimsel ölçütlere dayalı yeni düzenlemelerin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Çabuk ve Demir, 2010). Sonuçta, ülkemizdeki OÖK çalışmalarının özellikle de kentleşmeye dayalı sorunların çözümü bakımından farklı boyutları içermeye ve nüfus dışı değişkenler üzerinden daha gelişkin bir temsil gücüne ulaşabilme bakımından yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

Bu çalışma, OÖK'ler üzerinden kentleşmeye dayalı çözümleyici, yapıcı bir süreç yaratılabilmesi için gerekli tanımlamaya 3 temel adımdan oluşan bir yöntemle ulaşmaktadır. Çalışma,

yerli ve yabancı örneklerde kullanılan OÖK belirleme yöntemlerinden, kullandığı değişkenlerin kapsamı ve türü yanında, öne çıkardığı OÖK nitelikleri bakımından da farklılaşmaktadır. İl düzeyindeki ikincil verilerin kullanıldığı yöntemde, sırasıyla nüfus aralığı ve kır-kent nüfus oranlarına bağlı tespitler ve tarımsal işgücü yapısı ilk 2 adımda belirleyici olmuştur. Son adımdaysa iller, kentsel ve kırsal nüfus oranları yanında sektörel işgücü yapıları, gelişmişlik düzeyleri, çevre performansları, ulusal pazara erişim düzeyleri, internet kullanıcı sayıları ve tarımsal üretime dayalı kooperatif sayıları bakımından çok değişkenli bir tablo oluşturularak irdelenmiştir.

Yöntem aşamalarında kentsel denge arayışı ve kır-kent ilişkilerine dayalı dayanışmayı temsil edebilmek adına öncelikle belirli bir nüfus aralığı ve kır-kent nüfus oranı dikkate alınmıştır. Ülkemizde son dönemde uygulanan büyükşehir yasaları ile birlikte kır-kent nüfus ayrımında yeni bir sürece girilmiş ve gerek AB'ye uyum gerekse son yasal düzenlemelere elverişli bir tanımlama çalışmasına TÜİK öncülüğünde başlanmış ancak bu çalışma henüz tamamlanamamıştır (<http://www.resmiistatistik.gov.tr>, E.T. 25.09.2017). Bu açıdan AB ve OECD tarafından belirlenen ve benzer çalışmalarda sıkça kullanılan kırsal-kentsel tipoloji kabulleri dikkate alınmıştır (Tablo 2).

Burada, kırsal nüfusun oranı dışında, kırsal üretim yapılarını ve ağ ilişkilerine bağlı dayanışma ekonomilerini ortaya ko-

ymak için küçük üreticiler, yerel pazarlar ve ticaret ağları ile ekonomik örgütlenme biçimleri vb. konularda yeterli veri bulunamamıştır. Bu nedenle kır-kent ilişkilerinde kırsal ekonomileri içeren temel örgütlenme ve dayanışma biçimlerinin başında gelen 'tarımsal üretime dayalı kooperatiflere' ilişkin ilgili bakanlık verilerinden yararlanılmıştır. Yöntem kapsamında, OÖK'lerin ağ ilişkilerine dair potansiyellerini ortaya koyabilmek için -farklı ulaşım türlerine erişim düzeylerini de içeren- ulusal pazara erişim imkanları dikkate alınmış ve Türkiye Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nin bu konuda il düzeyindeki analizlerinden yararlanılmıştır. Söz konusu analizler, ağ ilişkileri ve mekânsal boyutları bakımından bu çalışma ile koşut bir yaklaşımı içermesi nedeniyle tercih edilmiştir. Ulusal pazara erişim, arka planında bölgeler arası denge ve kentsel gelişim bakımından ulusal pazar bütünleşmesine yakınlığı ortaya koyarken; bölgelerin temel fonksiyon alanlarına erişim imkanlarını da temsil etmesi nedeniyle çok yönlü ve özellikle de ağ ilişkileri bakımından önemli bir göstergedir (Şimşek, 2015). Buna ek olarak yakın dönemde öne çıkan çevrimiçi (online) ticaretin kır-kent arasındaki tarımsal üretime dayalı ekonomilerde yarattığı cazibe ve uzak mesafeli ekonomi fırsatları bakımından internet erişiminin (sabit ve mobil) niceliği de bir diğer değişken olarak dikkate alınmıştır. Diğer yandan çözüm yaklaşımının temel hedeflerinden biri olan kentsel denge arayışında, yakın çevrelerini de etkileyebilecek bir gelişme dinamiği yaratabilmeleri için OÖK'lerin belirli bir gelişmişlik düzeyine sahip olmaları gerekmektedir. Bu açıdan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ülkelerin gelişmişlik seviyelerini ölçmek üzere eğitim-sağlık-gelir endekslerinin bütünleşmesi ile elde edilen İnsani Gelişme Endeksi (İGE), gelişmeyi il düzeyinde ifade edebilmek için kullanılmıştır. Bu amaçla Özpınar ve Koyuncu'nun Türkiye'deki illeri farklı düzeylerde grupladıkları (Tablo 3) İGE analiz raporundan yararlanılmıştır. Gelişme düzeyi bakımından ayrıca farklı sektörlerle bağlı işgücü dağılımları da il düzeyinde dikkate alınmıştır.

Son olarak, kır-kent ilişkiselliğinde ve kırsal yapıların öne çıkarılmasında belirli bir ekolojik hassasiyeti ortaya koyabilmek, doğal çevredeki kayıpların oranını/niteliğini ve bunların çevresel yaşam kalitesine etkisini temsil edebilme amacıyla yöntemin son aşamasında, TÜİK tarafından 2016 yılında yayınlanan

Tablo 2. Nüfus oranları bakımından EUROSTAT ve OECD'ye göre kent-kır tipolojileri

	EUROSTAT*	OECD**
Kentsel ağırlık yerleşim (Kentsel nüfus oranı)	%80 ≥	%75 ≥
Kent-Kır arası yerleşim (Kırsal nüfus oranı)	%20-50	%15-50
Kırsal ağırlıklı yerleşim (Kırsal nüfus oranı)	%50 ≥	%50 ≥

*EUROSTAT: AB İstatistik Ofisi: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Urban-rural_typology; **OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü: OECD, 2011.

Tablo 3. İGE bakımından farklı düzeylerde yer alan il sayıları (Özpınar ve Koyuncu, 2016)

Düzye kodu	Endeks aralığı	İnsani gelişmişlik endeks düzeyi	İl Sayısı
1	0-0.336	Çok düşük insani gelişme grubu	13
2	0.337-0.523	Düşük insani gelişme grubu	24
3	0.524-0.667	Orta insani gelişme grubu	33
4	0.668-0.789	Yüksek insani gelişme grubu	11
5	0.790-0.943	Çok yüksek insani gelişme grubu	0

“İllerde Yaşam Endeksi-2015” başlıklı araştırma raporunun il düzeyindeki çevre performanslarını içeren sonuçlarından yararlanılmıştır. Birer indeks değeri olan bu sonuçlarda, hava kirliliği, orman varlığı, atık hizmeti verilme oranı, gürültü kirliliği ve yerel yönetimlerin sağladığı çevre temizliği hizmeti konularındaki il bazlı verilerden yararlanılmıştır.

Yöntemin Adımları

1. Genel Nüfus Aralığının Belirlenmesi

Yöntem aşamasında karşılaştırmalara imkan verebilmesi ve kolay gruplama yapılabilmesi için OÖK’ler dışındaki iller geçici olarak 3 gruba ayrılmıştır: Ana metropoller, Büyükşehirler ve diğer kentler. Nüfus aralığı belirlenirken il ya da kent nüfusunun kabulünün farklı sonuçlar doğurabileceği ortadadır ancak OÖK’lerin kır-kent ilişkisine dayalı temsiliyetini de güçlendirmesi (kırsal hinterlandı içermesi) bakımından il nüfuslarına dayalı bir aralık belirlenmiştir. Bu amaçla,

1. Hem metropol/büyükşehir hem de az gelişmiş kent niteliğinin dışında olma ve nüfus gelişimi bakımından bu yapılar yaklaşma eğilimlerinden uzak olma.
2. Türkiye’deki idari yerleşme sistemi içinde belirlenen nüfus kabulleri bakımından büyükşehir/büyükşehir olmayan bir kent için en alt (20.000) ve en üst (750.000) nüfus eşiklerine göre ara yerleşim büyüklüğü belirleyebilme.

kriterleri dikkate alınmıştır. Türkiye’nin nüfus yapısına bakıldığında, neredeyse ortalama 1 milyonluk nüfusa sahip il düzeyine ulaştığı ve ağırlıklı nüfusun büyükşehirler için belirlenmiş alt eşik olan 750.000 ve üzerindeki yerleşmelerde toplandığı görülmektedir. Büyükşehirler dışarıda bırakıldığında ortalama il nüfusu neredeyse 1/3 oranında azalmaktadır (Tablo 4).

Ayrıca ülke nüfusunun 2023 yılında 5.3 milyon artarak 84.3 milyon olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2017a).

Tüm büyükşehirlerin dışarıda bırakıldığı durumda, 51 il ülke nüfusunun %22.5’ini temsil etmekte ve bu kümenin nüfus aralığı 82.193 ile 714.523 arasında değişmektedir (Tablo 5). Çalışmada OÖK arayışı bu 51 il kümesinin bir alt kümesi olduğundan; belirlenecek il nüfus aralığının kapsayıcılığı son derece önemlidir. Buna göre OÖK tanımı için 3 büyük metropolün dışarıda bırakıldığı durumdaki ortalama il nüfusu değerini (684.453) geçmeyen ve tüm büyükşehirlerin dışarıda bırakıldığı durumdaki ortalama il nüfusunun (352.495) da altına düşmeyen bir aralığa sahip olması uygun bulunmuştur (Tablo 5).

Alt sınır için ülkemizdeki geçmiş çalışmalarda yaygın olarak il nüfus değeri 100.000 kabul edilmiştir. Ancak güncel nüfus değerleri ve yakın gelecekteki artış eğilimleri dikkate alındığında, bu değerin düşük olduğu görülmektedir. 1980’li ve 90’lı yıllarda OÖK sınıflamalarında genel anlamda alt eşik olarak nüfus değeri 100.000 olarak kabul edilse de o dönemden bu yana ülke nüfusunun 50 milyondan 80 milyona ulaşmış olması ve büyük oranda kentsel nüfus artışı göstermesi oldukça önemlidir. Günümüzde 100.000 kişiden az nüfusa sahip sadece 2 il (Tunceli ve Bayburt) bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada OÖK’ler için günümüz nüfus yapısı dikkate alınarak 200.000-600.000 aralığına giren iller ilk adım için uygun bulunmuşlardır (Şekil 2).

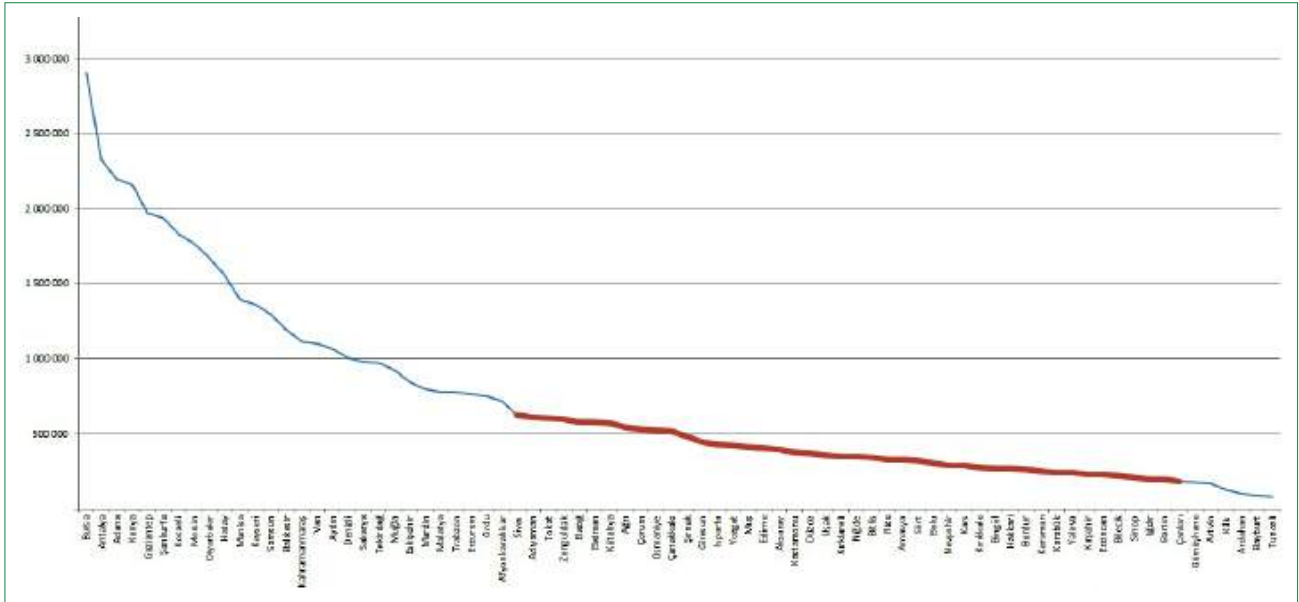
Diğer yandan ilerleyen yıllarda il bazlı nüfus değişimleri de dikkate alındığında, TÜİK’in 2013-2023 dönemini içeren nüfus projeksiyonu, bu aralığın alt ve üst sınırındaki kaymaları gözler

Tablo 4. Türkiye’de farklı il gruplarına göre nüfus yapıları (TÜİK, 2017)

	81 İl	İstanbul- Ankara- İzmir	İstanbul- Ankara- İzmir Hariç Türkiye (78 il)	30 Büyükşehir	30 Büyükşehir Hariç Türkiye (51 il)	27 Büyükşehir (İstanbul- Ankara-İzmir dışındaki)	27 Büyükşehir Hariç (İstanbul- Ankara-İzmir dışındaki) Türkiye (54 il)
Toplam nüfus (mil.)	79.8	24.4	55.4	61.8	18	37.4	42.4
Ülke nüfusundaki payı (%)	100	30.1	69.4	77.4	22.5	46.8	53.1
Ortalama il nüfusu	985.369	8.124726	684.453	2.061255	352.495	1.387536	784.285

Tablo 5. Türkiye’de farklı il gruplarına göre nüfus yapıları (TÜİK, 2017)

	Ülke nüfusundaki payı (%)	İl nüfus aralığı	Ortalama il nüfusu	Medyan il nüfusu
İstanbul-Ankara-İzmir hariç iller	69.4	2.9 milyon - 82.193	684.453	501.791
30 Büyükşehir hariç iller	22.5	714.523 - 82.193	352.495	331.048

Şekil 2. İlk adım için uygun bulunan OÖK nüfus aralığının ülke nüfus dağılımdaki yeri (İstanbul, Ankara ve İzmir grafiğe dahil edilmemiştir).

önüne sermektedir (Tablo 6). Batman 2023'de belirlenen nüfus aralığının üst sınırını geçerken Sinop ise alt sınırın altında kalmaktadır. Tablo 6'daki diğer illerse bugün için aralığın dışında kalırken, 2023'te aralığın içinde yer alabileceklerdir. Tüm bu illerin 2013-2023 nüfus gelişimlerine bakıldığında, aralığın üst sınırı dışına çıkan Batman ile nüfus kaybı yaşayarak aralığa dahil olabilecek Adıyaman, Sivas ve Tokat OÖK grubuna dahil edilmişlerdir. İğdır nüfus artışı ile bu gruba dahil olurken, Sinop ise nüfus kaybı eğilimi göstermesine rağmen OÖK'lerin nüfus tutma potansiyelleri dikkate alınarak aralığın içinde tutulmuştur.

Sonuç itibari ile ilk adım sonunda OÖK olarak belirlenen iller kümesi, büyükşehir olmayan 51 ilden 43'ünü içermiştir (Tablo 7). Bu kümenin ortalama il nüfusu 380 bin ve toplam nüfusu 16.3 milyondur (51 il toplam nüfusunun %90'ı).

Tablo 6. Belirlenen nüfus aralığının alt ve üst sınırındaki illerin TÜİK-2023 yılı nüfus projeksiyonuna göre öngörülen değişimleri (TUIK, 2017a)

	2016	2023
Batman	576.899	667.742
Adıyaman	610.484	599.291
Sivas	621.224	582.283
Tokat	602.662	561.419
Çankırı	183.880	206.231
İğdır	192.785	204.082
Sinop	205.478	191.604

Aralığa uygun nüfus değerleri renklendirilmiştir.

2. Nüfusun Kır-Kent Dengesinin Belirlenmesi

Ülkemizde kır ve kent kavramlarının merkezi yönetim tarafından yeniden tanımlanması süreci henüz neticelenmemiş olduğundan, mevcut çalışmalarda ortak bir kabule ulaşmak mümkün değildir. Kırsal ile kentsel alanların birbirinden ayırtılması konusunda her ülke sosyo-ekonomik göstergelerine dayanarak kendi tanımlamasını yapmakta ve doğaldır ki bu nedenle tanımlar evrensel olarak tektipleşmemektedir (Pizzoli ve Gong, 2007). Bununla birlikte yaygın olarak, OECD ve AB tarafından geliştirilmiş olan mekânsal tipolojiler kent-kır ayrımı ve tanımlarında kabul görmektedir (Gülümser vd., 2010a). Bu iki uluslar üstü kurumsal yapının belirlediği tipoloji kabullerinde, kırsal ağırlıklı yerleşim yapısı aynı şekilde tanımlanırken (%50 ve üzeri kırsal nüfus oranı), kent-kır arası ve kentsel ağırlıklı yerleşimlerde AB'nin kırsallığı daha az tem-

Tablo 7. Nüfus aralığı bakımından OÖK kabulüne uyan iller

Adıyaman	Çankırı	Karaman	Rize
Ağrı	Çorum	Kars	Siirt
Aksaray	Düzce	Kastamonu	Sinop
Amasya	Edirne	Kırıkkale	Sivas
Batman	Elazığ	Kırklareli	Şırnak
Bilecik	Erzincan	Kırşehir	Tokat
Bingöl	Giresun	Kütahya	Uşak
Bitlis	Hakkari	Muş	Yalova
Bolu	İğdır	Nevşehir	Yozgat
Burdur	Isparta	Niğde	Zonguldak
Çanakkale	Karabük	Osmaniye	

Tablo 8. 30 büyükşehir dışında ülke ortalaması üzerinde tarım işgücü oranına sahip olan iller

	Nüfus	Tarım işgücü (%)	Kır nüfusu (%)
Ardahan	98.335	66.2	61
Artvin	168.068	40.1	41
Gümüşhane	172.034	38.2	29
Bartın	192.389	36.3	58
Bayburt	90.154	50	38
Kilis	130.825	42.9	25
TR Ort.	-	33.4	-

sil ettiği bilinmektedir. Çalışmanın kır-kent ilişkisini güçlü bir şekilde temsil edebilmesi için kırsal nüfus oranını daha fazla içeren OECD'nin %15-75 aralığında kırsal nüfus barındırma kriterine uyan iller ikinci adıma uyan illeri temsil etmektedir. Bu noktada, OECD'nin bu tipoloji yaklaşımının bir ön safhası olan ve kırsal alanları kilometre kareye düşen 150 kişinin altında bir yoğunluk ile tanımlayan yaklaşımları da dikkate alınmıştır. Diğer yandan, kırsal nüfus oranı düşük olup, tarım işgücü oranı ülke ortalaması üzerinde olan illerin de dikkate alınması amaçlanmıştır. Bu bakımdan büyükşehirler dışında güçlü tarımsal işgücü değeri gösterse de, söz konusu iller gerekli il nüfus düzeyine sahip olmadıklarından 2. adımda gerekli koşulları sağlayamamaktadırlar (Tablo 8). Ayrıca OECD'nin nüfus yoğunluğu koşuluna uymayan Yalova ili (302 kişi/km²), çok güçlü tarımsal üretim yapısı ve toplam nüfusu itibarıyla tabloda kalmıştır. Sonuçta bu kriterlere göre yapılan ikinci tabloda, ilk tabloda yer alan Kırıkkale ili, %12 kırsal nüfus barındırdığı için dışarıda kalmış ve diğer 42 il tabloda yer almıştır (Tablo 9).

3. Çok Kriterli Niteliksel Yapının Belirlenmesi

Yöntemdeki 3. adım, kır-kent ilişkisini, yerelde ekonomik gelişmeyi ve buna bağlı dayanışmacı ağ ilişkilerini temsil bakımından belirleyici olması beklenen birden çok kriter içermektedir. Bu adımda nüfus dışında işgücüne katılım oranı, çevre performans değeri, tarım-sanayi-hizmet sektörlerine ait işgücü oranları, ulusal pazara erişilebilirlik endeksi, İGE değerleri, mobil internet kullanımı ve son olarak da tarımsal üretime dayalı kooperatif verilerine dayalı olarak OÖK'ler bir tablo içinde belirlenmiştir. Kullanılan ulusal pazara erişim endeksi; herhangi bir ulaştırma modunu kullanan bireyin, bulunduğu merkezden gidebileceği tüm varış noktalarında elde edebileceği aktivite potansiyelini ifade etmekte (Şimşek, 2015) ve bir ilden diğer illere erişebilme kabiliyetini ortaya koyduğundan, dayanışmacı-ağ ilişkileri üzerinden yerel ekonomilerin gelişmesine dair taşıdığı potansiyel nedeniyle tabloda yer almaktadır. Özellikle kırsalda ve kır-kent ilişkilerinde yerel ekonomileri güçlendirme potansiyeli açık olan çevrimiçi (online) ticaret ile kırsal doğal değerlerinden beslenen alternatif ekonomiler için internet altyapısı ve kullanım

Tablo 9. İkinci kademedeki 42 il

İller	Kır Nüfusu (%)	İller	Kır Nüfusu (%)
Adıyaman	34	Karabük	24
Ağrı	44	Karaman	27
Aksaray	34	Kars	54
Amasya	29	Kastamonu	37
Batman	21	Kırklareli	29
Bilecik	20	Kırşehir	22
Bingöl	38	Kütahya	30
Bitlis	42	Muş	59
Bolu	29	Nevşehir	38
Burdur	33	Niğde	44
Çanakkale	41	Osmaniye	24
Çankırı	30	Rize	33
Çorum	26	Siirt	36
Düzce	36	Sinop	42
Edirne	28	Sivas	26
Elazığ	23	Şırnak	38
Erzincan	42	Tokat	36
Giresun	34	Uşak	29
Hakkari	45	Yalova	27
Iğdır	44	Yozgat	36
Isparta	28	Zonguldak	38

imkanları son derece önemlidir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun yıllık istatistik bülteninde yer alan Genişbant Mobil İnternet Abone İndeksi (BTK, 2017) online iletişim potansiyelini en kapsamlı gösteren değişken olması ve ekonomik ağların yaratılabilmesi bakımından tabloda yer almaktadır. Sektörel iş gücü dağılımı ile içinde işsiz nüfusu da barındıran iş gücüne katılım oranı, bu konuda tamamlayıcı diğer göstergelerdir. Yerel ekonomilerdeki etkisi bir yana, özellikle kır ile kent ve kentlerin kendi aralarındaki tarımsal üretime dayalı dayanışmanın temsili bakımından Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bünyesindeki tarımsal üretime dayalı kooperatif sayılarından oluşan veri seti de (GTB, 2018) bir diğer kritik değişken grubunu temsil etmektedir. Burada faal olmayan ancak düzenli toplantı ve işleyiş koşullarını yerine getiren kooperatifler de söz konusu değişken içine katılmış ve illerin bu konudaki potansiyelleri dikkate alınmaya çalışılmıştır. Bir diğer kooperatif bilgi kaynağı olan Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı -sadece 20 ile dair sınırlı bilgiler içeren- kooperatif verileriye içerdiği eksik bilgiler ve güncellik sorunları nedeniyle kullanılamamıştır. Kır-kent ilişkisi ve yaratacağı olumlu -başta ekolojik olmak üzere- etkiler bakımından illerin 'çevre performansı düzeyi' de son derece önemlidir. İl düzeyindeki hava kirliliği, orman varlığı, atık hizmeti, gürültü kirliliği ve yerel yönetimlerin çevre hizmetine ilişkin verilerden oluşan söz

Tablo 10. Üçüncü adım sonucunda belirlenen OÖK kümesi ve diğer il gruplarına ilişkin özet bilgiler

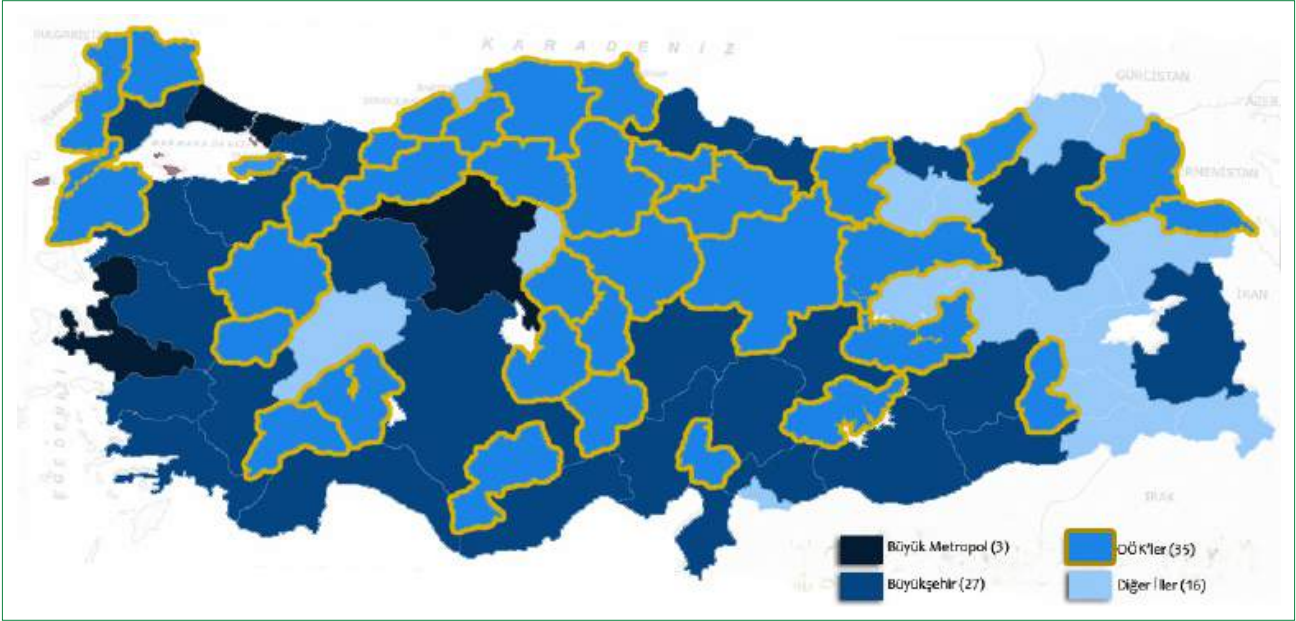
	2016		2013				2015	2016	2016	2016	2016
	Kentsel Nüfus (%)	Kırsal Nüfus (%)	İnsani Gelişmişlik Endeksi Grubu (1-en düşük en yüksek)	İşgücüne Katılma (%)	Tarım İşgücü (%)	Sanayi İşgücü (%)	Hizmet İşgücü (%)	Çevre Performans Endeksi	Ulusal Pazar Erişilebilirlik Endeksi (Yayın)	Genişbant İnternet Abone İndeksi (1000 kişi başına düşen mobil abonelikler)	1000 kişi başına düşen Tarımsal Üretimle İlgili Kooperatif Sayısı
Adıyaman	66	34	2	43,3	50,8	18,4	30,8	0,38	3,0	686	5,39
Aksaray	66	34	2	49,6	42,2	22	35,8	0,46	3,0	754	1,12
Amasya	71	29	3	48,6	40,3	14,9	38,8	0,70	2,3	708	20,90
Batman	79	21	2	35,3	28,5	23,5	50	0,38	3,8	511	1,20
Bilecik	80	20	3	40,5	21,3	37,1	41,7	0,76	1,4	584	8,97
Bolu	71	29	4	54,1	29,8	22,7	47,5	0,68	2,2	589	14,24
Burdur	67	33	3	59,2	40,3	17,8	35,8	0,65	1,6	664	9,89
Çanakkale	59	41	3	49,9	38,8	17,5	43,8	0,66	2,4	626	11,10
Çankırı	70	30	2	49,2	45,1	10,3	38,5	0,62	1,2	662	2,04
Çorum	74	26	2	49,9	37,4	27	35,6	0,66	4,4	589	22,50
Düzce	64	36	2	55,3	32,1	33,3	34,6	0,44	3,2	584	9,12
Edirne	72	28	3	54,7	35,6	18	48,4	0,57	1,6	586	26,17
Elazığ	77	23	3	50,1	28,6	20,1	51,4	0,52	3,9	598	4,03
Erzincan	58	42	3	50,0	38,6	12,5	48,8	0,57	1,1	665	3,57
Giresun	66	34	3	55,9	48,1	17	37	0,60	2,8	553	82,74
İğdır	56	44	1	50,4	49	12,3	38,7	0,20	0,6	519	0,32
İsparta	72	28	4	50,8	40,8	14,7	44,5	0,67	3,0	570	20,82
Karabük	76	24	4	57,5	16	25,8	58,2	0,79	1,5	594	3,52
Karaman	73	27	3	50,5	39,7	25,1	35,2	0,62	1,1	610	1,11
Kars	46	54	2	56,0	48,3	15,4	36,3	0,37	1,3	626	0,48
Kastamonu	63	37	2	50,0	52,8	12,7	34,5	0,61	2,4	665	2,84
Kırklareli	71	29	3	52,9	25	31	44	0,74	1,4	585	34,06
Kırşehir	78	22	3	43,4	38,6	19,9	41,5	0,61	1,6	606	10,22
Kütahya	70	30	2	52,6	39	25,7	35,3	0,68	4,7	587	6,81
Neşehir	62	38	3	49,5	42,6	14,2	43,2	0,56	2,4	570	9,24
Niğde	66	34	3	47,5	47,5	18,4	34,1	0,53	2,5	593	2,66
Osmaniye	76	24	2	45,3	26,8	20,6	44,5	0,58	3,7	582	7,23
Rize	67	33	4	57,4	36,3	23,8	39,8	0,71	1,9	628	7,69
Sinop	58	42	2	55,0	35,2	26	38,8	0,60	0,7	571	3,85
Sivas	74	26	2	50,5	37,8	21,8	40,3	0,63	4,6	587	4,29
Tokat	64	36	2	47,4	49,1	16,3	34,8	0,64	4,7	545	13,21
Uşak	71	29	3	55,8	39,5	20,4	34,1	0,71	2,4	592	2,72
Yalova	73	27	4	52,4	11,7	29	59,2	0,74	1,5	1.082	0,22
Yozgat	64	36	2	53,2	48,8	18,4	32,9	0,59	3,7	610	9,85
Zonguldak	62	38	3	57,4	26,2	30,4	43,5	0,61	3,1	640	23,17
Türkiye	62	38	2,5	50,1	33,4	22,4	44,2	0,59	6,65	601	11,59
Ana Metropoller	100	0	3,6	50,8	5,7	29,7	64,6	0,60	58,80	728	4,20
Büyükşehirler	100	0	2,7	49,0	28,8	20,4	44,8	0,63	9,90	590	13,31
OÖK'ler	68	32	2,7	51,6	37,6	21,6	41,0	0,60	2,60	606	13,84
Diğer iller	60	40	1,7	48,9	37,2	18,4	46,1	0,46	1,50	584	5,14

konusu karma ölçüt, aynı zamanda OÖK'ler için yaşam koşullarının sürdürülebilirliği ve üzerlerindeki kentleşme baskılarının etkileri bakımından da önemlidir. Son olarak eğitim-sağlık-gelir endekslerinin bütünleşmesi ile elde edilen il bazlı İGE, orta ölçekli yerleşmelerin sadece ekonomik değil, daha geniş ölçekte gelişme düzeyi ve potansiyelini ortaya koyabilecek bir ölçüttür (Tablo 10).

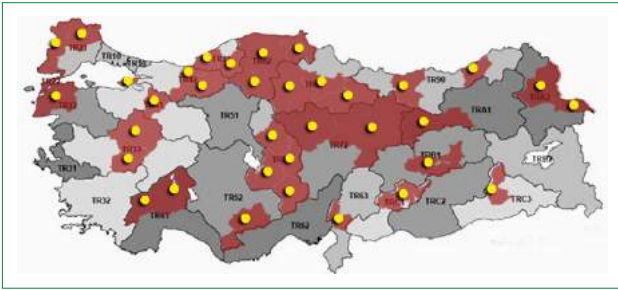
2. adımda yer alan OÖK'ler, bu adımda çok sayıda ölçüt bakımından aynı tabloda yer alırken; İGE düzeyi en düşük (1) olan iller (Ağrı, Bingöl, Bitlis, Şırnak, Siirt, Muş ve Hakkâri), gerek kendi

gelişimlerini yeterli oranda sağlayamadıkları gerekse çevre illere gelişim yönünde çarpan etkiler sunamayacağı için, bu adımda OÖK grubundan çıkarılmışlardır. Bu noktada İGE değeri 1 olan Iğdır, gerek yüksek iş gücüne katılım ve tarım iş gücü oranları, gerekse 2023 yılı nüfus projeksiyonunda artış eğilimi gözlenen iller arasında olması nedeniyle OÖK kümesinde kalmıştır. Sonuç olarak, ilk adımda 42 olan OÖK sayısı, 3. adım ile birlikte 35'e inmiştir (Tablo 10).

Belirlenen OÖK'lerin coğrafi dağılımında orta ve orta-kuzey Anadolu illerinin sayıca fazla olduğu görülmektedir (Harita

Şekil 3. Çalışmada elde edilen OÖK ve diğer il gruplarının ülke genelindeki dağılımları.

Şekil 4. Çalışmada elde edilen OÖK'lerin Düzey 2 Bölgeleri bakımından coğrafi dağılımları

1). Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin, OÖK temsiliyeti en düşük bölgeler olmasında, bu bölgelerde son yıllarda göçe bağlı nüfus artışları sonucu büyükşehir olan illerin (Mardin, Van) genel nüfus aralığı dışında kalmasının payı önemlidir (Şekil 3). Belirlenen OÖK'ler, tarımda en büyük işgücüne sahip il kümesi olurken, sanayi ve hizmet sektörlerinde ülke ortalamalarına çok yakın değerlere sahiptirler. Ayrıca İGE ve işgücüne katılım düzeyi bakımından ülke ortalamalarının üzerinde olmaları, gelişme dinamikleri bakımından umut vericidir (Tablo 10). OÖK'lerin çevre performansı bakımından ülke ortalamasının altında kalmasında, gelişme düzeyleri itibarıyla kullanılan enerji türleri, atık yönetimi ve kirlenici/eski tür sanayi alanlarının varlığı gibi nedenleri sıralamak mümkündür.

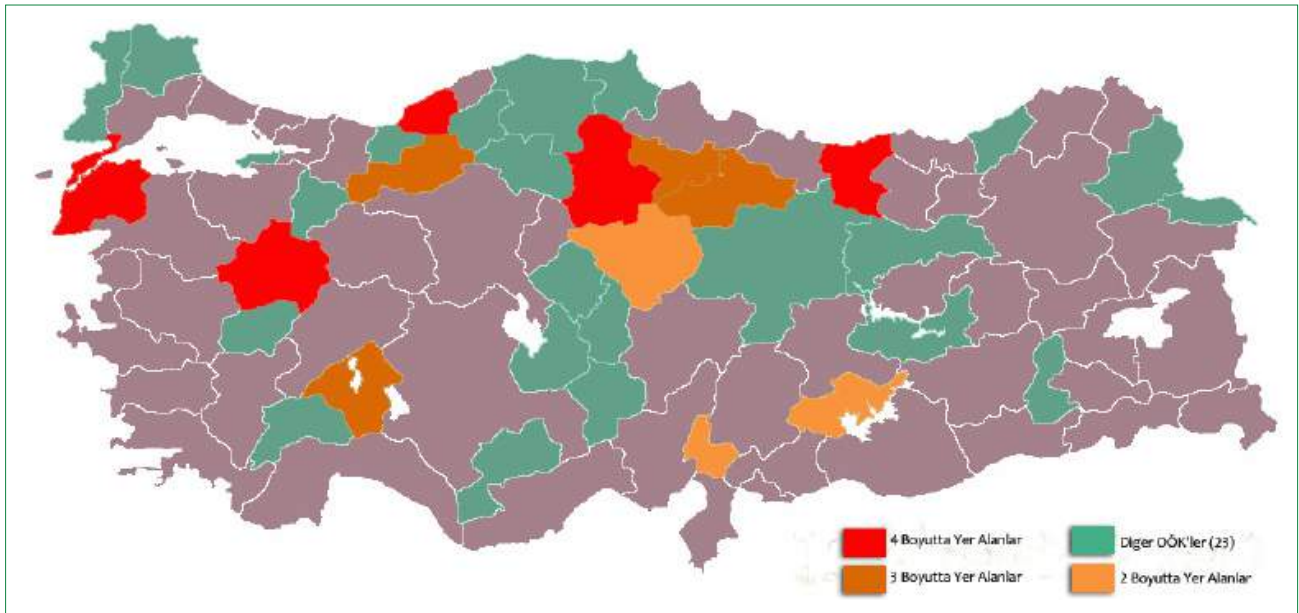
OÖK'lerin düzey 2 bölgeleri bakımından dağılımına bakıldığında, Orta-Kuzey Anadolu ve Trakya bölgelerinin en büyük temsil gücüne sahip oldukları; önemli büyükşehirlerin komşu bölgeleriyle güney kıyı kesiminin görece nüfus büyüklüğü ve gelişme düzeyleri bakımından OÖK'lerden ayrıştığı, doğu ve güneydoğuda yer alan bölgelerin bir kısmında hiç OÖK'in yer almadığı görülmektedir (Şekil 4). Diğer yandan TR81, TR82

ve TRA2 bölgelerinde Kalkınma Ajansları'nın kurulduğu öncü kentlerin OÖK oldukları (sırasıyla Zonguldak, Kastamonu ve Kars) tespit edilmiştir.

OÖK'lere, bu çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı çözüm yaklaşımının temel niteliği (dinamikleri) üzerinden daha ilişkisel bakabilmek için Tablo 11'deki kavramsal ayrıma gidilmiştir. Burada çalışmanın başında belirtilen iki temel boyut olan *kır-kent ilişkileri* ile *dayanışma* ve *ağ ilişkileri* boyutları dışında bu boyutlarla yakından ilişkili olan *genel gelişmişlik* ile *ekoloji-sürdürülebilirlik* boyutları da dikkate alınmıştır. Her bir boyutu hangi OÖK'lerin daha güçlü temsil edebildiğini ortaya koyabilmek için öncelikle her bir boyutla yakından ilgili olan kriterler belirlenmiştir (Tablo 11). Daha sonra da bu kriterler bağlamında temsil düzeyini güçlendirmek için belirli eşikler dikkate alınarak OÖK kümesi yeniden değerlendirilmiştir.

Daha sonra her bir boyut için belirlenen seçim koşuluna uyan OÖK'ler sıralanarak aşağıdaki Tablo 12 elde edilmiştir. 35 il den oluşan OÖK kümesi söz konusu koşullarla tanımlanan temel boyutlara indirgendiğinde 25 il tabloya girebilmiş ve görece güçlü OÖK kümesini ortaya çıkarmıştır. Bu illerden 5'i her bir boyutta da yer alırken, 4'ü üç boyutta ve 3'ü de iki boyut içinde yer almışlardır. 13 il ise söz konusu boyutlara dayalı koşullu sıralamada sadece tek bir boyutun temsiliyetinde yer alabilmişlerdir (Tablo 12).

Farklı boyutlara dayalı bu tabloda yer alan OÖK'lerin mekânsal dağılımı ve diğer OÖK'ler ile olan ilişkisine bakıldığında herhangi bir kümelenmenin olmadığı, mekânsal açıdan birbirinden ayrık bir desen olduğu görülmektedir (Şekil 5). Bu durum farklı boyutlarda aynı anda yer alan tüm iller için geçerli olup, mekânsal açıdan farklı bölgelere dağılmış bu yapı

Şekil 5. OÖK'lerin 4 temel boyut üzerinden belirli koşulları sağlayabilenlerinin coğrafi dağılımları (Tek bir boyutu temsil eden 13 OÖK ve bu çok boyutlu temsiliyette yer alamayan 10 OÖK "Diğer OÖK'ler" grubu altında haritada gösterilmiştir).

OÖK'ler düzeyinde çok merkezli bir gelişme için elverişli bir altyapıyı temsil etmektedir. Bu çok merkezlilik aynı zamanda çok işlevlik anlamını taşımakta ve çözüm yaklaşımının farklı boyutlarının öncü coğrafyalarını ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Dünya ve Türkiye kentleşmesinin izlediği yol, yakın gelecekte OÖK'lerin öneminin ve bu yerleşmelerin kentleşme sürecindeki rolünün artacağını gösterirken, diğer yandan kutuplaşan kentleşmeye (metropolleşmeye) dayalı sorunları daha fazla hissedeceğimizi ve bunun da başta daha güçlü ve rekabetçi/yarışmacı kentleşmenin zararlarından sakınan bir kır-kent ilişkisini/dayanışmasını öne çıkarabileceğini işaret etmektedir. Kentleşmenin yeni bir kavramsalığa duyduğu ihtiyacı konu alan tartışmalarda öne çıkan ağ ilişkilerinin de bu bağlamda dikkate alınması artık

bir gereklilik halini almıştır. Kapsamıyla bu konuları dikkate alan bu çalışmada, Türkiye kentleşmesinin çok boyutlu sürdürülemezliğinden hareketle yeni bir yol arayışı için OÖK'ler üzerinden bir çözüm yaklaşımı geliştirilmeye çalışılmış ve bu anlamda kır-kent dayanışmasına ve ağ ilişkilerine uyumlu bir kavramsal çerçeve çizilerek buna uygun bir Türkiye OÖK kümesine ulaşılmıştır. Çalışma, içerdiği nüfusa dayalı ölçütler ve sınırlamalar bakımından diğer öncü çalışmalarla benzeşmektedir. Hedeflediği çözüm yaklaşımı bakımından diğer geçmiş çalışmalardan ayrışırken yöntemin son adımında kullanılan ölçütler, çalışmanın özgün yanını güçlendirmiştir. Çözüm yaklaşımında, kır-kent ilişkisinin ağ ilişkilerine dayalı yapısının yatayda ve karşılıklı üstünlüklerin paylaşılmasına dayalı bir dayanışmacı ilişki biçimini temsil edebilmesi ve bunun yerel ekonomileri olumlu yönde etkilemesi konusunda yöntem adımlarının OÖK'leri bu yönde daha açıklayıcı bir şekilde ortaya koyması sağlanmıştır. Ancak

Tablo 11. OÖK'lerin kavramsal analizinde dikkate alınan 4 boyuta dair kriterlerin dağılımı ve seçim koşulları

GENEL GELİŞİMİŞLİK		KIR-KENT İLİŞKİLERİ		EKOLOJİ-SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK		DAYANIŞMA VE AĞ İLİŞKİLERİ	
Kriter	Seçim Koşulu	Kriter	Seçim Koşulu	Kriter	Seçim Koşulu		Seçim Koşulu
IGE Grubu	1, 2 veya 3	Kırsal Nüfus Oranı	≥ %25	Çevre Performansı Endeksi	≥ 0,60	Ulusal Pazara Erişilebilirlik Endeksi	≥ 2
Kentsel Nüfus Oranı	≥ %50	Tarım İşgücü Oranı	≥ %25	Kırsal Nüfus Oranı	≥ %25	Genişbant İnternet Abone Endeksi	≥ 550
İşgücüne Katılma Oranı	≥ %40	1000 kişi başına düşen Tarımsal Üretimle İlişkili Kooperatif Sayısı	≥ 5			1000 kişi başına düşen Tarımsal Üretimle İlişkili Kooperatif Sayısı	≥ 5
Ulusal Pazara Erişilebilirlik Endeksi	≥ 2	Çevre Performansı Endeksi	≥ 0,60				
Hizmet İşgücü Oranı	≥ %30	Ulusal Pazara Erişilebilirlik Endeksi	≥ 2				
Sanayi İşgücü Oranı	≥ %15						

Tablo 12. Dört temel boyut üzerinden belirlenen seçim koşullarına uyan OÖK'lerin dağılımı (4 boyutta da yer alan iller kırmızı, 3 boyutta yer alan iller kahverengi, 2 boyutta yer alan iller açık kahverengi ve tek boyutta yer alan illerle en açık kahverengi ile gösterilmiştir.)

GENEL GELİŞİMİŞLİK	KIR-KENT İLİŞKİLERİ	EKOLOJİ- SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	DAYANIŞMA VE AĞ İLİŞKİLERİ
Çanakkale	Çanakkale	Çanakkale	Çanakkale
Çorum	Çorum	Çorum	Çorum
Giresun	Giresun	Giresun	Giresun
Kütahya	Kütahya	Kütahya	Kütahya
Zonguldak	Zonguldak	Zonguldak	Zonguldak
Tokat	Amasya	Amasya	Amasya
Adıyaman	Bolu	Bolu	Bolu
Osmaniye	Isparta	Isparta	Isparta
Yozgat	Tokat	Tokat	Adıyaman
Aksaray		Burdur	Osmaniye
Elazığ		Çankırı	Yozgat
Niğde		Karaman	Nevşehir
Sivas		Kastamonu	Düzce
Uşak		Kırklareli	
		Rize	
		Sinop	
		Yalova	

il düzeyinde ihtiyaç duyulan 'aracısız ve ticari ağlar üzerinden yürütülen ekonomik faaliyetler', 'kentsel tarım', 'yerel özgü ticari örgütlenmeler', 'küçük aile çiftliği' 'belirli fon ve hibe mekanizmaları' ile 'yerel girişimcilik düzeyi' vb konularda dayanışmacı etkilerin ölçülebilirliği ve ağ potansiyelleri dolaylı olarak değerlendirilebilmiştir. Diğer yandan ağ ilişkilerinde çevrimiçi (online) iletişim altyapıları ve kullanıcı profillerini, bunların yerel ekonomi ile ilişkilerini kurma adına da aynı sorunla karşılaşmıştır. Bu bakımdan ayrıntılı bir saha araştırması ya da daraltılmış bir örneklem üzerinden gerekli görülebilecek özgün ölçütlerin geliştirmesi mümkündür. Ayrıca ulusal ölçekte OÖK tablosunda yer alan değişkenlere dayalı 'panel data seti'nin (her yıl yeniden düzenlenen) olmayışı, iller arasındaki yakınsamalar ve eğilimlerin bütüncül bir şekilde irdelenmesini zorlaştırmaktadır.

Çalışmada yerleşme türleri bakımından ortaya çıkarılan nihai tablo, OÖK'ler üzerinden uygulamaya dayalı çeşitli politikalar geliştirilebilmesi için farklı kriterlerin ağırlıklı olarak temsil edilebildiği mekânsal alt kümeler için bir altyapı sağlamıştır. Burada ortaya çıkarılan 4 temel boyut bağlamında OÖK'lerle ilgili dayanışma ve ağ ilişkilerinin geliştirilebileceği bir yerleşmeler sistemi ve ekonomik yapı için en güçlü OÖK adaylarının hangileri olabileceği tespit edilmiştir. Öte yandan yöntem içindeki çoklu kriterlerin temsil düzeyi arttıkça, o illerdeki dayanışmacı kır-kent ilişkilerinin ağlar üzerinden sosyo-ekonomik bir gelişmeyi sağlaması da o derece kolaylaşacaktır. Çalışmada belirlenen OÖK kümesi, benzer çalışmalardaki bulgularla karşılaştırıldığında aşağıdaki çıkarımlara ulaşmıştır:

- Yazar'ın (2006), 100.000-300.000 kent nüfusu aralığındaki, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine de bakılarak 5 gruba (1 en gelişmiş) ayırdığı OÖK'lerden 3. ve 4. gruptaki kent-

lerin, bu çalışmadaki OÖK'ler ile benzer profillere sahip oldukları görülmüştür.

- Öğdül vd'nin (2007) Yazar ile aynı dönemde yaptıkları çalışmaları kırsallığı baskın olan bir Türkiye varken, bu çalışmadaki tespitler artık bunun yerini kır-kent arası geçiş niteliğindeki yerleşmelerin almaya başladığını ve bunda OÖK'lerin belirgin bir paya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, ülkenin geçmişe göre daha dinamik bir süreç içinde olduğunu gösterirken, bunun OÖK'ler üzerinden kurulan çözüm yaklaşımları ve özellikle de kır-kent dayanışması için olumlu bir temel oluşturacağı açıktır.
- Türkiye'nin Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'ndeki (Kalkınma Bakanlığı, 2015) yerleşim alanları sınıflandırmasındaki "Yapısal Dönüşüm İlleri, Bölgesel Çekim Merkezleri ve Öncelikli Gelişme İlleri grubunun bu çalışmada belirlenen OÖK kümesiyle önemli paralellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle Yapısal Dönüşüm İlleri, sahip oldukları orta gelişmişlik düzeyi, sanayi açısından belirli düzeyde altyapıya sahip olup, ancak bu potansiyeli daha ileri düzeye taşıyabilmek için yapısal bir dönüşüme ihtiyaç duyan, çeşitlilik yönü düşük bir ekonomik yapıya sahip, tarım ve doğal kaynaklara dayalı ekonomilerin önemli olduğu, turizm alanındaki potansiyelini açığa çıkarması beklenen orta düzeydeki gelişmiş iller olarak tanımlanmakta ve bu çalışmadaki OÖK'lerin nitelikleriyle benzeşmektedir.
- Ayrıca bu çalışmada ortaya koyulan çözüm yaklaşımı, metropolleşmeye dayalı sorunların odağı halindeki İstanbul'un 1/100.000 ölçekli -meri- Çevre Düzeni Planı'nda yer verilen OÖK odaklı çözüm politikalarıyla paralellikler içermekte ve çıkış noktası olan kentleşmeye dayalı sorunlar bağlamında birbirini tamamlayıcı nitelik göstermektedir.

Yakın gelecekte, sürdürülebilir bir kentleşme ve yerleşme gelişimi için daha sağlıklı ve uzun ömürlü bir kentleşme yaklaşımına ve bunun önemli bir parçası olan kırsal/ekolojik çevreye daha çok ihtiyacımız olacağı öngörüldürken, kentsel nüfusun büyük bir kısmını barındıracak OÖK'in hem kentsel politikalar, hem de planlama yaklaşımları bakımından kayıtsız kalınmayacak bir yerleşme ölçeği olduğu artık tartışma götürmez bir gerçekliktir. Bu noktada önemli olan daha iyi bir kentleşme yaklaşımının ve bunu destekleyecek bir planlama altyapısının sağlanabilmesidir. Söz konusu çalışma, bu anlamda önemli bir yaklaşım ve çerçeve ortaya koyarak, geleceğin kentleşme ve planlama yaklaşımları için mevcut eğilimlerin ve niteliksel altyapıların yetersizliğini ortaya koyarken, ne gibi revizyonların ve paradigma değişimlerinin yapılması gerektiği konusunda mevcut yerleşme sistemimizde olmayan ancak eksikliği hissedilen OÖK'leri farklı nitelikleri ile ön plana çıkarmaktadır. Böylece bu kentlerin, hangi tür yerel ekonomiler üzerinden dayanışmacı ilişki ağları kurabilecekleri veya geliştirebilecekleri konusunda saha odaklı yeni alt çalışmalara ihtiyaç olacağı kabulü için önemli bir ön çalışma zeminin kurulduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- A Summary of the Rochester Conversation on Mid-Size Cities, November 2002.
- A World Of Cities, UN, 2014c.
- Akturan U. ve Oğuztımur, S. (2016). Kent Markalaşması Kavramının İçeriği ve Gelişimi: Farklı Disiplinler Farklı Yaklaşımlar. *Planlama Dergisi*. DOI: 10.14744/planlama.2016.76376.
- Albert, M. (2007). Kapitalizmin Ötesinde Yaşam-Umudu Gerçeğe Dönüştürmek.
- Altınok, E. & Enlil, Z. (2012). Mekânın Yeniden Organizasyonunun Ekonomi Politikası.
- Aysu, A.. (2013). Küresel Kapitalizme Koşut Olarak Türkiye Tarımında Değişim, Dönüşüm, Kırsal Planlama Üzerine Tartışmalar. MSGSÜ
- Aysu, A.. (2015). Gıda Krizi-Tarım, Ekoloji ve Egemenlik: Metis.
- Azadi, H. & Ho, P. (2011). Agricultural land conversion drivers: A comparison between less developed, developing and developed countries.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), 2017. Elektronik Haberleşme Sektörüne İlişkin Sektörel İl Bazında Yıllık İstatistik Bülteni. Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Bolay, J. C. and Rabinovich, A. (2004). Intermediate cities in Latin America risk and opportunities of coherent urban development in cities.
- Byerlee, D., Janvry, A. & Sadoulet, E. (2009). Agriculture for Development: Toward a New Paradigm.
- Cihanger, D., 2014. Çağdaş Şehircilik Paradigmasında Kent ve Kır:Yeni Bir Mekansal Temsil Biçimine Doğru. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokyumu-Kentlerin Geleceği İstanbul: ŞPO .
- Cities And The New Climate Economy: The Transformative Role Of Global Urban Growth, UN, 2014.
- Copus, A., 2014. New Relationships Between Rural and Urban Areas In Eu Countries the James Hutton Institute, Aberdeen, 2015.
- Çabuk, S. ve Demir, K. 2010. Türkiye’de Metropolen Kentlerin Nüfus Gelişimi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 28 Yıl: 2010/1 (193-215 s.)
- Çalışkan, Ç., Çılgin, K., Dündar, U. & Yalçınan, M. C.. (2013). İstanbul Dönüşüm Coğrafyası, 3. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu. Ankara.
- Çavuşoğlu, E. (2017). Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi: Ayrıntı Davis, M. (2010). *Gecekondu Gezegeni*: Metis.
- Erkan, N. E., 2007. Dünyanın Yerel Aynası. Ayşegül Mengi, (Ed.). Kent ve Politika-Antik Kentten Dünya Kentine içinde. İstanbul: İmge.
- Erkut G. & Özgen C. (2013). Avrupa Bölgesel Politikaları ve Kırsal Alanlar, Kırsal Planlama Üzerine Tartışmalar, MSGSÜ.
- European Planning Studies, 18: 9, 1519 — 1541.
- Fulton, W. 2002. The Mid-size City: Exploring Its Unique Place in Urban Policy. A Summary of the Rochester Conversation on Mid-Size Cities, November.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (Koordinatör), Kalkınma Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AB Bakanlığı, TÜİK, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı İşbirliği ile, 2014. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi - 2014-2020, Ankara.
- Gülçubuk, B. (2018). Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamalarında Önce-lik Arayışları ve Türkiye Açısından Değerlendirme. Faik Gür ve Murat Bayramoğlu (Der.), *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma* içinde, İstanbul: Özyeğin Üniversitesi.
- Gülümser, A. A. (2010). Kırsalı Yeniden Okumak: Yaratıcı Kapasite ve Sıcak Nokta Teorisi.
- Gülümser, A. A., Levent, T. B. & Nijkamp J. (2010a). Türkiye’nin kırsal yapısı: AB düzeyinde bir karşılaştırma.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), 2018. Türkiye’de İller Bazında Tarımsal Üretim Dayalı Kooperatif ve Ortak Sayıları Dökümü. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Güney, M. & Selçuk, E. (2012). Tarım Ülkesi Olan Türkiye’nin Kentleşme Seyri: Yasaların Oluşturduğu Kent, 3. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu: Ankara.
- Güney, M., E., & Selçuk, İ., A. (2012). Tarım Ülkesi Olan Türkiye’nin Kentleşme Seyri: Yasaların Oluşturduğu Kent, 3. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu, Ankara.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler*: Metis.
- Hildreth, P. 2007. Understanding medium-sized cities. *Town & Country Planning*.
- İrdem, İ. & Mutlu, A. (2016). 6360 Sayılı Yasayla “Kır-Kent” Kavramlarının Muğlaklaşması Sorunu ve Olası Sonuçları.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), 2009. 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu, İstanbul.
- Janvry, A. De, (2010). Agriculture for development: new paradigm and options for success, International Association of Agricultural Economists.
- Johnson, T. vd. 2016. The Impact of Urban Growth on Agricultural and Rural Non-farm Growth in Kenya.
- Kalkınma Bakanlığı, (2015). Türkiye Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023). Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı, 1963-2014. Türkiye I, II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX. ve X. Ulusal Kalkınma Planları, Ankara.
- Karabey, H. (2014). *Direnen İstanbul*: Ayrıntı.
- Keyder, Ç. & Yenil, Z. (2014). Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük: İletişim.
- Kiper, P., 2007. Küreselleşme Sürecinde Değişen Kentler-Yitirilen Değerler. Ayşegül Mengi, (Ed.). Kent ve Politika-Antik Kentten Dünya Kentine içinde. İstanbul: İmge.
- Klaus R. Kunzmann, Medium-sized Towns, Strategic Planning and Creative Governance in the South Baltic Arc, 2013.
- Kraus, S. (2013). A Call for New Ruralism: Reinvestment in Metro-Region Agriculture Is Integral to Metro-Region Sustainability.
- Leeuwen, E. van. (2015). Urban-Rural Synergies: An Explorative Study at the NUTS3 Level.
- Lefebvre, H. (1970). *Kentsel Devrim*: Sel.
- Léo, P., Philippe, J. & Monnoyer, M.-J. (2009). Services and high skills: a new challenge for developing medium-sized cities.
- Mkhize B., Johnson, T., Samboko & You L. (2016). The Impact of Urban Growth on Agricultural and Rural Non-farm Growth in Kenya.
- OECD, (2011). Regional Typology Report. Directorate for Public Governance and Territorial Development.
- Our Urbanizing World, No:2014/3, UN, 2014a.
- Öğdül, H. (2010). Urban and Rural Definitions in Regional Context: A Case Study on Turkey.
- Özpinar, E. & Koyuncu, E. (2016). Türkiye’de İnsani Gelişmişlik İller Arasında Nasıl Farklılaşıyor? 81 İl İçin İnsani Gelişmişlik Endeksi. TEPAV.
- Özyakışır, D., 2012. İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: TRA 2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul’a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması. Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı.
- Pizzoli E. & Gong X. (2007). How to Best Classify Rural and Urban? Reader J. (2007). *Şehirler: Yapı Kredi Yayınları*.
- Sassen, S. (2012). <http://www.scenariomagazine.com/why-medium-sized-cities-will-prevail-in-the-future/> Edit: Sally Khallash. Er.Tarihi: 23.09.2017.
- Sevinç, K. 2012. Kentsel Mekanın İnsan Psikolojisi Üzerine Etkileri. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, İlmi Etüdler Derneği (İLEM).
- Small and medium sized towns in their functional territorial context, ESPON, 2013.
- Şen, M., 2014. Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi. Çalışma ve Toplum, 2014/1.
- Şimşek, A. (2015). Erişilebilir Şehirler ve Bölgeler: Erişilebilirliğin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi ve İller Bazında Erişilebilirlik Endeksinin Geliştirilmesi, Kalkınma Bakanlığı: Ankara.
- TATLI, S. 2016. Mekansal Ekonometrik Modeller ve Türkiye’de İç Göçün Belirleyicilerinin Analizi. YL Tezi, İstanbul. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı.
- Tekeli, İ. (2011). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm: Tarih Vakfı.
- Tekeli, İ. (2016). *Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları: İdealkent*.
- Tekeli, İ., Eraydın, A., Berkman, G., ŞENGÜL, T. & Babalık, E. (2006). *Yerleşme Bilimi/Çalışmaları İçin Öngörüler*, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Ankara.
- The World’s Cities in 2016, Data Booklet, UN, 2016a.
- Tokuçoğlu, B. (1993). Çevre Sorunları ve Kentleşme, Çevre Dergisi, Sayı:6. TÜİK. (1927-2000). Türkiye İl Nüfus Sayımı Sonuçları, Ankara.

- TÜİK. (2007-2017). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi İstatistikleri, Ankara.
- TÜİK. (2013). Türkiye Yaşam Memnuniyeti Araştırması, Ankara.
- TÜİK. (2017). Kır / Kent Tanımının Revizyonu Bülteni: <http://www.resmi-istatistik.gov.tr> Er. Tarihi: 25.09.2017.
- TÜİK. İllerde Yaşam Endeksi-2015, 2016, Ankara.
- Urbanization and Development: Emerging Futures, World Cities Report, UN, 2016b.
- World Urbanization Prospects (Highlights), UN, 2014b.
- Yakar, M. 2013. Türkiye'de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi. Ege Coğrafya Dergisi, 22/1, 27-43, İzmir.
- Yaşar, C. G., (2013). Bütünşehir'de Görünmez Kır ve Topyekun Kentleşme Afeti: Büyükşehirlerde Kentsel Büyüme ve Tarım. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 37. Kolokiyumu-Kent Yönetimi ve Planlama. İzmir: ŞPO.
- Yaşlak, B., 2016. Online Entrepreneurship as a Strategy For Rural Development: Case Of Turkey. Department of Urban and Regional Planning Regional Planning Programme, ITU.
- Yazar, K. (2006) Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi, Doktora Tezi, Ankara, 2006.
- Yoloğlu, A. C., (2017). Kitap İnceleme: İlhan Tekeli'nin "Dünyada ve Türkiye'de Kent-Kır Karşılığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri" Başlıklı Çalışması. Planlama Dergisi.
- Živanović, Z., Tošić, B. & Krevs, M. (2014). Multiple-Criteria Analysis As A Method For Defining Mediumsized Cities: The Example Of Central Serbia.
- 442 Sayılı Köy Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>.
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>.
- 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2012.
9. UKP Özel İhtisas Komisyonu Raporları-Çevre ve Yerleşmeler, 2007,
9. Ulusal Kalkınma Planı-Çevre ve Yerleşmeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara, 2007.

İNTERNET KAYNAKLARI

- http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Urban-rural_typology Er. Tarihi: 20.10.2017.
- <http://data.worldbank.org/indicator>, Dünya Bankası, Er.Tarihi: 21.10.2017
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844> (TÜİK, 2017a, Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075) Er. Tarihi: 20.01.2018.
- <https://data.oecd.org/popregion/urban-population-by-city-size.htm> Er. Tarihi: 20.01.2018.
- www.smart-cities.eu Er. Tarihi: 20.11.2017.
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> Er. Tarihi: 20.01.2018.
- <http://www.resmiiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/18-k%C4%B1rkent-tan%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n-revizyonu> Er. Tarihi: 25 Eylül 2017.

BİLDİRİ METNİ

Metropolitan Planlama Ölçeğinde Yerel Bilgi Desteği: Mersin İl Çevre Düzeni Mahalle Muhtarları Araştırması Örneği

Local Information Support at Metropolitan Planning Scale: Case of Neighborhood Chief Research Within the Scope of Mersin Environmental

Hülya Berkmen, Sırma Turgut

Yıldız Teknik Üniversitesi; Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Bilindiği gibi, planlama çalışmalarının hemen her kademesi için önem arz eden analitik araştırmalar ve farklı düzlemlerde gerçekleştirilecek katılım süreçleri bu çalışmaların, gerçekçi, uzun soluklu ve sürdürülebilir olmalarını sağlayan en önemli araçlardır.

Mersin İl Çevre Düzeni Planı (MÇDP–1/100 000 ölçekli) çalışmaları gerek analitik araştırma ve çözümlemeleri, gerekse kurgulanmış olduğu katılım süreci bağlamında oldukça kuvvetli bir altlığa sahiptir. Planlama sürecinin başında kabul edilmiş olan 3 temel ilke söz konusu planı bu çerçevede farklılaştırarak öne çıkarmaktadır.

Bunlar;

1. Detaylı, kapsamlı bir analitik araştırma–çözümleme sürecinin oluşturulması,
2. Farklı kuruluşlarda bulunan ilgili bilgi, belge ve dokümanların yenilenerek ve mümkün olduğunca bütünleştirilerek veri, bilgi bankasının oluşturulması,
3. Yerel katılımın en yüksek düzeyde sağlanması, en küçük yerleşme birimi olan mahalle düzeyinde araştırma ve incelemelerin ilgili tüm alt başlıkları kapsayacak şekilde tamamlanması, yerel beklenti, tercih, sorun ve ihtiyaçların mahalle ölçeğinden il bütününe aktarılmasıdır.

Bu kabulden hareketle, MÇDP farklı ölçek ve düzeyde hazırlanan geniş perspektifli ön araştırma ve çalışmalara dayanılarak hazırlanmıştır. Gerçekçi sürdürülebilir bir sürecin yapılandırılması ve etkin bir şekilde yönetilebilmesi için yeni yasal statü ile birlikte büyükşehir sınırları değişen Mersin için bütünü kavrayan, farklılıkları, yerel beklenti ve sorunları tanıyan bir yaklaşımla kurgulanan Çevre Düzeni Planı “mahalle” ölçeğine dek inen araştırmalarla beslenmiştir. Muhtarlıklar aracılığıyla desteklenen bu süreç de,

ABSTRACT

As known, analytical researches that carry major importance for almost any stage of planning studies, and participation processes that are conducted at disparate dimensions, are the most significant tools for these studies to be realistic, long-term, and sustainable.

Mersin Environmental Plan (MEP - 1/100.000 scaled) studies have a quite strong fundament in terms of both analytical research and resolutions, and of the participation process it plotted. 3 main principles that are accepted at the beginning of the planning process diversify and bring the aforementioned plan forward.

These principles are:

1. Creating a detailed and extensive analytical research - resolution process,
2. Forming a data and information bank by integrating and renewing the relevant information, records, and documents,
3. Ensuring local participation at highest level, completing research and analysis at neighborhood level, which is the smallest settlement unit, by covering each and every sub-titles, and to deliver local expectations, choices, problems, and needs from neighborhood scale to full extent of the city.

MEP is prepared based on pre-researches and studies prepared from a broad perspective at different scales and levels. Mersin Environmental Plan is plotted with an approach that knows the diversities, local expectations, and problems of the city, and that comprehends Mersin as a whole, whose metropolitan boundaries have changed with the new legal status for a better administration. It was nourished by researches that went down to “neighborhood” scale. In this process, which was supported by

son düzenlemelerle “köy” statüsünden “mahalle statüsüne dönüşen bütün yerleşmelerin katılımı sağlanmıştır.

Bu makale, Mersin İl Çevre Düzeni Planı katılım çalışmaları içinde bir alt başlık olan mahalle muhtarlıklarıyla gerçekleştirilen araştırma süreci kapsamında, kabul edilen yöntem ve araştırma sonuçlarını aktarmaktadır.

Anahtar sözcükler: İl çevre düzeni planı; katılım; mahalle; mahalle muhtarları; Mersin.

Giriş

Yönetişim, bir toplumsal-politik sistemdeki ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen olarak tanımlanmaktadır. (Bozkurt, 1998) Bu genel kabulün yanı sıra, yönetim kavramı; özel sektör, kamu kurum ve kuruluşları arasında ilişkilerin, iletişimin, sistemin daha iyi işleme adına yönetilmesi olarak da tanımlanmaktadır. (Stoker, 1998) Yönetişim birbirine bağlı olan pozisyonların ve çatışan, karşıt çıkarları olan aktörlerin oluşturduğu, farklı alanları koordine eden bir süreç olarak da görülmektedir (Cope vd., 1997).

Katılım, demokrasinin benimsendiği toplumlarda, “halkın” yönetimce belirlenen idari işlemlerin kurgulanması aşamasından başlayarak her etapta müdahil olma, katılım göstererek fikir sunma, denetleme vb. hakkına sahip olunması ifade etmektedir. Bu çerçevede katılımcı planlama olgusu kapsamında planlama pratiğini oluşturan farklı ölçeklerdeki plan çalışmalarında ilgili tüm toplumsal kesimlerin katılımının sağlanması, konuya ilişkin en temel ilke olarak kabul edilmektedir (Turgut, Seçilmişler, 2017).

Katılımcı planlama yaklaşımının amacı, farklı düşünsel ve ekonomik ihtiyaçlara sahip kurumların, bireylerin ve yönetim düzeylerinin ortak bir paydada buluşturulmasıdır. Bu hedefin gerçekleştirilmesi; paydaşların süreç içerisinde kendiliğinden meydana gelebilecek olumlu ve/veya olumsuz olgular üzerindeki tartışmalara katılımının sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu durum özellikle güncel planlama pratiğinde dikkat çeken bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Böylelikle çoklu ve farklı paydaşların amaçları arasında aracılık ve müzakere etme ile uzlaşma olanağı ortaya çıkmaktadır (Healey, 1997).

Katılımla sağlanması mümkün olan önemli bir diğer kazanım başka bir deyişle katılımın farklı bir boyutu da aktörlerin sahip olduğu birikim ve bakış açılarının, bilgi ve envanterin sürece dâhil oluşunu sağlamaktır. Bir anlamda örtük bilginin sistematik dâhilinde ve belgeleştirilerek kalıcı hale gelmesini sağlar. Burada hassasiyet gerektiren nokta bilginin doğruluğunun test edilebiliyor olmasıdır.

the neighborhood chiefs, the participation of every settlement whose status transformed into “neighborhood” from “village” was provided.

This article delivers the method and research results that are accepted in the context of research process, conducted with neighborhood chiefs, which are a sub-title within the participation studies of Mersin Environmental Plan.

Keywords: Environment plan; Mersin; neighborhood; neighborhood chief; participation.

Bu amaçla katılımcı planlama sürecinde;

- Aktörlerin tanımlanması,
- Gerekli katılım ortamlarının sağlanması,
- Karşılıklı farkındalık oluşturulması,

gibi konular önem kazanmaktadır.

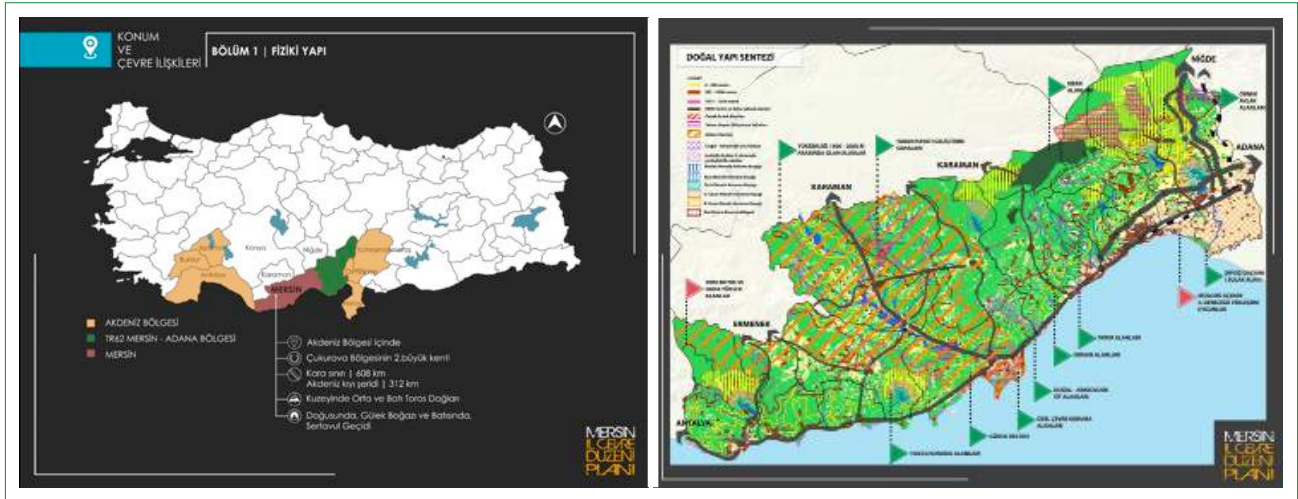
Bu çalışmada; 2015-2017 yılları arasında gerçekleştirilen 1/100.000 ölçekli Mersin İl Çevre Düzeni Planı (MÇDP) kapsamında, “katılım” başlığı altında yer alan, “yerel beklenti ve gereksinimlerin, tercih ve öngörülerin karar mekanizmalarına entegre edilmesinin sağlanması” doğrultusunda mahalle muhtarlarıyla yapılmış olan çalışmalar ve bunların plan sürecine katkısı değerlendirilmektedir.

Yöntem

Bu başlık altında çalışmanın takip edilmesini kolaylaştırmak amacıyla öncelikle makaleye konu olan “Mersin Mahalle Muhtarları Çalışmaları”nın yer aldığı ilin özellikleri ardından niceliksel ve niteliksel verilerin planlama sürecine getirdiği zorluklar ve son olarak MÇDP nin yöntemi özetle aktarılmıştır.

Mersin il bütününde gerçekleştirilmiş olan çevre düzeni planı sürecinde tamamlanan analitik çalışma ve araştırmalar oldukça kapsamlı ve geniş perspektifli bir vizyon ve stratejiye sahiptir. Planlama alanı; TR62 Bölgesi içinde, ülkemizin İstanbul, Ankara ve İzmir illerine alternatif olarak geliştirilen bir metropol olup, stratejik konumu, tarihsel geçmişi, sosyo-kültürel değerleri ve özgün dinamikleriyle ülkenin başat kentlerinden biridir. Yaklaşık 1.750.000 nüfus (2015 ADNS) büyüklüğü, 312 km’lik kıyı uzunluğu, 608 km’lik kara sınırı ile Doğu Akdeniz Havzası’nda; kuzeyinde Toros Dağları, güneyinde Akdeniz olmak üzere, 16.000.000 km² lik alan büyüklüğünde, güçlü doğal eşiklere sahip bir coğrafyada ve D-400 Karayolu üzerinde lineer olarak uzanan bir konumdadır (Şekil 1a: Mersin Konum Şekil 1b: Mersin Doğal Yapı Sentez).

Bu coğrafyanın sunduğu çeşitlilik planlama açısından bir zenginlik iken, alanın büyüklüğü ve coğrafi yapısı analiz çalışmalarında, özellikle veri toplama sürecinde zorlayıcı olmuştur. Buna rağmen il bütünü farklılaşan alt bölgeleri ve tüm profilleri derinlemesine irdelenmiştir.

Şekil 1. Mersin konum (a). Mersin doğal yapı ve eşikler (b).

Kaynak: 1/100.000 Ölçekli Mersin Çevre Düzeni Planı Raporu 2016.

Mersin İl Çevre Düzeni Planı'nda belirlenen çalışma yöntemi; ilin temel potansiyel ve problemlerini bir yanda üst ölçekli bir bakışla irdelemek, diğer yanda ise, en küçük yönetsel birim ve yerleşme kademesi olan “mahalle” ölçeğinden konuya yaklaşmak olarak kabul edilmiştir. Böylelikle farklı açı ve ölçeklerden konulara yaklaşılarak il bütününe ilişkin sonuçlar elde edilmiştir. Burada temel amaç; yerel verilerle, uzun erimli, gerçekçi çözümlerle giderken, süreci “yerel” ile “birlikte üretmek” yapılandırmak, “ortak kararlara” imza atmak olmuştur. Bu bağlamda, Mersin Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yer alan mahalle muhtarlarıyla gerçekleştirilmiş olan anket, mülakat, gözlem ve tespit çalışmaları analitik sürecin mikro düzeydeki en önemli veri toplama etaplarından birini oluşturmuştur.

Mahalle muhtarları ile gerçekleştirilmiş olan bu çalışmalarla özellikle il bütününde kırsal alanlar olarak kabul edilen alt bölgelerde üretilecek olan sektörel gelişme ve mekânsal kararların birebir yerel verilere dayanarak oluşturulması sağlanmıştır.

Tarsus'da 179, Akdeniz'de 65, Toroslar'da 67, Yenişehir'de 32, Çamlıyayla'da 14, Erdemli'de 71, Silifke'de 88, Mut'da 101, Mezitli'de 40, Aydıncık'da 15, Bozyazı'da 26, Anamur'da 56 ve Gülnar ilçesinde 50 mahalle olmak üzere Mersin il bütününde; 804 mahalle muhtarı ile karşılıklı görüşmeler ve anket gerçekleştirilmiştir.

Mahalleler ölçeğinde tamamlanmış olan bu çalışmanın temel hedefleri;

- En küçük yerleşme kademesi olan mahallelerin yönetiminden sorumlu olan “mahalle muhtarları”nın sürece katılımını ve karşılıklı iletişim ortamını sağlamak,
- Çevre Düzeni Planıyla ilgili olarak yapılan çalışmalar ve süreçle ilgili bilgi vermek ve bu anlamda sorunlar/potansiyellerle ilgili görüş ve beklentileri almak, değerlendirmek, sü-

rece katılım sağlamanın yöntemlerini ve önemini aktarmak,

- Her mahallenin sorunlarını ve beklentilerini detaylı bir şekilde elde etmek ve değerlendirmek, mahalle ölçeğinde veri toplamak, farklı kurum ve kuruluşlardan alınan verilerin çapraz sorgulamalarını yapmak ve değerlendirmek, olarak tanımlanabilir.

Sonuç olarak, planlama süreci kapsamında gerçekleştirilmiş olan “Mersin Mahalle Muhtarları Çalışmaları”, mikro bölgelerden yani mahallelerden bütüne yansıyan izlerin ve verilerin tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş bir çalışmadır.

Çevre Düzeni Planı - Büyükşehir Belediyeleri – Mersin

Bilindiği gibi çevre düzeni planları, üst ölçekli hedef ve stratejilere uyumlu olmak şartı ile yerleşmelerin genel arazi kullanım ilkelerini belirlemek üzere, alt ölçekli planlara rehberlik eden planlardır. Bu çerçevede, yerleşmelerin ülkesel ve bölgesel düzeydeki rolünü tanımlayan bir görevleri vardır. Söz konusu planların, yerleşmelerin mekânsal organizasyon ilkelerini kurgulamak, yerleşme ve sektörler arası ilişkileri belirlemek, koruma – kullanma ve ekolojik dengenin sağlanması gibi temel hedefleri de bulunmaktadır.

14.06.2014 tarihli Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ise Çevre Düzeni Planlarını; “Varsa mekânsal strateji planlarının hedef ve strateji kararlarına uygun olarak; orman, akarsu, göl ve tarım arazileri gibi temel coğrafi verilerin gösterildiği, kentsel ve kırsal yerleşim, gelişme alanları, sanayi, tarım, turizm, ulaşım, enerji gibi sektörlerle ilişkin genel arazi kullanım kararlarını belirleyen, yerleşme ve sektörler arasında ilişkiler ile koruma-kullanma dengesini sağlayan 1/50.000 veya 1/100.000 ölçekteki haritalar üzerinde ölçeğine uygun gösterim kullanılarak bölge, havza veya

il düzeyinde hazırlanabilen, plan notları ve raporuyla bir bütün olarak yapılan plan” olarak tanımlamaktadır. (14.06.2014 tarihli Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği m:4c)

Büyükşehir Belediyeleri ise; 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 7. maddesinin 3. fıkrası uyarınca sınırları içerisindeki çevre düzeni planlarını yapmak ve onaylamakla yetkilidir. Ancak ülkemizde büyükşehir belediye mevzuatında son 22 senede dört kez değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler mevcut plan sınırları, kabulleri ve kararlarının da nicelik ve niteliğini değiştirir hale gelmiştir.

Özellikle hizmet götürülen büyükşehir belediye sınırları ve nüfusun sürekli değişmesi ve büyümesi üst ölçekli plan kurgusu ve sürdürülebilirliğini engellemektedir. Değişen yönetsel sistematiği, örgütlenme ve yetki alanlarıyla birlikte yeni bir yapıya hizmet vermek durumunda kalan büyükşehir belediyeleri; yönetsel yapı, fiziki mekân, demografik, sosyal ve ekonomik yapı bağlamında karşı karşıya geldikleri yeni profille hizmet sunacak örgütlenmeyi ve araçları yeniden organize etmek durumunda kalmışlardır.

Büyükşehir yönetim sistemine ilişkin olarak gerçekleşen son düzenleme bilindiği gibi, 12.11.2012 yılında kabul edilen “6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile birlikte getirilen düzenlemeler sonrasında (ilgili yasa 06.12.2013’de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.), 30.03.2014’de yerel seçimlerinin ardından uygulamaya girmiştir.

Böylelikle, Mersin ili büyükşehir sınırları; il mülki idare sınırına dayanmış ve “köy”ler “mahalle”ye dönüştürülmüştür. Bunun sonucunda 508 köy 41 belde yerleşmesi kapatılarak, en küçük idari birim olan “mahalle” statüsünü kazanmıştır. Mersin Büyükşehir Belediyesi sınırları 13 ilçe ve 804 mahalle birimini kapsayacak şekilde 20 kat genişleyerek 82.000 ha’dan 1.624.561.700 ha’a çıkmıştır. Bu yapılanmadan sonra İl nüfusunun %77.74’ü il ve ilçe merkezlerinde, % 22.26’sı ise 6360 sayılı yasa sonrası “köy” statüsünden “mahalle” statüsüne geçen yerleşim alanlarında yaşamaya başlamıştır.

Bu sürecin sonucunda 16.03.2013 tarihli “1/100.000 Ölçekli Mersin-Adana Planlama Bölgesi Çevre Düzeni Planı”; sınırları, yetki alanları ve planlama nüfusu gibi ana faktörlerin değişimiyle birlikte geçerliliğini yitirmiştir. Ardından, gerek 3194 sayılı İmar Kanunu gerekse 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun ilgili maddeleri doğrultusunda Mersin İl Çevre Düzeni Planı Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılmıştır.¹

2015-2035 Hedef yıllarını kapsayan yeni Çevre Düzeni Planı’nda, ana yönlendirici Çukurova Kalkınma Ajansı tarafından yapılan Çukurova Bölge Planı-TR62 (2014-2023) olmuştur.

¹ İl Özel İdaresi Kanunu m 10/c’de “belediye sınırları il sınırı olan büyükşehir belediyeleri hariç il çevre düzeni planı ile belediye sınırları dışındaki alanların imar planlarını görüşmek ve karara bağlamak” il genel meclisinin görevleri arasında sayılmaktadır. 6360 sayılı Kanun m 11’e göre büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırları, ilçe belediyelerinin ki ise ilçe mülki sınırları olmuştur. Böylelikle il sınırları ile belediye sınırları çakışan büyükşehir belediyelerinde Çevre Düzeni Planı yapma yetkisi münhasıran büyükşehir belediyelerine ait olmuştur.

Çukurova Bölge Planı irdelendiğinde, planlama yaklaşımı olarak; katılımcılık, hedef odaklılık, özgünlük, sürdürülebilirlik ve eşitlikçilik gibi prensiplerin benimsendiği görülür. Bu planda en az iktisadi kalkınma kadar sosyal ve sürdürülebilir kalkınmanın önemi de vurgulanmaktadır. Bu üst kabulden hareketle, 1/100 000 ölçekli Mersin İli Çevre Düzeni Planı’nın temel amacı; ilin potansiyellerini geliştirmek ve yönetmek adına dinamiklerin en uygun düzeyde değerlendirilmesini sağlamak olmuştur. Bu hedefe ulaşmak için katılım düzeyi yüksek bir kurgu hedeflenmiştir.

Katılım Süreci

Günümüz planlama paradigmasının kabulünde varılan ortak ve en önemli noktalardan biri “katılım” ve “şeffaflık” kavramlarının ve süreçlerinin kazandığı önemdir. Planlamada geleneksel araştırma yöntemlerine getirilen temel eleştirilerin başında gerçek yaşamı ve ilişkileri dolayısıyla sosyal bileşenleri tam olarak anlamada yetersiz kalmasıdır. Kuramsal kabullerin ve modellerin “gerçek hayat” tan bir başka deyişle “yerel halk” dan kopuk üretilmesi planlama sürecinin sürdürülebilirliğinin riske girmesine ve sonuçta üretilen bilgi ve kararların gerçek hayatta uygulanamaz ve kullanılamaz olmasına neden olmaktadır. Oysa gelişen küresel akımlar, değişimler ve yeni toplumsal gereksinimler dikkate alındığında bugünün planlamasında kuram, araştırma ve pratiğin daha yakın bir ilişki içerisinde ele alınması gerekliliği bulunmaktadır. (Ataöv, 2007) Bu kabul, katılım sürecini kent planlamanın en önemli aşamalarından biri haline getirmektedir. Bilimsel bir katılım sürecinin ve planlamada süreç yönetiminin kurgulanmadığı bir planlama çalışmasının çağdaş yaklaşımlardan uzak kalacağı açıktır. Böyle bir çalışma, söz konusu planlama alanına rasyonel çözümler üretmede ve refah, mutluluk gibi hedeflere ulaşmada son derece yetersiz kalmaktadır.

Bu bağlamda, planlama çalışmalarının başından itibaren “katılım” mekanizmalarının sistemli bir şekilde işletilmesi gerekmektedir. Mersin İl Çevre Düzeni katılım ve iletişim planı gerek bu konuda kabul edilen paradigmlar gerekse ilin çeşitliliğini ve zenginliklerini kavramak amacıyla geniş bir vizyon bağlamında kurgulanmış ve işletilmiştir.

Tüm planlama sürecinde gerçekçi bir yöntemle bilgi toplama, envanter oluşturma ve sürekli “yerel” ile iletişim içinde bulunabilme, planlama sürecinin yönetimini yerel ile birlikte gerçekleştirebilme adına Mersin İl Çevre Düzeni katılım ve iletişim süreci kurgulanmış ve uygulanmıştır.

1. Sürekli iletişim platformu ve dijital ara yüzlerinin hazırlanması ve işletilmeye başlanması, (Çalışmanın başında kurgu-

lanmış olan www.mersinilcevreduzeniplani.com web sitesi üzerinden ve çeşitli sosyal medya bağlantıları üzerinden online sürekli ve karşılıklı iletişim kanalları açılmıştır.)

2. Yerel aktörlerin bilgilendirilmesi,
 3. Karşılıklı görüş, bilgi, talep alışverişinin sürekli hale getirilmesi,
 4. Muhtarlıklar bazında (804 adet) sürekli görüş alışverişi ortamının sağlanması, söz konusu ölçekte envanterin derlenmesi, geçmiş ve gelecek profile ilişkin saptamaların, beklenti, talep ve öngörülerin belirlenmesi,
 5. Odak Grup Toplantılarının yapılması,
 6. Plan alternatiflerinin aktörlerle işbirliği içinde değerlendirilmesi, karar toplantıları.
- ana başlıklardan oluşmaktadır. (Turgut, Seçilmişler, 2017)

Mahalle Düzeyinde Katılım: Muhtarlıklar

Mersin İl Çevre Düzeni Planı Kapsamında yapılan ayrıntılı analiz konularından biri de planlama sürecinde yapılması gerekli/zorunlu olmayan, bu çalışma kapsamında farklı bir yöntemle gerçekleştirilen mahalle muhtarlarının sürece katılımının sağlanması amacıyla yapılan çalışmadır.

Yukarıda belirtildiği üzere İl bütünü coğrafi yapısı ve özellikle doğal eşiklere bağlamında yerleşmeler açısından oldukça zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. Bu çeşitlilik yerleşmelerin ekonomik, sosyal, toplumsal yapılarını, yaşam biçimlerini etkilerken mekânsal konumlarına bağlı sorunları ve beklentileri de farklılaştırmaktadır. Farklı coğrafya, doğal yapı ve dolayısıyla farklı yerleşme tipolojileri, ve bu tipolojilere bağlı, sosyo-kültürel ve ekonomik yapı çeşitliliğinin olması sorunları ve potansiyelleri farklılaştırmaktadır. Doğal olarak bu farklılık farklı çözüm öneri ve modelleri gerekli kılmaktadır. Alt bölgelere göre farklılaştığı tespit edilmiş olan bu çeşitlilik her bölgenin, her mahallenin sergilediği ve sahip olduğu niceliksel ve niteliksel değerleri ayrı ayrı tespit etmeyi gerekli kılmıştır. Bu nedenle idari yapılanmanın en küçük birimi olan muhtarlık birimleri katılım çalışması programlanmıştır. Söz konusu düzeyde gerçekleştirilen araştırmalar metropoliten planlama için önemli bir yol haritası teşkil eden çevre düzeni planının gerçekçi verilere ve gereksinimlere dayandırılarak yapılmasını sağlamıştır.

Yine giriş bölümünde ayrıntılı olarak açıklandığı gibi 2014 yılı sonrasında uygulamaya giren ilgili mevzuat düzenlemesi ile yerleşmelerin kırsal – kentsel yerleşmeler olarak tanımlanmaları, kademelenmesi büyükşehirler düzeyinde ortadan kalkarak, tüm kırsal yerleşmeler, kentsel yerleşme statüsünde, ilçelerin mahalleleri olarak kabul edilmişlerdir. Böylelikle görev alanı bütün mahalleleri kapsayan Mersin büyükşehir yönetimi 804 yerleşmeye hizmet götürmek durumunda kalmıştır. Kırsal bir profile sahip olan eski “köy” yerleşmeleri ile kent merkezinde ve/veya çeperinde yer alan eski” mahalle” lerin farklılaşan kimlikleri karşısında tek tip plan kabulünün kurgulanması

veya global, yüzeysel kararlarla oluşturulan bir yol haritasının yapılandırılması metropoliten alanın ihtiyacı olan plan yönlendiriciliğinden oldukça uzaktır.

Mahalle Muhtarları Çalışması Yöntemi

Mahallelerinin planlama sürecine katılımları bu çalışma bağlamında yönetici seviyesinde bir diğer deyişle mahallelerden sorumlu olan muhtarlar ile sağlanmıştır. Mahalle muhtarları ile gerçekleştirilmiş olan çalışmalar 3 temel aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu aşamalar;

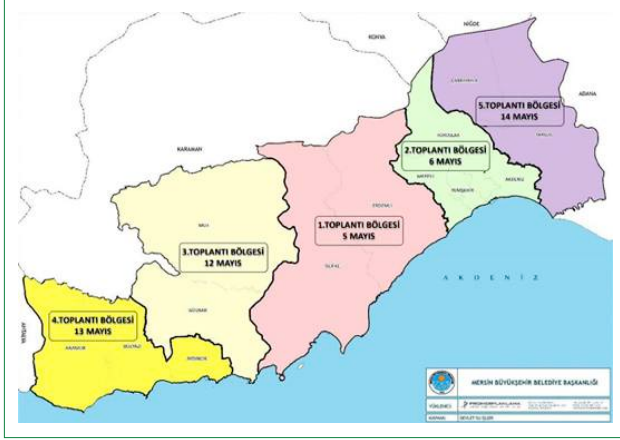
1. Hazırlık aşaması/ön çalışmalar: Alanda yüz yüze olarak gerçekleştirilen çalışmaların öncesinde gerçekleştirilen çalışmalar:

Her mahallede ayrı ayrı ve muhtarlarla yüz yüze gerçekleştirilmiş olan alan çalışmaları öncesi yapılan hazırlıklar;

- Araştırmanın yönteminin belirlenmesi amacıyla, elde edilmek istenen veri, dokümantasyon ve bilginin sınıflanması ve yerleşme için elde edilmesi gereken veri gruplarına (ekonomik yapı, fizik mekan–donatı alanları, teknik altyapı vb.-, sosyal-kültürel yapı, yerel ve merkezi yönetimle ilişkiler, hizmet talepleri, yerel özgünlükler vb.) göre soru ve mülakat formlarının hazırlanması,
- Yerel, coğrafi, sosyal ve siyasi şartlar doğrultusunda yerel katılımcının/muhtarların talep ettikleri çalışma yönteminin belirlenmesi, (Burada ortak çalışma grupları, alt bölgelerde gerçekleştirilecek çalışma grupları, mektupla veri-bilgi alınması ve her mahallede yüz yüze gerçekleştirilecek çalışmalar ayrı ayrı yapılan toplantılarla muhtarlara anlatılmış, ortak talepler doğrultusunda yüz yüze ve yerinde çalışma ilkesi kabul edilmiştir.)
- Bu aşamada yöntemin oluşturulması sürecinde karar toplantılarının düzenlenmesi, anket–mülakat sorularının hazırlanması, anketörlerin eğitimi ve muhtarlıklarla ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir.
- Anket ve mülakatlar yapılmadan ve her muhtarlık ziyaret edilmeden önce muhtarlar ve yerel yöneticilerle birlikte toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılar öncesindeki hazırlıklar; toplantı yeri ve tarihi, muhtarlara toplantıya neden gelmeleri gerektiğinin önemi, toplantı içeriği üzerine bir bilgilendirme yazısı, davetiye gönderilmesi, (toplantı tarihlerinden en az bir ay önce ellerine ulaşması sağlanmıştır) ve diğer katılımcıların belirlenmesi gibi başlıkları kapsamıştır.

Önceden yer-tarihleri bildirilen ve ilçe merkezlerinde mahalle muhtarları ile yapılan toplantılarda tüm planlama ekibi, büyükşehir ve ilçe belediyesi temsilcileri planlama sürecini, planın amacını, yerelden ve özellikle mahalle muhtarlarından neler beklendiğini, yerel halkın ve özellikle mahalle muhtarlarının planlama sürecini nasıl ve hangi yöntemle takip edebileceklerini, katkı, görüş, öneri, beklenti ve eleştirilerini hangi yöntemle iletebilecekleri konularında bilgilendirme toplantıları yapılmıştır.

Bilgilendirme toplantıları, Mersin İl'inin yer aldığı coğrafi yapı, ulaşılabilirlik eşikleri, muhtarlıklar, ilçe merkezleri ve birbirleriyle ilişkileri göz önünde bulundurularak beş farklı ilçe merkezinde gerçekleştirilmiştir (Şekil 2). Toplantılara, Mersin İl Çevre Düzeni Planı Planlama ekibi, büyükşehir ve ilçe belediyesi ile ilçe kamu kurum ve kuruluşları temsilcilerinin de katılımı sağlanmıştır (Tablo 1).

Şekil 2. Mahalle muhtarları toplantı bölgeleri dağılımı.

Kaynak: MÇDP Kapsamında Mahalle Muhtarları Analiz Raporu 2016

Bilgilendirme toplantıları daha öncesinde il bütününde yapılan çalışmalara göre daha detaylı ve alt bölgelere odaklanılmış görüşmelerin yapılabildiği çalışmalar olmuştur. Bu toplantılar özellikle yerel halkı plan çalışmalarının yöntem ve ana ilkelerine bir kat daha hâkim hale getirirken karşılıklı iletişim düzeyini de yükselten çalışmalardır. Bu konuda son derece olumlu geri dönüşlerin süreç devam ederken alınıyor olması izlenen yön-temin doğruluğu hakkında da güven verici bir kontrol mekanizması olmuştur. İlçe merkezlerinde gerçekleştirilen toplantılarda mahalle muhtarlarına yapılacak olan çalışmanın amacı ve önemi bilhassa belirtilmiş, onlarla gerçekleştirilmesi hedeflenen anket ve mülakatlar, mahalleleri hakkında talep edilen bilgileri kapsayan sorular hakkında bilgi verilmiştir. Önceden hazırlık yapabilmeleri için cevaplandırılması beklenen anket formları toplantılar sırasında kendilerine iletilmiş, toplantıya katılmamış olan mahalle muhtarlarına ise posta yolu ile aynı hafta içinde iletilmiştir. Aynı süreç içinde muhtarların iletişim bilgilerinin alınması her birimin ayrı ayrı takip edilebilirliğini de mümkün kılmıştır.

Anket sorularının hazırlanması: Anket sorularının hazırlanmasında; resmi kurum ve kuruluşlardan elde edilemeyen bilgilerin elde edilmesi ve bu amaçla hazırlanan soruların mümkün olabi-

Tablo 1. Mahallelerin ilçelere göre dağılımı ve katılımcılarının dağılımı

Toplantı bölgeleri	İlçeler	Mahalle sayısı	Katılan muhtar sayısı	%	Toplantı yeri	Toplantı tarihi
1. Bölge	Silifke	88	32	20.1	Erdemli	5 Mayıs
	Erdemli	71				
	Toplam	159				
2. Bölge	Toroslar	67	34	16.7	Akdeniz	6 Mayıs
	Mezitli	40				
	Yenişehir	32				
	Akdeniz	65				
	Toplam	204				
3. Bölge	Mut	101	27	17.9	Mut	12 Mayıs
	Gülnar	50				
	Toplam	151				
4. Bölge	Anamur	56	31	32	Anamur	13 Mayıs
	Bozyazı	26				
	Aydıncık	15				
	Toplam	97				
5. Bölge	Tarsus	179	21	10.9	Tarsus	14 Mayıs
	Çamlıyayla	14				
	Toplam	193				
İl Bütünü Toplam	804	145	18			

Kaynak: Mersin Büyükşehir Belediyesi, Mersin İl Çevre Düzeni Planı Mahalle Muhtarları Araştırma Raporu, 2016.

len en yalın haliyle, kolaylıkla herkes tarafından algılanabilir bir dil ile kurgulanmasına dikkat edilmiştir. Her alt bölgede (her bölgede toplam 5 adet) gerçekleştirilen birer pilot anket çalışması ile karşılaşılması olası sorunların giderilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda hazırlanan anket soruları temelde kapalı uçlu ve açık uçlu sorular olarak ikiye ayrılmaktadır. Kapalı uçlu sorular mahallenin demografik, ekonomik yapısını, sosyal ve teknik alt yapısının niteliksel ve niceliksel değerlerini saptamaya ve mahallenin bağlı olduğu ilçe ve içinde yer aldığı alt bölge kapsamındaki kademelenme derecesini, yerleşmeler arası ilişkileri ve bu ilişkiler içinde mahallenin rolünü belirlemeye yönelik olmak üzere 4 soru grubundan oluşmaktadır. Kapalı uçlu sorulardan mahallenin demografik yapısına ilişkin olarak sorular; mahallenin nüfus büyüklüğünün yıllar içindeki değişimini ve nedenlerini, yaz- kış, gece-gündüz nüfus farklılıklarını, mahallenin göç alıp/ verme durumlarını ve dönemleri gibi ayrıntılı bilgiler elde edilmesini sağlamıştır. (Ek1: Anket Formları)

İkinci grup sorular ağırlıklı olarak mahallenin ekonomik yapısını tanımlamaya yönelik olup, hakim sektörü ve hakim sektör içindeki alt sektörleri ve özellikle tarım, orman, hayvancılık sektörünün ağırlıklı olduğu yerlerde bu sektörler için potansiyelleri, sorunları ve planlama kararlarını etkileyebilecek ölçekteki bilgileri değerlendirmeye yöneliktir. Mahallelerin ekonomik yapısını tanımlamaya yönelik önemli konulardan bir diğeri ise mahalleler arası ilişkiler, mahalleler-ilçeler arası ilişkileri belirlemeye yönelik soru grupları olup, bu soruların yanıtları kapsamında yerleşmeler arası kademelenme ve hinterland ilişkilerinin belirlenmesi sağlanmıştır.

Soru gruplarından bir diğeri ise, mahallelerin sosyal ve teknik alt yapı nitelik ve niceliklerine yönelik olarak kurgulanmıştır. Bu soru grubundan özellikle il ve ilçe müdürlüklerinden alınan donatıların yerleşmelere göre dağılımı bir kez de mahalle birimlerinden sorgulanmıştır. Özellikle eğitim ve sağlık tesislerinin büyüklük, konum, erişilebilirlikleri, yeterli öğretmen, sağlık personeli varlığı, mahalle parkı, çocuk oyun alanı, spor alanı varlıklarının yanısıra, bu donatıların büyüklükleri, yeterlilikleri, konumları, erişilebilirlikleri, bu alanlara ait sorunlar konusunda hem plan kararlarını hem envanterleri destekleyecek bilgiler elde edilmiştir.

Mahallelerin içme ve kullanma suyu, elektrik, ulaşım, vb. alt yapı sorunları, talepleri özellikle tarım alanları, sera alanlarının teknik alt yapı ile ilgili konularına ait oldukça değerli bilgiler, planlama çalışmalarına katkı sağlayacak düzeyde elde edilmişlerdir.

Alan çalışmasının programlanması: Coğrafi yapı ve alansal büyüklük; anketleri yapacak olan anketör sayısının belirlenmesi ve anketörlerin mahallelere ulaşımının organize edilmesinde önemli bir ölçüt olmuştur. Anket çalışmasını gerçekleştirecek olan anketörlerle Mersin'de gerçekleştirilen 1 günlük eğitim çalışması ile anket yapılacak alanlara ve yapılacak çalışmaya

ilişkin bilgilendirme yapılarak olası problemlerin minimuma indirilmesi hedeflenmiştir.

2. Alanda gerçekleştirilen ve birebir muhtarlarla yapılmış olan çalışmalar: Anketler, mülakatlar

15 Haziran – 7 Temmuz 2015 tarihleri arasında il bütününde yer alan 804 mahallede muhtarlar ile anketler yapılarak, görüşmeler gerçekleştirilmiş gerekli görülen tespitler yapılmıştır.

3. Alan çalışmalarının ardından istatistiki veri analizleri, çözümleme ve değerlendirmeler,

Alan çalışmalarının ardından istatistiki veri analizleri, çözümleme ve değerlendirme çalışmalarının tamamlanması, sonuç raporların oluşturulması ve değerlendirilmesi aşamaları tamamlanmıştır. Anketlerin döküm işlemlerinde kullanılacak olan bilgisayar programı ile mahallelerin fizik-mekân konumlarının eşleştirilmesinde kullanılacak program saptanarak tüm veriler mekânsal olarak da haritalarla ifade edilmiştir.

Sonuç

Bu makale kapsamında; planlama süreci bütününde kurgulanan katılım süreci içinde bir alt başlık olan mahalle muhtarları ile gerçekleştirilen anket ve görüşmelerin çevre düzeni planına yansımaları ele alınmış ve tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda, 804 mahalle muhtarı ile gerçekleştirilmiş olan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilerin Çevre Düzeni Planı'na Katkıları; kent yönetimi, planlama ve veri bankası, güncel envanter oluşması şeklinde 3 ana başlık altında toplanmaktadır.

Kent Yönetimi

Yönetim konusunda ki katkılardan ilki “mahalle” düzeyindedir. Mahalle muhtarlarının mahalleleriyle ilgili sahip oldukları istatistiki/niceliksel veriler dışında toplumsal yapılarıyla ilgili düzenli veri oluşturmalarının, arşivlerinin olmasının gerekliliği ve yerleşmelerinin ekonomik, sosyal, fizik-mekâna ait sorun ve potansiyellerine hâkim olmaları bilincine varmaları, yapılan bu çalışmalar sonucunda kendileri tarafından anlaşılmış ve kabul edilmiştir.

Mahalle muhtarlarının; çevre düzeni planının kapsamı ve plan ile ilgili çalışmalar hakkında bilgilendirilmesi, planlama konusunda farkındalık yaratılmasına etki ederken aynı zamanda muhtarlar aracılığıyla gerçekleştirilen bu araştırma süresince yapılan bilgilendirme “yerel halkın” da üst ölçekli bir plan olan ÇDP çalışmaları hakkında doğrudan bilgi edinmesi ve süreci takip edebilmesini sağlamıştır. Muhtarlar mahallelerine ilişkin görüş, öneri ve beklentilerini ilgili platformlara taşıyarak metropoliten ölçekte yapılan bu çalışmalarda söz sahibi olabildiklerini anlamışlardır.

Planın katılım etaplarının başlangıcını oluşturan web sayfası ve sosyal medya iletişim kanallarının da tanınırlığını, kullanılabilirliğini arttıran bu farkındalık, planlama sürecinin benimsenmesi sonucuna da destek sağlamıştır.

Kent yönetimi bağlamında diğer önemli katkı ise, Büyükşehir Belediyesi düzeyinde gerçekleşmiştir.

Yeni yasal düzenlemeyle birlikte yetki ve hizmet alanı genişleyen belediye, sınırları içinde yer alan bütün yerleşmelerin sorunlarını, potansiyellerini, niceliksel ve niteliksel boyutlarıyla, kapsamlı ve sistematik bir şekilde elde etmiştir. Bu bilgi paketinin içinde mahalle muhtarlarının yani en küçük birimin yöneticilerinin ve dolayısıyla yerel halkın gereksinmelerinin önemli bir ölçüde elde belirlenmesi, yönetim için önemli bir birikimi de beraberinde getirmiştir.

Planlama sürecini en etkin şekilde nasıl yürüteceği, hangi bölgenin ne gibi taleplerinin, potansiyellerinin ve önceliklerinin olduğu, planının yapılması aşamasında, planın yönetim sürecini de hızlandıran ve sürdürülebilir kılan faktörlerden biri olmuştur.

Ayrıca, plan sürecinin devamında gerçekleşecek diğer çalışma etaplarının yönetilmesi adına da önemli bir birikim sağlanmıştır. Metropolen ölçek de gerçekleştirilen bu plan deneyimi sırasında en küçük birim ile il bütününde ki yönetim kademesi ve plan kararları arasında çift yönlü ve organik bir bağ kurulmuş olması, daha sonra düzenlenebilecek olan kapasite geliştirme çalışmaları için de önemli bir altlık oluşturulmasını sağlamıştır.

Planlama

Mahalle muhtarları ile yapılan anketler, mülakatlar sonucunda Mersin Çevre Düzeni Planı çalışmalarına katkı sağlayan çıkarımları; demografik-sosyo-kültürel ve ekonomik olmak üzere birkaç başlık altında sınıflamak mümkündür.

Demografik Yapı

Mahalle ölçeğinde yerleşmelerin nüfus hareketlerinin, yıllara, mevsimlere göre farklılaşması, hafta içi/hafta sonu değişimleri, bu değişimlerin nedenleri, nüfus hareketliliği sonucu ortaya çıkan sorunlar, gibi konulara ait verilerin elde edilmesi, öncelikle plan hedef yılı için nüfus projeksiyonlarının sağlıklı ve alternatif yaklaşımlarla yapılmasını sağlamıştır. Gelecekte özellikle Mersin'in Toroslar ile sınırlı kuzey kesimlerinde kırsal olarak nitelendirilen mahallelerine yapılacak yatırım kararlarını belirlemede, yerleşmeler kademelenmesinde her mahallenin ve/veya mahalle kümelerinin alt bölge veya bölgeleri içindeki rollerini tanımlamada mahalle düzeyinde yapılan çalışmaların sonuçları etkili olmuştur.

Ekonomik Yapı

Ekonomik yapı bağlamında yerleşmelerin mevcut ve geçmiş süreçteki temel geçim kaynakları ve geçmiş dönemlerde yapılan üretimler ancak günümüzde kaybolmuş olan alt sektörler, üretim biçimleri ve bunların nedenleri, mevcut ekonomik

problemlerin çözülmesi ve potansiyellerin geliştirilmesi için yerel yönetimlerden beklentiler gibi oldukça önemli çıkarımlar elde edilmiştir. Ayrıca, ilin özellikle kuzey mahallelerinde önemli bir potansiyele sahip olan avcılık, arıcılık, ormancılık alt sektörler kapsamında ayrıntılı niceliksel ve niteliksel veriler elde edilerek sağlıklı bir veri bankası oluşturulmuştur. Mahallelerin, turizm sektörüne girdi oluşturacak ancak ilgili resmi envanterde yer almayan; somut olmayan kültürel miras, özel ürün yetiştiriciliği gibi konuları da belirlenmiştir. Bütün bu ayrıntılı bilgilenmeler sonucunda Çevre Düzeni Planı bütününde fizik mekâna ait plan kararları daha sağlıklı alınmış, ayrıca plan kararlarının alınmasında mahalle muhtarları ile yapılan çalışmalar nedeniyle kararlar üzerinde "uzlaşma" da sağlanmıştır.

Donatı Alanları

Mahallelerin sosyal ve teknik altyapısına ait eksiklikleri, mevcut durumda yaşanan sıkıntılar ve sorunların nedenleri, merkezi ve yerel yönetimden beklentiler, muhtarlarla yapılan çalışmalar sonucunda kurumlardan elde edilen istatistik verilerle karşılaştırılarak envanter oluşturulmuştur.

İl veya ilçe milli eğitim müdürlükleri ve sağlık müdürlüklerinden eğitim kurumları sayıları, sağlık tesisleri sayıları ve mahallelere dağılımları elde edilmiştir. Örneğin, sağlık ocaklarında birkaç yıldır sağlık personelinin gelmediği, 3.5 mahalle ile bir sağlık memurunun ilgilendiği veya haftada bir gelen doktorun sağlık ocağı olmadığı, özellikle kış mevsiminde erişilebilirliğin güç olduğu, sağlık ocağında malzeme olmadığı için mahalle kahvehanesinde hasta baktığı gibi konular bu çalışma sonucu elde edilmiştir. Eğitim kurumlarında öğretmen olmadığı veya öğretmenin sıklıkla değiştiği, yeterli öğrenci olmadığı için kimi okulların kapandığı ve öğrencilerin çevredeki başka bir okula gittikleri de bu kapsam da yapılan önemli tespitler arasındadır. Bu çalışmalar sonucunda eğitim ve sağlık kurumlarının dağılımları, taşınmalı eğitim yapılacak eğitim kurumlarının yer alacağı yerleşmeler, donatıların kümeleneceği yerleşmeler, hinterland ilişkileri, hizmet alt bölgeleri ve bir anlamda da donatılara bağlı yerleşmeler kademelenmesi oluşturulmuştur.

Mersin İl bütününde özellikle kentin kuzeyinde yer alan mahalleler olmak üzere; elektrik, içme ve kullanma suyu, kanalizasyon ve benzeri altyapı konularına ait sorunlar ve sorunların nedenleri hem anket hem mülakatlar ile ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. 1980'li yılların başında tamamlanmış olan ve istatistik olarak her mahallenin sahip olduğu görülen elektrik altyapısının eskimiş olduğu, haftada en az 2 kez yaşanan elektrik kesintilerinin hemen hemen her mahallede gerçekleştiği bu çalışmalar kapsamında ki önemli saptamalardan biridir.

Kullanma sularının yetersiz olduğu ve temiz suyun sulamada kullanıldığı gibi konular da mahalle ölçeğinde saptanarak hem plan kararlarına girdi sağlanmış, hem konuyla ilgili kurumlara

ra bilgi aktarılmıştır. Altyapı konularından biri olan erişebilirlik, güvenlik ve mevcut donatı alanlarıyla birlikte ele alınarak mahalle ölçeğinde, mahalleler arasında ve mahalleler ile il ve ilçe merkezleri arasında ki ulaşım ilişkileri ele alınarak önerilen yeni kademelenme sistematığı içinde ulaşılabilirlik konusu kurgulanmıştır.

Veri Bankası/Güncel Envanterin Desteklenmesi

Şüphesiz ki plan çalışmaları kapsamında farklı kanallardan farklı veri grupları toplanmış, bunlar ilişkilendirilmiş, güncellenmiş, bütünleştirilmiş ve değerlendirilerek “bilgi” ler oluşturulmuştur. Bu süreci özgün ve değerli kılan ise; mahalleler düzeyinde elde edilen veriler, bilgiler aracılığıyla olmuştur. Büyükşehir bünyesinde düzenlenen ve il hakkında bütün veri paketlerini barındıran bilgi bankasının yerel ölçekli verilerle desteklenmiş olması önemlidir. Kent bilgi sistemi aracılığı ile kullanıma sunulan tüm veri bankası bundan sonra her ölçek ve kapsamda gerçekleştirilecek çalışmaların da birbiriyle ilişkisi, devamlılığı ve planlama yönetim sürecinin koordinasyonu için de temel altlık oluşturmuştur.

Sonuç olarak bu makalede, Mersin İl Çevre Düzeni Planı ön araştırmaları bağlamında kurgulanmış olan “katılım” çalışmaları içinde bir alt başlık olarak ele alınan mahalle muhtarlarına ilişkin araştırma sonuçlarının plan sürecinde nasıl değerlendirildiği genel hatlarıyla aktarılmıştır. Bir diğer deyişle, en küçük yerleşme biriminden elde edilen güncel verilerin metropoliten planlama ölçeğinde alınan kararlara, kent yönetim sürecinde ki eylemlere yansıtılması konusunda bir yöntem denemesi çalışması olarak değerlendirilmiştir. Mersin il bütününde yer alan 804 mahalleden 799’undan alınan bilgiler, verilerin de desteğiyle elde edilen, nüfus, sosyal ve ekonomik yapı, doğa faktörlerine ilişkin farklılıklar ve özgün dinamikler gerek plan kararlarında gerekse metropoliten ölçekte kent yönetimi stratejileri üzerinde önemli rol oynamıştır.

KAYNAKLAR

- Arnstein, S. R. (1969) “A Ladder of Citizen Participation”, JAIP, Vol. 35, No. 4, pp. 216-224.
- Ataöv, A. (2007) “Planlamada Sosyal Bilimcinin Değişen Rolü; Toplumdan Biri Olmak”, METU JFA, 2007/1 (24:1) 139-152.
- BOZKURT, Ömer, Turgay ERGUN ve Seriya SEZEN, 1998, Kamu Yönetimi Sözlüğü, TODAİE Yay., Ankara
- Cope, S. & Leishman, F. & Starie, P. (1997) “Globalization, New Public Management and the Enabling State”, International Journal of Public Sector Management, vol. 10, 444-460.
- Healey, P. (1997) Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies, MacMillan Press, London.
- Kalabalık, H; 2017, İmar Hukuku Dersleri, Seçkin yayınları, 8. Baskı, Ankara.
- Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği (17 Mayıs 2017) Resmi Gazete, /30069
- Mersin 1/100 000 ölçekli İl Çevre Düzeni Planı ve Kent Bütünü Araştırma Analitik Etüt Çalışmaları Raporu, 2015.
- Mersin 1/100 000 Ölçekli İl Çevre Düzeni Planı ve Kent Bütünü Araştırma - Analitik Etüt Çalışmaları Katılım ve İletişim Raporu, 2015.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi, Mersin İl Çevre Düzeni Planı Mahalle Muhtarları Araştırma Raporu, 2016.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi, 1/100 000 Ölçekli Mersin İl Çevre Düzeni Plan Raporu, Mersin 2016
- www.mersinilcevreduzeniplan.com (Erişim Tarihi 20:10:2017)
- Stoker, G. (1998) “Governance As Theory: Five Positions”, International Social Science Journal, vol. 50, 17-29.
- Turgut, S., Seçilmişler, T. (2017), Katılımcı Planlama Deneyimi, Mersin İl Çevre Düzeni Planı Örneği Megaron, 2017, 12 (2) 292-303.

Ekler

Mersin İl Çevre Düzeni Planı Analitik Etüt Çalışması
Mahallelerin Sorunları/Talep ve Beklentilerine İlişkin
Mahalle Muhtarları Görüşme Formu

Bağlı olunan ilçe adı:			
Mahalle adı:			
Ad - Soyad:			
İletişim bilgileri:	Tel:		
	Adres:		
	e-mail:		

I. Mahallede yaşayanlara ilişkin bilgiler

1950 nüfusu:	1960 nüfusu:		
1970 nüfusu:	1980 nüfusu:		
1990 nüfusu:	2000 nüfusu:		
2010 nüfusu:	2014 nüfusu:		
Mahalle nüfusu (2014)	Toplam	Kadın	Erkek
Toplam hane sayısı			
Mahalle nüfusunun ağırlıklı olarak geldiği yer (Köy, kent, bölge vb.)	1.	2.	3.
Mahallede yaşayan engelli nüfus			
Mahallenizde yaz ve kış aylarında nüfus farklılığı oluşuyor mu?	☐ Evet ☐ Hayır		
	Yaz nüfusu:		
	Kış nüfusu:		
Mahallenizde gece ve gündüz saatlerinde nüfus farklılığı oluşuyor mu?	☐ Evet ☐ Hayır		
	Gece nüfus:		
	Gündüz Nüfus:		
Mahallenizde taşımalı eğitim yapılıyor mu?	☐ Evet ☐ Hayır		
	Hangi mahalleler arasında		
	Kaç öğrenci		

2. Mahallenize özgü üretim bilgileri

Mahallenizde yetiştirilen özel ürün var mı?	☐ Evet	☐ Hayır	Ürün isimleri	Yıllık üretim miktarı
Mahallenizde geçmişte yetiştirilip günümüzde yetiştirilmeyen özel ürünler var mı?	☐ Evet	☐ Hayır	Ürün isimleri	Üretildiği zamandaki yıllık üretim miktarı
Mahallenizde sahip olduğunuz özel ürün üretiminin devam etmeme sebebi nedir? Öneriler nelerdir?				
İsimleri Mahallenize özgü el sanatınız/folklorik ürününüz var mı?	☐ Evet	☐ Hayır	Ürün isimleri	

3. Mahallede bulunan sosyal ve teknik altyapı alanlarının varlığı

Sosyal ve teknik altyapı alanı	Adet/Buyukluk/Nitelik/Kapasite	Düşünceleriniz
Park		
Çocuk bahçesi		
Kreş		
İlkokul		
Ortaokul		
Lise		
Meslek lisesi		
Öğrenci yurdu		
Kültürel tesis		
Kütüphane		
Müze		
Sinema		
Tiyatro		
Diğer kültür tesisleri		
Spor alanı		
Sağlık ocağı		
Ana çocuk sağlığı		
Ağız diş sağlığı		
Diğer sağlık tesisleri		
Cami		
Diğer dini tesis		
Taziye evi		
Trafo		
Yüksek gerilim hattı		
Baz istasyonları		
Foseptik		
Kanalizasyon		

4. Mahallenizde ziyaret edilmesi/görülmesi gereken yerler (Doğal Plaj, Göl, Gölet, Koru, Orman, Park, Antik Alan, Kale, Burç, Kalıntı, Ören yeri vb.)

--

5. Mahallenizde konaklama tesisi var mı?

☐ Evet	☐ Hayır
Konaklama Türü	İhtiyaç Duyulan Tesis
Toplam Yatak Kapasitesi	

6. Çevre yerleşimler ile ilişkiler ve merkezler

6.1. Mahallenizi çevredeki yerleşmelerden hangi amaçla ziyaret edilmektedir? (Sağlık Hizmeti, Eğitim Hizmeti, Resmi Kurum, Pazar, Ticaret, Terminal, Diğer). Nasıl ulaşılmaktadır? Minibüs/otobüs vs.?

İlişki alanı/Merkez	Yerleşme adı:	Ulaşım türü/süresi?	Yerleşme adı:	Ulaşım türü/süresi?	Yerleşme adı:	Ulaşım türü/süresi?	Yerleşme adı:	Ulaşım türü/süresi?
Eğitim hizmeti için								
Sağlık hizmeti için								
Resmi kurum için								
Ticaret için								
Haftalık pazar için								
Terminal ve ulaşım için								
Diğer								

6.2. Mahallenizde bulamadığınız mal ve hizmeti hangi yerleşmeden sağlıyorsunuz? (Sağlık Hizmeti, Eğitim Hizmeti, Resmi Kurum, Pazar, Ticaret, Terminal, Diğer)

İlişki alanı/Merkez	Yerleşme adı:	Ulaşım türü/süresi?	Yerleşme adı:	Ulaşım türü/süresi?	Yerleşme adı:	Ulaşım türü/süresi?	Yerleşme adı:	Ulaşım türü/süresi?
Eğitim hizmeti için								
Sağlık hizmeti için								
Resmi kurum için								
Ticaret için								
Haftalık pazar için								
Terminal ve ulaşım için								
Diğer								

7. Dernekleşme Durumu

Mahallenizdeki dernek sayısı				
Dernek adı				
Dernek faaliyet alanı				

8) Mahallenin potansiyelleri ve güçlü yanları

- Mahallenizin sahip olduğu ve geliştirilmesi gereken özellikleri nelerdir?

- 1)
- 2)
- 3)

- Mahallenizin gelecekte konumunu nerede görüyorsunuz?

- 1)
- 2)
- 3)

9) Mahallede Beklentiler

- Bağlı bulunduğunuz ilçe belediyesinden plan çalışmasına ilişkin mahalleniz için beklentileriniz nelerdir?

- 1)
- 2)
- 3)

- Büyükşehir Belediyesi'nden plan çalışmasına ilişkin mahalleniz için beklentileriniz nelerdir?

- 1)
- 2)
- 3)

10) Mahallede yaşanan sorunlar/çözüm önerileri

- Mahallenizde çözümlenmesini beklediğiniz en önemli 4 sorun/eksiklikler nelerdir?

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)

- Yukarıda belirlediğiniz 4 sorun/eksikliğe ilişkin çözüm önerileriniz nelerdir?

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)

11) Mahallede yaşanan sorunların gerçekleşme sıklığı

- Elektrik kesintisi

1 (Hiçbir zaman) 2 (Nadiren) 3 (Ara sıra) 4 (Sık sık) 5 (Her zaman)

- Su kesintisi

1 (Hiçbir zaman) 2 (Nadiren) 3 (Ara sıra) 4 (Sık sık) 5 (Her zaman)

- Su baskınları

1 (Hiçbir zaman) 2 (Nadiren) 3 (Ara sıra) 4 (Sık sık) 5 (Her zaman)

- Taşkın

1 (Hiçbir zaman) 2 (Nadiren) 3 (Ara sıra) 4 (Sık sık) 5 (Her zaman)

- Güvenlik

1 (Hiçbir zaman) 2 (Nadiren) 3 (Ara sıra) 4 (Sık sık) 5 (Her zaman)

- Trafik sıkışıklığı

1 (Hiçbir zaman) 2 (Nadiren) 3 (Ara sıra) 4 (Sık sık) 5 (Her zaman)

- Trafik kazaları

1 (Hiçbir zaman) 2 (Nadiren) 3 (Ara sıra) 4 (Sık sık) 5 (Her zaman)

BİLDİRİ METNİ

Çanakkale’de Kentsel Gelişme, Yayılma ve Kırsal Alanlarla Etkileşim

*Interaction with the Urban Development, Sprawl and the Rural Areas in Canakkale*Canan Zehra Çavuş,¹ Arzu Başaran Uysal²¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Terzioğlu Kampüsü, Çanakkale²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Terzioğlu Kampüsü, Çanakkale

ÖZ

Kentin kontrolsüz bir biçimde yayılması olarak ifade edilebilecek kentsel yayılma, doğal kaynakları tahrip etmekte, kırsal alanları dönüştürmekte, kentsel altyapı maliyetlerinin, ulaşım taleplerinin ve sürelerinin artmasına neden olmaktadır. Bu kontrolsüz büyümeye hızlı nüfus artışı, sanayileşme, yaşam tarzı, yetersiz planlama ve arazi yönetimi gibi etkenlerin neden olduğu düşünülmektedir. Bu makalede, aşırı nüfus baskısı altında olmayan, küçük ve orta ölçekli bir kent olan Çanakkale’nin mekânsal gelişimi analiz edilerek, kentsel yayılmanın altında yatan nedenler tartışılmaktadır. Araştırma üç mekânsal analize dayanmaktadır. İlk analizde 1949-2016 yılları arasında yapılan imar planları ve kentsel gelişme süreci, Coğrafi Bilgi Sistemleri yardımıyla değerlendirilmiştir. İkinci analiz kent çevresinde yerleşime uygun alanların tespitini içermektedir. Üçüncü analizde ise, mevcut durumda kentsel yayılma ya da saçaklanma olarak tanımlanabilecek gelişme alanları tespit edilmektedir. Kentsel yayılmanın daha belirgin olduğu alanlarda kır-kent etkileşimi ve kırsal alanın değişimi fiziksel olarak irdelenmiştir. 1990 sonrası eğitim ve turizm eksenli bir büyüme dinamiği yakalamış olan kentte, 2010 sonrası kamu yatırımlarının da desteklediği spekülasyon ortamı oluşmuştur. Bu spekülasyon ortamı ucuz arsa stoku olarak görülen kent çeperlerindeki kırsal alanları yapılaşma baskısı altında bırakmaktadır. Çanakkale örneği, kamu yatırımlarının ve yer seçimi kararlarının küçük ve orta ölçekli kentlerin mekânsal gelişiminde ne kadar belirleyici olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca kentteki büyüme söyleminin kırsal alan üzerindeki spekülasyonu ve buna bağlı olarak yayılmayı artırdığı görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Çanakkale; kentsel yayılma; kırsal alan; mekânsal gelişme.

ABSTRACT

Urban sprawl, which can be referred to as uncontrolled development of city, destroys natural resources, transform rural areas and causes an increase in urban infrastructure costs, transportation demands and durations. This uncontrolled growth is thought to stem from such factors as rapid population growth, industrialization, life style, insufficient planning and land management. In this study, spatial development of Çanakkale, which is not under high population pressure and is a small and medium-scale city, is analyzed and the reasons underlying urban sprawl are addressed. The study is based on three spatial analyses. The first one analyses the construction plans and urban development process during 1949-2016 through the Geographical Information Systems. The second one contains establishment of areas around the city suitable for settlement. The third one determines the development areas that may be defined as urban sprawl or leapfrog development in current situation. Rural-urban interaction and changing of rural areas were analyzed physically in areas where urban sprawl is more distinct. In the city, which gained an education and tourism-oriented growth dynamic after 1990, a speculative environment which was also supported by public investments was created. This speculative environment takes rural areas in the perimeters of cities, which are considered as cheap land stock, under construction pressure. The Çanakkale example is important in that it shows how determinative public investments and location choice decisions are in spatial development of small and medium-sized cities. In addition, growth expectation in the city appears to increase speculation on rural areas and accordingly sprawl.

Keywords: Canakkale; rural areas; spatial development; urban sprawl.

Giriş

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra üretim biçimlerindeki değişim, ulaşımda ve iletişimde yaşanan teknolojik gelişmeler kentlerin yapısında, büyümesinde ve çevresindeki yerleşimlerle olan ilişkilerinde de değişimi getirmiştir. Ulaşım olanaklarının gelişmesi ve otomobil sahipliğindeki artış kentin çevresine yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Kentsel yayılma; plansız, sistematik olmayan, kentin kırsal alanlara doğru büyüdüğü, düşük yoğunluklu, sıçramalı, tek tip arazi kullanımının baskın olduğu, merkezin olanaklarından yararlanamayan bir kentsel gelişmeyi ifade etmektedir (EEA Report, 2006, Galster vd., 2001). Kentsel yayılma ile ilgili ilk araştırmalar Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük kentleri üzerinde yoğunlaşmıştır (Ewing, 1997; Harvey ve Clark, 1965; Ottensmann, 1977; Downs, 1999; Pendall, 1999; Galster vd., 2001). Bunda şüphesiz bahçeli tek aile evini ve otomobil sahipliğini öne çıkaran Amerikan tarzı yaşam biçiminin, düşük yoğunluklu banliyö yerleşimlerinin etkisi bulunmaktadır. Diğer yandan bu yaşam tarzı günümüzde yalnızca Amerika kentlerini değil geleneksel olarak daha yüksek yoğunluklara sahip Avrupa kentlerini ve gelişmekte olan ülkelerin kentlerini de etkilemektedir. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Ortak Geleceğimiz Raporu'nda ve 1992 yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kentsel yayılma önemli bir sorun olarak tanımlanmıştır (Yeni-gül, 2009). Avrupa Çevre Ajansı tarafından 2006 yılında yapılan bir araştırma, kentsel yayılmanın Avrupa'nın mekânsal gelişiminde de önemli bir sorun haline geldiğini göstermektedir (EEA Report, 2006).

Kentsel yayılma ile ilgili araştırmalar, kentsel yayılmanın nedenlerine, sonuçlarına ve karakterine odaklanmaktadır (Ewing, 1997). Nüfus artışı, ulaşım ve iletişim altyapısının gelişmesi, otomobil sahipliği, hane halklarının ekonomik gelişmişliği, yaşam tarzı tercihi gibi etkenler, kentsel yayılmanın nedenleri olarak sıralanmaktadır. Bununla birlikte ucuz arazi varlığı ve başarısız arsa piyasası, kentlerin çevrelerine doğru yayılmalarının başlıca nedenleri olarak görülmektedir (Archer, 1973; Ottensmann, 1977; Ewing, 1997). Arazi piyasası genellikle mükemmel bir piyasada olması gereken, çok sayıda alıcı ve satıcının varlığı, fiyat ve kalite hakkında yeterli bilgi, homojen ürün, dışsal maliyetlerin olmaması gibi faktörlerle buluşamaz. Arazi piyasasının belirsizlikler içermesi spekülasyonu ve dolaşısıyla yayılmayı artırır (Ewing, 1997). Arsa spekülasyonu genel olarak "ileride meydana gelebilecek değer artışlarından yararlanabilmek için, bireylerin ellerindeki arsaları boş bekletmeleri veya bu amaçla arsa satın almaları" olarak tanımlanmaktadır (Ertürk ve Sam, s.161, 2011). Ottensmann'a göre (1977) gelecekteki konut talebi beklentisi, spekülasyona neden olmakta ve kentsel yayılmayı artırmaktadır. Arazi sahiplerinin gelecekteki gelişmeleri dikkate alarak, en yüksek getiriye elde etmek için ellerindeki araziye beklentileri arsa arzının kısıtlanmasına,

arazi fiyatlarının yükselmesine ve arazinin daha küçük parselere bölünmesine neden olmaktadır.

Kentsel yayılma ile ilgili araştırmalar keskin bir biçimde gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülke ayırımı yapmamakla birlikte, gelişmiş ülkelerde kentsel yayılma daha çok banliyöleşme ve yaşam tarzı ile ilişkilendirilirken, gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışı ve ekonomik öncelikler öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra hukuk sisteminin işlevsizleşmesi, düzensizliğin hakim olması gibi etkenler daha çok gelişmekte olan ülkelerde kentsel yayılma nedenleridir (Brueckner, 2000; Haberl vd., 2004). Koordinasyonsuz bir büyüme olarak tanımlanmakla birlikte saçaklanma çoğu kez plan kararları sonucu oluşabilmektedir. Bu nedenle kentsel yayılmanın nedenlerinde plansız değil ancak yetersiz bir planlamadan ve arazi yönetiminden söz etmek mümkündür (Galster vd., 2001; Tregoning vd., 2002).

Kentsel yayılmanın çevresel, ekonomik ve sosyal maliyetleri olmaktadır. Kentsel yayılma ile birlikte kentlerin çevrelerinde tarımsal araziler ve doğal kaynaklar yok olmakta, arazi bütünlüğü bozulmakta ve tarımsal üretim azalmaktadır. Kentsel yayılmanın bir başka önemli sonucu, ulaşım, su, kanalizasyon, çöp toplama gibi kentsel altyapı maliyetlerinin artmasıdır. Ayrıca kamu hizmetlerinin yetersiz olduğu, sosyal ve kültürel donatı alanlarından yoksun konut alanları oluşmaktadır. Kentsel yayılma ile birlikte konut alanları ile merkezi iş alanı arasındaki mesafe artmakta, buna bağlı olarak ulaşım talepleri ve süreleri de artmaktadır. Bu durum daha fazla enerji tüketimine ve emisyon oluşumuna neden olmaktadır (Brueckner, 2000; Galster vd., 2001; Carruthers, 2003; EEA Report, 2006). Kentsel alanla etkileşime geçen kırsal alanda, kırsal üretimin azalmasının ekonominin yanı sıra kırsal topluluklar üzerinde sosyal etkileri de olmaktadır. Kentsel yayılma ile birlikte kent ile kır sınırı belirsizleşmekte, kırsal alanlar özelliklerini yitirmekte ne kırsal ne de kentsel olarak tanımlanamayacak sağlıklı yerleşimler ortaya çıkabilmektedir (Tekeli, 2016).

Kentsel yayılmanın engellenebilmesi için ulaşım taleplerini ve sürelerini azaltan karma arazi kullanımlarını, konut alanlarında daha yüksek yoğunlukları öneren kompakt büyüme, akıllı büyüme, sürdürülebilir mekânsal gelişme gibi yaklaşımlar geliştirilmektedir (Holden, 2004). Ayrıca kent büyüklüklerinin belli bir ölçekte kalmaları gerekliliği sürdürülebilir kentsel gelişme yaklaşımlarında vurgulanmaktadır. Küçük ve orta ölçekli kentler, dengeli bir mekânsal gelişme açısından büyük kentlere göre daha avantajlı bulunmaktadır (Holden, 2004; Breheny, 1992; Burgess ve Jenks, 2000).

Türkiye'de başta İstanbul, Ankara gibi metropollerin ve Konya, Denizli gibi göç alan büyük kentlerin mekânsal gelişimini, kentsel yayılma, merkez-çeper ilişkisi ve çevrelerindeki doğal kaynakların tahrip olması açılarından tartışan araştırmalar bulunmaktadır (Terzi ve Bölen, 2010; Özügül ve İnal-Çekiç,

2015; Sezgin ve Varol, 2012; Karataş, 2007; Akseki ve Meşhur, 2013; Özbek ve Eryiğit, 2005; Yenigül, 2009). Türkiye kentlerini ele alan araştırmalar kentsel yayılmanın temelinde yatan nedenlerin başında tarım topraklarını ya da doğal kaynakları dikkate almayan planlama kararlarının olduğunu göstermektedir (Sezgin ve Varol, 2012; Karataş, 2007; Akseki ve Meşhur, 2013). Ankara'nın mekânsal gelişimini analiz ettikleri araştırmalarında Sezgin ve Varol (2012) kentsel politikaların gündelik gelişmelere göre belirlendiği ve her ne olursa olsun sanayileşme ve kentsel gelişimin öncelikli hedef olduğunu, bunun sonucunda doğal kaynakların ve verimli tarım topraklarının korunmadığını ifade etmektedirler. Türkiye'nin büyük kentlerinde sanayileşme, nüfus artışı ve buna bağlı olarak artan konut talebi genel olarak mekânsal büyümeyi zorunlu kılan sebepler olarak kabul edilmektedir.

Bu makalede, küçük ve orta ölçekli bir kent olarak tanımlayabileceğimiz Çanakkale'nin mekânsal gelişimi, kentsel yayılma kuramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Küçük ve orta ölçekli kentlerin, büyük kentlere kıyasla yoğun nüfus baskısı altında olmamaları, arazi piyasasındaki belirsizliklerin görece daha az olması, karar veren aktörler arasında koordinasyon ve işbirliği kolaylığı, merkez ve çeper arasındaki mesafenin az oluşu gibi etkenler nedeniyle kentsel yayılma sorunu ile daha az karşı karşıya kalacakları varsayılmaktadır. Çanakkale örneği, sanayileşme ve yoğun nüfus baskısı altında olmayan bir kentte mekânsal gelişimin hangi parametrelere bağlı olarak geliştiğini ve kararların temelinde yatan motivasyonları anlamaya olanak sağlaması açısından önem taşımaktadır. Büyük kentlerle karşılaştırıldığında kentsel yayılmanın hızı ve boyutları daha az olmakla birlikte, küçük bir kentte de saçaklanmanın varlığının saptanması ve nedenlerinin araştırılması daha akılcı bir gelişimin nasıl olabileceği tartışmasına katkı sağlayacaktır.

1. Yöntem ve Veri

Makalede üç ayrı mekânsal analizden yararlanılmıştır. İlk analiz tarihsel süreç içerisinde kentin mekânsal gelişiminin nasıl oluştuğunu, hangi dinamiklere bağlı olarak gerçekleştiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. İkinci analiz, kentin bugünkü formu ve gelişme eğilimlerinin doğal kaynaklar üzerindeki etkisini ve kır-kent ilişkisini tartışmamıza zemin oluşturmaktadır. Üçüncü analizde ise mevcut durumda kentsel yayılmanın hangi noktalarda belirginleştiği ve bu yörelerde kırsal alanlardaki değişim tespit edilmeye çalışılmıştır.

Birinci analizde 1949-2016 yılları arasındaki mekânsal gelişim, onaylanan imar planlarından yola çıkarak, Coğrafi Bilgi Sistemleri yardımıyla tespit edilmiştir. Çanakkale'nin ilk planı 1949 yılında onaylanmıştır. Daha sonraki yıllarda Çanakkale Belediyesi ve hemen bitişiğindeki Kepez Belediyesi tarafından çeşitli tarihlerde onaylanan imar planları, mücavir alan kararları, 2015 yılında onanan 1/100 000 ölçekli Balıkesir-Çanakkale

Çevre Düzeni Planı ve son olarak 2016 yılı planlama kararları analiz edilmiştir. Çanakkale'nin kentsel gelişimini inceleyen, makalenin ilk yazarının da içinde bulunduğu çalışmalar makalenin temel verilerini oluşturmaktadır (Çavuş, 2004; Çavuş, 2006; Çavuş, 2014; Özel Cengiz, Çavuş ve Koç, 2014).

İkinci analiz 2015 yılı itibarıyla kent çevresinde yerleşime uygun alanların tespitini içermektedir. Çavuş ve Koç (2014) tarafından yapılan bu çalışmada, Çanakkale Boğazı Doğu kesiminde yerleşim alanlarını ve çevrelerini kapsayan çalışmada, fiziksel çevre analizleri doğrultusunda yerleşime uygun olan alanlar belirlenmiştir. Topoğrafik faktörler (eğim, baki, yükselti), jeolojik faktörler (litoloji, heyelanlı alanlar, zemin sıvılaşma özellikleri), arazi kullanım kabiliyeti, bitki örtüsü, hidrolojik faktörler (akarsu taşkın alanları, boğaz kıyısına olan mesafe, olası deniz seviyesi yükselmesi, içme-kullanma suyu kaynakları ve tarımsal sulama alanları) analizdeki değerlendirme faktörlerini oluşturmaktadır. Bu faktörlere göre yerleşime uygun olmayan ancak kentin geliştiği alanlar tespit edilmiştir.

Üçüncü analizde kentsel yayılmanın derecesi saptanmaya çalışılmıştır. Böylelikle kentin hangi alanlarında sağlıklı olarak tanımlayabileceğimiz bir gelişimin olduğu ve bunun altında yatan nedenler, kararlar tartışılmıştır. Kentsel yayılmanın karakterinin saptanmasında ve ölçümünde çeşitli parametreler kullanılmaktadır. Galster vd. (2001) Amerika Birleşik Devletleri'nin 13 kentini karşılaştırdıkları araştırmalarında, kentsel yayılmayı belirleyebilmek için sekiz parametre kullanmışlardır; yoğunluk (mil kareye düşen konut birimi ya da iş sayısı), süreklilik, konsantrasyon (mil kareye düşen yapılaşmış alan yüzdesi), kümelenme, merkezilik (arazi kullanımının merkeze mesafesi), çekirdekleşme (nuclearity), karma kullanım ve yakınlık (farklı arazi kullanımlarının birbirine yakınlığı). Bazı araştırmalarda kaybedilen doğal alanların (sulak alan, orman, verimli tarım arazisi gibi) da kentsel yayılmanın ölçümünde parametreler arasında kullanıldığı görülmektedir (Hasse ve Lathrop, 2003). İstanbul'un kentsel yayılımını ölçen araştırmalarda merkezi iş alanına uzaklık, tek bir arazi kullanım türüne sahip olma, iş ve konut arasındaki ulaşım süresi gibi parametrelerin de değerlendirildiği görülmektedir (Terzi ve Bölen, 2009; Özügül ve İnal-Çekiç, 2015). Nüfus ya da yapı yoğunluğu kentsel yayılmanın ölçümünde kullanılan başlıca parametredir (Bruecker ve Fransler, 1983). Kentsel yayılmanın fiziksel olarak mekana etkilerinin yanı sıra sosyal ve ekonomik olarak da önemli etkileri söz konusudur. Ancak bu araştırmada, kentsel yayılma yalnızca fiziksel göstergeler (yapı yoğunluğu, arazi kullanımı, merkeze uzaklık ve doğal kaynak varlığı) dikkate alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte kentsel yayılmanın yoğunlaştığı bulgular alanlarda kent-kır etkileşimi ve kırsal alanın değişimi üçüncü analiz sonuçlarına ve gözleme dayalı verilere dayanarak tartışılmıştır.

Analizlerde, Orman ve Su İşleri Bakanlığı GeoData'dan, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü

Balıkesir-Çanakkale Planlama Bölgesi 1/100 000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'ndan elde edilen mevcut onaylı imar planları koordinatlandırılmış ve sayısallaştırılmıştır. Resim formatındaki verilerin sayısallaştırılması, temel haritaların üretilmesi ve analizlerin gerçekleştirilmesinde MapInfo Professional 10.5 ve Vertical Mapper 3.5 CBS programları kullanılmıştır.

2. Çanakkale'nin Mekânsal Gelişimi (1462-2016)

Çanakkale, antik dönemde Troas bölgesi olarak adlandırılan Biga Yarımadası'nda, Çanakkale Boğazı'nın doğu kıyısında yer almaktadır (Şekil 1). Çanakkale'deki mekânsal gelişme, imar planlarının onay tarihleri temel alınarak dört dönemde incelenmiştir. İlk dönem kentin kuruluşundan ilk imar planının yürürlüğe girdiği 1949 yılına kadar olan, mekânsal gelişmenin fiziksel bir plan dahilinde olmadığı dönemdir. İkinci dönem 1964, 1978 ve 1984 planlarını kapsayan, mekânsal büyümenin sınırlı olduğu, kent nüfusunun artmadığı, durağan bir dönemi kapsamaktadır. Üçüncü dönem 1993, 1995 ve 2001 planlarını kapsayan Üniversitenin kurulmasına ve turizme bağlı olarak ekonomik gelişme beklentilerinin yükseldiği dönemdir. Dördüncü dönem ise kent merkezinin desantralizasyonu olarak tanımlayabileceğimiz, kamuya ait hizmet binalarının kent çeperlerine taşındığı ve aynı zamanda gayrimenkul sektörünün hız kazandığı ve 2016 planlarını kapsayan son dönemdir.

2.1. Birinci Dönem; Osmanlı Döneminin Çok-Kültürlü Ticaret Kenti

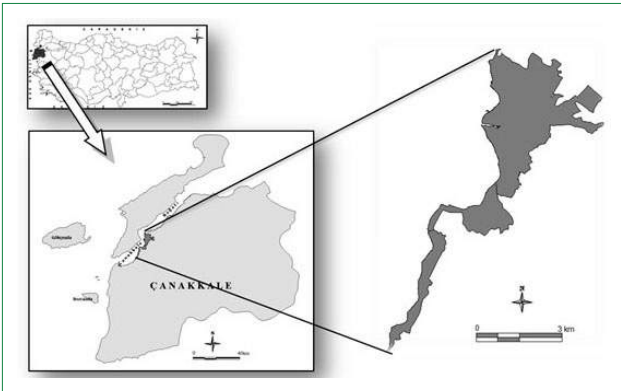
İstanbul'un fethinden 10 yıl sonra 1462 yılında, Fatih Sultan Mehmet'in emriyle Çanakkale Boğazı'nın en dar noktasında, boğazın ve İstanbul'un savunulması amacıyla, karşılıklı olarak iki kale inşa edilir; Çimenlik (Kale-i Sultaniye) ve Kilit Bahir Kaleleri. Boğazın doğu yakasında kurulan Çimenlik Kalesi, Sarıçay'ın boğaza döküldüğü alanda kurulmuştur. Sarıçay ve Sarıçay'ın taşıdığı alüvyon topraklardan oluşmuş delta muhtemelen yeni bir yerleşimin gelişimine daha uygun koşullar sunmuş, böylelikle Çanakkale Çimenlik Kalesi etrafında gelişmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle Çanakkale, başlangıcından itibaren depremsellik ve taşkın tehlikesinin yüksek olduğu bir

deltada, tarım toprakları üzerinde gelişimini sürdürmektedir. İlk aşamada, askerin ve idari personelin yanı sıra kale inşaatında çalışanların da hemen kalenin kenarında (Sarıçay kıyısında) yerleşmeleri ile Çay Mahallesi ve Türk Mahallesi oluşmuştur. 1600'lü yılların ikinci yarısından itibaren, Boğaz geçişinin kontrolünü elinde bulunduran kentte ticaret gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde Çanakkale'de Avrupa ülkelerinin ataşelikleri kurulurken, ticaretle uğraşan Yahudi ve Ermeni cemaatlerinin yaşadığı yeni mahalleler kurulmuştur. Yine bu dönemde bir grup Kırım Tatarı'nın kente gelerek yerleştiği bilinmektedir. Tatar Mahallesi, Sarıçay'ın güneyinde kurulmuş, böylelikle kentin gelişimi Sarıçay'ın güneyine de sıçramıştır (Çavuş, 2006). Bununla birlikte ticari etkinlikler ve bu etkinliklerde aktif olan farklı etnik grupların yer seçimleri daima boğaza yakın alanlar yönünde olmuştur. Sarıçay'ın boğaza açılan konumu da ticarete hizmet edecek depolar için uygun bir zemin hazırlamıştır. Çanakkale ticaret kenti kimliğini ve çok-kültürlü yapısını 1900'lü yılların başına kadar korumuş, ancak kent Balkan Savaşlarından ve I. Dünya Savaşından yoğun bir biçimde etkilenmiştir. I. Dünya Savaşı'nın önemli cephelerinden biri olan Çanakkale, savaş döneminde fiziksel olarak da tahrip olmuş, nüfus kaybetmiş ve çok-kültürlü ticaret kenti kimliğini kaybetmiştir. Bu süreçte azınlıklar kenti terk ederken, yerlerine mübadele ile Balkanlardan ve Ege Adalarından Müslüman Türkler gelmişlerdir. Bu dönemde kentin mekânsal gelişimi Sarıçay'ın Çanakkale Boğazı'na döküldüğü alan ve boğaz kıyısı ile sınırlı kalmıştır.

2.2. İkinci Dönem; Cumhuriyetin Sınır ve Garnizon Kenti (1950-1990)

Türkiye'de 1950'lere kadar kentsel nüfusun oldukça yavaş arttığı (kendi iç dinamikleri ile), 1950'lerden sonra kırsal alanlarda yaşanan yapısal dönüşüme bağlı olarak kırdan kente yoğun bir göç sürecinin yaşandığı ve kentsel nüfusun arttığı bilinmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999). Çanakkale bu süreçte sınırlı olarak kendi kırsalından göç almış ama aynı zamanda büyük kentlere göç vermiştir. Sanayileşme ve kentleşme oranının yüksek olduğu Marmara Bölgesi'nde yer almasına ve bir boğaz kenti olma üstünlüğüne rağmen, kentin sanayisi gelişmemiştir. Bunda ana ulaşım akslarına uzak olmasının yanı sıra bir sınır kenti olmasının da etkisi olduğu söylenebilir. Çanakkale, Soğuk Savaş yıllarında bir sınır kenti olarak daha çok savunma misyonu üstlenmiştir. 3. Beş yıllık Kalkınma Planında (1973-1977), kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınması ile birlikte gıda, içki ve taşa toprağa dayalı sanayi yatırımlarında bir artış gerçekleşmiş, ancak sanayi yatırımları il dışından göçe neden olacak ölçüde istihdam yaratmamıştır (Mortan, 2003). Diğer yandan kent, kırsal hinterlandı için bir hizmet merkezi olmayı hep sürdürmüştür. 1990'lı yıllara kadar kent ekonomisinin en önemli dinamiğini ordunun varlığı oluşturmuştur.

İlk planlama çalışmaları, Çanakkale'nin Cumhuriyet ideolojisi ile planlanmasını ve tahrip olan kent dokusunun yeniden

Şekil 1. Çanakkale'nin coğrafi konumu.

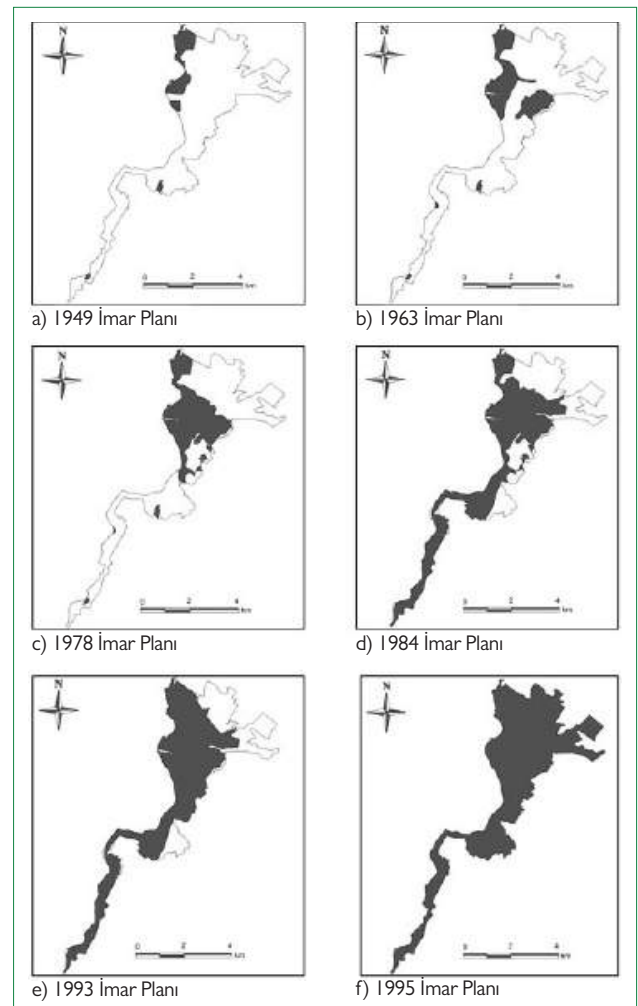
yapılanması amacıyla 1940'lı yılların sonrasında başlatılmıştır. 1949 yılında onaylanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı'nda oluşturulan Cumhuriyet Meydanı ve çevresindeki eğitim yapıları ile modern kentin yeni merkezi tanımlanmıştır. Kent içi bulvarlar, geniş caddeler, konut yerleşme alanları (bahçeli ve en fazla 3 katlı olacak şekilde), kamu yapıları (Karayolları, DSİ, Meteoroloji, Köy Hizmetleri), otogar, hastane, okullar gibi hizmet yapıları ve askeri alanların yer seçimi verilen önemli arazi kullanım kararlarıdır. Belediye'nin iskele meydanına, Hükümet Konağı'nın da kordona yakın bir alana taşınması ile Osmanlı dönemindeki kent merkezinin hemen yanında modern kentin yeni merkezi oluşturulur ve kent kuzeye, yeni merkez yönünde genişlemeye başlar. İlk planda kentin kuzey ve güney uçları askeri alanlar ile sınırlanmıştır (Şekil 2a). Kentin bugünkü dokusunda hala bu kararların izlerini görmek mümkündür. Ayrıca güneyden İzmir bağlantı karayolu, kuzeyden Bursa bağlantı karayolu ve doğudan Balıkesir bağlantı karayolu ile ana ulaşım aksları belirlenmiştir (Çavuş, 2004; Çavuş, 2006; Koç ve diğerleri, 2006; Erten, 2008). Bu karayolu aksları ilerleyen yıllarda kentin gelişme yönlerini de belirlemiştir.

Kentin ikinci imar planı 1963 yılında onaylanmıştır (Şekil 2b). Bu plan döneminde mekânsal gelişme, doğal bir eşik kabul edilen Sarıçay'ı geçerek güneyde Barbaros Mahallesi (Harmanlık ve Plaj semtleri), kuzeyde Esenler Mahallesi (Hastane Bayırı) ve doğuda stadyumun arkasına doğru gelişmiştir. Barbaros Mahallesi sınırları içinde kalan, askeri kullanım amaçlı havaalanı da bu dönemde planlanmıştır. İlerleyen dönemde kent, çeperlerde yer alan iki kamu yatırımına -stadyum ve havaalanı- doğru gelişmeyi sürdürmüştür. Ayrıca Çanakkale-Balıkesir karayolu güçlü bir gelişme aksı haline gelmiştir. 1973 yılında kurulan Kale Un Fabrikası ve Sümerbank Fabrikası¹ bu gelişme aksı (bugün Balıkesir Caddesi) üzerinde yer seçmişlerdir.

1978 yılında kentin tamamını kapsayan yeni bir Nazım İmar Planı onaylanmıştır (Şekil 2c). Bu dönemde havaalanı yönüne ve sanayinin yer seçtiği Çanakkale-Balıkesir karayolu boyunca mekânsal gelişme ilerlemiştir. Bu planda, kent içinde dağınık olarak yer alan küçük zanaat atölyelerinin de Çanakkale-Balıkesir karayolu üzerinde toplanmasına karar verilmiştir. İkinci gelişme aksı ise; güneyde kuzey-güney yönünde uzanan Çanakkale-İzmir karayoludur (bugün Atatürk Caddesi). AKFA (1951), Tekel Şarap ve Kanyak Fabrikası (1962), Petkim Petro Kimya Fabrikası (1970) ve Dardanel Gıda Fabrikası (1984) bu aks üzerinde yer seçmişlerdir.² Böylece 1978 planı ile yapay bir eşik olan havaalanı aşarak doğu ve güney yönünde parsel ölçeğinde alınan sanayi kararları ile saçaklanmanın olduğu izlenmektedir. Bu süreçte kentin kuzeyindeki askeri alanlar ve doğusundaki havaalanı ile mevcut kentsel alan arasında kalan

tarımsal alanlar imara açılmıştır. Bugün bu alanlarda (Barbaros Mahallesi) terk edilmiş sulama kanallarının izlerini hala görmek mümkündür (Çavuş, 2004; Koç ve diğerleri, 2006). Mekânsal gelişme kararlarının yanı sıra 1978 planı konut alanlarında yoğunluk artırımına yönelik kararlar da içermektedir. Mevcutta 86 ki/ha olarak tespit edilen nüfus yoğunluğu 250 ki/ha olarak planlanmıştır (Koç ve diğerleri, 2006).

Merkez ilçeye bağlı köyler genel olarak deniz kıyısının uzağında, yamaçlarda kurulmuştur. Merkezin 15 km kadar güneyinde yer alan Güzelyalı köyü ise bir kıyı köyüdür. 1970'li yılların sonunda Güzelyalı köyü ve yamaçlarda kurulu olan Çınarlı köyünün bir mevkii durumunda olan Dardanos kıyısı, birer sayfiye yerleşimi olarak belirmeye başlamışlardır (Özel Cengiz, Çavuş ve Koç, 2014) (Şekil 2c). 1982 yılında Güzelyalı ve Dardanos,

Şekil 2. Çanakkale'nin kentsel gelişim süreci (Koç ve diğerleri 2006'dan yararlanılarak).

¹ 2002 yılında özelleştirilen Sümerbank tesisleri için 2017-2018 yılında yüksek yoğunluklu ve "prestijli" bir konut projesi geliştirilmiştir. Projenin uygulanmasına henüz başlanmamıştır.

² Dardanel tesisleri dışındaki sanayi tesisleri 1990'larda faaliyetlerini durdurmuşlardır. Bugün bu sanayi tesisleri yerlerini hizmet sektörüne bırakmıştır. 2015 yılında açılan Çanakkale 17 Burda AVM ve inşaatı devam etmekte olan Hilton Otel, eski sanayi tesislerinin arazileri üzerinde yer almaktadır.

mücvir alan statüsü ile Çanakkale Belediyesi'nin hizmet alanı haline gelmiş, yaklaşık 300 hektar büyüklüğündeki kıyı/kırsal alan için İslah İmar Planı hazırlanmıştır. Bu yıllarda çam ormanları ve zeytinlikler ile çevrili Güzelyalı köyü ile merkez arası (Kepez köyünün de yer aldığı Kepez ovası) kesintisiz bir biçimde tarımsal üretimin yapıldığı alanlardır.

1984 yılında onanan Kuzey ve Kuzeydoğu İlave Nazım İmar Planında, Türkiye genelinde yaşanan kıyılama sürecinin etkileri açık bir biçimde görülmektedir (Tamer, 2009). Bu yıllarda sınır kenti ve garnizon kenti olma vizyonu önemini kaybederken turizm faaliyetleri önem kazanmaya başlamıştır. 1982 yılında yürürlüğe giren Turizm Teşvik Kanunu'nun hemen ardından hazırlanan yeni imar planı ile kırsal üretimin devam ettiği tüm sahil şeridi turizm ve ikinci konut yatırımlarına hazır hale getirilmiştir. Oysa bu yıllarda Çanakkale kıyılarına bu düzeyde bir talebin olmadığı bilinmektedir. 1984 planı ile güneyde Kepez, Dardanos ve Güzelyalı kıyı hattı boyunca yeni alanlar imara açılırken, kuzeyde Esenler Mahallesi, Jandarma ve Cezaevi çevresi; güneyde Barbaros Mahallesi yeni alanlar imara açılmıştır (Şekil 2d). Bu planda şehirlerarası otobüs garajı, belediye, adliye, Bağ-Kur, cezaevi ve askeriye gibi kamu hizmetleri için yeni arazi kullanımları ayrılmıştır (Çavuş, 2004; Koç ve diğerleri, 2006; Erten, 2008). 1984 yılında onaylanan imar planı ile kentin özellikle kıyı boyunca yayılımı başlamıştır.

2.3. Üçüncü Dönem; Turizm ve Üniversite Kenti (1990-2010)

1990'lı yıllarda kent ekonomisinde proje temelli ve kalkınmacı bir söylemin hakim olduğu söylenebilir. Bölgenin sahip olduğu doğal, tarihi ve arkeolojik değerler turizmin gelişimi için önemli bir avantaj olarak görülmüştür. Öte yandan bu yıllarda, gündeme gelen boğaz köprüsü projesi, uygulamaya geçen liman, havaalanının genişletilmesi, organize sanayi bölgesi kurulması gibi kararlar Çanakkale'de bir ekonomik gelişme ve değişim söylemi yaratmıştır (Koç ve diğerleri, 2006). Bununla birlikte kentte asıl gelişme dinamiğini yaratan 1992'de kurulan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi olmuştur. Bu yıllarda kentte hem öğrenci için hem de üniversite çalışanları için konut arzı çok sınırlıdır. Üniversite ile birlikte konut sektörü gelişmeye başlamıştır ve Üniversite ana yerleşkesi (Terzioğlu Yerleşkesi) için seçilen yer, kentin gelişme yönünü etkilemiştir.

Bugün ana yerleşkenin yer aldığı alan, bir eğitim vakfı olan Terzioğlu Vakfı tarafından üniversiteye bağışlanmıştır. Vakfın bağışladığı arazi bir yerleşke yaşantısının oluşmasını engelleyecek düzeyde eğimli ve rüzgâra açıktır. Eğimli arazinin inşaat maliyetlerini artıracak olması ve yürüyerek erişimin zor olacağı dikkate alınmamış, arazinin bağış olması ve çevresindeki hazine arazilerinin varlığı yerleşke yer seçimini belirlemiştir. Ana yerleşke için seçilen yer, kentin güneyinde kentsel yerleşim ile Kepez Ovası arasındadır. Verimli Kepez Ovası yaş sebzenin yanı sıra kayısı ve şeftali üretimi ile ünlüdür. Üniversite için kentin güneyinde yer seçilmesi, Çanakkale Belediyesi'nin kenti kuzey ve kuzey-doğu yönüne geliştirme kararına ters düş-

müş ve kentin Kepez Ovasına doğru gelişimini desteklemiştir. Üniversitenin kurulduğu 1992 yılında, Kepez köyü de belde belediyesine dönüştürülmüştür. Bu tarihten itibaren Kepez Belediyesi, üniversitenin yarattığı dinamiğin etkisiyle kentin güneyini yapılaşmaya açarken, aynı zamanda kamu yatırımlarını kendi sınırlarına çekerek gelişme ivmesini hızlandırma stratejisi izlemiştir. 1992 yılından itibaren Kepez-Çanakkale Nazım İmar Planı ile kentin güney çeperleri yapılaşmaya açılmıştır. 1990'ların sonuna gelindiğinde kent merkezi-üniversite yerleşkesi-Kepez hattı tamamen yapılaşmıştır. Bu hat üzerindeki yapılaşma, bu yıllarda düşük nüfus yoğunluklu konut şeklindedir. Konut alanlarının aralarında büyük parsellerde tarımsal üretim yapılmaya devam etmiştir.

1985 yılında imar planı yapma yetkilerinin yerele devredilmesi ve yerelde yüksek ekonomik gelişme beklentileri sonucunda 1993 ve hemen ardından 1995 yıllarında Çanakkale Belediyesi tarafından iki imar planı onaylanır. Bu yıllarda kentin yeni konut alanlarına ihtiyacı olduğu, havaalanının kentin mekânsal gelişimini ve yoğunluk artışını kısıtladığı görüşü hakimdir. Askeri amaçlı yapılmış olan havaalanı 1995 yılında tarifeli uçuş seferlerine başlamıştır. Havaalanının çevresi kısmen yapılaşmış olmakla birlikte, mania hattı nedeniyle yapı yükseklikleri sınırlandırılmıştır. Havaalanın başka bir yere taşınması ve bu alanın yapılaşmaya açılması kentte bugün de sıcak bir gündem maddesi olmaya devam etmektedir (Airnews Times, 2011). Bu dönemde üniversitenin, organize sanayi bölgesinin ve boğaz köprüsü projesinin yarattığı yüksek beklentiler karşısında ihtiyacın üzerinde bir alanın imara açıldığı görülmektedir (Şekil 2e ve Şekil 2f). Çanakkale Belediyesi, sınırları dahilindeki tüm alanları, başka bir ifadeyle halen kırsal üretimin yapıldığı alanları ilave imar planları ile yerleşime açmıştır (Çavuş, 2006; Özel Cengiz, Çavuş ve Koç, 2014). 1995 yılında Çanakkale Organize Sanayi Bölgesi (OSB) için kentin kuzey çeperinde, merkeze yaklaşık 10 km mesafede, İzmir-Bursa karayolu üzerinde yer seçilmiştir. İlerleyen yıllarda bu güzergâhta küçük sanayi alanının geliştirilmesi (Testicikırı Küçük Sanayi Sitesi Nazım İmar Planı Revizyonu, 2001) ve bir sonraki dönemde şehirlerarası otobüs terminalinin inşası bu aksın gelişimini desteklemiştir. 1/25 000 ölçekli Çevre Düzeni Planında, OSB ve küçük sanayi alanı arası mera ve tarım alanı olarak planlanmıştır.

Çanakkale'nin mekânsal gelişiminde doğal eşiklerden (tarım alanları, zeytinlikler, yüzey suları, depremsellik gibi) daha çok karayolu, havaalanı, askeri alanlar gibi yapay eşiklerin belirleyici olduğu söylenebilir. Çanakkale Belediyesi 1993 ve 1995 planlarında kentin büyüme yönünü kuzey, kuzey-doğu olarak belirlemiştir. Kuzey ve doğu yönündeki Askeri Yasak ve Güvenlik Bölgelerinin varlığı sığramalı bir büyüme modelini zorunlu kılmıştır. 1995 yılında Çanakkale Belediyesi sınırında yer alan ve kırsal üretimin devam ettiği Karacaören mevki (Çanakkale-Karacaören köyü arası) mücvir alan olarak belirlenmiş ve bu alan yerleşime açılmıştır (Çavuş, 2004). Ayrıca bu dönemde kentsel gelişme önünde güçlü bir eşik olan Bursa-İzmir Karayolu aşarak, kırsal alan özelliği gösteren alanlarda düşük yoğunluklu, villa tipi, prestijli sitelere izin verilmiştir. Bu dönemde villa tipi yerleşimler çok yaygınlaşmamış, birkaç proje ile sınırlı kalmıştır. Ancak villa tipi konut siteleri zeytinlik ve

ormanlık alanlara doğru yeni bir sıçrama yaratmıştır. Bu dönemde kentte konut açığını karşılamak amacıyla yüksek katlı toplu konutlar inşa edilmeye başlamıştır. İlk toplu konut sitesi şehrin kuzeyindeki plato yüzeylerinde başlatılan 486 konutluk Barışkent'tir. Ayrıca Üniversite yerleşkesinin hemen yanındaki yamaçlarda toplu konut sitelerinin (Beldemiz ve Evim Siteleri) yapımı hız kazanmıştır. Karacaören ve Özbek köylerinin kırsalı olan bu alanlar yüksek katlı (6 kat ve üstü) siteler şeklinde gelişmektedir.

2.4. Dördüncü Dönem; Kamu Binalarının Desantralizasyonu (2010 Sonrası)

2000'lerden itibaren Çanakkale'nin mekânsal gelişimini daha çok spekülâtif söylemlerin yönlendirdiği söylenebilir. 2005-2008 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından İstanbul ve Trakya için yapılan planlama çalışmaları ve İstanbul'un sanayisinin çevre illere desantralize edileceği söylemi, 2014 yılında Çanakkale Boğaz Köprüsü projesinin hayata geçirilmesi üzerine atılan somut adımlar yalnızca kentte değil bölgede de hızlı bir gelişme beklentisi yaratmıştır (Başaran-Uysal, 2008). Gelecekteki gelişme beklentisinin ve spekülâtif ortamın kentlerde yayılmayı artırdığı bilinmektedir (Galster vd., 2001; Ottensmann, 1977). Özellikle köprü güzergahı olarak seçilen Gelibolu-Lapseki yönünde, halen tarımsal üretimin devam ettiği kırsal alanlarda toprağın hızlı bir biçimde el değiştirdiği ve bekletildiği izlenmektedir. Çanakkale Boğaz Köprüsü'nün, 1/100 000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'na işlenmesinin ardından "Çanakkale Boğaz Köprüsü'nün güzergahı netleşti!" başlığı ile yayımlanan gazete haberi, köprü'nün yarattığı dinamik hakkında fikir vermektedir. Haberde Çanakkale Boğaz Köprüsü tamamlandığında, yapımı devam eden İzmir-İstanbul Otoyolu'na bağlanacağı, bakanlığın hazırladığı imar planına göre köprü ayaklarının inşa edileceği Lapseki ve Gelibolu bölgelerinin kentsel gelişim alanı ilan edildiği, böylece bu bölgelerin de dolaylı olarak imara açılmış olduğu vurgulanmaktadır. Yeni imar planına göre 30 yıl içinde bölgenin nüfusunun üç kat artacağı, buna bağlı olarak da bölge için hazırlanan 1/100 binlik yeni imar planında da Çanakkale Boğaz Köprüsü'nün bulunduğu alanların imara açılması öngörülmektedir. Köprü ayaklarının yükseleceği Lapseki ile Çardak, Umurbey ve Beyçayır beldelelerinde konut, villa, ticari-konut, turizm, tarla ve bağ-bahçe yatırımı yapılabilecek çok miktarda arazileri bulunmaktadır. Yatırımcıların bölgede yıllardır arazi topladığı, halen toplamaya da devam ettiği; büyük grupların özellikle Gelibolu ve Biga'da tersane ve liman işletmeciliği ile ilgili arazi arayışları da uzun süreden bu yana devam ettirdikleri görülmektedir. Haberde "imara açık köyler" başlığı altında hangi köyde hangi yatırıma uygun araziler olduğu, arazi m² fiyatları ile birlikte sıralanmış olması dikkate değer niteliktedir (Emlak Kulisi, 2014).

Bu dönemde İstanbullu yatırımcıya da hitap eden gayrimenkul sektörü (konut, arsa ve tarla) Çanakkale'nin mekânsal gelişimini yönlendiren önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekânsal gelişimi etkileyen bir diğer faktör ise kent merkezinden kent çeperlerine taşınma eğilimi gösteren kamu hizmet binalarının (hastane, adliye, okul, otogar gibi) yer seçimi kararlarıdır. Tarihi dokunun da yer aldığı kent merkezin-

de yoğun taşıt ve yaya trafiği ile birlikte otopark alanı ihtiyacı en önemli sorunların başında gelmektedir. Kentin ilk planları ile geliştirilmiş kamu hizmet alanları hem daha geniş alanlara duyulan ihtiyaç hem de trafik sorunu nedeniyle, merkez dışına taşınma eğilimi göstermeye başlamışlardır. Çanakkale Belediyesi, kent merkezinde yer alan otobüs terminalini, 2011 yılında kentin kuzeyine, OSB'nin yakınına taşınır. Aynı yıl Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmış bir eğitim binasında eğitim-öğretime devam eden Çanakkale Fen Lisesi kentin güneyindeki Çınarlı köyü kırsalına taşınır. 2013 yılında Üniversite, Teknopark için kentin doğusundaki Sarıcaeli köyünde yer seçer. Kentsel gelişme yönünü etkileyen en önemli karar ise 2014 yılında Devlet Hastanesi için verilen yer seçimi kararı olmuştur. Kent merkezinde, erişilebilirliği yüksek bir konumda olan hastane için Kepez'de kırsal yerleşim özelliği devam eden (Ulupınar köyü kırsalı), toplu taşımının zayıf olduğu ve kentin kuzey mahallelerine uzak bir alanda yer seçilmiştir. Tüm kente hizmet verecek hastane için seçilen yerin, günlük ulaşım talebini ve süresini artıracak olması, kentte tartışma yaratmıştır. Diğer yandan hastanenin taşınma kararı aldığı bölge kısa sürede yeni bir yayılma alanı haline gelmiştir. Şekil 3'de 2010 sonrası kent çeperlerinde yer seçen yatırımların konumları görülmektedir. Hastane yer seçimi kararının ardından 2016'da yeni adliye binasının üniversite ana yerleşkesi yakınına taşınmasına karar verilmiştir.

Kamunun yer seçimi kararlarının, kentin kırsal alanlara doğru büyümesini, kentsel yayılmayı artırdığı açıktır. Diğer yandan bu kararlarının bir plan dahilinde yönetil(e)memiş olması ve spekülâtif ortamının kentsel yayılmanın altında yatan temel nedenler olduğu söylenebilir. Çanakkale Belediyesi bu süreci yönetme girişiminde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Çanakkale Belediye Meclisi 2012 tarihinde bir imar planı değişikliği yaparak, tüm kamu binalarının bir arada olduğu yeni bir alan önermiş, kentin kuzey-doğusunda yeni bir idari tesis alanı oluşturmuştur. Ancak bu yer seçimi kararı kamu kurumları tarafından benimsenmemiş, kamu kurumları kent çeperlerinde daha ucuz arsa imkânı sunan kırsal alanlara taşınma kararı vermişlerdir. Bu yer seçimi kararlarının Çanakkale Boğaz Köprüsü ile birlikte arsa değerlerinin hızla arttığı ve gelişme

Şekil 3. Kent çeperlerinde yer seçen kamu tesisleri.

söylemlerinin yükseldiği bir ortamda verilmiş olmasının, özel sektör gibi davranan kamunun da en ucuz arsaya yönelmesine yol açtığı söylenebilir.

Kentsel arazi değerleri ile kent formları arasında sıkı bir ilişki olduğu bilinmektedir. Kent merkezinden uzaklaştıkça arazi fiyatları düşmektedir (Alonso, 1964). Tekeli'ye göre (2009) Türkiye'de büyük kentlerin büyümesi sırasında yüksek kent rantını ödemek istemeyen girişimciler kentin yapılan kısmına bitişik olarak değil arada boşluk bırakarak, bir sıçrama yaparak yer seçmektedir. Aradaki boşluklar ise zaman içinde yapılaşarak dolarken buradaki arsa sahipleri yüksek spekülasyon getiriler elde etmektedirler. Tekeli (2009) arazi değerinin yanı sıra arazi (parsel) büyüklüklerinin de kent formunun oluşumunda önemli olduğunu söylemektedir. Kentler, toplu konutlar, organize sanayi bölgeleri, serbest bölgeler, üniversite kampüsleri gibi kent parçalarının eklenmesi ile oluşmaktadır. Bu arazi kullanımları için uygun büyüklükteki parsellerin varlığı ve mülkiyet yapısı kentin gelişme alanlarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Başka bir ifadeyle, mülkiyet açısından parçalanmamış büyük araziler, yeni kent parçalarının nerelere sıçrayacağını belirlemektedir. Çanakkale'de üniversite ana yerleşkesinin yer seçimi de dahil olmak üzere, 2010 sonrası kamu hizmet binalarının yeni yer seçimlerinde Tekeli'nin (2009) de vurguladığı gibi, büyük ve ucuz arazi varlığının önemli bir etken olduğu görülmektedir.

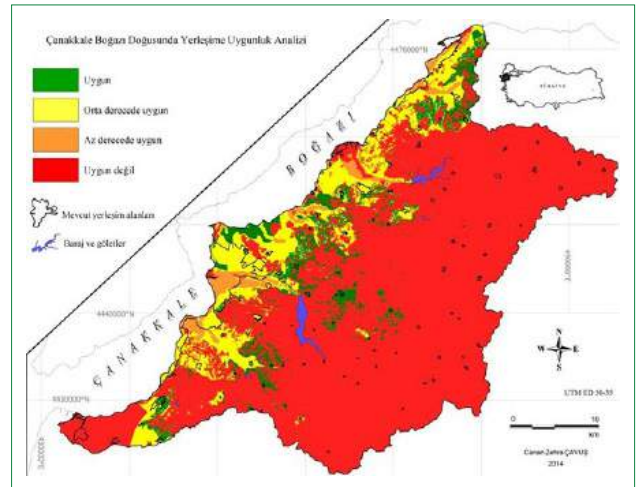
3. Kentsel Yayılma ve Kent-Kır Etkileşimi

Ewing (1997) kentsel yayılmayı, düşük yoğunluklu ve yayılmış (low density), dağınık gelişme (scattered development), lineer gelişme (strip development) ve sıçrayarak gelişme (leapfrog development) şeklinde sınıflandırmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Çanakkale'nin mekânsal gelişimi değerlendirildiğinde ilk dönemler ana ulaşım akslarının ve sanayi yer seçiminin, daha sonraki dönemlerde kamu yatırımlarının mekânsal gelişmeyi yönlendirmede belirleyici olduğu görülmektedir. Özellikle 1990'lara kadar olan dönemde kentsel yayılma şehirlerarası ulaşım aksları boyunca, Ewing'in (1997) kentsel yayılmanın lineer gelişme formu olarak tanımladığı biçimde ilerlemiş, 2000 sonrası dönemde kent çeperlerindeki kamu yatırımları, sıçramalı bir gelişmeye neden olmuştur. Bu gelişme tarzı da Ewing'in (1997) sıçrayarak gelişme olarak tanımladığı kentsel yayılma biçimine uygunluk göstermektedir. Kırsal alana doğru sıçrayarak genişleyen bu yayılma hem kırsal alanların karakterini değiştirmekte hem de doğal kaynakları olumsuz etkilemektedir.

Çanakkale yakın çevresi ve boğaz hattı boyunca mevcut arazi kullanım özellikleri değerlendirildiğinde, orman alanlarının en yüksek orana sahip olduğu görülür. Orman alanlarını, tarım arazileri (dikili alanlar içerisinde zeytinlikler, sulu tarım arazileri gibi) ve yerleşim alanları izlemektedir (Çavuş, 2014). İkinci analizde ele alınan değerlendirme faktörleri sonuçlarına göre Çanakkale kentsel gelişim alanının (toplam 33.83 km²) oldukça az bir kısmı (1.87 km²; % 6.7) yerleşime uygundur. Heyelan tehlikesi, zemin sıvılaşma riski, sulu tarım yapılabilen alanların

varlığı, orman alanlarının varlığı gibi faktörler dikkate alındığında, kentin gelişebileceği yerleşime uygun alanların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Değerlendirme faktörleri ağırlıklarına göre yapılan analiz sonucunda yerleşime uygun bölgeler kentin kuzey kesiminde (Esenler mahallesi), güneyde (Barbaros Mahallesi Bayrak Tepe etekleri), Güzelyalı mücavir alanının İzmir-Bursa yolu ile boğaz arasındaki kesimlerde belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre imarlı alanların büyük bir bölümü az değer ve orta değerde uygun sınıfında yer almaktadır (Şekil 4).

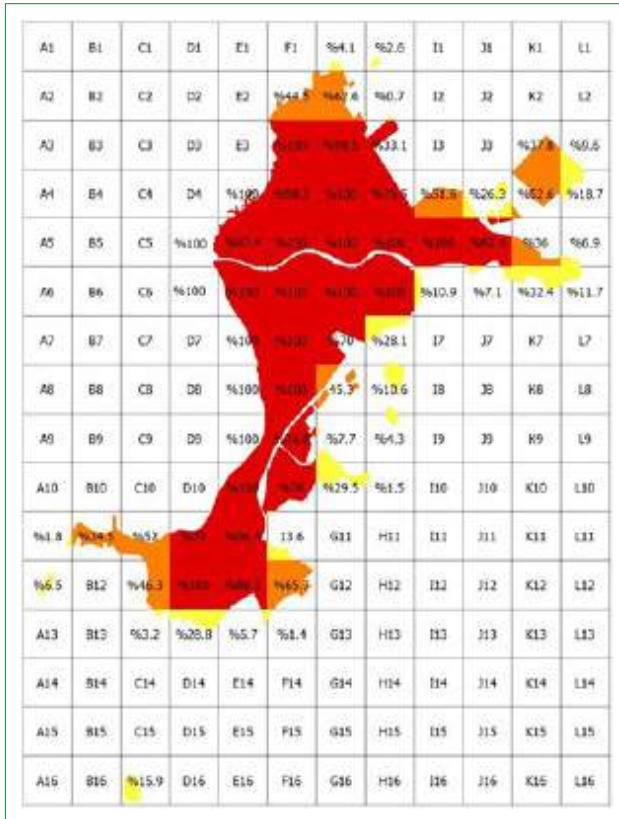
Kentsel yayılmanın varlığını ve derecesini tanımlamaya çalıştığımız üçüncü analiz, kentin her yöne doğru büyüdüğünü, ancak saçaklanarak yayılmanın doğu yönünde daha belirginleştiğini göstermektedir (Şekil 5). Yapılaşmış alan oranı, arazi kullanımı (tek tip ya da karma), merkeze uzaklık ve doğal kaynak varlığı parametreleri değerlendirildiğinde doğu yönünde üç yörede ve güneyde kentsel yayılmanın yoğunlaştığı görülmektedir. Şekil 5'de mevcut yapılaşmış alanlarda, kilometrekareye düşen yapılaşmış taban alanı oranı görülmektedir. Yapılaşmış alan oranında azalmanın görüldüğü, sıçramalı ve parçalı bir gelişim gösteren yöreler saçaklanmanın güçlü olduğu alanlardır. Bu yörelerde kırsal üretimin yapıldığı alanlar ile kentleşmiş alan parçaları iç içe geçmiştir. Kentsel yayılma göstergelerinin en belirginleştiği yöre, kentin kuzey-doğusundaki Otogar ve Organize Sanayi Bölgesi çevresidir (Şekil 5'de I4, J4-5-6, K3-4-5-6, L3-4-5-6). Bursa ve Çan-Balıkesir karayollarının kesiştiği bu yöre hem karayolu aksları üzerinde olması hem de küçük sanayi yatırımları nedeniyle güçlü bir gelişme yönüdür. Yörede kırsal üretim ile kentsel üretimin ve hizmetlerin yan yana olduğu, ancak mekansal olarak süreklilik göstermeyen parçalı bir yapılaşmış alan deseni bulunmaktadır. Arazi kullanımı açısından değerlendirildiğinde bu yöre sanayi, kırsal yerleşim, tarımsal üretim ve ulaşım şeklinde karma bir kullanıma sahiptir. Bu yörede yer alan Işıklar-Dörtöyl Köyü kent-kır ayrımının belirsizleştiği, sağlıklı yerleşimlere çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir (Şekil 6a, b). Temel geçim kaynağının halen tarımsal üretim olduğu köyde hizmet sektörünün de geliştiği (restoran,

Şekil 4. Çanakkale Boğazı doğusunda yerleşime uygunluk haritası (Çavuş, 2014).

market, depolama gibi), konut yüksekliklerinin ve yoğunluğun arttığı görülmektedir.

Çanakkale Belediye Meclisi de bu yöreyi potansiyel gelişme bölgesi olarak tanımlamış ve 2014 yılında “nüfus artışının sağlıklı kentsel mekânlarda çözülmesi, nüfus ihtiyacı olan teknik ve sosyal altyapı alanlarının ayrılabilmesi, büyük bölgesel park alanları ve kentin bütününe yönelik donatı alanları gibi çözümler getirebilmesi...” amacıyla Özbek, Kemel, Işıklar,

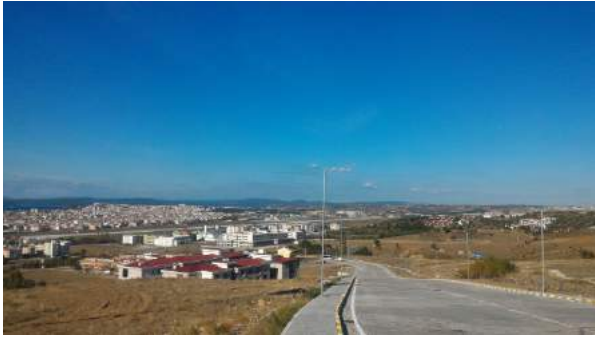
Şekil 5. Mevcut yapılaşmış alanda saçaklanma.

Kurşunlu, Saraycık, Sarıcaeli köylerini kapsayan 550 ha büyüklüğündeki bölgenin mücavir alan sınırlarına alınmasına karar verilmiştir (Çanakkale Belediyesi, 2016). Ancak Kemel, Kurşunlu, Özbek, Saraycık ve Sarıcaeli köy ihtiyar heyetleri mücavir alana katılmak istemediklerini bildirmişlerdir. Işıklar köyü ise referandum yaparak, karar vereceğini açıklamıştır. Bunun üzerine Çanakkale Belediyesi, 2015 yılında onanan 1/100 000 ölçekli Balıkesir-Çanakkale Çevre Düzeni Planı'nda kentsel gelişme alanı olarak ayrılmış olan Saraycık köyü ve Saraycık köyü ile Sarıcaeli arasındaki alanı mücavir alan olarak ilan etmiş (Çanakkale Belediyesi, 2015), sayılan diğer köyler kendi istekleri ile mücavir alan sınırlarının dışında kalmışlardır. Bununla birlikte yörede gayrimenkul değerinin arttığı, mücavir alan olmaması ya da plansız alan olmasının önemini yitirmiş olduğu emlak sitelerindeki ilanlardan anlaşılmaktadır. Işıklar köyü kırsalındaki bir tarla için verilen satış ilanı şu şekildedir; “Çanakkale, Işıklar köyü sınırlarında, Çanakkale merkeze çok yakın, Çanakkale Belediyesi'nin sarı bölge olarak belirlediği çok yakında imara girecek bölgede, toplu konut, kooperatif veya müteahhitler için çok uygun konumda ve fiyatta tarla vasıflı arsa” (Emlak sitesi, 2016). “Sarı bölge” ile 1/100 000 ölçekli Çevre Düzeni Planında yer alan “gelişme alanı” lejantı ifade edilmektedir.

Kentsel yayılmanın bulgulandığı ikinci yöre (Şekil 5, G7-8-9-10, H7-8-9-10), yine kentin doğu yönünde üniversite yerleşkesi ile Teknopark arasındaki yöredir. Yeni adliye de bu yörede yer seçmiştir. 1990'lı yıllarda mevzii imar planları aracılığıyla villa tipi yerleşimlerin geliştiği bu yörede, tarım toprakları ile ormanlık alanlar iç içe geçmiştir. Yörede villa tipi kapalı site yerleşimlerinin yapımı devam etmektedir (Şekil 7). Bu yörede yer alan Sarıcaeli köyü kırsal için verilmiş olan bir satılık ilanı, kırsal yerleşimde bir gayrimenkul piyasası oluşumunu ortaya koymaktadır; “yol, elektrik, su sıkıntısı yok, villa yapmak için, yatırım için, Çanakkale'nin gelişen köyünde (Sarıcaeli) bulunan bu arsa...” (Emlak sitesi, 2016). Bu yörenin yakın bir gelecekte mücavir alan ilan edileceği ya da belediye sınırları genişletilerek kentsel alan statüsü kazanacağına yönelik güçlü öngörü, kırsal alandaki gayrimenkulde spekülasyonu artırmaktadır.

Şekil 6. Işıklar köyü.

Şekil 7. Işıklar köyü.

Kentsel yayılmanın bulgalandığı üçüncü yöre (Şekil 5, F11-12-13) ise TOKİ konutları ve ardından Devlet Hastanesinin yer seçtiği Kepez yerleşiminin doğu kesimidir. Üniversite ana yerleşkesinin çok yakınında yer alan bu yöre uzun süre imara açılmamıştır. İzmir-Bursa karayolu kentsel gelişmede bir eşik olarak kabul edilmiş, böylelikle karayolunun doğusundaki zeytinlik faaliyeti son yıllara kadar devam edebilmiştir. Bu eşik TOKİ tarafından hayata geçirilen konut projesi ile aşılmıştır. 2008 yılında yaklaşık 10.000 nüfuslu Kepez'e, TOKİ 960 ko-

nutlu bir proje yapma kararı almıştır. Kepez Belediyesi sınırları içerisindeki alanın TOKİ'nin öncülüğünde imara açılmasının ardından bu yöre (Kalabalık köyünün bir mevkisi olan Hamidiye) orta ve orta-üst gelir grubuna hitap eden yüksek katlı ve kapalı konut sitelerinin birbirlerine eklenmesi şeklinde gelişmeye başlamıştır. Zeytinlikler kesilerek inşa edilen bu lüks konut siteleri her türlü kamusal alandan, sosyal donatıdan ve çevre kalitesinden yoksun bir biçimde gelişmektedir. Kapısında güvenliği, yüzme havuzu olan sitelere toplu ulaşım yoktur ya da çok yetersizdir. Otomobile bağımlı bu alanlarda yol altyapısı yetersizdir, yürüme mesafesinde herhangi bir sosyal donatı alanı ya da ticaret alanı bulunmamaktadır. Siteler arasında kalmış tarım toprakları ve zeytinlikler yeni konut projeleri için yatırımcılarını beklemektedirler (Şekil 8 a, b).

Yayılmanın izlendiği dördüncü yöre halen tarımsal üretimin devam ettiği Kepez Ovasıdır (Şekil 5, D13, C11-12, B11). Ova'nın denize kıyısı olan kesimleri konuta açılmıştır. Bu alanlar havuzlu, ikinci konut kullanımının ağırlıkta olduğu siteler biçiminde gelişmektedir (Şekil 9). Kentsel yayılma ile ilgili araştırmalar (Ewing, 1997; Downs, 1998; Burton, 2000) saçaklanmanın önce yakın çevresindeki kırsal alanların ve tarım alanlarının ni-

Şekil 8 (a, b). (a) Devlet Hastanesi ve çevresi (Kepez). (b) Yeni gelişen konut alanları (Kepez).

Şekil 9. Kepez ovası villa tipi yerleşimler.

teligini değiştirdiğini, bu alanların yarı kırsal yarı kentsel çevrelere dönüşerek kırsal alanda dağınık şekilde yer seçen kentsel kullanışlar oluşmaya başladığını göstermektedir. Bu çevrelerde kırsal aktiviteler bir süre daha devam etmekte, ancak saçaklanma alanı içinde kalan tarım arazileri giderek tarımsal önemini kaybetmekte ve tarımsal üretim yok olmaktadır. Bu olgu çevresi tarım toprakları ile çevrili olan Çanakkale'nin neredeyse tüm gelişme alanlarında söz konusudur. Ancak sulı tarımın yapıldığı ovası ve zeytinlikleri nedeniyle Kepez bu değişimin en yoğun yaşandığı yöredir.

Bu büyüme modeli şüphesiz kentsel altyapı ve hizmet maliyetlerini artırmaktadır. Kepez Belediyesi, hızlı gelişen konut alanlarındaki altyapıyı geliştirmede yetersiz kalmaktadır. Kepez'e ulaşım hizmeti ise iki belediye arasında imzalanan ulaşım protokolü çerçevesinde Çanakkale Belediyesi tarafından verilmektedir. Ancak Kepez'in yeni gelişen alanlarına yeterli toplu taşıma hizmeti sunulamaması şikayetlere neden olmaktadır. Yakın bir zamanda Kepez Belediye başkanı, Devlet Hastanesine yeterli ulaşım hizmeti vermediği için Çanakkale Belediyesi'ni protesto etmiş ve hastaneye eşek üzerinde gidecek bir eylem yapmıştır (Aynalı Pazar, 2017).

2017 yılında yeşil alanlar ile ilgili 600 kişi ile yapılan bir anket çalışmasında, "Sizce Çanakkale'nin en önemli sorunu nedir?" sorusuna verilen en yüksek cevaplar "trafik sıklıklağı", "ulaşım hizmetlerinin yetersizliği" ve "merkezde otopark sorunu" şeklindedir (Uysal ve Özden, 2017). Kepez Beldesi ile birlikte Çanakkale'nin 2017 yılı nüfusu yaklaşık 175000'dir. Bu ölçekte bir kente göre yaşanan yoğun trafik probleminin temelinde şüphesiz ulaşım taleplerini ve sürelerini artıran arazi kullanımı kararları yatmaktadır. Diğer yandan Çanakkale otomobil sahipliğinin yüksek olduğu kentlerden biridir. 2009-2012 yılları arasında otomobil sayısındaki artış Türkiye genelinde %21,92, Çanakkale'de ise %27,98'dir (GMKA, s.109, 2014). Kent çeperlerindeki konut alanlarına toplu taşıma hizmetlerinin olmaması ya da çok yetersiz olması, kentsel yayılma sonucu merkez-çeper mesafesinin artması gibi nedenler kenti otomobil kullanımına bağımlı hale getirmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu makalede küçük bir kent olarak tanımlayabileceğimiz Çanakkale'de kentsel yayılmanın varlığı, karakteri, nedenleri ve sonuçları analiz edilmiştir. Çanakkale yakın çevresi, verimli tarım toprakları, sulanabilir alanlar, zeytinlikler, orman alanları gibi doğal eşikler ile çevrilidir. Bu nedenle kentin gelişme alanları oldukça kısıtlıdır (Çavuş, 2014; Özel Cengiz, Çavuş ve Koç, 2014). Bununla birlikte hızlı bir nüfus artışı baskısı altında olmamakla birlikte kent çevresindeki doğal kaynakları tahrip ederek yayılmaktadır.

Kentsel gelişme dinamikleri değerlendirildiğinde kamu yatırımlarının, kentin büyüme yönünü belirlemede etkili olduğu

tespit edilmektedir. 1970'li yıllarda karayolu aksları ve sanayi yer seçimi kararları mekânsal gelişmeyi yönlendirmiştir. 1980'li yıllarda ise, Türkiye'de genel olarak ivmesi artan inşaat ve turizm sektörünün yansıması olarak (Tamer, 2009), kentsel gelişme boğaz kıyısı boyunca yayılmıştır (Çavuş, 2004; Koç ve diğerleri, 2006). İkinci konut taleplerinin ve küçük ölçekli turizm yatırımlarının bu gelişmeyi yönlendirdiği söylenebilir. Ancak yüksek gelişme beklentisi, çok büyük oranda kırsal üretimin devam ettiği alanların ve kıyıların imara açılmasına neden olmuştur. 1990'lı yıllarda büyük ölçekli kamu yatırımlarının (organize sanayi bölgesi, havaalanı, liman gibi) hayata geçmesi ve özellikle yerel üniversitenin kurulması kentte önemli bir gelişme dinamiği yaratmıştır. Aynı yıllarda Çanakkale Boğaz Köprüsü projesinin gündeme gelmesi, üniversitenin yarattığı dinamik ile birlikte kentteki gelişme söylemini ve beklentisini artırmıştır. 2000'lerden itibaren İstanbul'un sanayisinin çevre illere desantralize edileceğine yönelik tespitler, açıklamalar ile birlikte, devam eden Çanakkale Boğaz Köprüsü projesi tartışmaları, kent ve bölgedeki gelişme beklentilerinin sürekli canlı tutulmasına ve gayrimenkul piyasasındaki belirsizliklerin sürekli hale gelmesine neden olmuştur (Başaran-Uysal, 2008). 2010 sonrası, Türkiye'deki gayrimenkul sektörünün gelişimine paralel olarak Çanakkale'de de özellikle konut sektörü ivme kazanmıştır. Kapanan sanayi tesislerinin arazileri üzerinde hizmet sektörü geliştirilirken, kent orta ve orta-üst gelir gruplarına hitap eden korunaklı konut yerleşimleriyle tanışmıştır. 2010 sonrası, konut sektörünün gelişiminin yanı sıra kent içindeki kamu hizmet binalarının kent çeperlerine taşınma kararları da kentsel yayılmayı hızlandıran önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin çevresine, kırsal alanlara doğru sıçrayarak yayılmasının altında yatan en önemli neden şüphesiz uzun yıllardır devam eden spekülative ortamdır. Ewing'in (1997) belirttiği gibi spekülasyon kentsel yayılmayı artırmaktadır. Türkiye'nin büyük kentleri üzerine yapılan araştırmalar nüfus artışı ve ulaşım altyapısının mekânsal büyüme üzerindeki en önemli etken olarak tanımlamakla birlikte, çeperlere doğru yayılmanın ya da sıçramalı olarak büyümenin temelinde spekülative kararların ve rasyonel bir arazi kullanımı planlaması geliştirilememesi olduğunu saptamaktadırlar (Terzi ve Bölen, 2010; Özügül ve İnal-Çekiç, 2015; Sezgin ve Varol, 2012; Karataş, 2007; Akseki ve Meşhur, 2013; Özbek ve Eryiğit, 2005; Tamer, 2009). Çanakkale örneği, küçük ölçekli bir kentte de hızlı nüfus artışı yaşanmasa dahi gelişme beklentisi ve arsa spekülasyonunun kentsel yayılmaya neden olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte gelişme beklentisi yalnızca yerel yatırımcıyı değil, ulusal ölçekte yatırımcıları da bölgeye ve kente çekmektedir. Bir başka ifadeyle kent ekonomisi, Çanakkale Boğaz Köprüsü'nün yaratmış olduğu dışsalılıktan etkilenmektedir.

Spekülative ortamın yanı sıra planlama sürecinin iyi yönetilememesi, yetersiz planlama kararları kentsel yayılmayı artırmaktadır (Galster vd, 2001; Tregoning vd., 2002). Çanakkale'yi ele aldığımız bu çalışma, planlama süreçlerinde kurumlar arasında yerel ölçekte de eşgüdümün sağlanamadığını göstermektedir.

Yer seçimi kararlarında planlama yetkisine sahip olan Çanak-kale Belediyesi, Kepez Belediyesi ve İl Özel İdaresi arasında uzlaşşı sağlanarak bir karar alınamamış, kentsel maliyetler ve kentsel hizmetlerin kalitesi konusunda rasyonel bir çözüm üretilememiştir. Hatta kamunun bu süreçte spekülâtör gibi davrandığı iddia edilebilir. Kamu kurumları kendileri için en ucuz arsayı seçmiş ancak uzun vadede kentsel altyapıya getirebilecekleri maliyetler dikkate alınmamıştır.

Kamu kurumlarının kent çeperlerinde, kırsal alanlarda yer seçmesinin nedeni tek başına ucuz arazi fiyatı değildir. Kamu hizmet binaları ucuz olduğu kadar büyük alanlara da ihtiyaç duymaktadırlar ve imarlı alanlar içerisinde geniş parsel bulma olasılığı çok zordur. Kent toprağı üzerindeki spekülasyonun bir başka etkisi de arazi fiyatlarının yükselmesi nedeniyle kent topraklarının olabildiğince küçük parsellere bölünerek, satılmasıdır (Ertürk ve Sam, 2011). Tekeli'nin (2009) vurguladığı Türkiye'deki kentlerin büyük arazi parçalarının birbirine eklememesi ile büyüdüğü ve küçük parseller oluşturan imar planlarının bu büyüme modeline cevap vermediği saptaması, Çanakkale örneğinde de doğrulanmaktadır. Üniversite, TOKİ, Hastane gibi kamu yatırımları kent çeperlerinde büyük arazi aramışlardır.

Kentsel yayılmanın olumsuz sonuçları somut bir biçimde ortaya çıkmaktadır; yayılmanın olduğu alanlarda kırsal üretim azalmakta, kırsal yerleşimlerin nitelikleri değişmekte, kentsel altyapısı gelişmemiş alanlar ortaya çıkmaktadır. Kentsel yayılma sonucunda kırsal alanlar önce parçalı olarak yapılaşmakta, kırsal üretim azalmakta ilerleyen yıllarda alandaki kentsel işlevler çoğalmakta ve kırsal üretim sonlanmaktadır. Yapılaşmış alana ve kent merkezine daha yakın olan kırsal alanların –hastane çevresi gibi- daha hızlı bir biçimde kentsel alana evirildiği ve tarımsal üretimin sonlandığı gözlemlenirken, kentsel alana daha uzak noktalarda ise kent ve kır kullanımlarının bir arada olduğu ve yaygınlaştığı (Işıklar-Dörtöy köyü çevresi) gözlemlenmektedir. Kentsel yayılma bir yandan ulaşım mesafelerini artırırken, toplu taşımanın yetersiz olduğu alanların yaygınlaşması ile otomobile bağımlılık artmaktadır. Çanakkale'nin çevresindeki doğal kaynakların korunabilmesi ve sürdürülebilir bir kentsel gelişme için kentsel yayılmayı engelleyen, kontrollü bir büyüme modelinin benimsenmesi gerektiği açıktır.

KAYNAKLAR

- Akseki, H., Meşhur, M. Ç. (2013). Kentsel Yayılma Sonucu Yapılaşmaya Açılan Verimli Tarım Alanları: Konya Kenti Deneyimleri, *Megaron*, 8 (3): 165-174.
- Alonso, W. (1964). *Location and Land Use*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Archer, R. W. (1973). Land Speculation and Scattered Development: Failures in Urban-Fringe Land Market, *Urban Studies* 10 (Oct.): 367-72.
- Başaran Uysal, A. (2008). Marmara Bölgesi Mekânsal Gelişme Stratejileri ve Çanakkale'nin Planlanması, Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu, 25-26 Ağustos 2008, 93-108.
- Breheny, M., (1992). Sustainable Development and Urban Form: An Introduction, *Sustainable Development and Urban Form*, ed: Michael Breheny, Pion Limited Press, London, 1-23.
- Bruecker, J. ve Fransler, D.A., (1983). The Economics of Urban Sprawl: Theory and Evidence on the Spatial Sizes of Cities, *The Review of Economics and Statistics*, 1983, vol. 65, issue 3, 479-82
- Brueckner, J. K. (2000). Urban Sprawl: Diagnosis and Remedies, *International Regional Science Review*, 23 (2), 160-171.
- Burgess, R., Jenks, M., (2000). *Compact Cities, Sustainable Urban Forms for Developing Countries*, Spon Pres Taylor and Francis Group, London, UK, 2000.
- Burton, E. (2000). The Compact City: Just or Just Compact? A Preliminary Analysis, *Urban Studies*, 37 (11), 1969-2001.
- Carruthers, J. I., (2003). Urban Sprawl and the Cost of Public Services, *Environment and Planning B: Planning and Design*, 30, 503-522.
- Çavuş, C. Z. (2004). Yerleşme Özellikleri, Çanakkale Yerleşmesinin Durum Raporu, Ed. Telat Koç, Çanakkale Yerel Gündem 21 ve Çanakkale Belediyesi, Çanakkale.
- Çavuş, C. Z. (2006). Çanakkale'de Kentsel Gelişimin Uzaktan Algılama Ve GPS Ölçümleri İle İzlenmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, 15, 44-58.
- Çavuş, C. Z. (2014). Çanakkale Boğazı Doğusunda Arazi Kullanım Uygunluğunun Yerleşme İçin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Çavuş, C. Z., Koç, T. (2014). Çanakkale Boğazı Doğusunda Arazi Kullanım Uygunluğunun Yerleşme Açısından Analizi, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 13 (1), 41-59.
- Çevre Düzeni Planı (2015). Balıkesir-Çanakkale Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. http://www.csb.gov.tr/gm/mpgm_index.php?Sayfa=sayfaicerik&Id=959, Erişim tarihi: 10.09.2017
- Downs, A. (1999). Some Realities about Sprawl and Urban Decline, *Housing Policy Debate*, 10, 955-974.
- EEA Report, (2016). Urban Sprawl in Europe: Joint EEA-FOEN Report, No:11/2016, European Commission, European Environment Agency, Joint Research Center.
- Erten, İ. (2008). Çanakkale Kentinin Mimari/Kentsel Değerleri Ve Yapılaşma Kültürü, Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu, 25-26 Ağustos 2008, 1-12.
- Ertürk, H. ve Sam, N. (2011). Kent Ekonomisi, Ekin Yayınevi, 4. Baskı, Bursa.
- Ewing, R. (1997) Is Los Angeles-Style Sprawl Desirable?, *Journal of the American Planning Association*, 63 (1), 107-126.
- Galster, G., Hanson, R., Wolman, H., Coleman, S., ve Freihage, J. (2001). Wrestling Sprawl To The Ground: Defining And Measuring An Elusive Concept, *Housing Policy Debate*, 12, 681-717.
- GMKA, (2014). Güney Marmara Bölge Planı 2014-2023, Balıkesir Çanakkale, Güney Marmara Kalkınma Ajansı, <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/TR22-Guney-Marmara-Bolge-2014-2023-Bolge-Planı.pdf> KESİR • ÇANAKKALE
- Harvey, R. O., ve Clark, W.V. (1965) The Nature and Economics of Urban Sprawl, *Land Economics*, 41, 1-9.
- Hasse, J.E ve Lathrop, R.G. (2003). Land Resource Impact Indicators of Urban Sprawl, *Applied Geography*, 23 (2003), 159-175.

- Holden, E., (2004). Ecological Footprints and Sustainable Urban Form, *Journal of Housing and the Built Environment*, 19, 91–109.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, I. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri, ed. Baydar, O., 75 yılda köylerden şehirlere, 249-270, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Koç, T. ve diğerleri (2006). Çanakkale’nin Kentsel Gelişimi (1462-2006) ile Fiziki Coğrafya İlişkisi, Yerel Gündem 21, Çanakkale Kent Konseyi, Kentsel Gelişim Alanları Çalışma Grubu, Çanakkale.
- Mortan, K., (2003). Çanakkale Ekonomisi ve Gelecek Senaryosu Projesi, Çanakkale Ticaret ve Sanayi Odası, Dünya Yayıncılık, İstanbul.
- Ottensmamn, J. R. (1977). Urban Sprawl, Land Values and Density of Development, *Land Economics*, 53 (4), 389-400.
- Özbek, O., Eryiğit, S., (2005). Kentsel Yayılma ve Toplu Taşımanın Ölçeği: Konya Tramvay Sistemi ve Kentsel Gelişme Stratejisinde Yeni Yönelimler, Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler, Riskler ve Fırsatlar, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokiyumu, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, İstanbul.
- Özel Cengiz, A., Çavuş, C.Z. ve Koç, T. (2014). Çanakkale ve Kepez Yerleşmelerinde Sulu Tarım Alanları Kentleşme İlişkisi, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, CBD 12 (1), 69-88.
- Özügül, D. ve İnal-Çekiç, T. (2015). Kentsel Saçaklanmayı Yerel Kentsel Hizmetlere Erişim Perspektifinden Okumak; Beykoz Üzerine Bir Çözümleme, *Mimar.ist Mimarlık Kültür Dergisi*, 15 (54) Güz 2015, 65-70.
- Pendall, R. (1999) Do Land Use Controls Cause Sprawl? *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26, 555-571.
- Sezgin, D. ve Varol, Ç. (2012). Ankara’daki Kentsel Büyüme ve Saçaklanmanın Verimli Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımına Etkisi, *METU JFA* 2012/1, (29:1) 273-288.
- Tamer, N.G., (2009). Avrupa’da Bir Mekansal Gelişme Sorunu Olarak Görülen Kentsel Saçaklanma Olgusu ve Türkiye Kentlerindeki İzdüşümü, Dosya 09, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara.
- Tekeli, İ. (2009). Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler, İlhan Tekeli Toplu Eserler-6, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2016). Dünya’da ve Türkiye’de Kent-Kır Karşılığı Yok Olurken Yerleşmeler için Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri, İdeal Kent Yayınları, Ankara.
- Terzi, F. ve Bölen, F. (2010). İstanbul’da Şehrsel Saçaklanmanın Ölçülmesi, *İtÜdergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 9 (2), Eylül 2010, 166-178.
- Tregoning, H., Agyeman, J., ve Shenot, C., (2002). Editorial: Sprawl, Smart Growth and Sustainability, *Local Environment*, 7 (4), 341-347.
- Uysal, B.A. ve Özden, A.M., (2017). Çanakkale Kentsel Yeşil Alanların Geliştirilmesi Eylem Planı, Çanakkale Belediyesi, ÇOMÜ Döner Sermaye (Yayınlanmamış Taslak Rapor).
- Yenigül, S. B., (2009). Metropolitan Kent Etkisindeki Yerleşimlerin Dönüşüm Sürecinin Çözümlemesi: Ankara Örneği, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Airnews Times, (2011). <http://www.airnewstimes.com/canakkale-havaalani-sehrin-disina-tasinsin-10024-haberi.html>, 19.4.2011, erişim tarihi 22.4.2018.
- Aynalı Pazar (2017). Haftalık yerel gazete, <http://www.canakkaleaynalipazar.com/ulasimdaki-kavga-nin-adi-h-plaka/12586/>, 22.11.2017, erişim tarihi 07.09.2018.
- Çanakkale Belediyesi, (2016). <http://www.canakkale.bel.tr/icerik/13707/isiklar-dortyol-koyu-mevkiinin-mucavir-alana-katilmasi-hakkinda-bilgilendirme-toplantisi-gercekleştirildi>, 7.9.2016, erişim tarihi: 14.09.2017.
- Çanakkale Belediyesi (2015). <http://www.canakkale.bel.tr/assets/content/belediye-sinirlarinin-genisletilmesi-a652a.pdf>, erişim tarihi 25.04.2018.
- Emlak sitesi, (2016). <https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-arsa-satilik-saricaelinde-satilik-tarla-554610918/detay>, erişim tarihi 15.08.2016.
- Emlak sitesi, (2016). <https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-arsa-satilik-canakkale-isiklar-imara-cok-yakin-sari-bolgede-cok-cazip-arsa-567090003/detay>, erişim tarihi 15.08.2016.
- Emlak Kulisi, (2014). <https://emlakkulisi.com/canakkale-bogaz-koprusunun-guzergahi-netlesti/299141>, erişim tarihi 08.09.2018.

BİLDİRİ METNİ

Kırsal Mekanların Planlanmasında Peyzaj Kalitesi Kavramı: Yeşilirmak Havzası Örneği

The Concept of Landscape Quality in the Planning of Rural Spaces: Yeşilirmak Basin Example

Osman Uzun,¹ Haldun Müderrisoğlu,¹ Zeki Demir,¹ Sultan Gündüz,³ Latif Gürkan Kaya,² Pınar Gültekin¹

¹Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Düzce

²Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Burdur

³Planlama Atölyesi, Ankara

ÖZ

Peyzaj Kalitesi; içinde yaşadığımız peyzajın bilinen en iyi özelliklerini bünyesinde taşıması durumudur. Peyzaj yapısının ve fonksiyonlarının canlıların beklenti ve gereksinimlerini karşılayabilme yeteneğidir. Peyzaj kalite hedeflerinin belirlenmesi ve peyzaj planlama yaklaşımlarının ya da peyzaj planlarının tüm sektörel ve mekânsal planlarla bütünleştirilmesi 2003 yılında ülkemizde kabul edilen Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ile taahhüt edilmiştir.

Bu çalışmada peyzaj kalitesini oluşturduğu varsayılan 22 adet potansiyel peyzaj kalitesini ifade eden analiz ile 26 adet peyzaj kalitesini azaltan analizin bir arada değerlendirilmesiyle, peyzajın mevcut durumdaki kalitesinin belirlenmesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca peyzaj kalitesi ile elde edilen verilerin proje alanında yapılan çevre düzeni planları ile karşılaştırılması yapılarak, peyzaj planlama yaklaşımlarının, ekolojik temelli yaklaşımların en az düzeyde olduğunu düşündüğümüz çevre düzeni planındaki plan kararları üzerinde bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuçta mekânsal planlama çalışmalarında gerek kırsal gerekse kentsel alanlarda peyzaj kalitesi kavramının, planlara ekolojik temel sağlayarak yön verebileceği ortaya konulmuştur. Bu kapsamda havza ölçeklerinde hazırlanan peyzaj atlaslarının havza ya da bölge ölçeğinde hazırlanan farklı projelerle, mekânsal ve sektörel planlarla rahatlıkla bütünleştirilebileceği belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Avrupa peyzaj sözleşmesi; havza planlama; peyzaj planlama; peyzaj kalitesi.

ABSTRACT

Landscape Quality; it is in its best condition that we live in the best known features of the landscape. The ability of landscape structure and functions to meet the needs and expectations of living things. The determination of landscape quality objectives and the integration of landscape planning approaches with all sectoral and spatial plans was undertaken in 2003 by the European Landscape Convention which is accepted in our country.

In this study, evaluation of the current quality of the landscape has been carried out by evaluating 22 potential landscape qualities, which are supposed to constitute the landscape quality, and analyzing 26 landscape quality reducing analyzes together. In addition, some evaluations were made on the plan decisions in the environmental plan, in which the landscape data obtained from the landscape quality are compared with the environmental plan made in the project area and the landscape planning approaches are considered to be the least ecological based approaches.

As a result, it has been shown that the concept of landscape quality in urban and rural areas, both in spatial planning studies and in planning can provide the ecological basis for plans. In this context, it has been determined that landscape atlas prepared in basin scales can easily be integrated into different projects in the basin or region scale.

Keywords: European landscape convention; basin planning; landscape planning; landscape quality.

Giriş

Dünya üzerinde yaşanan çok yönlü değişim ve dönüşüm süreçlerinin bir sonucu olarak doğal kaynaklar üzerinde oluşan zarar ve baskılar artmış, biyoçeşitlilik başta olmak üzere geri dönüşü olmayan kayıplar gündeme gelmiştir ve gelmeye de devam etmektedir. Dünya üzerinde yaşayan toplumların büyük çoğunluğu çoğu zaman söz konusu değişim ve dönüşümlere seyirci kalırken bilimsel çevreler, yönetim erkine ve sorumluluğuna sahip kesimler, teknik insanlar, çevresel duyarlılık sahipleri değişim-dönüşüm süreçlerinin etkilerinin azaltılması ve geri dönüşü olmayan hataların önüne geçilmesi konusunda çalışmalar yapmakta, yasal, yönetsel, teknik, eğitsel pek çok araç geliştirmeye ve bu araçların entegre kullanımına odaklanmaktadır.

2000 yılında imzalanan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (APS) peyzajın doğrudan yer aldığı uluslararası bir sözleşme niteliğindedir. 20 Ekim 2000'de Avrupa Konseyinin Bakanlar Komitesi APS'yi kabul edip imzaya açmıştır. Sözleşme; Avrupa içindeki peyzajların yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde korunması, yönetimi ve planlanması için kamu yetkililerinin politika ve önlemler almasını amaçlamaktadır. Hem ilginç hem de sıradan olan, insanların yaşam çevrelerinin kalitesini belirleyen tüm peyzajları kapsamaktadır. Sözleşme; katı koruma, koruma-kullanım, yönetim, geliştirme ve oluşturma gibi çeşitli hareketler gerektiren peyzajların belirli özelliklerine yönelik esnek bir yaklaşım sunmaktadır. "Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun", TBMM tarafından 10 Haziran 2003'te 4881 sayılı yasayla kabul edilmiş, 17 Haziran 2003 tarih ve 24141 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Sözleşme gereğince, peyzajların korunması, planlanması ve yönetilmesinde özel önlemlerin alınmasını sağlayan genel ilkelerin belirlenmesi, ulusal peyzaj politikalarının oluşturulması ve ulusal peyzaj strateji ve eylem planının hazırlanması gerekmektedir. Ülkemizde bu konuya ilişkin olarak Mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığının girişimleri, sözleşmenin imzalandığı 2003 yılından itibaren başlamış, Bakanlık bünyesine Peyzaj Koruma Şubesi'nin kurulmasıyla birlikte (2005-2006) Bakanlık tarafından desteklenen Konya (Uzun vd. 2012) ve Malatya (Şahin vd. 2013) projeleri ile altlıklar oluşturularak 2010'lu yıllardan sonra hız kazanmıştır. Bakanlık tarafından desteklenen "Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası'nın Hazırlanması Projesi" ile bilimsel, alansal, teorik ve uygulamaya yönelik elde edilen bilgi birikiminin ülkemizdeki mekânsal planlama, sosyal planlama, kırsal kalkınma, turizm planlaması, tarım ve ormancılık planlaması, ulaşım planlaması, peyzaj onarım çalışmaları vb. bir dizi planlamaya yönelik çalışma üzerinde çarpan etkisi oluşturması hedeflenmiştir.

Peyzaj atlasları, ülke peyzajlarının koruma ve kullanma dengesi gözetilerek, sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda yönetimine katkı sağlamak üzere geliştirilmiş bir araç olarak nitelendi-

rilmektedir. Peyzaj atlasları bu niteliğiyle; Koruma-kullanma dengesinin sağlanabilmesi için mekânsal ve yönetsel stratejik yaklaşımlar üretilmesine, Peyzaj bütünlüğü içinde farklı sektörlerle ilgili doğru ve hızlı karar alınmasında karar vericilere veri, bilgi sağlanmasına, Ülkemizin taraf olduğu, Avrupa Peyzaj Sözleşmesinde de vurgulandığı üzere peyzaj planlama yaklaşımlarının farklı sektör (kentleşme ile koruma, ormancılık, tarım, sanayi, enerji vb.) planlarıyla bütünleştirilmesine katkılar sunmaktadır (Uzun vd. 2015).

Türk Dil Kurumuna göre atlas: "Dünyanın, bir ülkenin, bir bölgenin fiziksel ve siyasal coğrafyası ile ekonomi, tarih vb. konularda toplu bilgi vermek için bir araya getirilmiş coğrafya haritaları derlemesi"dir. İkinci tanım olarak da "Bir konuyu açıklamak için hazırlanmış resim veya levhalardan oluşmuş kitap" tanımı verilmektedir. Harita ise "coğrafya, tarih, dil, nüfus vb. konularla ilgili yeryüzünün veya bir parçasının, belli bir orana göre küçültülerek düzlem üzerine çizilen taslağı" olarak tanımlanmaktadır. Peyzaj, insanlar tarafından algılandığı şekliyle, özellikleri doğal ve/veya insan aktiviteleri ve etkileşimleri sonucu oluşan bir alanı ifade etmektedir. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, peyzaj tanımının odağında insana yer vermiştir. Peyzaj atlası kavramı bu iki tanım birleştirildiğinde peyzajı açıklamak için hazırlanmış resim, harita ve raporların bütünü olarak tanımlanabilir. Peyzaj atlasının içeriği sadece peyzajın fiziksel tanımıyla sınırlı değildir. Bu fiziksel yapının yanı sıra peyzaj içinde farklı ekosistemler ve insan arasındaki etkileşimlerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu etkileşimler içinde bir taraftan peyzajın doğal yapısından kaynaklanan mevcut durumun saptanması, peyzaj fonksiyonlarının ortaya konulması, peyzaj içindeki süreçlerin ya da sonuçlarının haritalarla, grafik ve raporlarla ifade edilmesi, diğer taraftan peyzajın tanımındaki ana bileşen olan insan ögesinin doğanın mevcut özelliklerine kattığı olumlu yönlerin, kültürel yapının oluşturduğu değerlerin, tarihi süreç içindeki arkeolojik tarihsel izlerin haritalarla, grafik ve raporlarla ifade edilmesidir. Ayrıca insan ve doğa arasındaki etkileşimin ürünü olan mekâna yansıyan sorunlu alanların, peyzaj üzerindeki yansımaları da bu kapsamda değerlendirilmelidir (Uzun vd. 2015).

Aşağıda bu konuda bazı ülkeler tarafından gerçekleştirilen çalışmalar kısaca özetlenmiştir.

Peyzajların küresel düzeyde sınıflandırılmasında üç yaklaşım bulunmaktadır (Wascher 2005). Birincisi, Rusya'da Milanova vd. (1993) tarafından geliştirilen "Var olan peyzajın dünya haritası" (World Map of Present-Day Landscapes) çalışması; ikincisi Amerika Doğal Kaynaklar Koruma Kurumu (Natural Resources Conservation Service-USDA) tarafından hazırlanan Antropojen Peyzaj Haritası (Anthropic Landscapes Map)'dir. Üçüncüsü ise, 1990'larda Meeus'un geliştirdiği "Avrupa'nın Peyzaj Haritaları"dir. Meeus (1993) Farklı ölçeklerde (ulusal, bölgesel, yerel) peyzaj atlasları oluşturulabilmektedir (Luginbühl 2002).

İngiltere'nin Peyzaj Karakter Sınıflandırması Doğa Koruma Kurumu tarafından yapılmıştır ve ülkede ulusal karakter alanları belirlenmiştir. İngiltere "Ulusal Karakter Alanları" olarak ifade edilen alanlara bölünmektedir. Bu alanlara "Ulusal Karakter Alanları" denilmektedir [National Character Areas (NCAs)] (NE 2009). İngiltere'de sekiz bölge içinde 159 karakter alanı belirlenmiş ve her bir alanın da alt ölçeklerde sınıflandırmaları yapılmıştır. Karakter alanları oluşturulurken yükseklik, arazi formu, ekolojik karakteristikler, arazi yeteneği, yüzey jeolojisi, tarım tipleri, yerleşim deseni, ağaçlık alan, tarla yoğunluğu ve deseni, görülebilir arkeoloji, sanayi tarihi, tasarlanmış park alanlarına ait on iki adet ulusal veri tabanı katmanlarından yararlanılmıştır (Swanwick 2002). Peyzaj tipleri sınıflandırılırken jeoloji (kireç taşı, kum taşı, granit, alüvyal vb.), arazi formu (ova, vadi, kıyı, tepe vb.), arazi örtüsü (tarım arazileri, sulak alanlar, çayırliklar vb.) ve yerleşimler (sanayi, kentler, köyler vb.) temel alınmıştır.

Hollanda da peyzaj politikaları ve peyzaj atlası çalışmaları incelendiğinde, peyzajla ilgili ulusal politikanın oluşturulmasında Tarım, Doğa Yönetimi ve Gıda Bakanlığı, Mekânsal Planlama ve Çevre Bakanlığı, Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlıklarının aktif olarak yer aldığı görülmektedir (Roetemeijer 2005). VROM vd. (2004)'e göre, "Hollanda Arazi Kullanım Planlaması Bildirisi"ne göre ulusal peyzajlar ulusal seviyede peyzajlarla ilgili başlıca dokümanlardan biridir. Kültürel tarih ve peyzaja dayalı ulusal değeri nedeniyle peyzajdaki anahtar niteliklerin gelişimi ve korunmasından sorumludur. Anahtar nitelikler kültürel tarihin fiziksel görünüşü ile ilgilidir. Bu anahtar nitelikler ulusal peyzajların kalite hedeflerinin temelini oluştururlar (Roetemeijer 2005).

Ortega ve Festas (2010) "The Spain-Portugal Atlas of Landscapes" isimli çalışmada İspanya ve Portekiz'in birlikte yapmış oldukları peyzaj atlası projesinden bahsetmiştir. 1998 yılında her iki ülke peyzaj çeşitliliğinin haritalanması, karakterize edilmesi ve tanımlanması, atlas formatında tüm arazilerin tanımlanması, Avrupa Birliği bölgesel süreci çerçevesi dahilinde arazi yönetiminde peyzajla birlikte geniş bir işbirliğinin oluşturulması amacıyla ortak bir projeye başlamışlardır.

Fransa'da ulusal peyzaj atlası, peyzaj karakteri değerlendirme, haritalanması ve tipolojileri biyofiziksel ve kültürel/tarihi faktörler kapsamında yürütülmektedir. Görsel arazi sörveyleri topoğrafik haritalarla yapılmaktadır. Peyzaj politikalarını yansıtan peyzaj atlasları, ulusal arazilerden idari bölümlenmeye gidilerek oluşturulmuştur. Peyzaj atlasları'nın oluşturulmasına ilişkin aşamalar temelde peyzaj birimlerinin tanımlanması, peyzajların tanımlanması ve karakterizasyonu ile peyzaj dinamiklerinin değerlendirilmesinden oluşmaktadır (Seguin, 2007).

Van Eetvelde ve Antrop (2007) tarafından Belçika peyzaj karakterizasyonu iki düzeyde sınıflandırılmıştır. Belçika öl-

çeğinde peyzaj sınıflandırması için kullanılabilen veriler: arazi örtüsü, toprak birimleri, arazi şekli ve topografya ve peyzaj heterojenliğidir. 1'inci ve 2'nci düzeyde CBS'leri kullanılarak yapılan analizler sonucunda Belçika örneğinde 54 peyzaj karakter tipi tanımlanmıştır. Bunlar Kentsel peyzajlar, Yarıkentsel peyzajlar, Sanayi ve yerleşim peyzajları, Kıyılar ve kumul alanları, Denizden kazanılmış alanlar, Sürülebilir arazilerin olduğu peyzajlar, Kırsal alanların yoğun olduğu peyzajlar, Orman peyzajları, Vadiler olarak 9 grupta toplanmıştır (Van Eetvelde ve Antrop 2007).

Wascher (2005) tarafından on dört üye ülkede, Avrupa Birliği (AB) projesi olarak başlatılan, "Avrupa Peyzaj Karakter Değerlendirme Girişimi" [European Landscape Character Initiative (ELCAI)] projesinde Peyzaj Karakter Değerlendirmesi çalışmaları yürütülmüştür. Avrupa Peyzaj Haritası [LANMAP2 (European Landscape Map)] projesinin tanımlamasına göre; peyzaj karakterinde biyotik, abiyotik ve kültürel olgular arasındaki işlevsel hiyerarşi dikkate alınmaktadır. Mantıksal olarak sıralandığında; iklim, jeoloji, jeomorfoloji ve topografya, hidroloji, toprak, doğal bitki örtüsü, fauna, arazi kullanımı ve peyzaj desenleri gibi verilerin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu gözlemler, ulusal peyzaj tipolojilerinin belirlenmesi için oluşturulan bir yöntem temel alınarak Avrupa yaklaşımının temelini oluşturmuştur (Wascher 2005).

Tablo 1'de Farklı ülkelerin peyzaj sınıflandırmalarında kullandığı parametreler görülmektedir (Washer 2005). Bazı Avrupa ülkeleri İngiltere, Norveç, İspanya, Portekiz, Slovenya gibi ulusal ölçeğe çalışmakta, Fransa ve Belçika gibi bazı ülkeler ise bölgesel ve yerel ölçeklerde çalışmaktadırlar. Ulusal düzeyde bir peyzaj tanımlama ve değerlendirme yukarıdan aşağıya doğru envanterlerin yapımını engellemektedir (Luginbühl 2001).

Peyzaj atlasına yönelik ya da peyzaj karakter değerlendirme ile ilgili çalışmalar aşağıdaki şekillerde kullanılabilir (Wascher 2005):

- Karar alıcıların ve halkın peyzaj alanlarının önemi konusundaki bilincinin artırılması için,
- Karakterleri yönünden homojen olan peyzaj birimlerinin haritalanması için bir araç olarak,
- Çevre ve sosyal etki değerlendirme çalışmalarında; fauna ve flora, gürültü, hava kirliliği gibi bileşenlere ek olarak bir bileşen olarak,
- Peyzaj karakterindeki değişimleri gözlemlemek için bir temel olarak,
- Birçok yerel paydaşın, oluşturdukları veya keyif aldıkları peyzajların tanımlanması ve uygulanması sürecine katılmalarına izin vererek halk katılımının oluşumuna katkı olarak,
- Peyzaj ile ilgili konulardaki tartışmalar için ortak bir dil ve standard terminolojiler sunarak,
- Estetik ve algı gibi bileşenlerle ilgili bir pazarlama aracı olarak,

Tablo I. Devamı

Yöntem	Ülkeler	Jeoloji	Arazi formu	İklim	Hidroloji	Toprak	Vejetasyon	Arazi örtüsü	Doğa, biyoçeşitlilik	Arazi kullanımı	Arazi yönetii	Mekansal desen	LU dinamikleri	Tarih	Mimarî miras	Sosyo ekonomik	Yer kimliği/duygusu	Ahenk	El değmemişlik	Manzara estetik	Halk	Profesyoneller	İlgili grupları
M4	AT2	X	X			X	X			X		X		B		X							
	BE6		X			X		X				X											
	I8																						
	DK3		X			X	X			X	X			X						X		X	
	DE5	X	X	X	X	X	X	X	X	X													
	DE7	X	X	X	X	X	X					X		X									
	I9																						
	GB1	X	X			X	X			X	X	X		X							B	B	B
	20																						
	GB2	X	X			X	X			X	X	X	X	X	X		X				B	B	B
b	PT1	X	X	B	X	X						X		X	B		X						
	PT2	B	B		B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B						
	I3																						
	AT4	X	X	X		X	X																
	BE3		X			X				X				X									
	CH4	X	X			X			X							X							
b	CZ5	X	X	X	X	X	X														B	B	B
	DE2		X	X		X																	
	FR2	X	X				X			X											B	B	B
	Pm3	B	B							B		B	B										
	SK1	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X					X						

B: Belirsiz analizler; M1: Basit insan yorumlarının yapıldığı yöntemler; M2: Bazı otomatik bilgisayar analizleriyle desteklenen insan yorumlarının olduğu yöntemler; M3: Otomatik analizlerin yoğun kullanımının olduğu yöntemler; M4: Yorsal düzeltmelerle birlikte otomatik analizlerin olduğu yöntemler; b: peyzaj karakter analizi (LANMAP) ile benzer yapılanmaya sahip projeler. Ülkeler: AT: Avusturya; BE: Belçika; CH: Çek Cumhuriyeti; DE: Almanya; DK: Danimarka; EE: Estonya; Es: İspanya; FR: Fransa; GB: İngiltere ve Kuzey İrlanda; HU: Macaristan; IE: İrlanda; IT: İtalya; NL: Hollanda; NO: Norveç; P: Pan Avrupa; PT: Portekiz; SK: Sloveky.

- Planlama sürecinde peyzaj karakterinin tanınmasını geliştirmek amacıyla,
- Tarımsal-çevre programlarının ve biyoçeşitlilik ve yapısal peyzaj değerleri için alınan önlemlerin etkinliğinin değerlendirilmesinde,
- Korunan peyzaj alanlarının, doğal rezervlerin, çevresel duyarlılığı olan alanların, doğa restorasyon alanlarının, yeniden ormanlaştırılmış alanların, teşvik için uygun alanların belirlenmesi için bir araç olarak,
- Yönetim planlarının bir parçası olarak,
- Bir bölgenin çeşitli alan kullanım tipleri için uygunluk analizine temel olarak,
- APS'deki amaçlara ulaşmak için bir araç olarak,
- Risk önlemek için bir araç olarak (sel kontrolü, erozyon riski, kıyasal koruma).

Türkiye Peyzaj Sınıflarının belirlenmesiyle ilgili yöntemin oluşturulmasında Başal et. al. (1983), Swanwick (2002), Mücher vd. (2003), Uzun (2003), Wascher (2005), Van Eetvelde ve Antrop (2007), Uzun (2009), Uzun vd. 2012'dan yararlanılarak Fransa ve ABD (Jones vd. 1997) gibi ülkelerde kullanılan Peyzaj atlası kavramı peyzajların tanımlanmasında, karakterlerinin belirlenmesinde bir üst başlık olarak kabul edilmiştir.

Peyzaj Kalitesi; içinde yaşadığımız peyzajın bilinen en iyi özelliklerini bünyesinde taşıması durumudur. Peyzaj yapısının ve fonksiyonlarının canlıların beklenti ve gereksinimlerini karşılayabilme yeteneğidir.

Potansiyel Peyzaj Kalitesi/Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenler: Peyzajın görsel (su, renk, doku vb. özellikler açısından) kalite-

sini artıran, biyoçeşitliliğin yüksek olduğu, doğal değerlerin ön planda olduğu, bitki örtüsü ile desteklenen akarsu koridorlarının bulunduğu peyzajları oluşturan elemanların varlığıdır. Bu peyzajlarda; peyzajın içindeki su süreci etkin bir şekilde işlemekte, kültürel peyzaj elemanları doğal peyzaj elemanlarını destekler nitelikte olmaktadır.

Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenler: Heyelanların yoğun olduğu arazi kullanımı ve formunda değişikliklere neden olan, potansiyel erozyon riskinin yüksek, yüzey akışının fazla olduğu yerlerde ortaya çıkan, ayrıca insan müdahalelerinin yoğun olarak görüldüğü, su ve yayılı kirleticilerin fazla görüldüğü, doğal peyzaj değerlerinde azalmaların olduğu, uygun olmayan alanlarda yapılan tarım ile birlikte taş, kum ve maden ocaklarının bulunduğu yerlerdir (Uzun vd. 2015).

Mevcut Peyzaj Kalitesi: Potansiyel peyzaj kalitesi ve peyzaj kalitesini azaltan etmenlerin bir arada değerlendirilmesiyle, mevcut arazi kullanımlarından yola çıkılarak peyzajın mevcut durumdaki kalitesinin değerlendirildiği ve tanımlandığı bütünlüklü değerlendirilmiştir (Uzun ve ark 2012, Uzun vd. 2015).

Çalışmanın amacı, Mekânsal planlamada kentsel ve kırsal alanlarda peyzaj kalite kavramının nasıl kullanılabileceğinin ortaya konulması, Mikrohavzaların mekânsal planlama kapsamında avantajlarının ortaya konulması, Mekânsal planlama ile peyzaj planlama bütünleştirilmesinin doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına faydalarının ortaya konulmasıdır.

Aşağıda bu makalenin hazırlandığı projeye temel oluşturan süreç de özetlenmiştir.

04 Temmuz 2011 tarih ve 27984 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin; Madde 2 (b) bendinde tabiatın korunmasına yönelik politikalar geliştirmek, korunan alanların tespiti, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve biyolojik çeşitlilik ile av ve yaban hayatının korunması, yönetimi, geliştirilmesi, işletilmesi ve işletilmesini sağlamak, Madde 8 (d) bendi uluslararası koruma sözleşmeleri ile belirlenen yörelerdeki koruma ve kullanma esaslarını belirlemek görevleri, Mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü görev ve yetkileri kapsamında bulunmaktadır. Ayrıca ülkemiz tarafından 20.10.2000 tarihinde imzalanan ve 1 Mart 2004 tarihinde uluslararası platformda yürürlüğe giren Avrupa Peyzaj Sözleşmesi Madde 6 “Özel Hükümler” başlığı altında yer alan; (c) “Tanımlama ve Değerlendirme”, (d) “Peyzaj Kalitesi Hedefleri”, (e) “Uygulama” bölümlerinde, her bir taraf, ülkesinin her yanındaki kendine ait peyzajları belirlemeyi, bunların tipik özelliklerini, bunları dönüştüren güçleri ve baskıları çözümlemeyi, değişiklikleri kaydetmeyi, peyzaj kalitesi hedeflerini ta-

nımlamayı, peyzajı korumaya, yönetmeye ve/veya planlamaya yönelik düzenlemeleri uygulamaya koymayı taahhüt etmektedir. Sözleşme gereğince, peyzajların korunması, planlanması ve yönetilmesinde özel önlemlerin alınmasını sağlayan genel ilkelerin belirlenmesi, ulusal peyzaj politikalarının oluşturulması ve ulusal peyzaj strateji ve eylem planının hazırlanması gerekmektedir. Bu çalışmaların yapılabilmesi için de öncelikli olarak envanter çalışmalarının yapılarak peyzaj veri tabanının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda bu proje; ulusal peyzaj strateji ve eylem planlarının hazırlanmasına altlık oluşturarak, ulusal peyzaj atlasının hazırlanması çalışmasını da başlatmış olacaktır. Ülkesel, bölgesel ve yerel ölçekte oluşturulacak olan peyzaj envanter çalışmaları hem mekânsal planlama çalışmalarında, hem de koruma ve kullanmaya yönelik alan kullanım kararlarının alınmasında, doğa koruma stratejilerinin belirlenmesinde yönlendirici olacaktır. Peyzaj envanteri (peyzaj bilgi sistemi) kapsamında yer alan peyzajların izleme ve değerlendirmesi yapılabilecektir.

Peyzaj atlaslarının oluşturulması konusu Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ile Avrupa’da somut olarak anlam kazanmıştır. Ülkemizde bu konuya ilişkin olarak Mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığının girişimleri, sözleşmenin imzalandığı 2003 yılından itibaren başlamış, 2010’lu yıllardan sonra ise hız kazanmıştır. Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası’nın Hazırlanması Projesi ile elde edilecek bilimsel, alansal, teorik ve uygulamaya yönelik bilgi birikiminin ülkemizdeki mekânsal planlama, sosyal planlama, kırsal kalkınma, turizm planlaması, tarım ve ormancılık planlaması, ulaşım planlaması, peyzaj onarım çalışmaları vb. bir dizi planlamaya yönelik çalışma üzerinde çarpan etkisi oluşturacağı düşünülmektedir.

Projenin amacı; Yeşilirmak Havzası’nda doğal ve kültürel peyzaj envanteri temelinde peyzaj karakter değerlendirmesinin (peyzaj karakter analizleri, peyzaj fonksiyon analizi, değişim ve baskı analizleri, görsel peyzaj analizleri) yapılarak peyzaj karakter tiplerinin ve peyzaj karakter alanlarının, peyzaj çeşitliliği ve biyoçeşitliliğin belirlendiği ve peyzaj kalite haritasının çıkarıldığı “Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası”nın hazırlanması ve peyzaj koruma/gelişim stratejilerinin belirlenerek sektörel peyzaj rehberlerinin oluşturulmasıdır.

Proje mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Hassas Alanlar Daire Başkanlığı Peyzaj Koruma Şubesi tarafından desteklenmiş, AKS Planlama ve Mühendislik Ltd. Şirketi tarafından yürütücülüğü gerçekleştirilmiştir. 2016 yılında proje tamamlanmıştır. Yeşilirmak Peyzaj Atlası kitabı Bakanlık tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışma bu geniş projenin yalnızca bir bölümünü oluşturmaktadır.

Materyal ve Yöntem

25 adet hidrolojik havzadan birisi olan Yeşilirmak Havzası, 3.969.274 hektarlık bir alanla ülkemizdeki en büyük 6. havza

konumundadır. Havza'nın Türkiye yüzölçümüne oranı %5'dir. Tokat, Samsun, Amasya, Çorum, Sivas, Yozgat, Gümüşhane, Giresun, Erzincan, Ordu ve Bayburt olmak üzere 11 il sınırlarının tamamı ya da bir kısmı havza sınırları içinde kalmaktadır. Havzada 4 il merkezi (Tokat, Samsun, Amasya, Çorum) ile birlikte 194 belediye/belde bulunmaktadır (Şekil 1).

Çalışmanın yöntemi temelde Peyzaj Envanteri, Peyzaj Analizi ve Peyzaj Değerlendirmesi olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

Envanter aşamasında 30'a yakın uzmanın Peyzaj Mimarı, Şehir ve Bölge Plancısı, Orman Mühendisi, Jeoloji, Jeomorfolog, Hidrolog, Ziraat Mühendisi, Flora ve Fauna uzmanları, İklim bilimci, Sosyolog, fotoğrafçı vb. çalışma alanına ilişkin kendi konularında raporlarını hazırlamasıyla başlamıştır.

Peyzaj analizi aşamasında ilk olarak analiz edilen tüm verilerin hangi birimler üzerinde değerlendirileceğine karar verilmiştir. Bu bağlamda literatür (Jones vd. 1997, Forman 1995) ve son yıllarda ülkemizde yapılan bazı proje çalışmaları (TUBİTAK MAM 2010), kapsamında havza ve mikro havza ölçeğinin mekânsal planlamada kırsal ve kentsel alanlarda etkili olarak kullanılabileceği üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak Yeşilirmak havzası 4 alt havzaya (Yeşilirmak, Kelkit, Çekerek, Tersakan) ve her bir alt havza mikro havzalara ayrılmıştır. Mikrohavzalar, peyzaj analizlerine ilişkin elde edilecek tüm analiz sonuçlarının görsel hale getirilmesinde önemli bir coğrafi veri olarak kullanılmıştır. Yeşilirmak peyzajı içinde mikrohavzalar farklı birimler olarak temel alınmış ve peyzaj analizleri, değerlendirilmeleri ve görselleştirilmelerinde bu 726 mikrohavza üzerinden hareket edilmiştir (Şekil 2).

Mikrohavzalar, ilgili fonksiyon haritası ile karşılaştırıldığında her mikrohavza içinde örneğin 1'den 5'e fonksiyonların tamamından alan bulunabilmektedir. Bu durumda, o mikrohavzada alansal olarak en fazla bulunan fonksiyon, ilgili mikrohavzaya

atandığında, elimine edilen diğer fonksiyon değerleri bir çeşit veri kaybını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası'nın Hazırlanması Projesi kapsamında her bir mikrohavza ile ilgili fonksiyon haritalarının karşılaştırılması sonrasında her bir mikrohavzaya değer atanması aşamasında "Ağırlıklı Aritmetik Ortalama" yöntemi kullanılmıştır. Üzerinde çalışılan verilerin dizi içindeki her bir terimin, belirli bir ağırlıkla ayrı ayrı çarpıldıktan sonra bulunan toplamın, ağırlık toplamına bölünmesi ile elde edilen ortalama, aritmetik ortalama ve geometrik ortalama farklıdır. Ağırlıklı ortalama ortalaması alınan değerlerin ortalama katkıları eşit değildir. Ağırlıklı aritmetik ortalama olarak da bilinen ağırlıklı ortalamanın formülü:

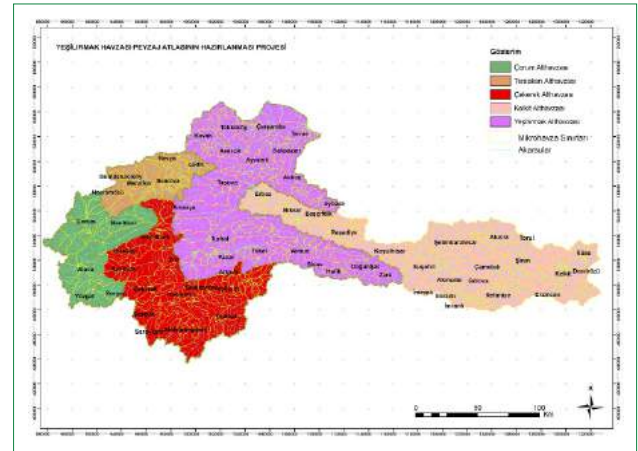
$$\text{Ağırlıklı ortalama} = \frac{w_1 \cdot x_1 + w_2 \cdot x_2 + \dots + w_n \cdot x_n}{w_1 + w_2 + \dots + w_n}$$

şeklinde dir.

Formülde w_1 birinci değerin ağırlığını, w_2 ikinci değerin ağırlığını, w_n ise n. değerin ağırlığını temsil eder. Ortalaması alınacak değerler ise $x_1, x_2, \dots, x_n$ şeklinde gösterilmiştir. Ağırlık değerleri negatif olamaz. Ağırlık değerlerinin hepsinin eşit olduğu durumda ağırlıklı ortalama formülü, aritmetik ortalama ile aynı hale gelir. Bunu Yeşilirmak Havzası için bir örnek ile açıklayacak olursak; ilgili fonksiyonun sahip olduğu 1, 2, 3, 4, 5 fonksiyon değerlerinin her bir mikrohavzadaki alanları yüzde olarak hesaplanmıştır. Daha sonra bu yüzde değerler ilgili fonksiyonlarla çarpılarak 100'e bölünmüştür. Örneğin 14001 nolu mikro havzada habitat fonksiyonu açısından 1. %15, 2. %40, 3. %5, 4. %20, 5. %20'lik bir alana karşılık geliyor olsun; $(5 \cdot 20 + 4 \cdot 20 + 3 \cdot 5 + 2 \cdot 40 + 1 \cdot 15) / 100 = 2.9$. Bu durumda, ilgili mikrohavzanın habitat açısından fonksiyon değeri 3 olarak alınacaktır. Bu kapsamda yapılacak sınıflandırmalar; 0-1 arası fonksiyon değeri 1 olarak, 1,1-2 arası fonksiyon değeri 2 olarak, 2,1-3 arası fonksiyon değeri 3 olarak, 3,1-4 arası fonksiyon değeri 4 olarak, 4,1-5 arası fonksiyon değeri 5 olarak değerlendirilmiştir. 1 değeri, habitat fonksiyonu çok düşük, 5 değeri ise; çok yüksek olduğu alanları temsil etmektedir. Özellikle erozyon süreci, su

Şekil 1. Çalışma alanı sınırları.

Şekil 2. Yeşilirmak havzası alt havzalar ve mikro havzalar (Uzun vd. 2015).

infiltrasyonu, yüzey suyu akışı gibi Yeşilirmak Havzası içinde parçacıl yapıya sahip fonksiyonların mikrohavzalar düzeyinde ifade edilmesinde bu yöntem kullanılmıştır (Uzun vd. 2015).

Peyzaj Kalitesi; içinde yaşadığımız peyzajın bilinen en iyi özelliklerini bünyesinde taşıması durumudur. Peyzaj yapısının ve fonksiyonlarının canlıların beklenti ve gereksinimlerini karşılayabilme yeteneğidir. Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası'nın Hazırlanması Projesi kapsamında peyzaj kalitesinin ortaya konulabilmesi için peyzaj fonksiyon analizleri, peyzaj göstergeleri ve peyzaj etki, değişim ve baskı analizi sonucunda elde edilen analiz sonuçlarından yararlanılmıştır. Bu üç başlık altında 47 adet veri/analiz oluşturulan 726 mikrohavza düzeyinde ifade edilerek haritalanmıştır. Peyzaj kalitesinin belirlenmesi için peyzajın bilinen ve haritalanabilen tüm özellikleri mikrohavzalar düzeyinde ağırlıklandırılmış, aritmetik ortalama yöntemi kullanılarak görselleştirilmiştir. Bu 47 kriter, Uzun vd. (2012)'de uygulandığı üzere, Potansiyel Peyzaj Kalitesi /Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenler ve Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenler olarak iki başlıkta gruplanmıştır.

Potansiyel peyzaj kalitesi/peyzaj kalitesini artıran etmenler, peyzaj kalitesini azaltan etmenlerin belirlenmesinde farklı meslek disiplinlerinden kişilere ilgili kriterleri puanlamaları istenmiştir. Bu kapsamda projede yer alan peyzaj mimarları, şehir plancıları, İTÜ Peyzaj Mimarlığı ve Düzce Üniversitesi'ndeki peyzaj mimarları ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı Peyzaj Koruma Şubesi uzmanlarının Tablo 2 ve Tablo 3'de verilen iki soru kümesini puanlandırması istenmiştir. Sonuç olarak; 45 kişinin verdiği puanların aritmetik ortalaması alınarak her bir analizin ağırlık katsayısı oluşturulmuştur. Uzmanlar her bir kriter 1 ile 3 arasında puanlar vermişlerdir. Verilen puanlar sonucunda oluşturulan her bir analize ilişkin ağırlık katsayıları Tablo 2 ve Tablo 3'de yer almaktadır. Ağırlık puanlarının verilmesi sırasında Analitik Hiyerarşi Süreci gibi karmaşık ve uzmanlık gerektiren çok kriterli karar verme süreçlerinin yerine temelde uzman grupta yer alan kişilerin ilgili kriterleri kıyaslamasına ve aritmetik ortalamasının alınmasına dayalı bir yöntem izlenmiştir. Bu yöntemin izlenmesinin sebebi ilgili çalışmaların, farklı havzalarda da uygulanması sırasında çalışmaya katkıda bulunanlar (akademik kariyeri olmayanlar) tarafından da kullanılabilir olmasıdır.

Elde edilen toplam puanlar her bir mikrohavza için 5 eşit parçaya bölünerek peyzaj kalitesini artıran ve azaltan etmenler olarak haritalanmıştır. Mikrohavzalar, ilgili fonksiyon haritası ile çakıştırıldığında her mikrohavza içinde örneğin 1'den 5'e fonksiyonların tamamından alan bulunabilmektedir. Bu durumda, o mikrohavzada alansal olarak en fazla bulunan fonksiyon, ilgili mikrohavzaya atandığında, elimine edilen diğer fonksiyon değerleri bir çeşit veri kaybını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası'nın Hazırlanması Projesi kapsamında her bir mikrohavza ile ilgili fonksiyon haritalarının çakıştırılması sonrasında her bir mikrohavzaya değer

atanması aşamasında "Ağırlıklı Aritmetik Ortalama" yöntemi kullanılmıştır (Yöntem kısmında detayları verilmiştir).

Potansiyel peyzaj kalitesi ile peyzaj kalitesini azaltan etmenler Tablo 4'da yer alan kriterlere göre değerlendirilerek "Mevcut Peyzaj Kalitesi" haritasına ulaşılmıştır.

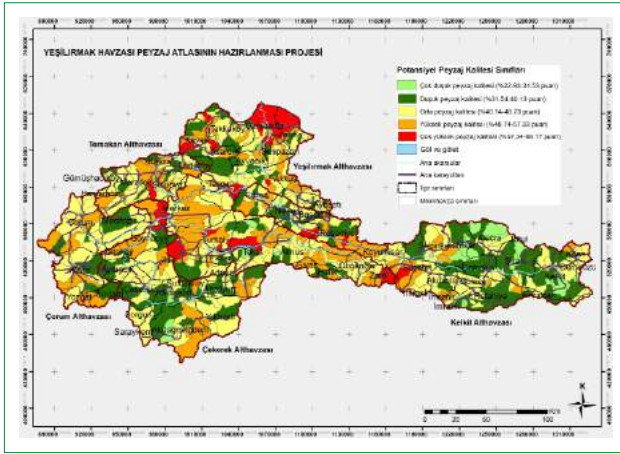
Mevcut kalite haritasından yola çıkılarak, peyzaj kalite hedeflerinin geliştirilmesi için peyzaj kalitesine yönelik stratejiler oluşturulmuştur. Oluşturulan bu stratejiler doğrultusunda peyzaj kalite hedefleri her bir mikrohavzaya yönelik Aktif Korunması Hedeflenen Peyzajlar, Peyzaj Sürekliliğinin Sağlanması Önerilen Peyzajlar, Peyzaj Değerinin Artırılması/Peyzajın Eski Haline Getirilmesinin Önerildiği Peyzajlar, Peyzajın İyileştirilmesi/Doğaya Yeniden Kazandırma Çalışmaları Önerilen Peyzajlar, Peyzajın Yenilenmesi/Yeni Peyzaj Oluşturulması Önerilen Peyzajlar olarak beş başlıkta belirlenmiştir. Çalışmada tarım, doğa koruma ve ormancılık, yerleşim ve peyzaj onarımına ilişkin olarak yapılan bazı peyzaj analizleri bir araya getirilerek, peyzaj kalitesi haritalarından da yararlanılarak öncelikle peyzajın hassasiyet durumu ortaya konulmuştur. Ardından belirtilen sektörlerle ilgili olarak, Peyzaj Koruma Alanı/Salt-Mutlak Koruma Alanı, Peyzaj Koruma Alanı/Koruma Ağırlıklı Kullanım, Sınırlı Peyzaj Kullanım Alanı/Dengeli Koruma ve Kullanım, Kontrollü Peyzaj Kullanım Alanı/Kullanma Ağırlıklı Koruma, Potansiyel Peyzaj Kullanım Alanı/Kullanma alanları belirlenerek, Peyzaj Gelişim Stratejileri ortaya konulmuştur (Uzun vd. 2015). Bu makalede özellikle çevre düzeni planında verilen kararlara yönelik olarak stratejilerin geliştirildiği önerilere yer verilmiştir.

Araştırma Bulguları

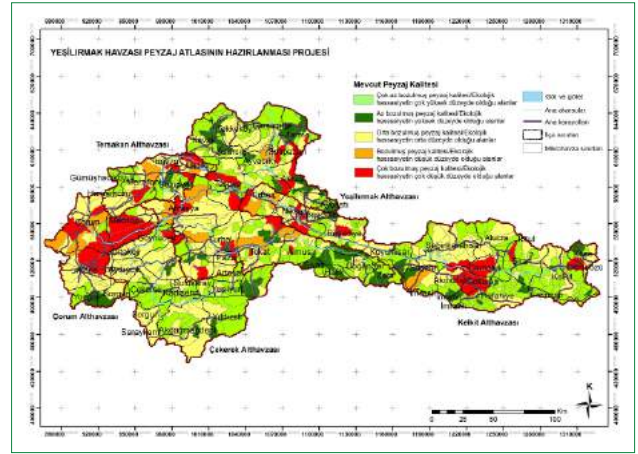
Potansiyel peyzaj kalitesine ilişkin yukarıda belirtilen yöntem çerçevesinde oluşturulan harita şekil 3'deki gibidir. Aynı şekilde peyzaj kalitesini azaltan etmenlere ilişkin harita şekil 4'de haritalanmıştır.

Çakıştırma işlemi sonrasında her bir mikrohavza Tablo 5'de verilen ifadelerle tanımlanmıştır. Sonuç olarak, Yeşilirmak Havzası'nda; 116 mikrohavza ekolojik hassasiyetin çok yüksek düzeyde olduğu alanlar, 354 mikrohavza ekolojik hassasiyetin yüksek düzeyde olduğu alanlar, 206 mikrohavza ekolojik hassasiyetin orta düzeyde olduğu alanlar, 15 mikrohavza, ekolojik hassasiyetin düşük düzeyde olduğu alanlar, 35 mikrohavza ekolojik hassasiyetin çok düşük düzeyde olduğu alanlar olarak tanımlanmıştır (Şekil 5).

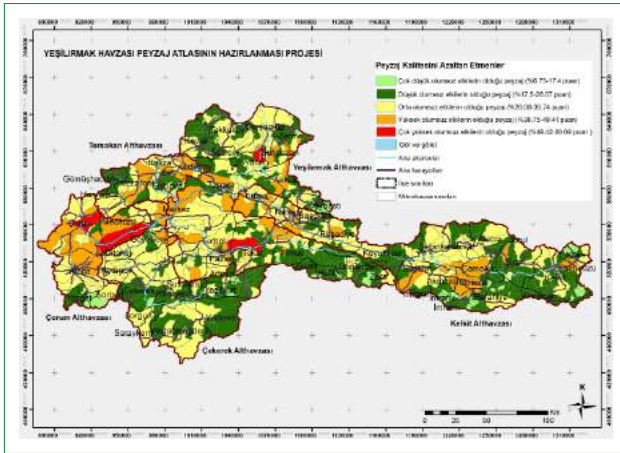
Peyzaj kalitesi açısından Çok az bozulmuş peyzaj kalitesi/Ekolojik hassasiyetin çok yüksek düzeyde olduğu alanlar; Mecitözü-Alaca arasındaki mikrohavzalarda, Merzifon ilçesinin güneyinde, Amasya merkezde, Ladik ilçesi kuzeyinde, Suluova ilçesinin kuzeydoğusunda, Taşova-Erbaa arasında, Göynücek

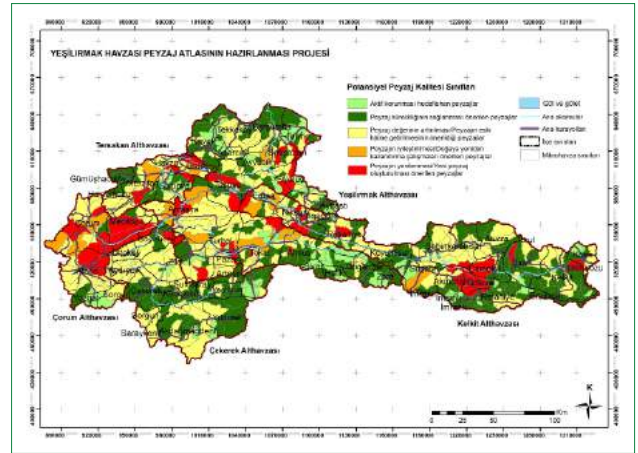
Şekil 3. Potansiyel peyzaj kalitesi (Uzun vd. 2015).

Şekil 5. Yeşilirmak havzası mevcut peyzaj kalitesi (Uzun vd. 2015).

Şekil 4. Peyzaj kalitesini azaltan etmenler (Uzun vd. 2015).

Şekil 6. Mikrohavzalar bazında peyzaj kalite hedefleri (Uzun vd. 2015).

kuzeydoğusunda, Turhal-Pazar arasında, Niksar'ın güneyinde, Reşadiye merkezde, Çamoluk-Gölova arasında ve Köse-De-mirözü arasındadır (Şekil 5).

Peyzaj kalitesinin azaltan etmenlerin çoğunlukta bulunduğu havzalarda peyzaj kalitesi azalmış, çok bozulmuş peyzaj kalitesi sınıfında görülmektedir. Ekolojik hassasiyetin çok yüksek olduğu bu alanlarda yapılacak uygulamalarda dikkatli olunmalıdır. Olumsuz etkilerin çoğaltılması mikrohavzaların kalitesini daha fazla azaltacaktır. Bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalar ise genellikle çok az bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzaların yakınındadır. Ekolojik hassasiyetin yüksek olması o mikrohavza için karar verilecek arazi kullanımlarının niteliği hakkında yönlendirme yapacaktır. Hassasiyetin yüksek olduğu yerlerde koruma, düşük olduğu yerlerde kullanma ağırlıklı çalışmalara yönelilmelidir. Ayrıca kullanma ağırlıklı çalışmalarda "peyzaj onarımı" üzerinde durulmalıdır. Böylece zaman içinde sorunlu alanlarla ilgili onarım hedefleri gerçekleşmiş ve peyzaj kalitesi artırmış olacaktır.

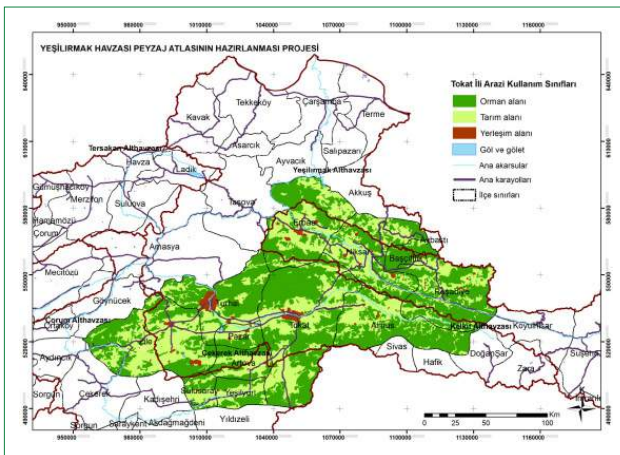
Peyzaj kalite hedeflerinin geliştirilmesi için peyzaj kalitesine yöne-

lik stratejiler oluşturulmuştur. Oluşturulan bu stratejiler doğrultusunda peyzaj kalite hedefleri belirlenmiştir (Tablo 6, Şekil 6). Aktif korunması hedeflenen peyzajlar alan içinde süreklilik göstermemekle beraber Yeşilirmak Havzası'nın farklı bölümlerinde yer almaktadır. Kavak, Tekkeköy ve Çarşamba ilçelerinde, Su-luova ilçesinde, Yozgat merkez ve Sorgun ilçelerinde, Ayvacık, Akkuş, Aybastı, Tokat merkez ilçede, Almus, Reşadiye, Zara, Suşehri, Akıncılar ve Köse ilçelerindeki bazı mikrohavzalarda yer almaktadır. Peyzaj sürekliliğinin sağlanması önerilen mikro-havzaların çoğunluğu aktif korunması hedeflenen peyzajların yakın çevresinde ve o mikrohavzalarla süreklilik göstermektedir. Peyzaj sürekliliğinin sağlanması için alınacak bazı yönetsel ve uygulamaya yönelik önlemlerle bu mikrohavzaların da korunması hedeflenecek sınıflara aktarılması söz konusu olabilecektir. Çamoluk, Gölova, Reşadiye, Niksar, Taşova, Erbaa, Salıpazarı, Taşova, Ladik, Amasya merkez, Mecitözü, Alaca, Çorum merkez, Merzifon ve Havza ilçelerinde peyzajın yenilenmesi gereken mikrohavzalar bulunmaktadır. Bu mikrohavzalarda kentleşme, tarım gibi alan kullanımlarının geliştirilmesinde dikkat edilmelidir. Aynı şekilde bu mikrohavzalarda alt ölçeklerde detaylı peyzaj planlama çalışmalarına yer verilmelidir.

- Mutlak tarım alanlarının %38'inin çok az bozulmuş peyzaj kalitesi ve az bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalarda, %46'sının orta bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalarda bulunduğu
- Marjinal tarım alanlarının %35'inin çok az bozulmuş peyzaj kalitesi ve az bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalarda, %45'inin orta bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalarda bulunduğu belirlenmiştir.

Bu durum çevresel hassasiyetlerin tam olarak Çevre Düzeni Planı'na yansıtılamadığı sonucunun bir kanıtıdır. Tokat iline ilişkin ÇDP sonucu elde edilen verilerden yola çıkılarak Şekil 9'daki peyzaj gelişim stratejileri ortaya konulmuştur. İlgili arazi kullanımları tarım, orman ve yerleşim başlıklarında gruplandırılmıştır.

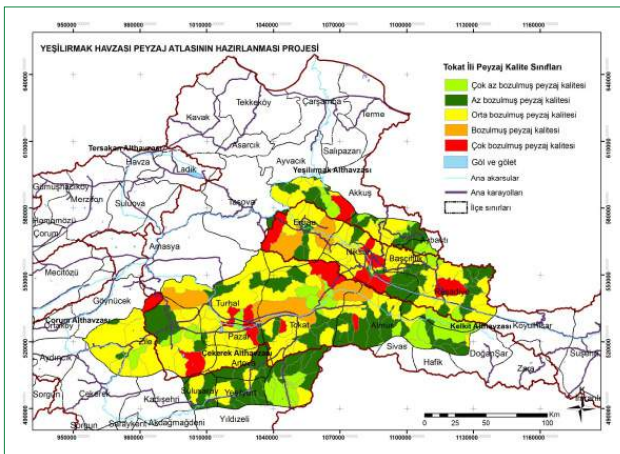
- Yerleşim alanlarının %22'sinin çok az bozulmuş peyzaj kalitesi ve az bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalarda, %40'ının orta bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalarda bulunduğu,
- Sanayi alanlarının %30'unun çok az bozulmuş peyzaj kalitesi ve az bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalarda, %37'sinin orta bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalarda bulunduğu,
- Organize Sanayi Bölgeleri'nin %29'unun az bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikrohavzalarda, %44'ünün orta bo-

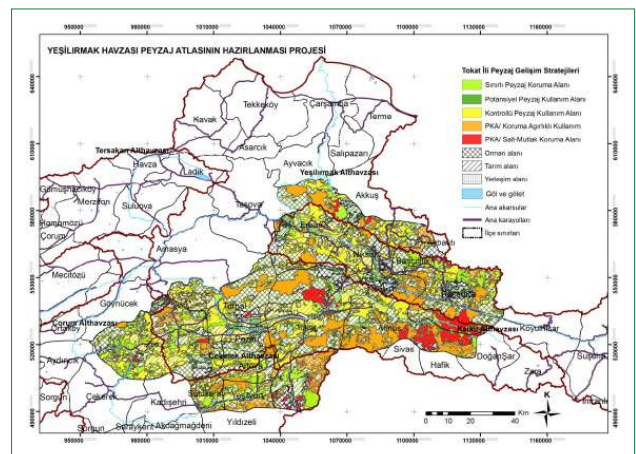
Şekil 7. Tokat ili arazi kullanım durumu.

Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi kapsamında hazırlanan “Yeşilirmak Havza Koruma Eylem Planı”, 2003-2007 yılları arasında bir bölge planı olarak yapılan Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerinden oluşan TR83 adını alan, Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimi (İBB) için hazırlanmış olan Yeşilirmak Havza Gelişim Planı (YHGPs), Havzanın bazı bölümlerinde Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi kapsamında hazırlanan rehabilitasyon projeleri, havza içindeki illerde hazırlanan tarım master planları ile doğa turizmi master planları vb. planlar mikro havza düzeyinde hazırlanan peyzaj kalitesi kavramını içinde barındıran peyzaj atlasları ile kolaylıkla bütünleştirilebilecektir.

Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası'nın Hazırlanması Projesi ile yukarıda bahsedilen projelerden elde edilen bazı verilerle proje kapsamında peyzaj planlama yaklaşımlarıyla elde edilen verilerin bütünleştirilmesi ve peyzajlarla ilgili koruma, yönetim ve planlama yaklaşımlarının yerleşim, sanayi, tarım, ormancılık gibi farklı sektörlerle ve mekânsal planlama ile entegrasyonunun nasıl gerçekleştirileceği tanımlanmıştır.

Şekil 8. Tokat ili peyzaj kalitesi(Uzun vd. 2015).

Şekil 9. Tokat ili peyzaj gelişim stratejileri (Uzun vd. 2015).

Mekansal Uyum-Uyumsuzluk ve Çelişki Alanları başlığı kapsamında özellikle son yıllarda farklı çevrelerce dile getirilen ekolojik temelli çevre düzeni planlarının ve imar planlarının yapılması konusunda bir durum saptaması yapılmıştır. Daha önce bölgede 3194 Sayılı İmar Kanunu uyarınca yapılmış olan çevre düzeni planları, Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası kapsamında geliştirilen peyzaj kalitesi kavramı özelinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ilgili çevre düzeni planlarında verilen kararların bazı mikro-havzalarda ekolojik temelli olarak üretilmiş peyzaj kalitesi kavramı ile çeliştiği belirlenmiştir. Amasya, Tokat, Samsun ve Çorum illeri çevre düzeni planları arasında çevresel hassasiyetlere en az dikkat edilen il Samsun olarak belirlenmiştir. Buradan çıkan en güçlü sonuç, bir an önce mekânsal planlama çalışmalarına peyzaj planı ya da peyzaj planlama yaklaşımlarının yasal ve yönetsel açıdan resmi olarak entegre edilmesidir.

Peyzaj atlasları, ülke peyzajlarının koruma ve kullanma dengesi gözetilerek, sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda yönetimine katkı sağlamak üzere geliştirilmiş bir araç olarak nitelendirilmektedir. Peyzaj atlasları bu niteliğiyle; Koruma-kullanma dengesinin sağlanabilmesi için mekânsal ve yönetsel stratejik yaklaşımlar üretilmesine, Peyzaj bütünlüğü içinde farklı sektörlerle ilgili doğru ve hızlı karar alınmasında karar vericilere veri, bilgi sağlanmasına, Ülkemizin taraf olduğu, Avrupa Peyzaj Sözleşmesinde de vurgulandığı üzere peyzaj planlama yaklaşımlarının farklı sektör (kentleşme ile koruma, ormancılık, tarım, sanayi, enerji vb.) planlarıyla bütünleştirilmesine katkılar sunmaktadır.

Sonuç olarak peyzaj kalitesi kavramından yola çıkılarak kırsal alanlarda tarım, doğa koruma ormancılık, yerleşim sektörlerine ilişkin ekolojik temelli ve peyzaj kalitesinin değerlendirildiği bazı öneriler mekansal olarak getirilmiştir. Özellikle Büyükşehir yasası ile birlikte büyük önem taşıyan kırsal alanların mekânsal planlanmasında, ekolojik altlıkları içeren ve peyzaj içindeki süreçleri analiz eden peyzaj atlaslarının, ekolojik temelli olarak getireceği öneri ve plan kararlarının mevcut mekânsal planlama süreciyle bütünleştirilmesinde önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

Tablo 2. Potansiyel peyzaj kalitesini artıran (tanımlayan) göstergeler ve ağırlık katsayıları (Uzun vd. 2015) (Her bir kriter farklı yöntem ve yöntem gruplarını içermektedir. Detaylar için Uzun vd. 2015'e bakılabilir)

No	Ağırlık katsayısı	Peyzaj göstergeleri	Açıklamalar	Alt puanlar
1	2.48	Peyzaj çeşitliliği (Shannon's çeşitlilik göstergesi)	Mikrohavza içindeki farklı leke sınıflarının/arazi örtülerinin çeşitliliğini göstermektedir (McGarigal 1994)	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
2	2.46	Peyzaj çeşitliliği (Peyzaj karakter tiplerine (PKT) ilişkin)	Mikrohavza içindeki peyzaj karakter tiplerinin niceliksel olarak çeşitliliğini göstermektedir (Uzun vd. 2015)	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
3	2.60	Habitat fonksiyonu	Peyzajın leke ölçüsü ve sayısı, leke şekli, leke kenarı ve öz alanlar açısından değerlendirilerek her bir mikrohavzanın sahip olduğu fonksiyon değerini göstermektedir (McGarigal 1994; Rempel 1999; Forman 1995; Dramstad vd. 1996; Uzun, 2003)	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
4	2.46	Peyzaj bağlantılılığı	Yeşilirmak Havzası'nda yer alan doğal ve yapay koridorların bağlantılılık durumunu göstermektedir (Tunçay vd 2009).	4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük
5	2.72	Biyoçeşitlilik/Bitki biyoçeşitliliği	Uluslararası, ulusal ve yerel öneme sahip bitkilerle ilgili önem durumunu göstermektedir (Uzun vd. 2015)	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
6	2.53	Biyoçeşitlilik/Omurgalı canlılar (Memeliler)	Uluslararası, ulusal ve yerel öneme sahip omurgalı canlıların önem durumunu göstermektedir (Uzun vd 2015)	5. Çok yüksek 1. Çok düşük
7	2.41	Biyoçeşitlilik/Sürüngenler	Uluslararası, ulusal ve yerel öneme sahip sürüngenlerin önem durumunu göstermektedir (Uzun vd 2015)	5. Çok yüksek 1. Çok düşük
8	2.51	Biyoçeşitlilik/Suculcanlılar	Uluslararası, ulusal ve yerel öneme sahip (biyoindikatör) sucul canlıların önem durumunu göstermektedir (Uzun vd 2015)	5. Çok yüksek
9	2.48	Biyoçeşitlilik/Böcekler	Uluslararası, ulusal ve yerel öneme sahip böceklerin önem durumunu göstermektedir (Uzun vd 2015)	5. Çok yüksek 1. Çok düşük
10	2.20	Su infiltrasyonu	Toprak yapısı, kayaç yapısı ve bitki örtüsü haritaları kullanılarak hesaplanan su	5. Çok yüksek 4. Yüksek

Tablo 2. Devamı

No	Ağırlık katsayısı	Peyzaj göstergeleri	Açıklamalar	Alt puanlar
			infiltrasyonu (geçirimsizlik) değerlerini göstermektedir (Buuren 1994; Şahin 1996; Şahin ve Kurum 2002; Uzun 2003; Dilek vd. 2008; Uzun vd 2015)	3. Orta 2. Düşük
11	2.58	Kültür Varlığı	Sitler (Arkeolojik, kentsel, arkeolojik ve doğal, tarihi ve kentsel sitler) ve Tescilli yapılardan (Sivil mimarlık örnekleri, Dinsel yapılar, Kültür varlıkları, Endüstriyel ve ticari yapılar, Mezarlıklar, Şehitlikler, Anıt ve abideler, Kalıntılar, Korumaya alınan sokaklar) yararlanılarak her bir mikrohavzanın kültürel varlıklarının niceliğine ilişkin derecelerini göstermektedir (Aşılıoğlu 2011; Akpınar 2003; Figueira ve Roy 2002) Kültür varlıklarının değerlendirilmesinde niceliksel bir değerlendirme yapılmıştır	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük 0. Kültürel zenginlik değeri olmayan ya da araştırılmamış olan mikrohavzalar
12	2.69	Görsel Peyzaj Kalitesi	Arazi şekli, bitki örtüsü, su, renk, panoramik görüntü, nadirlik, kültürel düzenlemeler kriterleri değerlendirilerek hesaplanan görsel peyzaj kalitesi derecelerini göstermektedir (BLM, 1980; BLM, 2010, Uzun ve Müderrisoğlu 2011).	4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük
13	2.39	Temel arazi kullanımlarının mikrohavzalardaki oranları	Mikrohavzalar için havzadaki tarım, orman, yerleşim, su ve diğer arazi örtüsü sınıflarının alansal olarak büyüklüklerini göstermektedir. Mikrohavza karakterinin orman, su, tarım ve yerleşim sırasına göre peyzaj kalitesinin olumludan olumsuzla değiştiği düşünülmektedir. Bu sıraya göre mikrohavzaların karakterine göre peyzaj kalitesine yüksekten düşüğe puanlar verilecektir (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek (orman, orman-su, su) 4. Yüksek (tarım-orman) 3. Orta (tarım, tarım-su) 2. Düşük (tarım-yapay) 1. Çok düşük (yapay)
14	2.11	Nüfus değişimi (1980-2014 % değişim) Yeşilirmak Havzası 1980-2014 yılları arası azalan nüfus değerleri	Mikrohavzalar düzeyinde Yeşilirmak Havzası 1980-2014 yılları arası azalan nüfus değerlerini göstermektedir (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük 0. Diğer sınıflar
15	2.39	İnsan kullanımı göstergesi: Yeşilirmak Havzası insan kullanım göstergesi-Orman alanları artış değerleri	Mikrohavzalarda 1990-2013 arasındaki yıllarda orman alanları artış değerleri hesaplanmış ve haritalanmıştır (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 0. Diğer

Tablo 2. Devamı

No	Ağırlık katsayısı	Peyzaj göstergeleri	Açıklamalar	Alt puanlar
16	2.09	İnsan kullanımı göstergesi: Yeşilirmak Havzası insan kullanım göstergesi-Tarım alanları azalış değerleri	Mikrohavzalarda 1990-2013 arasındaki yıllarda tarım alanları azalış değerlerini göstermektedir (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 0. Diğer
17	2.09	İnsan kullanımı göstergesi: Yeşilirmak Havzası insan kullanım göstergesi-Yerleşim alanları azalış değerleri	Mikrohavzalarda 1990-2013 arasındaki yıllarda yerleşim alanları azalış değerlerini göstermektedir (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 0. Diğer
18	2.27	Mikrohavzalar içinde orman örtüsü içindeki toplam akarsu uzunluğu oranı	Mikrohavzalarda orman örtüsü içindeki (noktasal/yayılı bir kirlenici olmaması durumunda) toplam akarsu uzunluğu oranını göstermektedir. (Oranın fazla olması akarsu sisteminin daha temiz olduğunu göstermektedir.) (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük 0. Diğer
19	2.39	Mikrohavza içindeki su yüzeylerinin (baraj, göl ve gölet) mikrohavza alanına oranı	Mikrohavza içindeki su yüzeylerinin (Baraj, göl ve gölet) mikrohavza alanına oranını göstermektedir. (Oranın fazla olması ilgili mikrohavzanın su kaynakları açısından zenginliğini göstermektedir.) (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük 0. Diğer sınıflar
20	2.58	Ekolojik koridor niteliğindeki nehirler	Bitkisel koridorla desteklenen canlı hareketlerini destekleyen koridorların bulunduğu mikrohavzaları göstermektedir (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 0. Diğer
21	2.48	Sulak Alanlar sazlık ve bataklık alanlar	Bu alanlar doğal eşikler olup korunması gerekli alanlardır. Sulak alanların bulunduğu mikrohavzalar değerlendirilmiştir (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 0. Diğer
22	2.18	Taşkın riski olan alanlar	Korunması gerekli, yerleşime açılması riskli alanları tanımlamaktadır. Bu alanlar doğal eşikler olup korunması gerekli alanlardır. (Uzun vd. 2015).	Yeşilirmak Havzası'nda 2013 yılında konuyla ilgili bir proje başlatılmış olup taşkın riski olan alanlarla ilgili bir veriye ulaşılamamıştır.

Tablo 3. Peyzaj kalitesini azaltan göstergeler/etkenler ve ağırlık katsayıları (Uzun vd. 2015) (Her bir kriter farklı yöntem ve yöntem gruplarını içermektedir. Detaylar için Uzun ve vd. 2015'e bakılabilir)

No	Ağırlık katsayısı	Peyzaj göstergeleri	Açıklamalar	Alt puanlar
1	2.25	Potansiyel erozyon riski	Havzadaki potansiyel erozyon riskini göstermektedir (Mapa/Icona, 1983, Mopu, 1985, Mapa/Icona, 1991) Şahin ve Kurum, (2002)', Dilek vd, 2008; Uzun vd. 2012, Şahin vd. 2013).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
2	2.00	Yüzey akışı	Geçirimli ve geçirimsiz yüzeyler değerlendirilerek yağışın yüzeysel akışa geçtiği yerlerin derecesini/miktarını ifade etmektedir (Öztürk ve Batuk, 2011; Şahin vd. 2013).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
3	2.27	Nüfus yoğunluğu	Mikrohavzalar düzeyinde km ² başına düşen nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu mikrohavzalar hesaplanmış ve haritalanmıştır (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
4	2.27	Nüfus değişimi (1980-2014 % değişim) Yeşilirmak Havzası 1980-2014 yılları arası artan nüfus değerleri	Mikrohavzalar düzeyinde Yeşilirmak Havzası 1980-2014 yılları arası artan nüfus değerleri hesaplanmış ve haritalanmıştır (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	4. Yüksek 0. Diğer
5	2.30	İnsan kullanımı göstergesi: Yeşilirmak Havzası insan kullanım göstergesi-Orman alanları azalış değerleri	Mikrohavzalarda 1990-2013 arasındaki yıllarda orman alanları azalış değerleri hesaplanmış ve haritalanmıştır (Jones ve ark. 1997, Uzun ve ark 2015).	5. Çok yüksek 0. Diğer
6	2.04	İnsan kullanımı göstergesi: Yeşilirmak Havzası insan kullanım göstergesi: Tarım alanları artış değerleri	Mikrohavzalarda 1990-2013 arasındaki yıllarda tarım alanları artış değerleri hesaplanmış ve haritalanmıştır (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 0. Diğer
7	2.37	İnsan kullanımı göstergesi: Yeşilirmak Havzası insan kullanım göstergesi- Yerleşim alanları artış değerleri	Mikrohavzalarda 1990-2013 arasındaki yıllarda yerleşim alanları artış değerleri hesaplanmış ve haritalanmıştır (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 0. Diğer
8	2.20	Mikrohavzalarda km ² başına düşen yol oranı	Mikrohavzalarda km ² başına düşen yol oranları hesaplanmış ve haritalanmıştır. (Oranın fazla olması parçalılığı artırmaktadır.) (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük

Tablo 3. Devamı.

No	Ağırlık katsayısı	Peyzaj göstergeleri	Açıklamalar	Alt puanlar
9	1.90	Mikrohavzalar içinde tarım arazileri örtüsü içindeki toplam akarsu uzunluğu oranı	Mikrohavzalar içinde tarım arazileri örtüsü içindeki toplam akarsu uzunluğu oranı hesaplanmış ve haritalanmıştır. (Oranın fazla olması akarsuların tarımsal kirleticiler tarafından daha fazla kirlendiğini göstermektedir.) (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
10	2.09	Yolların 50 m tampon zonunda yer alan akarsu uzunluğu oranı	Yolların 50 m tampon zonunda yer alan akarsu uzunluğu oranı hesaplanmış ve haritalanmıştır. (Oranın fazla olması yollar tarafından akarsuların daha fazla kirlendiğini göstermektedir.) (Jones vd. 1997, Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
11	1.74	%6 eğimden fazla yerlerdeki tarım yapılan arazilerin mikrohavza alanına oranı	%6 eğimden fazla yerlerdeki tarım yapılan arazilerin mikrohavza alanına oranı hesaplanmış ve haritalanmıştır. (Oranın fazla olması tarım için uygun olmayan arazilerin tarım amaçlı kullanıldığını göstermektedir.) (Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
12	2.25	Akarsulara iletilen azot ve fosfor miktarları Akarsulara iletilen azot miktarları	Mikrohavzalarda akarsulara iletilen azot miktarları haritalanmıştır. (Oranın yüksek olması ilgili mikrohavzanın daha fazla kirlendiğini göstermektedir.) (TUBİTAK MAM 2010; Uzun vd. 2015)	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
13	2.20	Akarsulara iletilen azot ve fosfor miktarları Akarsulara iletilen fosfor miktarları	Mikrohavzalarda akarsulara iletilen fosfor miktarları haritalanmıştır. (Oranın yüksek olması ilgili mikro havzanın daha fazla kirlendiğini göstermektedir.) (TUBİTAK MAM 2010; Uzun vd. 2015)	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
14	2.37	Havzada yer alan deşarj noktaları açısından sorunlu mikro havzalar	Mikrohavzalardaki fabrika, evsel atık gibi deşarjların yoğunluğunu göstermektedir. (TUBİTAK MAM 2010; Uzun vd. 2015)	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
15	2.37	Havzada yer alan katı atık depo alanları açısından sorunlu mikrohavzalar	Düzenli ve düzensiz katı atık depo alanlarının mikrohavzalardaki yoğunluğunu göstermektedir. (TUBİTAK MAM 2010; Uzun vd. 2015)	5. Çok yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
16	2.34	Tarım arazileri üzerinde yapılaşma baskısı olan mikrohavzalar	1,2 ve 3. sınıf arazi yetenek sınıflarındaki yerleşimlerin yoğunluğunu göstermektedir. (Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük

Tablo 3. Devamı.

No	Ağırlık katsayısı	Peyzaj göstergeleri	Açıklamalar	Alt puanlar
17	2.46	Mikrohavzalardaki su kirliliği: A grubu fiziksel ve inorganik-kimyasal parametrelere göre mikrohavzaların	Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'ne göre, A grubu kirleticiler açısından mikrohavzaların kirlilik durumunu göstermektedir (TUBİTAK MAM 2010; Uzun ve ark 2015)	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 0. İstasyon bulunmayan ya da I. sınıf sular
18	2.27	Mikrohavzalardaki su kirliliği: B grubu organik parametrelere göre mikrohavzaların sınıflandırılması	Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'ne göre, B grubu kirleticiler açısından mikrohavzaların kirlilik durumunu göstermektedir (TUBİTAK MAM 2010; Uzun vd. 2015)	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 0. İstasyon bulunmayan ya da I. sınıf sular
19	2.20	Mikrohavzalardaki su kirliliği: C grubu inorganik kirlenme parametrelere göre mikrohavzaların sınıflandırılması	Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'ne göre, C grubu kirleticiler açısından mikrohavzaların kirlilik durumunu göstermektedir (TUBİTAK MAM 2010; Uzun vd. 2015)	4. Yüksek 3. Orta 0. İstasyon bulunmayan ya da I. sınıf sular
20	2.53	HES'lerle ilgili baskı analizi	Mikrohavzalardaki HES'lerin yoğunluğunu göstermektedir (Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük
21	2.09	Heyelanlı alanlarla ilgili baskı analizi	Mikrohavzalardaki heyelanlı alanların yoğunluğunu göstermektedir (Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 4. Yüksek 3. Orta 2. Düşük 1. Çok düşük
22	2.04	Eğimin %40 ve üzerinde olduğu alanlardaki yerleşimlerin bulunduğu mikrohavzalar	Bu alanlar aynı zamanda doğal eşik değerleri olup kentsel gelişimlerde altyapı ve diğer gelişim araçları açısından sorunlu alanlardır (Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek
23	1.97	Eğimin %40-20 arasında olduğu alanlardaki yerleşimlerin bulunduğu mikrohavzalar	Bu alanlar aynı zamanda doğal eşik değerleri olup kentsel gelişimlerde altyapı ve diğer gelişim araçları açısından sorunlu alanlardır (Uzun vd. 2015).	4. Yüksek
24	1.90	Deprem riski olan, aktif fay hatlarının bulunduğu mikrohavzalar	Bu alanlar doğal eşik değerleri olup korunması gerekli riskli alanları (Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek
25	2.09	Baraj, göl ve göletlerin 300+700 m tampon zonlarında yerleşim ve tarım bulunduran mikrohavzalar	İlgili barajların (içme suyu, sulama vb.) amacının gerçekleşmesini engelleyen, sorunlu alanları oluşturmaktadır (Uzun vd. 2015).	5. Çok yüksek 3. Orta
26	2.54	Taş, kum ve maden ocakları vb.		5 Çok yüksek 4 Yüksek 3 Orta

Tablo 4. Mevcut peyzaj kalitesinin belirlenmesinde kullanılan kriterlerin yorumu (Uzun vd. 2012'den değiştirilerek), (Uzun vd. 2015, Uzun vd. 2018).

Potansiyel peyzaj kalitesi	Peyzaj kalitesini azaltan etmenler				
	Çok yüksek olumsuz etkili ya da yok olmuş peyzaj	Yüksek olumsuz etkili peyzaj	Orta olumsuz etkili peyzaj	Düşük olumsuz etkili peyzaj	Çok düşük olumsuz etkili peyzaj
Çok Yüksek	B	B	AB	ÇAB	ÇAB
Yüksek	B	B	OB	ÇAB	ÇAB
Orta	ÇB	ÇB	OB	AB	ÇAB
Düşük	ÇB	ÇB	OB	AB	AB
Çok Düşük	ÇB	ÇB	OB	AB	AB

ÇAB: Çok Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; AB: Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; OB: Orta Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; B: Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; ÇB: Çok Bozulmuş Peyzaj Kalitesi.

Tablo 5. Yeşilirmak Havzası'ndaki mevcut peyzaj kalitesi (Uzun vd. 2015)

Peyzaj kalitesi	Peyzaj kalitesinin tanımlanması	Mikrohavza adet
ÇAB	Ekolojik Hassasiyetin Çok Yüksek Düzeyde Olduğu Alanlar Doğal ve/veya doğala yakın peyzaj karakterindeki alanlar olarak tanımlanabilir. Bunların mevcut durumlarının sürdürülebilmesi için koruma önlemleri gereklidir.	116
AB	Ekolojik Hassasiyetin Yüksek Düzeyde Olduğu Alanlar Doğal ve/veya doğala yakın peyzaj karakterinde olan ancak peyzaj kalitesini düşüren bazı olumsuzluklara maruz kalan alanlardır. Bunların mevcut durumlarının sürdürülebilmesi için koruma ve alanlara ilişkin yönetim mekanizmalarında olumlu değişiklikler yapılması gerekmektedir.	354
OB	Ekolojik Hassasiyetin Orta Düzeyde Olduğu Alanlar Bu karakter tiplerinin korunması peyzajın kendini toparlaması açısından yeterlidir. Ancak bozulmanın derecesi arttıkça peyzajı destekleyici önlemler ve korumanın artırılması gerekecektir.	206
B	Ekolojik Hassasiyetin Düşük Düzeyde Olduğu Alanlar Biyolojik onarım önlemleri ve koruma gereklidir.	15
ÇB	Ekolojik Hassasiyetin Çok Düşük Düzeyde Olduğu Alanlar Bazı yerlerde yok olma aşamasına gelmiş insan müdahalelerinin yoğun olduğu peyzaj kalitesine sahip alanlardır. Yeniden oluşturmak için kademeli biyolojik onarım önlemleri ve koruma gerekmektedir. Ancak alınacak önlemlerin bütüncül olarak alınmasında fayda bulunmaktadır. Bu gruba sahip mikrohavzalarda yapılacak yerleşim, tarım vb. tüm alan kullanımlarının çevreye en az zararı verecek biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.	35

ÇAB: Çok Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; AB: Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; OB: Orta Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; B: Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; ÇB: Çok Bozulmuş Peyzaj Kalitesi.

Tablo 6. Peyzaj kalite hedefleri (Uzun vd. 2015)

Mevcut peyzaj kalitesi derecesi	Mevcut peyzaj kalitesi tanımı	Peyzaj kalite hedefleri
ÇAB	Ekolojik hassasiyetin çok yüksek düzeyde olduğu alanlar Doğal ve/veya doğala yakın peyzaj karakterindeki alanlar olarak tanımlanabilir. Bunların mevcut durumlarının sürdürülebilmesi için koruma önlemleri gereklidir.	Aktif korunması hedeflenen peyzajlar Peyzaj koruma statülerinin atanması önerilen alanlar
AB	Ekolojik hassasiyetin yüksek düzeyde olduğu alanlar Doğal ve/veya doğala yakın peyzaj karakterinde olan ancak peyzaj kalitesini düşüren bazı olumsuzluklara maruz kalan alanlardır. Bunların mevcut durumlarının sürdürülebilmesi için koruma ve alanlara ilişkin yönetim mekanizmalarında olumlu değişiklikler yapılması gerekmektedir.	Peyzaj sürekliliğinin sağlanması önerilen peyzajlar Uygun alanlara peyzaj koruma statüsü atanabilecek alanlardır.
OB	Ekolojik hassasiyetin orta düzeyde olduğu alanlar Bu karakter tiplerinin korunması peyzajın kendini toparlaması açısından yeterlidir. Ancak bozulmanın derecesi arttıkça peyzajı destekleyici önlemler ve korumanın artırılması gerekecektir.	Peyzaj değerinin artırılması /peyzajın eski haline getirilmesinin önerildiği peyzajlar
B	Ekolojik hassasiyetinin düşük düzeyde olduğu alanlar Biyolojik onarım önlemleri ve koruma gereklidir.	Peyzajın iyileştirilmesi/doğaya yeniden kazandırma çalışmaları önerilen peyzajlar
ÇB	Ekolojik hassasiyetinin çok düşük düzeyde olduğu alanlar Bazı yerlerde yok olma aşamasına gelmiş insan müdahalelerinin yoğun olduğu peyzaj kalitesine sahip alanlardır. Yeniden oluşturmak için kademeli biyolojik onarım önlemleri ve koruma gerekmektedir. Ancak alınacak önlemlerin bütüncül olarak alınmasında fayda bulunmaktadır.	Peyzajın yenilenmesi/yeni peyzaj oluşturulması önerilen peyzajlar Yoğun insan müdahaleleri sonrasında oluşan sorunlu, çok bozulmuş peyzaj kalitesine sahip alanlardır. Bu alanlarda; bozulmuş peyzajın eski karakterine dönüşü söz konusu değilse, alanın farklı bir amaçla kullanılması, (örneğin taş ocağı sonrası bir alanın rekreasyon alanı olarak planlanması gibi), çevre ile sorunsuz bir şekilde jeomorfolojik, hidrolojik ve görsel çözümlerin üretilmesi önerilmektedir.

ÇAB: Çok Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; AB: Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; OB: Orta Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; B: Bozulmuş Peyzaj Kalitesi; ÇB: Çok Bozulmuş Peyzaj Kalitesi.

KAYNAKLAR

- Akpınar, N., 2003. - Sürdürülebilir Alan Kullanım Planlamasında Alan Kullanım Tiplerine Ait Önceliklerin Simos Prosedürü ve Electre 1 Yöntemi ile Belirlenmesi, Tarım Bilimleri Dergisi, C.9, S.2, s.234-242.
- APS 2003. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun", TBMM, 10 Haziran 2003, 4881 sayı, , 17 Haziran 2003 tarih ve 24141 sayılı Resmi Gazete. Ankara.
- Aşlıoğlu, F., Memlük, Y., 2010, Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, C.2, S.2, s.185-197.
- Başal, M., Mermut, A., Katkat, A.V., Yüksel, M., 1983 Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Merkezi (TÜGAM) Arazisi Alan Kullanım Planlaması. (TÜBİTAK Tarım ve Ormanlık Araştırma Grubu. Proje No: TOAG-469. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi. Ankara.)
- BLM 1980. Visual Resource Contrast Rating, Bureau of Land Management. Manual Handbook H-8431 (Washington, DC: United States Department of Internal Affairs). Available at <http://www.blm.gov/nstc/VRM/8431.html>
- BLM 2010. Visual resource management system. Bureau of Land Management, <http://www.blm.gov/nstc/VRM/vrmsys.html>
- Buuren, M.v. 1994. The Hydrological Landscape Structure as a Basis for Network Formulation; A Case Study for The Regge Catchment-NL, In: E.A. Cook and H.N. van Lier (Eds), Landscape Planning and Ecological Networks, 117-137, Elsevier, Amsterdam.
- Dilek, E.F., Şahin, Ş., ve Yilmazer, İ., 2008. "Afforestation areas defined by GIS in Gölbaşı specially protected area Ankara/Turkey", Environmental Monitoring and Assessment, Vol. 144, Num.1-3 September 08, pp.:251-259, (0167-6369 (Print) 1573-2959 (Online), DOI: 10.1007/s10661-007-9985-7,) Springer Netherlands.
- Dramstad WE, Olson JD, Forman RTT, 1996. Landscape Ecology Principles in Landscape Architecture and Land – Use Planning. Harvard University, Graduate School of Design, Island Press, American Society of Landscape Architects.
- Figueira, J. and Roy, B. 2002. Determining the Weights of Criteria in the Electre Type Methods with a Revised Simos Procedure. European Journal of Operational Research, 139, p.317-326.
- Forman, R. T. T. 1995. Land Mosaics. The Ecology of Landscape and Region. Cambridge University Press. Cambridge, UK.
- Jones KB, Riitters KH, Wickham JD, Tankersley RD , O'Neill RV, Chaloud DJ, Smith ER, Neale AC 1997. "An Ecological Assessment of the United States Mid-Atlantic Region: A Landscape Atlas", US Environmental Protection Agency. Report # EPA 620/R-95/003.
- Kurum, E. ve Şahin, Ş. 1998. ArcCAD Yardımıyla Dikmen Vadisi Koruma Kullanım Analizi. Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Yeni Uygulamalar Semineri, Ç.Ü.Z.F. Peyzaj Mimarlığı Bölümü, A.Ü.Z.F. Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Sayısal Grafik ve Kent Bilgi Sistemleri İşbirliği, 16 Haziran, Sayfa 51-65, Adana.
- Kurum, E., Şahin, Ş. 2000. Determining The Areas of High Landscape Value by GIS in Environmental Impact Studies for Hydroelectric Power Stations, 2. ICGESA (International Conference on GIS for Earth Science Applications, İzmir.
- Luginbühl, Y. 2002. Landscape Identification, Assessment and Quality Objectives Using Cultural and Natural Resources. First Conference of the Contracting and Signatory States to the European Landscape Convention Council of Europe, Palais de l'Europe, Strasbourg, 22-23 November 2001, Room 10.
- MAPA/ICONA .1983. Paisajes erosivos en el sureste español: Ensayo de metodología para el estudio de su cualificación y cuantificación, proyecto LUCDEME: 66, España.
- MAPA/ICONA .1991. Metodología para el diseño de actuaciones agrohidrológicas en las cuencas del ambito mediterraneo. Proyecto LUCDEME. pp. 1-31.
- McGarigal K, Marks BJ 1994. Fragstats. Spatial pattern analysis program for quantifying landscape structure. Version 2.0. Corvallis: Forest Science Department, Oregon State University.
- M.O.P.U. 1985. Regeneración del la Playa de San Cosme de Barreiros, Programa de planteamiento y actuaciones en la costa, Dirección general de Puertos y Costas.
- Mücher, C.A. Bunce, R.G.H. Jongman, R.H.G. Kljin J.A., Komen, A.J.M Metzger, M.J., Wascher D.M 2003. Identification and Characterisation of Environments and Lanscape in Europe.
- NE 2009. Natural England. National Character Areas England. <http://www.naturalengland.org.uk/ourwork/landscape/protection/planning/default.aspx>. Accessed on 20 June 2010.
- Ortega, M. and Festas, M.J. 2010. "Characterisation and identification of the landscapes of the Iberian peninsula and insular territories" Futuro For a new vision of landscape and territory.
- Ozturk, D. and Batuk, F. 2011. Implementation of GIS-Based Multicriteria Decision Analysis with VB in ArcGIS. International Journal of Information Technology and Decision Making, 10, 1023-1042. <http://dx.doi.org/10.1142/S0219622011004695>
- Rempel, R., 1999.. Centre for Northern Forest Ecosystem Research (Ontario Ministry of Natural Resources), Lakehead University Campus, Thunder Bay, Ontario. Web sitesi. <http://flash.lakeheadu.ca/~rrempe/patch/>.
- Rempel, R., 2010. Centre for northern forest ecosystem research (Ontario Ministry of Natural Resources), Lakehead University Campus, Thunder Bay, Ontario. <http://flash.lakeheadu.ca/~rrempe/patch/>. Accessed on 10 March 2010.
- Roetemeijer, W. (2005). The European Landscape Convention and the Netherlands, perfect match? An ex-ante evaluation of the implementation of the European Landscape Convention in the Netherlands. Wageningen: Department of Environmental Sciences, Wageningen University.
- Samsun-Çorum-Tokat Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Plan Açıklama Raporu, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü.
- Seguin, J.F., 2007. Peyzaj Atlasları. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Uygulanması Yolunda Türkiye, Bildiri Kitabı. TMMOB Peyzaj Mimarları Odası Yayın No: 2008/3. 17-20 Mayıs 2007, Ankara. Çeviri:Abdurrahman Güzelkeleş.
- Swanwick, C. 2002. Landscape Character Assessment Guidance For England And Scotland Prepared on behalf of The Countryside Agency And Scottish Natural Heritage)
- Şahin, Ş., 1996. Dikmen Vadisi Peyzaj Potansiyelinin Saptanması Ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma". Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Şahin, Ş. and Kurum, E.: 2002. "Erosion risk analysis by GIS in environmental impact assessments: a case study – Seyhan Köprü Dam construction", The Journal of Environmental Management, vol 66, 239-247.
- Şahin, Ş., Perçin H., Kurum, E., Uzun, O., Bilgili, B.C., Çiçek, İ., H. Yiğitbaşıoğlu, Tezcan, L., Müftüoğlu, V., Çorbacı, Ö.L. Sütünc, S., Doğan, D., Ateş, E., Tarım, B., Koç, Ö., Kurtuluş, G., Namal, E., Gökmenoğlu, H.V., Arıcı, Y.K. 2013. PEYZAJ-44 PEYZAJ Karakter Analizi Ve Değerlendirmesi Raporu İl Ölçeğinde Peyzaj Karakter Analizi Ve Turizm/Rekreasyon Açısından Değerlendirilmesi – Malatya İli Pilot Alanı TübitakKamag İl Ölçeğinde Peyzaj Karakter Analizi Ve Turizm/Rekreasyon Açısından Değerlendirilmesi (Peyzaj-44). Ankara.
- Tübitak Mam 2010. Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması Projesi Yeşilirmak Havzası Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Marmara Araştırma Merkezi Çevre Enstitüsü. Mülga Çevre ve Orman Bakanlığı. Gebze, Kocaeli.
- Tunçay, HE., Kelkit, A., Deniz, B., Kara, B., Bolca M., 2009. Peyzaj Sümrükçü İndeksleri ile Koruma Alanları ve Çevresindeki Peyzajın Geliştirilmesi: Dilek Yarımadası-Menderes Deltası Milli Parkı ve Bafa GölüKoruma Alanı Örneği. Tübitak Proje No: 106Y015. Ankara.
- Uzun, O. 2003. Düzce Asarsuyu Havzası Peyzaj Değerlendirmesi ve Yönetim Modelinin Geliştirilmesi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Uzun, O. 2009. Ekolojik Arazi Sınıflandırma Yönteminin Havza Yönetiminde ve Türkiye Peyzajlarının Sınıflandırılmasında Kullanımı. "Sürdürülebilir Alan Kullanım Planlaması ve Tasarımı için Temel Olan Peyzaj Karakter Analizi ve Değerlendirmesi". Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj

- Mimarlığı Bölümü, Ankara.
- Uzun, O., Dilek, F., Erduran, F., Çetinkaya G., Açıksöz S. 2010. Konya İli, Seydişehir, Bozkır-Ahırılı-Yalıhüyük İlçesi, Suğla Gölü Mevkii "Peyzaj Yönetimi, Koruma ve Planlama Projesi. Mülga Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Doğa Koruma Dairesi Başkanlığı. Ankara
- Uzun O, Dilek F, Çetinkaya G, Erduran F, Açıksöz S., 2010. Konya İli, Bozkır-Seydişehir-Ahırılı-Yalıhüyük İlçeleri ve Suğla Gölü Mevkii Peyzaj Yönetimi, Koruma ve Planlama Projesi. 1-2. Ara Rapor. TC Mülga Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Doğa Koruma Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- Uzun, O., Gültekin, P., Kesim, G.A. 2011. Efteni Gölü Sulak Alan Ekosistemi Peyzaj Yönetim Planının Oluşturulması. Düzce Üniversitesi, BAP Proje No: 2008.02.03.009.
- Uzun, O., Müderrisoğlu, H., 2011. Visual Landscapequality in Landscape Planning: Examples of Kars and Ardahan cities in Turkey, African Journal of Agricultural Research, 6(6), 1627-1638.
- Uzun, O., İlke E.F., G. Çetinkaya, G., F Erduran., S. Açıksöz 2012. Peyzaj Planlama: Konya İli Bozkır-Seydişehir-Ahırılı-Yalıhüyük İlçeleri ve Suğla Gölü Mevkii Peyzaj Yönetimi Koruma ve Planlama Projesi. Editör: Osman UZUN, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara (175 sayfa).
- Uzun, O. ve Gültekin, P., 2011. Process analysis in landscape planning, the example of Sakarya/Kocaali, Turkey" Scientific Research and Essays (SRE), 6(2), 313-331.
- Uzun, O., Müderrisoğlu, H., Demir, Z., Kaya, L.G., Gültekin, P., Gündüz, S., 2015, Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü adına AKS Planlama ve Mühendislik Limited Şirketi, ISBN : 978-605-4610-82-2, 259 sayfa, Ankara.
- Uzun, O., Gültekin, P., Akıncı Kesim G., 2018. Determining Landscape Quality And Goals: Duzce Efteni Lake, Aksu And Uğursuyu Watershed Samples. Recent Researches in Education. (Editör: Recep EFE, Irina Koleva, Emin Atasoy), p.198-210.
- Van Eetvelde, V., Antrop, M. 2007. Landscape Identification and Assessment, Examples of Belgium. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Uygulanması Yolunda Türkiye Uluslararası Katılımlı Toplantı Bildiri Kitabı. 17-20 Mayıs 2007, Ankara. 72-77 ss. Yayın No: 2008/3.. TMMOB Peyzaj Mimarları Odası. Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Van Eetvelde, V. and Antrop, M. 2007. Landscape Identification and Assessment, Examples of Belgium. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Uygulanması Yolunda Türkiye Uluslararası Katılımlı Toplantı Bildiri Kitabı. 17-20 Mayıs 2007, Ankara. 72-77 ss. Yayın No: 2008/3.. TMMOB Peyzaj Mimarları Odası. Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. Ankara. Çeviri: Nilgöl Karadeniz.
- Wascher, D.M. (ed)., 2005. European Landscape Character Areas – Typologies, Cartography and Indicators for the Assessment of Sustainable Landscapes. Final Project Report as deliverable from the EU's Accompanying Measure project European Landscape Character Assessment Initiative (ELCAI), funded under the 5th Framework Programme on Energy, Environment and Sustainable Development (4.2.2), x + 150 pp. European Landscape.

BİLDİRİ METNİ

Hızla Üzerine Kent Gelen Köyün, Kentleşme ile İmtihani: Uzundere

The Challenging Dilemma of The Village Between The Rural and The Urban: Case of Uzundere Village Under Pressure of Rapid Urbanization

Tolga Çilingir, Esra Kut Görgün

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

ÖZ

Türkiye’de kırsal varoluşsal sorunları birikerek artarken, bu sorunlardan bir bölümünün “kentsel” kategorilerin içine aktarılıyor olması çözüme katkı sağlamamaktadır. Başka bir deyişle, kırsal alanlardan kentsel alan, kırsal yerleşmelerden kentsel yerleşme elde etmek, kırsal sorunlar yumağından kurtulmanın akılcı bir yolu değildir. Tersine, kırsal birikmiş ihmallerin çözümüne verilecek katkı, kırsal “kır” gibi tanımlanması ve kırsal politikaları farklılaştırmakla mümkündür.

Bu yazı, İzmir merkez kentinin dış çeperlerinin dayandığı “eski köy”lerden biri olan Uzundere’nin kentsel dinamiklerle olan imtihanını incelemektedir. Şimdiki statüsüyle Uzundere Mahallesi, metropolün hizmet sektörüne katkı veren bir işgücünü barındıran, genellikle az katlı evlerden oluşan kırsal karakterini koruyan bir yerleşimdir. On dört büyük şehrin sınırlarını il sınırlarına genişleten 6360 sayılı yasadaki uzun yıllar önce mahalle olan Uzundere’yi, İzmir merkez kentinin saçaklanarak içine alması kolay olmamış, coğrafi konumu ve kendine özgü sosyo-ekonomik yapısı, köyü yapılaşma baskısından korumuştur.

Son zamanlarda Karabağlar ilçesi ve yakın çevresinde belediyenin ve bakanlığın faaliyetlerinden haberdar olan halkın dilinde, “kentsel dönüşüm” en çok konuşulan konulardan biridir. Mahalleyi içine alacak bir dönüşümün, yerleşmenin kırsal doku özelliklerini, tarihsel ve kültürel geçmişi yitirmesine yol açacağını düşünmektedirler. TOKİ’nin yerleşime komşu olan geniş araziye devralması kaygıları artırmaktadır. Bu noktada, Uzundere’nin sahip olduğu sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri koruyan ve geleceğe sağlıklı bir mekânsal yapıyı taşıyacak yaklaşımın nasıl olması gerektiği, bu amacın hangi hedefler ve araçlar yardımıyla inşa edilebileceği ciddi bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uzundere’nin bugün var olan ve yerlileri tarafından devam ettirilmesi istenen kırsal niteliği, yalnızca planlama disipliniyle geliştirilen sağlıklı arazi kullanım kararları ile sürdürülemez. Yönetimsel bir zeminde, yerleşmenin niteliksel sürdürülebilirliğini sağlayan sosyo-ekonomik, kültürel araçlarla desteklenmiş mekânsal düzenin kurulması gerekli görülmektedir.

ABSTRACT

While the existential problems of the countryside have been accretive, transferring a part of those problems into the “urban” categories does not contribute to the solution. In other words, it is not a rational way of getting rid of a ball of rural problems to obtain urban area from rural areas, urban settlement from rural settlements. In contrast, the contribution to solution of accumulated negligence of the countryside is possible by defining the countryside like “countryside” and differentiating the policies for the countryside.

This writing examines the examination of Uzundere, one of “the old villages” to which the external fringes of İzmir city center reach, in urban Dynamics. The Uzundere Neighborhood, with its current status, is a settlement, which shelters a labor force contributing to services sector of the metropolis, consists of low-rise houses in general and preserves its rural character. It did not become easy for İzmir city center to fray and include Uzundere, which was a neighborhood long years before the law no 6360 expanding borders of fourteen big cities to the provincial borders, into itself and its geographical position and its unique socio-economic structure have protected the village from the pressure of housing.

“Urban transformation” has recently been one of the mostly spoken issues by the public aware of the activities of the municipality and the ministry in the Karabağlar district and its immediate vicinity. They consider that a transformation to involve the neighborhood shall cause the settlement to lose its rural texture features, its historical and cultural past. It has increased the concerns that HDA has taken over the wide terrain neighbor to the settlement. At this point, it has confronted us as a serious question how the approach should be, which preserves the socio-economic and cultural features of Uzundere and shall carry a healthy spatial structure into future, and by the help of which targets and means the mentioned aim shall be built.

The current rural character of Uzundere, which the residents also want to continue, cannot be maintained only by decisions of

Bu yazıya temel oluşturan çalışmada, Karabağlar Belediyesi'nden alınan veriler, saha araştırmaları, hane halkı anketi ve yüz yüze görüşme yöntemleri ile elde edilen görüşlerden yararlanılarak bir araya getirilen bulgular, tablo ve grafiklere aktararak yorumlanmış ve çeşitli sonuçlar ortaya çıkarılmıştır.

Mevzuatta meydana gelen değişimlerin, yerleşme ölçeklerinde ve yaşayanlar üzerindeki etkilerinin spesifik olarak incelenmesinden çıkan sonuçlar neyi değiştirebilir tartışılabilir. Ancak bu çaba, uzun erimli ve bütüncül bir planlama kurumsallığından uzak zeminlerde yapılan hazırlıkların, planlama ilkelerinin sağlıklı işleyişini nasıl zedelediğinin ortaya konulmasına, kurumsal olarak planlamanın bir önlem yaklaşımı ve dili geliştirilmesi gerektiğinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

Anahtar sözcükler: Kentleşme baskısı; metropoliten çeper; saçaklanma.

healthy land use developed by the planning discipline. On a governance basis, it is regarded necessary to set up a spatial order supported by socio-economic and cultural means enabling the qualitative sustainability of the settlement.

In the study forming a basis to this writing; the findings, brought close together by benefiting from the data received from the Karabağlar Municipality, field researches, opinions obtained by household interview survey and face-to-face interview methods, were tabulated and graphed and then interpreted, and various results were revealed.

What the result from the specific examination of effects of the changes in regulations on the settlement scales and the residents can change is debatable. However, this effort has contributed to revealing how the preparations made far from a long-range and holistic planning institutionalism damage the proper functioning of planning principles and also to understanding that institutional planning needs to develop a measure approach and language.

Keywords: Pressure of urbanization; metropolitan fringe; urban sprawl.

1. Giriş

Literatürde “kent” ve “köy” olarak adlandırılan yerleşme kategorileri arasındaki farklar, niceliksel ve/veya niteliksel özellikler yardımıyla keskinleştirilirken, yerleşmeleri köy ya da kent olarak tanımlamak da olanaklı hale gelmektedir. Önceden “köy” olarak tanımlanabilen bir yerleşmenin artık “kent” olması, dünya coğrafyasında sıklıkla örneklerine rastladığımız bir süreç olarak dikkat çekmektedir. Nedeni ne olursa olsun kimi zaman büyümeye bağlı olarak yerleşimin köyden kente evrilmesi, bağımsız ve tekil bir süreç olarak gelişirken, kimi zaman da bir kentin köye doğru yaklaşarak onu yutarak kentleştirmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Türkiye’de 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı yasa ile birlikte “nerenin köy nerenin kent olarak anılacağı, kırsal ve kentsel bölgenin birbirinden nasıl ayrılacağı” meselesi daha karmaşık bir hal almıştır.

Bu yazı, İzmir merkez kentinin çeperinde yer alan Uzundere köyünün, kentin bir mahallesi olarak tanımlandığı süreçte karşı karşıya bulunduğu çevresel baskıları konu almaktadır. Kentin çeperinde yer alan çok eski bir yerleşim olarak, çevresinde gelişen türlü yapılaşmalarla, adeta üzerine doğru gelen kent ile etkileşimine ve “köy olarak kalabilme” çabasına işaret etmektedir.

Kentsel yayılmanın kentin çeperlerinde oluşturduğu etkiler kentsel morfoloji çalışmalarının başlıca konularından biridir. Conzen’in kent morfolojisi alanına kazandırdığı kent kenarı/çeperi (fringe belt) kavramı (Gürer, 2016) çeperlerde değişen arazi kullanım türleri ve/veya mülkiyet örüntüsü ile dikkat çeker ve belirginleşir. Kentin çeperlerine doğru saçaklanması, kentleşme sürecinin en hassas, dinamik ve hızla değişen kentsel ve kırsal sistemleri arasında gelişir. (Gu ve Xiong, 1989)

Dolayısıyla, arazi kullanımının, çevrenin ve toplumun yönetiminde sorunlar doğurma potansiyeli yüksektir.

1960’lardaki Conzen (1960) ve Whitehands’in (1967) çalışmalarından bu yana kentsel coğrafyacı ve kent planlamacılarının ilgisini çeken ve araştırma konusu olan (Pryor, 1968; Gu ve Xiong, 1989; Lesage ve Charles, 2008; Cao vd., 2009) kentsel saçaklanma meselesi, zaman zaman saçakların temel niteliklerine (Cui ve Wu, 1990; Whitehand ve Morton, 2004), kimi zaman da onların evrimsel mekanizmalarına (Wu ve Ma, 1990) odaklanmıştır. (Cao vd., 2012) Çeperlerdeki değişimin fiziksel özellikleri, arazi kullanım dinamikleri açısından (Bryant vd, 1982; Mori, 1998; Theobald, 2001), peyzaj örüntüleri (Ichikawa vd., 2006; Malaque ve Yokohari) ve tarım arazilerinin korunması (Ryan ve Walker, 2004) gibi konularda incelenirken arazi kullanım deseni üzerindeki çatışmaları ve uyumsuzlukları giderici çabalar geliştirilmiştir. Bu tür bölgelerde, yayılmanın yönetimini ve arazi kullanım optimizasyonunu sağlamaya yönelik de çalışmalar kaydedilmiştir. (Zong vd., 2002). Kent çeperlerinde meydana gelen gelişmelerin sorunlar dizisi oluşturduğu düşüncesine karşılık, kentsel saçaklanmanın aynı zamanda yönetilebilir ve yeni sosyal, ekonomik ve çevresel fırsatlar sunan bir dinamik olabileceği (Gallent vd., 2006) savunulmuştur.

Kentlerin teknoloji, erişim ve ulaşım olanakları gibi katalizör etkisi gören etmenlerin de yardımıyla kırsal alana ve kırsal yerleşimlere doğru saçaklanarak genişlemesi, kırsal yerleşimlerin çözümlen(e)meyen sorunlarının üzerine kentsel baskıların da eklenmesi, yasal-yönetsel değişiklikler ile kırsal yerleşimlerin kent statüsüne geçmesi sorunları daha da artırmaktadır. Kırın kendine özgü dokusu bu baskı altına girmekte ve kaybolmaya başlamaktadır. Bunun yanında ‘kırsal soylulaştırma’ olgusu; büyüme eğilimi sonucunda kentlerin çevrelerindeki kırsal karakterli alanları yutarak bu alanları etkileri altına almaya, bu alanlarda yapısal değişim ve dönüşüme de neden olmaktadır

(Alkan ve Yenigül, 2016). Çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek isteyen, altyapı gibi ihtiyaca bağlı sorunlarını çözmek isteyen kırsal yerleşimler 'kent gibi olma' durumu ile karşı karşıyadır. Tekeli (2016); sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçerken yerleşme sistemleri kavramlarının yetersiz kaldığını, yerleşmeler alanında yeni kavram ve kuram arayışlarına girildiğini ve bu arayışlara yanıt bulabilmek için yeni gözlemlerde bulunulması gerektiğini belirtmektedir.

Türkiye'de 2012 yılında kabul edilen '6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun' öncül diğer büyükşehirlerde olduğu gibi söz konusu illerin tamamını kentsel alan olarak tanımlamış, önceki köy yerleşmeleri mahalle statüsüne geçirilmiştir. Gerekçesi 'en yüksek verimlilikle, hızlı ve kaliteli hizmet bütünlüğünün sağlanması' (Aksu, 2012) olarak ifade edilmiş olsa da yasanın etkileri kırsal yerleşimlerde olumsuz yönde hissedilmektedir. Özellikle kentin çeperlerinde yer alan kırsal nitelikli yerleşimlerde fiziksel gelişme süreçlerine yönelik yapılaşma baskılarına, yönetsel statü değişiminin getirdiği bir tür psikolojik baskı da eklenmiştir.

Bu çalışmanın konusu olan İzmir'in Karabağlar ilçesindeki Uzundere köyünün statüsü, 6360 Sayılı Yasadan da önce mahalle olarak değiştirilmişti. Kente en yakın köy (9 km) olarak anılmasıyla beraber, çevresindeki birden fazla (otoyol, TOKİ konutları, kentsel hizmet bölgeleri vb.) kentsel arazi kullanım değişimine tanıklık etmiş, kendi içinde de köy dokusunun kaybolmasına karşı köy olarak kalmaya çalışmıştır.

Çalışmanın analitik bulgularının elde edilmesinde üç aşamalı bir süreç izlenmiştir. İlk olarak çalışma alanında ön incelemelerde bulunulmuş, literatür taraması ve Karabağlar Belediyesi'nden alınan belgeler değerlendirilmiştir. Yaklaşık 3 aylık bir saha çalışması aracılığıyla fiziksel yapı analizleri (ulaşım, altyapı, arazi kullanımı, mimari özellikler, bahçe kullanımları vb.) tamamlanmıştır. Ayrıca mahallede yaşayanların görüşlerini almak ve sosyo-kültürel, ekonomik yapıya ilişkin tespitlerde bulunmak amacıyla hane halkı anketi uygulanmış, mülakatlar yapılmıştır.

Arazi kullanım sonucunda tespit edilen 804 haneyi temsilen %95 güven aralığı ve %12 hata payındaki örneklem büyüklüğünde (62 hanede genel yaş piramidini temsil edebilecek yaş karşılıklarında, 36'sı kadın 26'sı erkek bireyle) anket yapılmıştır. Haneyi temsil edebilecek nitelikteki bireyler ile hanede yaşayanlar hakkındaki genel bilgilerin toplanmasının ardından 32 soruluk bir anket uygulamasında, mevcut yerleşim, parsel ve konutların durumlarına, yaşam koşullarına ve kentsel hizmetlere ilişkin memnuniyet ve sorun tespiti araştırması, tarımsal/kırsal karakteristiklerin tespiti ve planlamadan beklentiler gibi alt başlıklar altında sorular yöneltilmiştir.

Anket çalışmasına ek olarak ses kayıtları eşliğinde derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aralarında muhtar, 'Harmanyeri Kentsel Koruma Derneği' temsilcileri ve köyün yerlisi olan yaşlılarının da olduğu çeşitli görüşmelerde köyün tarihi, gelenekleri, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı, yerleşimin güncel sorunları ve beklentiler, yöneltilen açık uçlu sorular aracılığıyla kaydedilmiştir.

2. Uzundere'ye Analitik Bir Bakış¹

Uzundere mahallesi, İzmir'in merkez bölgesinde batı ve güney koridorlarının başlangıcında yer alan, Karabağlar ilçesine bağlı 58 mahalleden bir tanesidir. Kent merkezine yaklaşık 12 kilometre uzaklıkta merkez kentin güneybatı çeperinde konumlanmaktadır. (Şekil 1)

Uzundere yerleşimi, yaklaşık 300-400 yıllık bir tarihe sahiptir (Çetin, 2017). Horasan tarafından gelen 7 hane ile kurulduğu bilinmektedir. Köyün ilk yerlileri 'Tahtacılar' olarak bilinen Alevi Türkmen bir topluluktur. Uzundere'ye yerleşenlerin, Urla Bademler ve Bayındır Toroslu/Yakapınar köylerinde yaşayanlar ile akrabalıkları bulunmaktadır (Çalışan, 2017).

Sosyo-Kültürel Yapı Çözümlemeleri

Uzundere mahallesinin demografik yapısı incelendiğinde; en eski nüfus verisi olarak 1965'teki genel nüfus sayımlarına erişilmiştir. 1965-1980 yılları arasında genel olarak artan bir nüfus yapısına sahiptir. Uzundere'nin, 1980-1985 yılları arasında köyden mahalle statüsüne geçtiği, nüfus verilerinden ve halk ile görüşmelerden elde edilen bilgilerle anlaşılmaktadır. 1980

Şekil 1. Uzundere'nin konumu.

¹ Makalede aktarılan analitik bilgilerin büyük bölümü, 2017'de tamamlanan ve makale yazarlarının yürütücülüğünde bir ekip tarafından hazırlanan Uzundere Mekânsal Analiz ve Gelişme Stratejileri Projesi, (DEÜ – Karabağlar Belediyesi Protokolü) kapsamında gerçekleştirilen çalışmalardan da yararlanılarak ortaya konulmuştur.

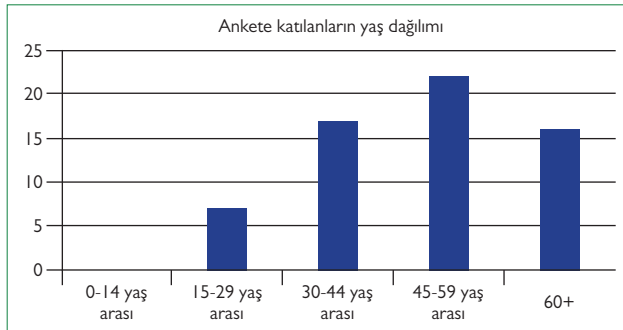
sonrası 2007 nüfus verilerinde görüldüğü gibi nüfus sıçrama göstererek 3.439 kişi seviyesine ulaşmıştır. Son 10 yıllık süreç genelinde, 3.300-3.600 arasında genel bir seyir izlediği görülen nüfus büyüklüğü, 2010-2014 aralığında 6.100-8.000 arasında bir seviyeye ulaşmıştır.² 2015'ten 2016'ya geçişte yaklaşık olarak nüfusta %3 oranında bir düşüş yaşanmıştır. (Tablo 1)

Uzundere yerleşimine ilişkin göç ve hareketlilik bilgisi, yapılan anket çalışmaları sonucunda elde edilmiştir. Hane halkı anketleri, 62 hanede 26 kadın 36 erkek ile yapılmıştır. Ankete katılan bireylerin %35'i 45-59 yaş aralığındadır (Şekil 2). Hane halkı yaş dağılımı için elde edilen değerlerde de en yüksek dilimi bu yaş aralığı vermektedir (Şekil 3). Ayrıca hanedeki birey sayılarına göre ortalama hane büyüklüğü 3,14'tür.

Hanehalkı anket verilerine göre; 195 kişilik örneklem içerisinde Uzundere doğumlular %32 oranına sahiptir. %39'luk

Tablo 1. Uzundere'nin yıllara göre nüfus verileri

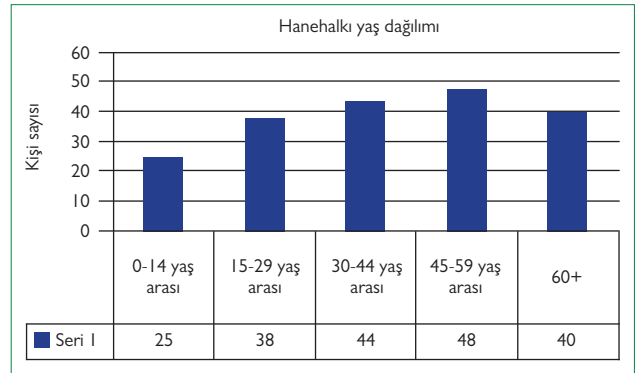
İlçe	Bucak	Yıllar	Nüfus
Merkez	Eşrefpaşa	1965	524
Merkez	Merkez	1970	499
		1975	598
		1980	835
Konak		2007	3.439
Karabağlar		2008	3.540
		2009	3.563
		2010	6.195
		2011	7.417
		2012	7.824
		2013	7.966
		2014	7.918
		2015	3.468
		2016	3.366

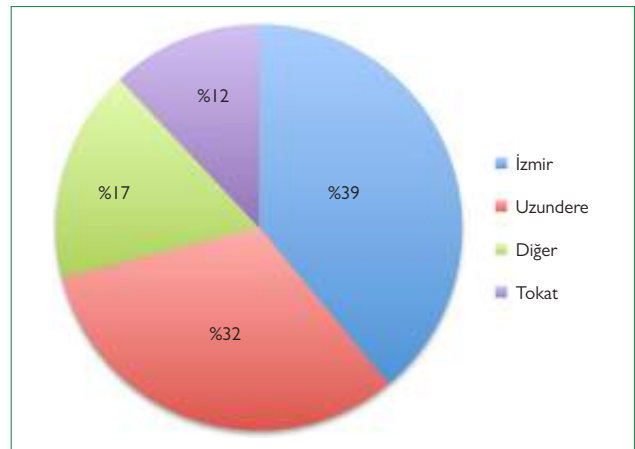
Şekil 2. Ankete katılanların yaş dağılımı.

daha geniş bir kesim ise, İzmir'de (Uzundere dışı) doğanlardır. İzmir'in Bayındır ilçesi ve Bademler yerleşmesi yanıtlarda sıklıkla görülmektedir. Geriye kalan %29'luk kesimin dağılımında Tokat doğumlular (%12) dikkat çekici bir ağırlık oluşturmaktadır. Tokat'ı; Sivas, Kayseri, Diyarbakır, Erzurum, Mersin gibi iller izlemektedir. (Şekil 4)

Başka bir yerde yaşama isteği konusunda alınan yanıtlara bakıldığında; birçok yerden Uzundere'ye gelen kişiler; çoğunlukla aidiyet ve sakinlik duygusu nedeniyle başka yerde yaşamak istemediklerini belirtmişlerdir. 'Size olanak verilse Uzundere yerine başka bir yerde yaşamak ister miydiniz?' şeklinde sorulan soruya 'hayır' yanıtı verenler (42) 'evet' diyenlerin (20) iki katından fazladır. Kendilerini Uzundere'ye bağlayan etmenler sorulduğunda, %32 oranında 'aidiyet, köken' gibi yanıtlar alınmıştır. Bunu, %23 oranında 'sakin ve huzurlu ortam' gerekçesi izlemiştir. Komşuluk ilişkileri, mekâna alışmışlık duygusu, rahatlık, köy kültürü gibi gerekçelerin yanı sıra özgürlük, dayanışma vb. diğer (%2) gerekçelere de rastlanmıştır. (Şekil 5)

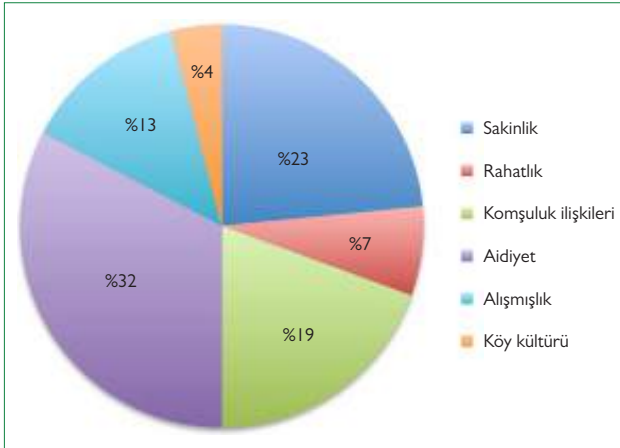

Şekil 3. Hanehalkı yaş dağılımı.

Şekil 4. Uzundere'de yaşayanların doğum yeri

² Uzundere mahallesindeki 2010-2014 yılları arasındaki artış, yerleşimin doğal nüfus miktarında bir değişim değil, mahalle sınırlarındaki değişim kaynaklıdır. Kadifekale'nin jeolojik sakinlik heyelan bölgesi ilan edilmesinden sonra bu bölgeden taşınanların Uzundere yerleşiminin batısında kalan TOKİ konutlarına taşınmasıyla nüfus 2010'da 3.563'ten 6.195'e çıkarak ani bir yükseliş göstermiş, 2015'te TOKİ konutlarının inşa edildiği bölgede Yaşar Kemal mahallesi kurularak Uzundere mahallesinden ayrılmış, 7.918 seviyesinden 3.468'e düşmüştür (Karabağlar Belediyesi, 2017).

Şekil 5. Uzundere'ye bağlayan etmenler.

Uzundere dışında yaşama isteği duyanların gerekçelerinde ise dikkat çekici noktalar bulunmaktadır. Ankete yanıt verenlerin bir bölümü, Uzundere'de bulamadıkları iş ve alışveriş olanaklarını, banka, park, spor tesisleri, hastane, çocuklar ve gençler için alan gereksinimlerini belirtmiş, bir bölümü denize yakın olma isteği duyduğunu bildirmiştir. Yaşamaya öykünülen yerler olarak; İzmir'den Yurtoğlu mahallesi, Karaburun, Seferihisar, Bademler, Karşıyaka, Mavişehir, Hatay, Gazıemir, Buca, Yeşilyurt ve İzmir dışında Akyaka, Marmaris ve İstanbul'dan söz edilmiştir.

Uzundere'nin kültürel yapısı incelendiğinde yörede yaşayanlar arasında Türkmen kökenli Alevilerin öne çıktığı görülmektedir. Köyün yerlileri Tahtacı Alevileri'dir ve ismini odunculukla uğraşmalarından alan Tahtacılar bugün farklı işler edinseler de geleneksel yaşamlarına bağlıdır. Geleneklerinde 'yol kardeşliği' anlamına gelen 'musahiplik' bulunmakta, tüm aile üyelerinin görüşü alınarak iki kişi ahiret kardeşi olmakta ve birbirinden kız alıp vermeyip "gönüllü akrabalık" yaşamaktadırlar (Çalışan, 2017).

Düğünler eskiden 'harman yeri' olarak bilinen yerde (meydan) yapılmaktadır. Düğünlerde yörenin geleneksel yemeklerinden keşkek ve yoğurtlama hazırlanmaktadır. Evlerde, domates soldurma, soğan aşı, kuzu kuyruk yağı ile kuşbaşı şeklinde yapılan keşkek, fava, yumurta ile yapılan bir tür sarmaşık olan dikleme gibi yemekler yapılmakta, "göce" denilen tarhana suyu ile yapılan yemek, dağlardan toplanan mantar, salyangoz yahnisi, zeytinin hemen her türü, zeytinle yapılan limonlu hurma yerleşime özgü yiyecekler arasında yer almaktadır. Avlularda fırında yemek yapma geleneği az da olsa sürmektedir.

Gerek yerleşimin fiziksel eşiklerle sınırlı konumu, gerekse sosyo-kültürel olarak içine kapalı yapısı nedeniyle, kentsel etkinlikler sınırlı düzeydedir. Kente ve kentliliğe inat, 'Uzundere Köyü Şenliği' adıyla şenlik düzenlenmekte, etkinlikte, 'harman yeri' olarak bilinen köy meydanında organik ve ekolojik ürünlerin satıldığı stantlarda yerel üreticiler üzüm, incir, biber, domates gibi sebze ve meyvelerini, gözleme, içli köfte, keş-

Şekil 6. "Uzundere köyü" ifadesi geçen tabela.

kek, aralık çorbası gibi yemekler yapıp satmaktadır. Uzun yıllar 'mahalle' statüsünde olsa da yaşadıkları yerleşimi 'köy' olarak nitelendiren Uzundereliler'in sözlü ve yazılı ifadelerinde bu vurguyu sıklıkla görmek mümkündür. Şekil 6'da yerleşimdeki analiz çalışmaları aşamasında yerleşimin merkezindeki bir kahvehanenin eski tabelasında olmadığı halde, yerine asılanda yer verilen 'köy' ifadesi bunlardan biridir.

Komşuluk ilişkileri ve güvenlik ile ilgili mevcut koşullar Uzundereliler açısından olumludur. Sokak ölçeğinde komşuluk ilişkileri sorgulandığında, %82 oranında memnuniyet olduğu anlaşılmaktadır. 62 hanede 43 'iyi', önceden kategorik bir ayırım yapılmamış olmasına karşın açık uçlu bir soru yanıtı olarak 8 'çok iyi' yanıtı alınmıştır. Olumsuz görüş bildirenlerin nedenleri arasında, 'dışarıdan yerleşime göç edenlere yönelik bakış açısı', 'otoyol geçişi sırasında tarım topraklarının istimlak edilmesinin ardından meydana gelen tartışmalar' gibi gerekçelere rastlanmaktadır.

Sosyokültürel alanda, kırsal karakteristik dinamikleri taze tutan sivil inisiyatifler şekillenmiştir. Uzundere Mahallesi Harmanyeri Kentsel Koruma Derneği bu kurumsal yapılardan biridir. Derneğin amacı; köyün sosyal ve mekânsal yapısının korunması ve yakın çevrede uygulanan, uygulanması muhtemel kentsel dönüşüm projelerine karşı halkı bilinçlendirerek, bir araya getirmektir (Gür, 2017). Bu oluşumun, Uzundere çevresindeki kentsel dönüşüm faaliyetlerinin yoğunlaşması üzerine ortaya çıktığı, bir yandan Uzundere yerleşimine yönelik olası bir kentsel yenileme girişimine karşı halkı örgütleme ve bilinçlendirme görevi üstlenirken, yerleşimde yaşayanların farkındalıklarını artırmaya ve mahalleliler arası iletişimi güçlendirmeye yönelik çaba içinde olduğu gözlenmektedir.

Yerleşimde bir diğer örgütlü etkinlik, Uzundere Spor Kulübü üzerinden gerçekleşmektedir. Uzundere Gençlik ve Spor kulübü amatör futbol ile ilgili olarak 1970'lerde köyün gençlerinin girişimi ile 1979 yılında resmi olarak kurulmuştur (Çetin, 2017). Kulüp, üye sayısı 113 olmasına karşın, sahip olduğu futbol takımı aracılığıyla yerleşimde yaşayan gençlere spor yapma olanağı verirken, diğer yandan yerleşimdeki kültürel aktivitelere, düğün gibi kutlamalara da ev sahibi olarak katkıda bulunmaktadır. Özellikle,

kulübün ön tarafında yer alan meydan, etkinlik zamanı meydana konulan sandalyeler ile bu etkinliklere çok sayıda Uzundereli'nin katılımını sağlamaktadır. 1350 üyesi bulunan kütüphane de Karabağlar geneline hizmet vermesine karşın, Uzundere'nin sahip olduğu kültürel bir değer olarak dikkat çekicidir.

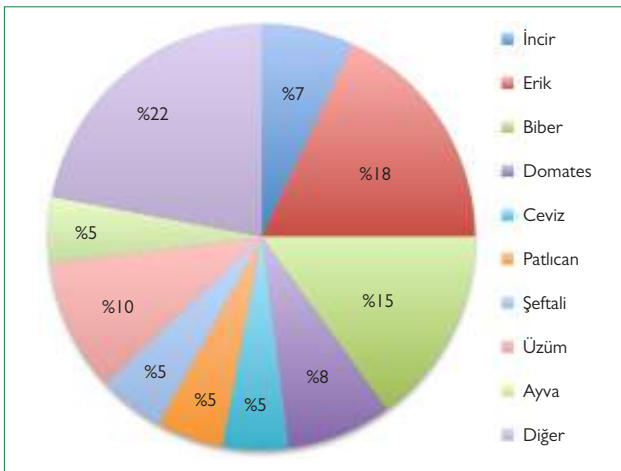
Ekonomik Yapı Çözümlemeleri

Uzundere halkının ekonomik geçim kaynağı, kuruluş döneminde ağaç ve keresteye dayalı iken, izleyen yıllarda yoğun tarım faaliyetleri olmuştur. Söz konusu dönemde zeytin, incir ve tütün önde gelen tarımsal ürünlerdir. Uzundere köyünün hemen çevresini saran geniş arazilerde yetişen tütün, tekelleşme ve her aileden satın alınan tütün tonajına kota getirilmesinden sonra geçim kaynağı olmaktan çıkmıştır.

Köy statüsünden mahalleye geçişle birlikte, köyün tarım arazilerine el konulduğu, özellikle Çeşme-Aydın otoyolunun geçişi ve kamulaştırmalarla birlikte zeytinliklerin kesildiği, otoyolun dolgusuyla kuzeyde ve güneyde kalan alanların bağının kopduğu belirtilmektedir. Bugün hala, tarımla geçinenlerin yaklaşık %30'unun zeytincilikten para kazandığı, yaklaşık 28 ailenin elinde halen tarım faaliyeti sürdürebilecek arazi olduğu bildirilmiştir. İncir ve bardacık da, zeytin ile birlikte tarımsal desende üretimi yapılan ürünler arasındadır. Hanehalkı araştırmasından çıkan sonuçlara göre; üretilen sebze ve meyvenin (Şekil 7) %18 oranında pazara sunulduğu görülmekte, gereksiniminden fazla toplanan ürünün genellikle eş-dost ve komşuya sunulduğu ifade edilmektedir.

Pazarda kayısı ve erik satan haneler olduğu gibi, yine bahçesinden elde ettiği ürünleri kullanarak, aşure, dolma, yaprak sarması, gözleme, börek, turşu, tarhana, reçel gibi ürünleri pazar aracılığıyla sunan haneler olduğu da saptanmıştır. Hayvancılık faaliyetleri ise çok olmamakla birlikte kümes hayvancılığının ön plana çıktığı görülmektedir.

Hanehalkı anketinden elde edilen mesleki dağılım grafiği (Şekil 8) tarımdan uzaklaşan halkın yapısını ortaya koymaktadır.

Şekil 7. Bahçede üretilen ürünler.

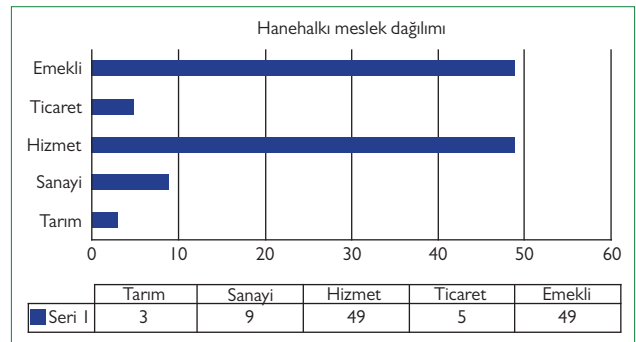
%84'lük kesimin hizmet sektöründe çalışanlar ya da emeklilerden oluşması çarpıcıdır. Tarımla uğraşanlar, %2,5 oranındadır.

Hizmet sektöründe çalışanların içinde, güvenlik görevlisi, temizlikçi, bulaşıkçı, belediye işçisi, tiyatrocu, halkla ilişkiler, insan kaynakları görevlileri, muhasebeci gibi farklı seçenekler bulunmakta, ancak şoförlük hizmet sektöründe çalışanlar arasında dikkat çekici bir oran (%18) oluşturmaktadır. Ankette tespit edilen 9 kişi, özel şirkette, belediyede, takside, dolmuşta ya da ambulansla şoför olarak görev yapmaktadır. Diğer önemli grup olarak çıkan emekli kesimin içinde ise, emekli subay, taksi şoförü, esnaf, tamirci, aşçı, belediye işçisi gibi çok farklı alanlarda çalışmış olanlar bulunmaktadır. Yerleşim karakteristiğini 'kırsal' olarak korumaya çalışırken Uzundereliler, toprağın kendilerine sunduğu iş ve geçim olanaklarından uzaklaşarak sektörel anlamda kente hizmet veren bir konum elde etmişlerdir.

Fiziksel Yapı Çözümlemeleri

İlk yerleşim yeri dere kenarı olan, sonrasında 'harman yeri' adı verilen meydana ve cemevine doğru genişleyen (Çalışan, 2017) Uzundere'nin yerleşim düzeni, eşkıyalardan korunup birlik olabilmeyi sağlamak üzere, bitişik evler şeklinde olmuştur. Yerleşim genelinde yol genişlikleri, karşılaştıran iki aracın geçebileceği bir standarda sahip olmasına karşın, merkezdeki çekirdek dokuda yol genişlikleri taşıtların giremeyeceği ölçülere kadar düşebilmektedir. (Şekil 9)

Uzundere'nin çalışma kapsamına giren köy yerleşimi sınırları içerisinde 578 bina tespiti yapılmış (Şekil 10), bunun 511'inin konut kullanımı olduğu ve binalarda toplam hane (daire) sayısı 804 olarak hesap edilmiştir. Ticari kullanımların dağılımına baktığında, çekirdek bölgede bir yoğunlaşma olduğu net olarak görülmektedir. Yerleşimde harabe niteliğinde 16 bina, 13 depo yapısı ve 3 inşaat olduğu tespit edilmiştir. Konut parsellerinde müştemilat ve garaj kullanımlarının yaygın olduğu, az sayıda ağıl ve kümes yer aldığı saptanmıştır. Sosyal donatı olanakları, bir adet ilköğretim tesisi, bir adet sağlık tesisi, bir adet muhtarlık birimi, bir adet kütüphane ve bir adet cemevi ile sınırlıdır. Merkez bölgede, organize bir şekilde çocuk oyun alanı, 'fitness' alanı,

Şekil 8. Meslek dağılımı.

toprak zeminli bir futbol sahası ve Uzundere Spor Kulübü'nün kullandığı bir tesis ile pazar yeri olarak da kullanılan bir meydan yer almaktadır. Ayrıca zemin kat üstü kullanımların neredeyse tamamı konut işlevinde olup dükkân ve ticari depolama faaliyetlerinin zemin katla sınırlı kaldığı görülmektedir.

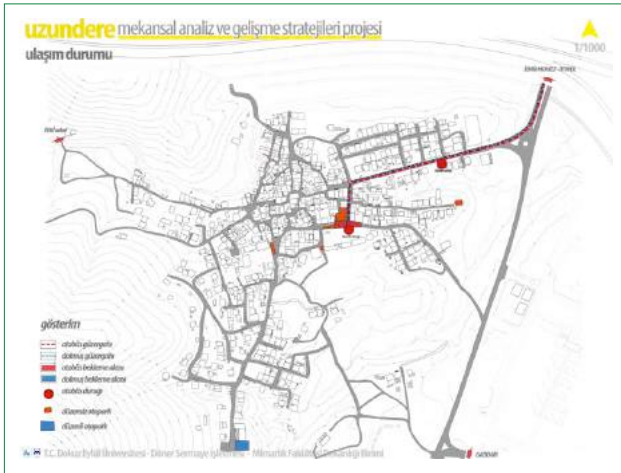
Yerleşim, farklı nitelikte doku özelliklerini bir arada bulundurmaktadır. Alanda yerleşimin kurulduğu dönemden günümüze çok az sayıda yapı ulaşmıştır. Mahalle merkezinin kuzeybatısında bulunan alanda eski doku niteliğinin korunduğu görülmektedir. Taş ve tuğla ile yığma olarak inşa edilmiş bu yapılar, genellikle 1 katlı olup, ahşap çatı ve alaturka kiremit ile örtülüdür. Bina kalitesi açısından dört kategoriye ayrılan binaların coğrafi dağılımına bakıldığında, harabe binaların çekirdek dokudaki konumlanmaları dışında net bir kümelenme olduğu söylenemez (Şekil 11).

Yapım sistemlerine bakıldığında (Şekil 12), binaların ağırlıklı olarak betonarme ve yığma sisteme sahip oldukları, az sayıda prefabrik bina inşa edildiği saptanmıştır. Betonarme ve yığma

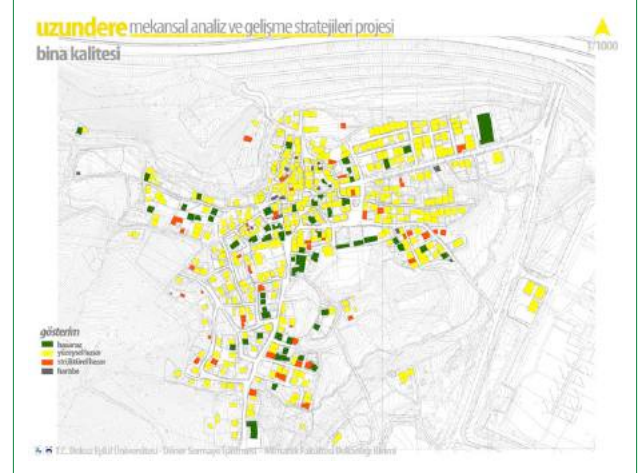
binaların konumsal dağılımlarında bir düzen olmamakla birlikte, yığma binaların daha çok çekirdekte ve güney batı yamacında kümелendiği, betonarme binaların ise yerleşimin giriş yolunun kuzeyinde, bir başka deyişle yerleşimin görece daha geç yapıldığı dönemde ve mevkide konumlandığı söylenebilir.

Yerleşme genelinde 1 ila 5 katlı binalar görülmektedir. Çözümlemelerde kat adetleri toplamalarına, bodrum, çatı ve teras katı olarak belirlenen katlar da dâhil edilmiştir. Binaların iki noktada 5 kata kadar çıktığı, 4 katlı binaların da eğimden kat kazanılabilecek topoğrafik hareketlerin olduğu yerlerde inşa edildiği görülmektedir. 1 ve 2 katlı binaların çekirdekte yoğunlaştığı, dış çeperlere doğru 3 katlı binaların artış gösterdiği söylenebilir (Şekil 13).

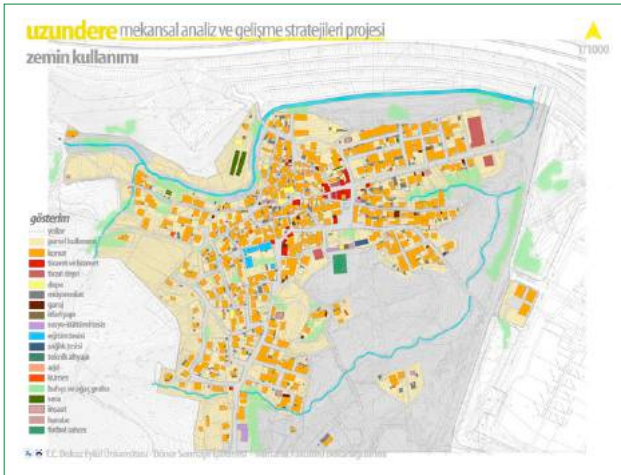
Sonuç olarak, çözümleme çalışmalarından elde edilen bilgiler ışığında Uzundere'nin eski bir köy yerleşimiyken sahip olduğu mimari ve yerleşim dokusunun zamanla eskimeye uğradığı ve yeni yapılaşmalarda özgün dokunun karakteristiklerinin korunmasına yönelik bir önlem ya da koruma statüsü olmadığından

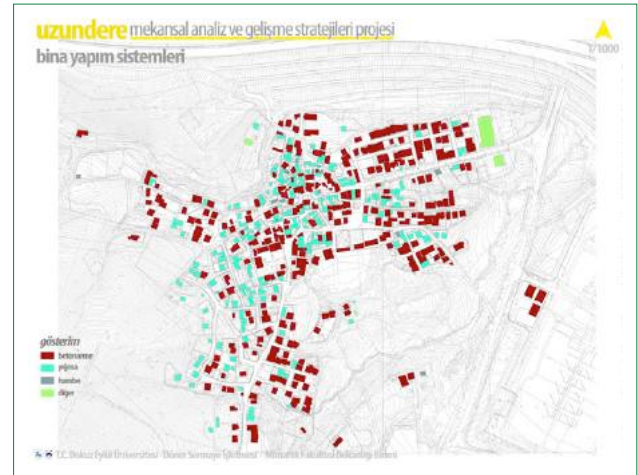
Şekil 9. Uzundere ulaşım durumu.

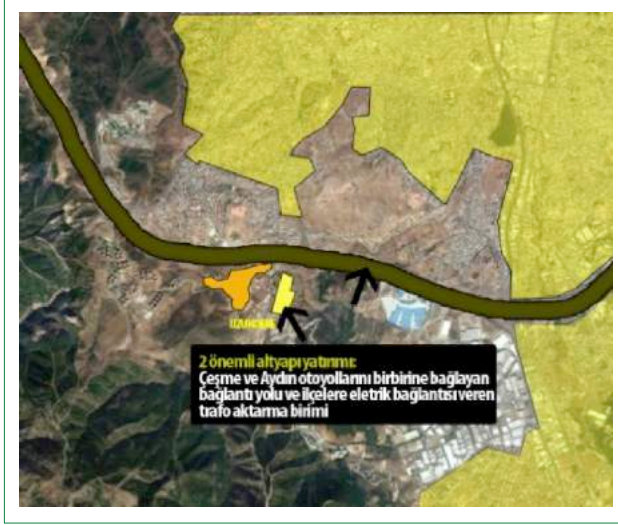
Şekil 11. Bina kalitesi.

Şekil 10. Uzundere zemin kat arazi kullanım durumu.

Şekil 12. Bina yapıım sistemleri.

Şekil 15. Çeşme ve Aydın otoyolları bağlantı yolu (1998) ile ilçelere elektrik veren trafo aktarma birimi yatırımlarının konumlanışı.

Şekil 16. Universiade 2005 Oyunlar Köyü alanı.

Dünya Üniversite Oyunları Federasyonu FISU'ya taahhütte bulunmuştur. Böylece, oyunlar sırasında oyunlar köyü olarak sporculara tahsis edeceği birimleri sonradan konuta çevireceği için, alıcılara konut olarak önceden satmıştır. Uzundere yakınlarında, otoyoldan servis alan ilk yerleşim alanı, dolaylı bir yoldan bu bölge olmuştur.

Organizasyonu izleyen yıl, otoyolun kuzeyinde kalan komşu bir alanda Konak Belediyesi'nce Uzundere Rekreasyon Vadi-si Proje Yarışması düzenlenmiştir. Söz konusu alanda çağdaş bir rekreasyon ve çekim alanı oluşturmayı hedefleyen yarışma projelerinin uygulanması uzun süre mümkün olamasa da, tam on yıl sonra Haziran 2016'da orijinal projeden farklı bir uygulama Uzundere'nin ve otoyolun kuzeyinde hayata geçmiştir (Şekil 17).

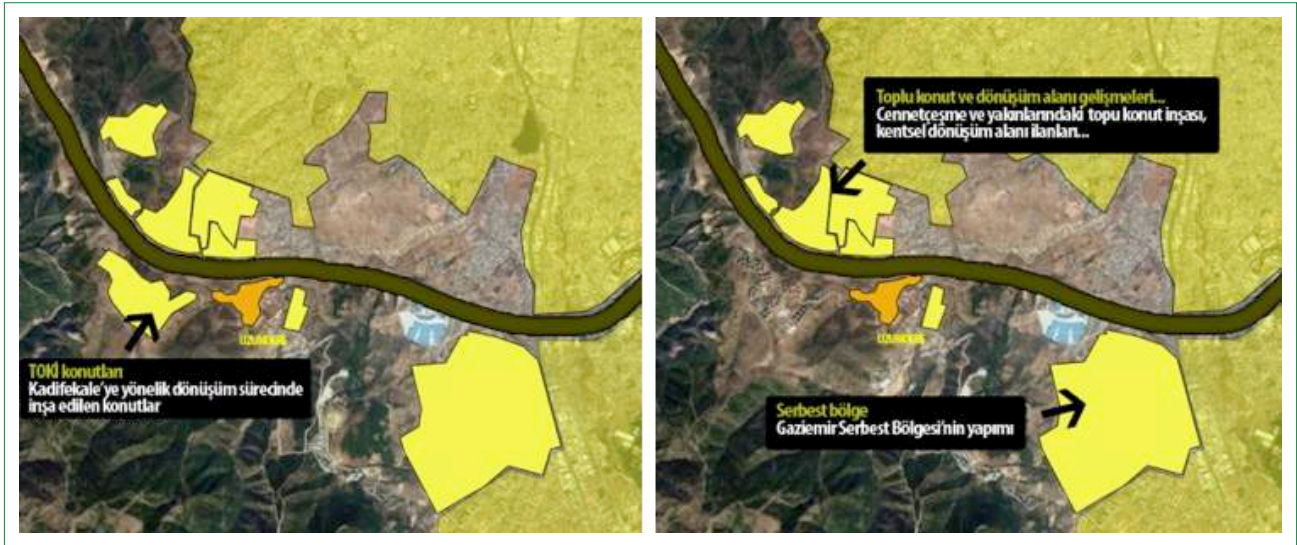

Şekil 17. Uzundere rekreasyon alanı yer seçimi.

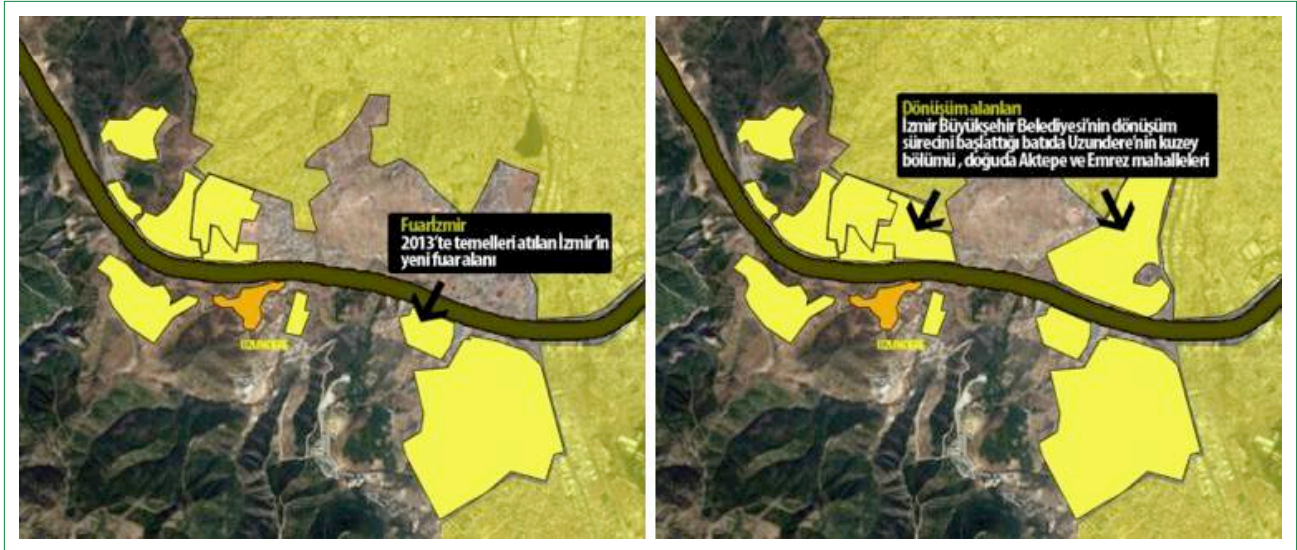
Yarışmanın düzenlenmesi ile hayata geçmesi arasındaki dönemde bölgede başka gelişmeler izlenmiştir. 2010 yılında, bu kez otoyolun güneyinde, aynı zamanda Uzundere yerleşiminin hemen batısında TOKİ tarafından yaklaşık 58 hektarlık bir alanda 3080 adet konut inşa edilmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi ve TOKİ arasında yapılan protokole göre, Kadifekale'deki jeolojik sınırlı alandaki konutların yıkılarak, bölgede yaşayanların taşınması gündeme gelmiş ve yeni yerleşim alanı olarak Uzundere belirlenmiştir (Şekil 18).

Uzundere yerleşiminin doğusunda, yine otoyola cepheli bir alanda 2013'te temeli atılan ve Mart 2015'te Türkiye'nin "en büyük, en modern, en yeni fuar merkezi" iddiasıyla açılan "Fuarİzmir" yaklaşık 33 hektarlık bir alanda yerini almıştır. Fuarın karşısında Aktepe-Emrez mahallelerini içine alan bölgede İzmir Büyükşehir Belediyesi bir "kentsel dönüşüm" projesini yarışma yolu ile elde etme süreci başlatmıştır. Ona bitişik olan ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca riskli alan ilan edilen bölgede ise bir başka dönüşüm projesi yürütülmektedir (Şekil 19 ve Şekil 20). Uzundere mahallesi içinde, ancak otoyolun kuzeyinde kalan alanda, 2012'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Uzundere Kentsel Dönüşüm Projesi uygulanmaktadır. 32 hektarlık bir alanda 1172 bağımsız bölümü kapsayan bir proje olarak gündeme gelmiştir. Söz konusu alanda, "ticaret, ofis ve otel kompleksinin yanı sıra gençlik merkezi, buz pisti, yarı olimpik yüzme havuzu, basketbol, futbol sahaları, tenis kortu içeren spor ve eğitim ağırlıklı bir spor kompleksi, sosyal ve kültürel merkezler, pazar alanı, otopark alanları ve yeşil alanlardan oluşan bir çekim merkezi" (Yeni Asır, 2016) oluşması ve 2019'da hayata geçmesi beklenmektedir.

Yakın çevrede ve yakın geçmişte Uzundere'ye doğrudan temas etmeksizin bu gelişmeler yaşanırken, aynı süreçte yerleşimin doğusuna TEİAŞ'ın inşa ettiği kentsel bölgeye hizmet eden

Şekil 18. Toplu konut, dönüşüm alanı gelişmeleri, serbest bölge ve TOKİ konutları yapımı.

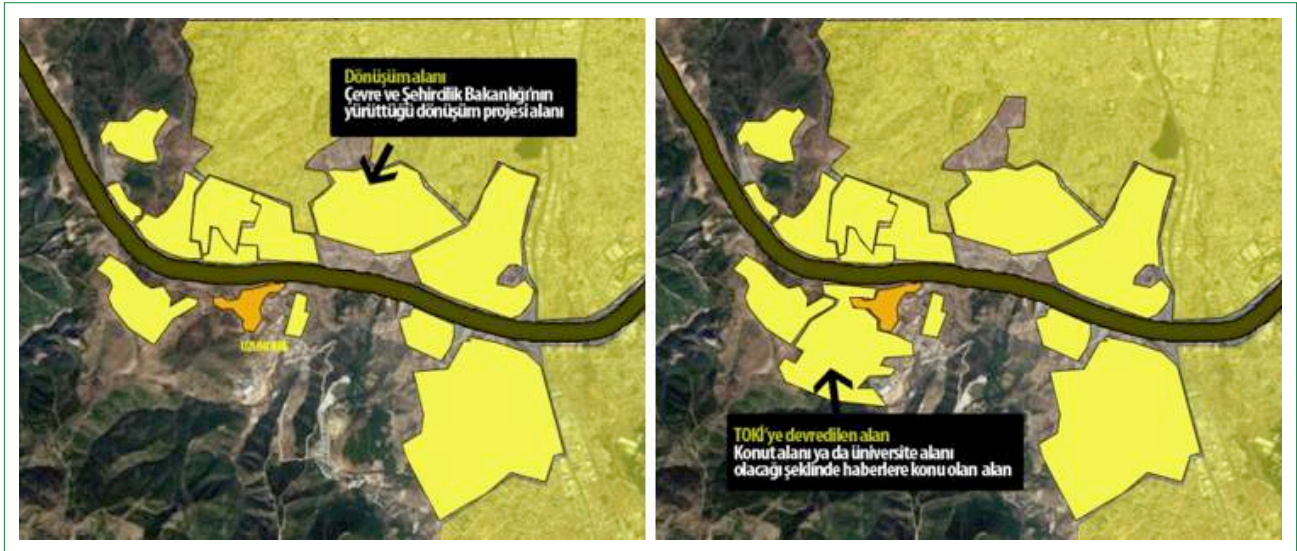
Şekil 19. Fuar İzmir (2013) ile Aktepe-Emrez mahalleleri dönüşüm projeleri.

aktarma trafosu, güneyde nazım imar planı değişiklikleri ile getirilen hayvan bakım tesisi, mezarlık, belediye hizmet alanı gibi kentsel kullanımları da unutmamak gerekir.

Son aşama olarak Uzundere'ye komşu, batısında kalan son boşluk da yine parçacı bir tutumla doldurulmak istenmektedir. Yaklaşık 87 hektarlık komşu alanda (Şekil 20), İstanbul Emlak Daire Başkanlığı'ndan gelen "planlama yapılması" yönündeki yazıya istinaden Milli Emlak'tan bu alanı devralarak TOKİ'nin sahaya girmesi, Uzundere'nin mekânsal gelişim öyküsünde yalnızca yeni bir aşama olarak kayda geçebilecek bir gelişme değildir. Aynı zamanda, bu gelişmenin, Uzundere'nin mekânsal seyrinde yeni bir yörünge tanımlayacak kadar güçlü bir etkide bulunması olasıdır. Dolayısıyla yerleşim, kentleşme baskısını belki de en çok hissedeceği, hatta giderek kendi mekânsal ya-

pısı içerisinde belirli değişikliklere yol açabilecek gelişmelere tanık olacağı bir dönemin eşğine gelmiştir.

Merkezi yönetimin, söz konusu alana ilişkin niyeti tam olarak anlayamamışken, yerel yönetim Karabağlar Belediyesi'nin, İzmir'de yeni kurulan Demokrasi Üniversitesi için bu alanın üniversite yerleşkesi olarak değerlendirilmesi şeklindeki karşı atağı, farklı siyasi kanatlarda olan merkezi ve yerel otorite-lerce şimdilik üzerinde uzlaşılabilecek bir zemin oluşturmuş gibi görünmektedir. Buradaki tek uzlaş, kullanım kararlarındaki olası fikir farklılıklarını tek bir fikir üzerinde buluşturmak olmayacaktır. Şekli ve kullanım biçimi ne olursa olsun, büyük kentlerde hızla azalan doğal ve açık alanların, teknik altyapı hizmetlerinin kolaylaştırıcılığı ve farklı otoritelerin parçacı müdahaleleri ile yapılaşmaya açılması ve kentsel kullanım alanları-

Şekil 20. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kentsel dönüşüm proje alanı ve TOKİ'ye devredilerek planlama çalışmaları yapılan alan.

na dönüştürülerek tüketilmesinde de bir uzlaşıdan söz etmek mümkündür.

4. Uzundere(li)'nin Kendini Koruma Çabaları

Uzundere yerleşiminin yakın çevresinde bu gelişmeler yaşanırken, yerleşim sakinleri çevrelerindeki kentsel dinamiklere karşı geleneksel yaşamlarını mümkün olduğunca sürdürme çabası içindedirler. Yerleşimin hemen yakınında konumlanan kentsel hizmetler (trafo, hayvan barınağı v.b.) Uzundereliler tarafından istenmeyen kullanımlardır. Bunun dışında daha büyük bir tehlike olarak görülen kentsel dönüşüm projelerine karşı bilinçlen(dir)me çalışmaları içerisine giren halk, örgütlenerek dernekler kurmuşlardır. Bunlardan öne çıkan 'Uzundere Mahallesi Harmanyeri Kentsel Koruma Derneği' başkanı Süleyman Gür (2017) derneğin amacını, köyün sosyal ve mekânsal yapısının korunması ve yakın çevrede uygulanan, uygulanması muhtemel kentsel dönüşüm projelerine karşı halkı bilinçlendirerek, bir araya getirmek olduğunu ifade etmektedir. Dernek temsilcilerinin görüşlerinin yanı sıra, hane halkı anketi aracılığıyla Uzundereliler'in de görüşleri alınmıştır. Uzundere'yi çeşitli yönlerden saran "kentsel dönüşüm" rüzgârının yerleşimde nasıl bir etkisi olduğu, kentsel dönüşümün Uzundere yerleşimi için söz konusu olması halinde bunun bir "fırsat mı, yoksa tehdit mi" olarak algılandığı öğrenilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle, "kentsel dönüşüm" kavramının bilinirlik düzeyi saptanmış, önceden bu kavramın herkes tarafından (%100) bilinen bir kavram olduğu anlaşılmıştır. "kentsel dönüşümün yararlı bir eylem olup olmadığı" sorulduğunda, %47 oranında "yararlı" yanıtı alınmıştır. Ankete katılanların %37'si dönüşümü yararlı bulmazken, %16'lık bir kesim, "fikrim yok" yanıtı vermiştir.

Kentsel dönüşüm "sıcak" bakanların ifadeleri arasında;

- "Temiz, planlı bir yeri kim istemez?,"
- "Daha sağlam binalar sunuyor,"
- "Ranta dönüşmediği sürece iyi bir şey,"
- "Araziler değerlenirse yararı olur,"
- "İki katlı yere bir sürü daire veriliyor, bu iyi bir şey. Yıkık dökük yerler düzelir" yer almaktadır.

Kentsel dönüşüm "mesafeli" duranların bir bölümü ise şu ifadeleri kullanmışlardır:

- "İnsanları yerinden ediyor",
- "Kentsel dönüşüm yapılan yerlerde insanlar birbirine yabancılaşıyor",
- "Ev yıkıp borçlandırıyorlar, tanışılmayan yabancılarla komşu olunuyor",
- "Betonlaştırmayı artırıyor, toprakla ilişkimizi kesiyor, insanları borçlandırıyor", "İnsanlar mağdur oluyor".

Genel anlamda "kentsel dönüşüm" bakış açısını" yanıtlamalarının ardından hanehalkına "Uzundere yerleşiminde kentsel dönüşüm" fikrine nasıl baktıkları sorulmuştur. Bu kez ortaya farklı bir tablo çıkmıştır. Uzundereliler'in %75'i mahallede bir kentsel dönüşüm eylemini "gereksiz" bulmuştur. Verilen yanıtlar içerisinde, kentsel dönüşümü "yararlı, eski yapılar yerine sağlam olması daha iyi" şeklinde ifade eden bir görüş, Uzundere'deki kentsel dönüşüm fikrine karşılık verirken, "köyümüz böyle kalsa daha iyi" demmiştir. Bir başka örnekte ise kentsel dönüşüm için; "daha sağlıklı hale getiriyor" ifadesini kullanan bir Uzundereli, mahallede kentsel dönüşümden söz edilince "yaşam kültürümüzü bozar, biz bu dokuya alıştık" şeklinde görüş bildirmiştir.

- "Uzundere'de kentsel dönüşüm"ün gerekli olduğunu bildirenler arasında;
- "Gerekli, market olur, sosyal tesisler olur",

- “Gelişme olacaksa yapılabilir, yabancı gelmesin”,
- “Gecekondu yerleşimi ağırlıklı, düzensiz bir yerleşim var, o yüzden gerekli” şeklinde ifadeler kullanılmıştır.

Mahallede dönüşümü gereksiz bulanların bazı ifadeleri ise şöyledir:

- “Apartman kültürü bize göre değil”,
- “Restorasyonla sorunlar çözülebilir”,
- “Köy dokusu bozulmamalı”,
- “Müteahhiti varlıklı hale getirmek yerine, mahalle sakinlerine ihtiyaç duydukları hizmetler getirilsin”.

Sonuç olarak, yerleşimde yaşayanların sorunlara ve gelişmelere bakış açıları, yerleşimin mekânsal geleceğine yön verme sürecinde önemli bilgiler sunmaktadır. Gerek anket genelinden elde edilen bulgular, gerekse yerleşim sakinleriyle yapılan sohbetler doğrultusunda, Uzundereliler’in yerleşime yönelik yeni bir planlama çalışmasından temel beklentilerinin, barınma sorunlarını çözecek bir yaklaşım izlenmesi olduğu anlaşılmaktadır. İkinci olarak, yaşam kalitelerini artıracak kentsel (sosyal ve teknik) donatılar ile ilgili istemleri gelmektedir. “Dönüşüm” gibi bir aracın, öncelikli olarak daha sağlam binalarda yaşamının bir aracı olduğunu farkında oldukları, ancak bunun uygulanış biçiminin bir mağduriyete ve doku bozulmasına yol açabileceği endişesi taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Mahalleleştirilmiş Uzundere’nin sakinleri, ‘köy’e duyulan nostaljiyi;

“Köyün muhtarı nikâh kıyabiliyordu, şimdi kıyamıyor”,
 “Tahtacı geleneği sürüyor. Cenazeye kıyafetleri giydiriliyor hala. Düğünlerde kuşak bağlama, bayrak dikme gelenekleri sürüyor. Diğer göçle gelenler de kendi örf ve adetlerini sürdürüyor” şeklindeki sözleriyle ifade etmektedir. Bugün eski işlevini sürdürme de muhtarlık ve spor kulübünün de bulunduğu toplanma mekânını hala ‘harman yeri’ olarak anmaları eskiyle olan bağlardan kopmamaya çalıştıklarını, tarımsal üretim kültürünü hatırlatıcı unsurlar ile bir gönül bağları olduğunu göstermektedir.

Tarım kültürüne atıfta bulunarak, imece yoluyla kısa zamanda toplanabilen üründen, tarım ürünleri için satış ve pazar olanaklarının mevcut olduğundan söz eden Uzundereliler, köy statüsüne sahip olunması durumunda, “köy tüzel kişiliği” aracılığıyla hazine arazilerinin daha rahat kontrol edilebilmesi olanağı olduğunu; malların icar edilebilmesi, ihaleye çıkılarak gelir elde edilebilmesi gibi avantajlar bulunduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla yerleşimin genelini ilgilendiren bir ekonomik değerlendirmede, idari olarak yerleşimin mahalle statüsünde olmasından duyulan rahatsızlık dile getirilmektedir.³

Bütün bu tespitler, Whitehand’in (1967) kentsel morfolojinin şaşırtıcı karmaşıklığının çözümlenmesine yönelik geliştirdiği model bağlamında, kırsaldan kentsel alana dönüşümün (Hazar,

2012) fiziksel kodlarını okumak kadar, çeperlerde yer alan/yaşayan kesimlerin de beklentileri ve kaygılarını içine alacak geniş kapsamlı yaklaşımlara gereksinim olduğunu göstermektedir.

6. Sonuç

Bir metropolün merkez kentinin saçaklanarak sınırlarına dayandığı, kendi yerleşimlerinin statüsünü ısrarla “köy” olarak tanımlamak isteyenlerin yaşadığı Uzundere, belki de Türkiye’deki pek çok başka yerleşimle paralel bir süreci izliyor. Yerleşim sakinleri, hızla çevresini saran kentsel gelişmelere karşı endişeli bir bekleyişin içerisinde, olası gelişmeler karşısında en azından hazırlıklı olmak istiyor. “Kentsel dönüşüm” gibi kavramlara yabancı değil, risklerin farkında. Bu açıdan örgütlü ve fikren hazırlıklı. Dönüşüm ya da yenileme eyleminin sağlıklı yaşam koşulları elde etme aracı olarak kullanılması durumunda yararlı olacağını savunan, ancak kendi köyündeki bir dönüşüme yine de temkinli bakan bir bilince sahip.

Uzundereli, Büyükşehir Belediyesi’nin, ilçe belediyesinin ve muhtarlığın hizmet ve yaklaşımlarını ayrı ayrı değerlendirebilecek birikim ve olgunlukla gereğinde bir araya geliyor, dayanışma gösteriyor. Geleneklerine sahip çıkan, kültürel birikimi ve değerlerini korumaya çalışan bir çaba içerisinde.

Giderek kendisine doğru yaklaşan kentsel yayılmanın tüm çevresini kuşattığı bir noktada bundan sonra olacakların takibi de kuşkusuz bugüne kadarki öykü kadar değerli. Tıpkı, yaşanan kentsel saçaklanmanın kırsal alanı, birikimi, kültürü içine katarak ilerlediği dünyanın değişik coğrafyalarında görülen örneklerde olduğu gibi.

Bugünkü varlığını, sahip olduğu özgün nitelikler ile çeşitli koşullar altında korumaya çalışan Uzundereliler’in direnci; düzenledikleri forumlarda, sosyal medya üzerinden açtıkları paylaşım ve iletişim ortamlarında, meslek odaları ile kurdukları dayanışma ağlarında hissediliyor. Ancak bu direncin sürdürülebilirliği, bir kaç faktöre bağlı.

Birinci faktör, mekânsal olarak Uzundere’ye yönelik siyasi aktörlerce geliştirilecek planlama kararlarının şiddeti ve kapsamı ile ilişkili. Olası müdahalelerin baş edilebilir bir dozajda ve baş edilebilir bir uzaklıkta kalması gerek şart olabilir. Öte yandan ikinci faktör, sosyal ve kültürel açıdan köklü geleneklerinden beslenen yapısı ayakta kalsa bile, ekonomik olarak başkalarının ortaya konulacak türlü olanakların karşısında, direnme bloğunu bozmadan güçlü kalabilmenin koşullarının kendi ekonomik güç alternatiflerini oluşturabilmesinden geçtiği gerçekliğidir. Bu noktada belki de kuramsal çerçevede değinilen, kentin çeperlerinde yapılanan dinamiklerin riskleri kadar, iyi yönetilebilmesi durumunda fırsat ve olanaklara kapı açma olasılıkları hatırlanabilir.

³ Söz konusu eleştirilere, hayvancılığın yasaklanması, suyun metre kubüne Bademler’de 75 kuruş ödenmesine karşılık Uzundere’de 6.5 lira ödenmesi, emlak vergileri ile riayit bedeller arasında tutarsızlıklar olduğu şikayetleri de eklenmiştir.

Uzundere'yi saran kentsel gelişim kararlarına bakıldığında, üst ölçekli planlardan süzülerek gelen yer seçim kararları olmadığı, bütünlüklü bir planlama sürecinin sağlıklı işlemesi halinde Uzundere gibi kırsal karakterini bir şekilde korumayı başaramamış yerleşmelerin, büyük kent sınırları içerisinde coğrafi ve idari olarak kalmış olsalar dahi, varlıklarını bugünkünden farklı bir kırsal alan duyarlılığı ve yaklaşımı içinde sürdürmelerinin olanaklı olduğunu savunmak gerekir.

Sorunların bir bölümü, bugünkü ideal yaşam koşullarının belirleyici ve talep kısırtıcı araçlar ile yaygınlaştırılmaya çalışılması ve belli ölçüde başarılı olan kamuoyu yaratılması ile ilgilidir. Bir diğer sorun alanı ise geçmiş ile bugünün koşulları ya da anlayışı arasında yapılan kıyaslamalarda belirlemektedir. Zaman ekseninde hızla akan gelişme ve değişimlerin mekânda da karşılık bulmasına yönelik iştah kabartan acımasız ve güçlü iletişim araçlarına sahip çabalar karşısında; gerçekten istenen ve idealize edilen yaşam biçiminin, yaşam ritminin, yaşam standartlarının yüksek sesle ifade edilmesi gerekmektedir.

Özellikle özgül nitelikler barındıran, sayıları giderek azalan ve sırf bu yüzden bile değerli olan kentin çeperlerinde yer alan kırsal nitelikleri kaybolmamış yerleşmelere yönelik planlama kararlarının üretilme sürecinde, doğrudan katılımcı yöntemlerin, planlamanın bir bileşeni olarak sürece sokulması; sosyal, kültürel, ekonomik ve mekânsal gerçekliklerinden kopmayan, yerelin istemlerini sağlıklı iletişim kanallarını açık tutarak öğrenen, bilimsel ve yasal düzlemde karar üreten bir yapı oluşturulması gereklidir.

KAYNAKLAR

- Aksu, İ. F. (2012). On üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelelerde değişiklik yapılmasına dair kanun. 10 Nisan 2017. www.turkakademisi.org.tr
- Alkan, L. ve Yenigül, S.B., (2016). 1980 Sonrası Değişen Kır Kavramı ve Kırsal Konut Olgusu, 80 Sonrası Mekân ve Planlama, Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- Bryant C R, Russwurm L H, Mclellan A G. (1982). The City's Countryside, Land and Its Management in the Rural-Urban Fringe. Addison-Wesley: Longman Group Limited.
- Cao Guangzhong, Miao Yangbing, Liu Tao, (2009). Seeking a Method for Identifying the Urban Fringe Spatially Based on Industrial Activities: A Case Study of Beijing. *Geographical Research*, 28(3).
- Cao, G., Liu T., Liu H., Miao Y. (2012). Changing Spatial and Structural Patterns of Non-agricultural Activities in Outward-moving Beijing Urban Fringe, *Chin.Geogra.Sci.*, Vol.22 No:6.
- Conzen M R G, (1960). Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis. *Transactions and Papers (Institute of British Geographers)*, (27)
- Cui Gonghao, Wu Jin. (1990). The Spatial Structure and Development of Chinese Urban Fringe. *Acta Geographica Sinica*, 45(4).
- Çalışan, İ. Ağustos 2017, görüşme, ses kaydı.
- Çetin, S. Ağustos 2017, görüşme, ses kaydı.
- Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi (2017). Karabağlar Belediyesi Protokolü, Uzundere Mekânsal Analiz ve Gelişme Stratejileri Projesi.
- Gallent N, Bianconi M, Andersson J. (2006). Planning on the Edge: England's Rural-Urban Fringe and the Spatial-Planning Agenda. *Environment and Planning B-Planning & Design*, 33(3).
- Gu, C., ve Xiong, J. (1989). "On Urban Fringe Studies", *Geographical Research*, 8(3).
- Gür, S. Ağustos 2017, görüşme, ses kaydı.
- Gürer, T.K. (2016). Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak, *İdealkent*, Sayı 18, Ocak 2016.
- Hazar, D. (2012). "Kentsel Planlama ve Tasarım Süreçlerinde Kentsel Kuşak Alanları: İstanbul ve Barcelona Kentleri Karşılaştırmalı Değerlendirmesi", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Kentsel Tasarım Programı Yüksek Lisans Tezi.
- Ichikawa K, Okubo N, Okubo S et al., (2006). Transition of the Satoyama Landscape in the Urban Fringe of the Tokyo Metropolitan Area From 1880 to 2001. *Landscape and Urban Planning*, 78(4).
- Lesage J P, Charles J S. (2008). Using Home Buyers' Revealed Preferences to Define the Urban-Rural Fringe. *Journal of Geographical Systems*, 10(1).
- Malaque I R, Yokohari M.(2007). Urbanization Process and the Changing Agricultural Landscape Pattern in the Urban Fringe of Metro Manila, Philippines, *Environment and Urbanization*, 19(1).
- Mori H, (1998). Land Conversion at the Urban Fringe: A Comparative Study of Japan, Britain and the Netherlands. *Urban Studies*, 35(9).
- Pryor R J, (1968). Defining the Rural-Urban Fringe. *Social Forces*, 47(2).
- Ryan R L, Walker J, (2004). Protecting and Managing Private Farmland and Public Greenways in the Urban Fringe. *Landscape and Urban Planning*, 68(2-3).
- Tekeli, İ. (2016). Dünyada ve Türkiye'de Kent-Kır Karşılığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri. *İdealkent Yayınları*, Ankara.
- Theobald D M, (2001). Land-Use Dynamics Beyond the American Urban Fringes. *Geographical Review*, 91(3).
- TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası İzmir Şubesi, Enerji Komisyonu İzmir İli Enerji Görünümü 2003-2014 Sunumu, http://www.emo.org.tr/ekler/5ac40c1a8e545cd_ek.pdf
- Whitehand J W. (1967). Fringe Belts: A Neglected Aspect of Urban Geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, (41).
- Whitehand J, Morton N J. (2004). Urban Morphology and Planning: The Case of Fringe Belts. *Cities*, 21(4).
- Wu Jin, Ma Qingliang, (1990). Mechanism Analysis of Spatial Structure Evolution in the Urban Fringe. *City Planning Review*, 14(2).
- Yeni Asır Gazetesi, (09.01.2016). <https://www.yeniasir.com.tr/kenthaberleri/2016/09/01/uzundere-kentsel-donum-ihalesini-folkart-kazandi>
- Zong Y, Zhou S, Zhang Z, et al. (2002). Spatial Characteristics of Suburbanization and Its Developing Strategies in Beijing. *Acta Geographica Sinica*, 57(2).